

STUDIES FROM BRITISH POETS

WITH A SHORT ACCOUNT OF
THEIR BIOGRAPHIES AND THEIR WRITINGS
IN GUJARATI.

BY

GOWASJEE NOWROSJEE MESUWALA.

(Registered under Act XXV of 1867).

Bombay:

JEHANGIR BEJUNJI KARANI,

BOOKSELLER AND PUBLISHER,

18, Parsee Bazaar Street, Fort.

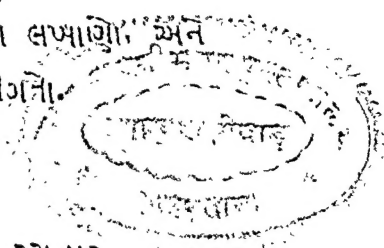
1880

BOMBAY:
PRINTED AT THE "FORT PRINTING PRESS."

(જા) ૬૦
૨

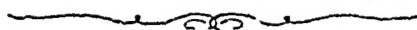
વિલાયતના કવીશ્વરો

તેઓના જાણીતા ગીતો, તેઓના લખાણો અને
તેમના કવિતાની વીગતો.

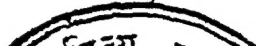

ગુજરાતી ભાષામાં રચનાર

કાવસજી નવરોજી વેસુવાલા.

(આ પુસ્તક સને ૧૯૬૭ નાં રૂપ માં કાયદા પ્રમાણે

મુંબઈ :

“ફાઈ પ્રીટીંગ પ્રેસ” મધે છાપ્યું છે.

આનંદ મેહરબાન રાજમાન રાજે શ્રી

રાયો બહાદુર મણિભાઈ જસભાઈ

કચ્છના માનવંત દીવાન સાહેબ

ને

તેમની સ્વદેશી ગુજરાતી ભાષાના

ચોગ્ય ઉત્તેજન માટે

આ પુસ્તક

એઓના આજ્ઞાકિત

સે વ ક

કાવસંજી નવરોજી વેસુવાલાએ

માન પૂર્વક અર્પણ કર્યું છે.

પ્રસ્તાવના

Lives of great men all remind us
We can make our lives sublime,
And departing, leave behind us
Footprints on the sands of Time.

Longfellow.

માણસ જાતના પેદા થવા અને આ દુન્યામાં પુરતી રીતે આશકારા થવા પછી તવારીએ તેમની હાલતપર ને અજવાણ પાડ્યુછે તે પરથી અનુમાન કરી શકાયછે કે તેમની નાશ કરનારી તથા હુદ્દ શક્તીએ આગલા પેઢલા જમાનામાં ઘણાં જોરમાં ખીલેલી હોવી જોઈએ. મીસરના તથા ઇરાનના રાજો સર્વથી પુરાણાં હતાં અને એ માહાભારત રાજ્યોની જે ખુવારી થઈ તે પણ તેમની પોતાની લડાયક રાજનીતીનું પરીણામ હતું. ને રાજ્યો એકમેકની અદેખાઈના માર્યાં લખો લોકોની ખુવારી કરી કીર્તીના મંડીરમાં પોતાનો લખ મારી ગયાંછે તેમની નાશકારક લડાઈઓ તથા જંગલી જહનુનનાં સીદા ધાભાંથી તે કીર્તી આજના વીચારવંત ભિન્નને તદન કાલી ભાસેછે. એજ પ્રમાણે અનુક્રમે યુનાન, રોમ, તથા ગ્રીસ લોકોના ખીલતા વખતમાં હુદ્દ કલા તેના જંગલી પણ તીક્ષણ લેખાશમાં મચી રહી હતી. જે દેશોએ દુન્યામાં સર્વથી અડતો દરજ્જો મેલવવા ખાતર લખો અને કરોડો મનુષોનો ભોગ આપ્યો,—જે દેશો લડાઈનાં જહનુનમાં આવી સીસોસત્રીસ, સેમીરેમીસ, સલા, ઝરકસીસ, સીઝર, સીકંદર વગેરે દોર ચલાવનારાં જંગીઓની ગોલામગીરી કરતાં, અને તેમના હોકમ પ્રમાણે નીરદોષ માણસો, ઝિારતો તથા ખાલકોને કાપવામાં સરકરાજી સમજતાં—તે સઘલાં આજે આક બરાબર નામોશી અને અપકીર્તીમાં દહાડા કાઢેછે.

આગલા વખતમાં કવીતા રચાઈછે તે પણ ઊપલાંજ જહનુન અને લડાયક દોરને લીધેછે. જે માફક લડાઈઓ ચાલતી.

હતી અને ખુવારીનો આતશ દરેક દીક્ષા સંનગતો હતો, તેજ માફક તે કુદ અને તેમાં નામ કાઢનારા જંગીઓની તારીખ ગાવામાં તેવાજ જોરાવર સરોદોનો ખપ પડતો હતો, અને તે કવીતાએ પુરો પાડ્યો છે. જોકે એવાં ખુનો—એવા ગલીચ વેરમાવીક જુરસાઓ—એવા નીરદોષોને કાપનારા જંગીઓ—હાલના આપણા જુરસાઓને સુધારનારા વખતમાં સાધારણ ધીકારને લાયક થઈ પડે છે, અને તેમનું ઓસ્તવારી જોર સુધાર પાછલ વાપડવાના કરતાં આવી ખુનખાર લગાઇઓ પાછલ વાપડવાથી ક્યોર અને નીર્દય લાગે છે, તોપણ આ એક નોંધી લેવા જોગ વાત છે કે જે માહાન કવિઓ ખે હજાર વરસોની વાત પર થઈ ગયા છે તેઓ તેવા નીર્દય દેખાવો ચીતારવાને એક જાતની ખુશી લેતા હતા, અને તેથીજ તેમના લખાણો અને કવિતા તે ખુશાલીના તત્વથી જોરાવર અને ત્રાસદાયક લાગે છે. હોમર કવિનું *Illiad* અને વાલ્કનનું *Aenid* કાવ્ય એજ જાતનાં છે. પાછલથી રોમ અને પોરતુગાલના પ્રસીધ ચડીયાતા વખતમાં તથા પંદરમી સદીમાં ઇટાલી દેશમાં પણ એવાંજ મનોગંજક તથા લગાયક કવીતાથી ભરપૂર પુસ્તકો પ્રગટ પડ્યાં હતાં. ઇટાલ્યન તેમો કવીનું કાવ્ય *Jerusalem Delivered*, એન્ડ્રી ઓસ્તોનું *Orlando Furioso*, તથા પોરતુગીઝ કેમોઅનનું *Inciad* એજ વર્ગને લગતાં છે. જગ પ્રસીધ શીરદોરીનું ચાહ નામું પણ ઇરાનના અસલ દોરનું ઊપલાંજ કવેતોની માફક વર્ણન કરે છે. હીંદુસ્થાનના ડેરલાંક કવેતોમાં પણ એવુંજ લગાયક જોર સમાવેલું છે. રામ અને રાવણની લગાઇ, પાંચે પાંડવોની કારકીરનીનું ખ્યાન વગેરે સામેતામાં આજી શકાશે. લગાઇનો દેમાગ એટલો ઊમ્દેરનારો તથા લજઆવનારો છે કે તેના આહારના માત્ર રંગીન દેખાવપરથી તેના વેરભાવીક કારણો તથા તેની પાછલી ખુવારીભરી અસરો મનમાંથી તદ્દન ખસી જાય છે.

ખપ પંદરમી સદીમાં જ્યારે વીજાયતમાં કવીતાનો ઓખ વધેલો ત્યારે ત્યાંના કવોઓએ ઉપલા સર્વ કવેતોની નકલ કીધી નહીં. ખપ કવિતાનો મુખ્ય વિષય ખ્યાર ગળી મનની દરેક હા

લતને વણુવા માડી. માણસની જીંદગીનાં શુભ કારણો, તથા તે-
મના મનના વીકારો, તથા ખરી અને ખોટી કીર્તીની પીછાન
તે આ વીજાયતી કવેતોમાં જોવામાં આવેછે, અને તે
કવિતાના એક ખરા અભ્યાસી તરીકે આ નીચલો રસાલો એ-
ના લખનારે પ્રગટ પાડ્યોછે. શીતર, હીન, ગેયથ વગેરે જરમન
અર્ધાચીન કવીઓએ પણ જીપલો ધંધેજી કાનુન સ્વીકાર્યોછે,
અને તેમની મુકાબેલ કુદરતના અત્યંત ખારીક દેખાવો તથા
અદ્ભુત પ્રાકૃતિ ચીતાર્યાંછે, અને જોકે ધુરોપના ખીજ દેશો-
એ ઘણાક સાહસીક નાટકોનો ચીતાર આપ્યોછે, તોપણ વીજા-
યતના નામાંકીત નાટક લખનારાઓની ખરોખરી આજે કોઈપણ
દેશના નાટક ગ્રંથકારો કરી શકતા નથી.

ગુજરાતી લખાણમાં એક પારસી કદીપણ નીભી શકે નહી
એવાં આલતાં સાધારણ ગુમાનમાં વીસવાસ રાખી, તથા આજના
વખતમાં નાટકો, નોવેલો અને વારતાઓ પાછલ પ્રજાનો શોખ
વલગેલો જોઈ કંઈ પણ નજીવાં સંગીત લખાણ પ્રગટ
કરવામાં લખનારાઓ સામા વગોવાયછે તે સમ્યાઈને સ્વીકારી,
જે વરસ સુધી આ રસાલો દાખી રાખ્યો હતો, તે માત્ર હાલમાં
રાવબાહાદુર મણીભાઈની લાયકી તથા ઉત્તેજણને આધારે ખા-
હર પાડ્યોછે.

ગુજરાતી ભાષાની વણુયોજનાના કાયદા કંઈજ નથી, તેથી
તેના લખાણમાં, તેના ખોલોનો જોડણીમાં, તથા તેના વાક્યોની
ધ્વનિમાં ઘણીક ખામીઓ રહી જાયછે, તેવી કેટલીક ખામીઓ
જો આ પુસ્તકમાં જોવામાં આવેતો, આશાછે કે તે દરગુજર
કરવામાં આવશે.

સાંકલ્ય.

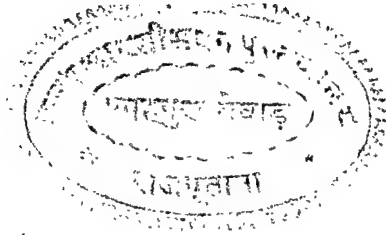

પ્રાચીન હીંદ દેશ	૧
ધંગ્રેજી ભાષા.....	૩
ચોસર	૯
હાવરડ અને વાયટ.....	૧૬
સોલમી સદીમાં વિલાયત દેશની હાલત.....	૨૪
સ્પેનસર	૨૬
નાટકનો શોખ	૩૭
શેક્સ્પીયરના હાસ્યરસ નાટકો.....	૩૯
શેક્સ્પીયરના ક્રૂણા રસ નાટકો	૫૭
શેક્સ્પીયરનાં પરચુટણ કાવ્યો	૬૯
બેન જોનસન.....	૭૪
વિલાયતમાં રાજ્ય ફેરફાર તથા તે વખતના કવીઓ.....	૭૯
મીલતન	૮૫
જોન ડરાઇડન	૧૦૧
પોપ.....	૧૦૬
એડીસન, ગે, પારનલ, સ્વીફ્ટ, પરાયર, યંગ, જોનસન અને ગોલડસ્મીથ	૧૧૭
ટામસન	૧૨૭
ગ્રે	૧૩૪
કાઉપર	૧૩૯
બરનસ.....	૧૪૯
વોલતર સ્કાટ.....	૧૫૯
શેલી, ક્રેબ્, મીસીસ હીમનસ, તથા મુર.....	૧૭૪
કેમપબેલ તથા રોબર્ટસ	૧૮૬
લોરડ બાયરણ	૧૯૧
બાયરણનું ડોન જ્યુવાન નામનું કાવ્ય	૨૨૭
વરડસ્વરથ.....	૨૬૨
સર જુલવર લીટન	૨૬૭
તેનીસન	૨૭૫

વિલાયતના કવીશ્વરો.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રાચીન કાળના વિદ્યા અભ્યાસને માટે પંકાયલાં હોદ્દાશ-
ની સ્થિતિ સાથે તેની હાલતી ચડતે દરજ્જાના વિદ્યા હુંનરો
અને કેલવણીથી ભરપુર હાલત સરખાવતાં કૅટલો સંતોષ ઉપ-
જશે વાર? હીંદુ, મુસલમાન અને મોગલ રાજના વખતમાં દેશ
દોલતમાં તો મગર હતો, પણ આબાદી, મુખ્ય, નચીત સંતોષ
અને ઘર જરૂર રીતભાતોમાં તે કૅટલો દલદર હતો? હુદના જ-
ગલી ઓગરો તો તેના હાથમાં રમી રહ્યાં હતા, પણ હુંનર,
કલા તથા સંસાર ઉપયોગી બાબદોમાં તે કૅટલો પછાત હતો?
ધર્મનું જહનુન બોહલું ફેલાયલું હતું, પણ કેલવણીના ખીપણ
રોપેલાં ન જોવામાં આવતાં. હરીફાઈ, મીનાકેસો, ને સારામા-
રીના સાંધણો દગેદગ માલમ પડતાં હતાં. નખલાઓ ઊસકેરા-
યલા રહેતા ને તવંગરો હુટકાતમાં 'દીન ગુજરતા. દેશની
મુધરાઈ અને રૈયતની આબાદની જલવવા કીજે કંઈપણ બંદા-
બંસ્ત હતા નહી. શ્રામનોનો દોર પુર જોસમાં ચાલતો હતો
અને ગરીબ નાતવાન લોકોના પૈસા ધર્મને બાહાને તેઓ હુટતા
હતા. ખુનખાર લડાઈના બોજ તલે દેશ કંગાળ બનતો ગયો,
અને રસાલ ફલકુપ જમીન વેરાણ અને ઉજ્જડ દેખાવા લાગી.
રાજાઓમાં માહોમાહે હુટકાત થઈ અને એકમેકની મારામારીથી
દેશનો ઇંચેજ ધણી થયો. ઇંચેજોએ એક પછી એક મુસ-
લમાન રાજાઓને દબાવ્યા, પાંદારી ટોલીઓનો નાશ કીધો,
મરાઠાઓનો પરાજય થયો, અને હુટકાતીયા ભીલોને દેશમાંથી
હાંકી કાઢ્યા. તેમણે રસ્તા બંધાવ્યા, નેહરો ખોડાવી આપી,
પાહાડો ભાંજી તનલો કોરાવી સડકનો રસતો કાઢ્યો, વીજલીક
તારનું દારકું ચોમર લંબાવ્યું, અને ઉજ્જડ જમીનને રસાલ

અને ફલવંત બનાવી જ્યાં કુધારો હતો ત્યાં સુધારો કાઢો ; જ્યાં લડાઈ અને હુટકાત ચાલતી હતી ત્યાં સંપન્ન અને સલાહથી લોહિતે વસાવ્યાં, અને જે અંધેર કારભાર અને સર્વ ગોંદલ જેવું હતું તે સેહેલે અને સુતરે રસ્તે પાર ઉતાર્યું. જે રજ-પુતો બલવાન અને ખુનખાર અસલ દેખાતા હતા, તેઓ પણ નમીને ચાલવા લાગ્યા, અને તીર કામઠાં તથા તલવારને બદલે હલ અને ટોશથી મેહેનત કરવા લાગ્યા. સમાધાની ચોતરફ ફેલાઈ, નવા નવા હુંનરો તથા બિદોગના રસ્તા ખોદ્યા, ને દેશને તેની ફેસાદખોરી અને અવિય વરિયત હાલતમાંથી ધોરોત્તોએ બગાડીને આબાદ અને હરણું કર્યું. નીર્હય અને અપ્રસીધ હતું તે હુશ્યાર અને કિર્તીવાન આજે દેખાય છે. ધન્ય છે તે ગઝને જેણે પૃથ્વીની સરજમીન ઉપર મોટી ફતેહો મેલવી છે, જેણે ઉજ્જડ અને વેરાણ મુલકો વસાવ્યા છે અને જેણે પોતાના દેશના સુધારાના કારણે આંધર પૂર પ્રસાર કર્યાં છે. અને હીંદ દેશ આજે એ રાજ્યપર શું મગર નથી ? જે રાજની વિખ્યાતી દેશદેશ ફેલાયતી છે, જે નગરોને સાહાય થાય છે અને તલગરને ઉપદેશ આપે છે, તથા જેની ચડતી હાલત મેલવવાને દુન્યાનાં સર્વ રાજો આજે હરીફાઈ ચલાવે છે, તેવા એક પ્રકારીત ગઝના ઠાંવા હુકમ આસરે પામ્યા છે એવું સમજી હીંદ દેશની પ્રજા ફેરવી મગર છે, અને તે ખાહતી શક્તિવાલા સોલિ-ખની ફેરવી શુદ્ધ ચુલ્લી કંદે છે ? જોકે તેમના રાજ્ય પ્રકરણ-માં તથા તેમની કારકીરદીમાં બુલો અને આમી હુશ પણ તેથી એકદમ પ્રજાએ બેવીચવાસ બતાવી અસંતોષી થયું ન જોઈએ.

પણ આપણને તો ઇંગ્લેન્ડના રાજકારભાર સાથે કામ નથી. આપણને તો એની ઘણીક કલ્યાણ શક્તિઓમાંની એકાદ સાચ વાલવું છે. અને તે હેલવણી છે. તે તેની વિદ્યાનો આશુર ખ-વ્દનો છે. તેમ સંપાદન કાઢાથી વેચાત દેશ આજે ચડતો ચઢતો મગર છે. વિદ્યાનાં તેની હોલત સમાવતી છે. વિદ્ય સંખ્યાથીજ હુંનર ખાલે છે અને નવી નવી શક્તિ આશુસ વન-વના કામર ખાતે પ્રગટ પડે છે. અને ઇંગ્લેન્ડના રાજ્યથી હીંદ-મગરને ખાલે મગર કંઈ કાલે થશે છે ? Knowledge is

power—શીલસુક બેકન કહી ગયો છે અને તે એ રાજના બા-
બમાં તદન ખર પડેલું જોવામાં આવે છે. વિદ્યા તે માણસના
હાથમાં રાજના કરતાં વધારે અગત ધરાવનારી સત્તા છે, અને
તેથીજ તે પોતાની આસપાસનાઓપર ઉપરીપણું ભાગવી શકે
છે. એક અભણ ને મુરખ રાજની સત્તા તો પવનના ઘડીભર
જોસ મીસાલ છે,—જરાવારમાં તે ભરરભુસ કરી દબાઈ જાય છે.
માણ એક ફેલવાયલા અને વિદ્યા અભ્યાસી માણસની સત્તા તે
જીવે ત્યાં સુધી ટકે છે. એજ કારણને લીધે પ્રધાન રાજના
કરતા વધારે કિર્તી પામે છે. આવી સત્તાવાલી ફેલવણી સંપાદન
કરવાનો સાંધણ જે હાલ ઇંગ્રેજ સરકારે દરેક માણસના તાબા-
તલે મુક્યાં છે ત્યારે કોણ તેનો ઉપયોગ કરવાને પછાત રહેશે
વાર ? તોપણ અક્સોસ કરવા જોગ વાત છે કે હીંદુસ્તાનનો
અરધો અરધ ભાગ આવી ફેલવણીના શાદાં મુલ તવોથી પણ
બેનસીય રહેલા છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

આગલા હીંદુસ્તાનના દેશી રાજઓના વખતમાં લોકો
પોતાની ભાષાનું પુર પાઠ્ય જ્ઞાન પણ ધરાવતા નહતા. આમનો
અને ધર્મના ગુરુઓ વીદ્યાના વીવેકનું ડોલ માત્ર ધાલતા, અને
દેશીઓ તેમનાપર પુર વીસવાસ રાખતા હતા. પણ હાલ જમા-
ણા ફેરવાયોછે અને આગલતા પંડીતો હવે અભણોમાં અપેછે.
આજે મધરાસમાં અને દક્ષીણ હીંદુસ્તાનમાં તેલ્યુંજી અને કે-
નેરીસ ભાષા શીયાય ઇંગ્રેજી ભાષા પણ ઉલટથી લોકો ભણ્યાં
છે. ધણાજ સામન્ય માણસો જેવા કે કોલી, માચી, પોરતર વગે-
રે—ઇંગ્રેજી બોલવા લખવા શીખ્યાછે. મદરાસની સ્ત્રીઓ પણ
એજ પ્રમાણે ઇંગ્રેજી શીખેલી છે. એક સાધારણ મદરાસણ
આયા પણ સારૂ ઇંગ્રેજી બોલી વાંચી જાણેછે. એજ પ્રમાણે
બંગાલ ઇલાકા તરફ જોતાં પણ નજરે પડેછે. ત્યાંના બાલુઓ
અને તેમનો સ્ત્રીઓતો ઇંગ્રેજીમાં પ્રવીણ ગણાયછે. કલક-
તાના ફેલવાયલા પારસીઓ તથા તેમના બૈરાં છોકરાં વગેરે ઇંગ્રેજી

ભોક્ત્રી વાંચી જાણે છે. ત્યાં ગુજરાતી નીશાળ એકે નથી કે તે જા-
પડાં પોતાના મુંગદગરા વતણીઓની મુખ્ય ભાષાનું જ્ઞાન મેલ-
વે. મુંગદ તરફ નજર કરતાં આપણને સારો દેખાવ નજરે
આવતો નથી. જોકે હાલના વખતના સર્વ જાતના અને દ્રામ-
ના જવાનો ઇંગ્રેજી શીખે છે, તોપણ ઉપજા બે ઇલાકાની બગ-
બર તેઓની સ્ત્રીઓ ઇંગ્રેજી કેલવણીમાં ઘણીજ પછાત છે. કેટલાક
મુસલમાન નરો સુદ કેલવણીથી બીન વાકેફ રહે છે. કેલવ-
ણીની બાબતમાં આ મોટો ટોલો સર્વથી પછાત પડેલા છે.

હાલના વખતમાં પારસીઓ તથા હિંદુઓની અંદર ઘણા-
જ નાના બાપાપર અને ચોકસ હદ સુધીજ સ્ત્રીઓને ઇંગ્રેજી
કેલવણી આપવાને હિંજઆલ થયલી જોવામાં આવે છે તે સંતો-
ષ દારક નથી. જેમ મદરાસ તથા બંગાલના લોકોની સ્ત્રીઓએ
એ ભાષાનું જ્ઞાન લીધું છે તેમ આગલ આલતા મુંગદના સર્વ
પરસી, હિંદુ તથા મુસલમાનોએ પણ પોતાની સ્ત્રીઓને તથા
છોકરીઓને ઇંગ્રેજી કેલવણી આપવાની ફરજ પડશે એ વાત
સ્વભાવીક છે, તેમજ તે દેશીઓને પોતાને માટે પણ લાભ કા-
ઢીએ. હાલના વખતમાં જોકે કેટલાક લોકો એવી કેલવણીની
સાંભે ચાલે તેથી ઇંછ આ શુભ નેમ ભંગ થઈ નથી. જે જે દે-
શના તમે જોશો તો માલમ પડશે કે તે દેશના લોકો જોઈ-
મા જોઈ બે ભાષાનું તો સાધારણ જ્ઞાન ધરાવે છે. વેલાત ત-
રફ જોશો—ત્યાં જરમન, ફ્રેન્ચ તથા ઇંગ્લીશમનનો અભ્યાસ કે-
લાયલો છે. ફ્રાન્સમાં પણ ફ્રેન્ચ વતરોગે ઇંગ્રેજીને જરમન તથા
ઇંગ્લીશમન ભાષાઓ શીખવવામાં આવે છે. ફ્રેન્ચ ભાષાનો યુરોપ-
ખંડના દરેક દેશમાં જોડાય છે. વહી પોંડાંડ દેશનો દાખલો
વેના. એ દેશ ઘણો ખરો રમીયાના તાણા તણે છે ત્યાં પણ તેના
સરકારની ભાષા ફ્રેન્ચ જોડાય છે. એ પ્રમાણે જ્યાં કે ઇંગ્લીશ
સરકારનું હિંદુસ્તાનમાં શરૂ છે ત્યાં આપણને તેની ભાષા
જમુ હિંસલ કરવી જોઈએ, એ આપણા પોતાના કામદાર કા-
મે છે. જે એમ ન થાય તો સરકારી ને પ્રજા વગે મોટો ત
કામદાર થઈ જાય છે. વારૂંતે પારસીઓએ મું કે બીજા દેશીઓએ
પોતાની જાતી જાણની કેલવણી આપવાનાદ ઇંગ્લીશને ઇંગ્રેજી

કેવળાણી આપવી જરૂરની છે. યુરોપમાં અને અમેરીકા ખંડ-માં હજારો અને લાખો સ્ત્રીઓ કારકુનનો, દાકતર, વકીલ વગેરે અનેક ધંધા કરેછે, અને એથી તેઓ ગરીબ લાચાર માખાપો-નું પુર કરવાને શક્તિવાન થાયછે.

ઈંગ્રેજ ભાષાનું એવું બહુ મોટું છે. તેમાંથી જે ફોલો ઉગેછે અને જે નિતરોજ ઉગતાં જાય છે તે બહુ આસ્વર્ય પ-માડનારાં છે. જેટલું ઈંગ્રેજીમાં વાંચણ છે તેટલું આજે દુન્યાની ખીજ કોઈ પણ ભાષા ધરાવતી ન હશે. ઈંગ્રેજીમાં જે જે પુસ્તકો છે તેનો સામટો અભ્યાસ તમારેથી મુદ્દલ થાય નહીં એટલાં તે અગણીત છે. જમાનાઓની વિદ્યા અને વિ-ચારો તેમાં સમાવેલા છે. વાસ્તે જે ઘણી વિદ્યા અભ્યાસનો શોકીન હોય તેણે માત્ર ઈંગ્રેજ ભાષાજ શીખવી છે., તેજ માત્ર શીખ્યાથી તે જમાનાઓનો ધનતેજ્યા અને દરેક દેશનો તથા ભાષાનો વૃતાંત મેલવે છે. ન્યાય શાસ્ત્ર, નીતી શાસ્ત્ર, પદાર્થ વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર, તવારીખ, કવિતા મંજીરી તથા ગદ્ય વગેરે પુસ્તકો સંખ્યાબંધ વાંચવા લાયક છે. નીતી, વચન, વિવેક, સંતોષ ખુશાલી, દલગીરી વગેરે તમારી સર્વે લાગણીઓ ઉસકેરે એવાં પુસ્તકો છે. એ સર્વે પુસ્તકોમાં કવિતા મોટો દરજ્જો ધરાવે છે. તેમાં કુદરતી વિચારો કુદરતની એબારતમાં આપેલા છે તેથીજ તે આપણું મન ઘણું રીજવે છે. કવિ શક્તિ એક ખાદ્ય શક્તિ માણસમાં ઉતરેલી સમજવામાં આવે છે. પણ તેવા ભાગ્યશાલી પુરૂષો થોડાજ હોય છે. કવિતા અથવા એટ દરેકથી કંઈ જોડાતા નથી. એવી મોટી કદપનાના માણસો તથા જિંડા વિચાર ધરાવનારા પુરૂષો થોડાજ નીકલી આવેછે. ઘણા-એક પંડીતો એ કામમાં નિષફલ થયા છે, તેથીજ એવું કહેવામાં આવેછે કે માણસો ખાદ્ય જોહાનથીજ કવિ શક્તિ મેલવી આવે છે. “A poet is born as such, not made so.” તેથીજ કરી આ ચોપડીમાં ઈંગ્રેજ કવિઓની બાબદ સમાવીછે. ઈંગ્રેજ લોકોમાં ઘણા સરસ કવિઓ થઈ ગયા છે તથા તેમની એટલાજ ઘણી મધુર છે. જેઓ ઇંગ્રેજીના જ્ઞાનથી તદ્દન ખેન-સીખ રહેલા છે તેમને ઈંગ્રેજ કવિતામાં શું શું ખોલ સમાવેલા

છે, તથા તેની એબારત અને રસીલી જખાન તથા તરેહવાર રચના તથા તેની ખુબીઓને સારાંશ સમજાવવાની આ ચોપડીમાં નેમ રાખી છે. આપણા દેસવણી લેતા જવાનોને તથા સાધારણ વાંચનારને લાયક થઈ પડે તે માટે દરેક કવિનો દુક પણ બાણવા ભોગ અલિવાલ તેમની કવિતાના સારાંશ જોડે આપવામાં આવ્યો છે. અરધાં અરધ ગુજરાતી લીપીમાં લખાયલાં પ્રતદો, તથા વારતાની ચોપડીઓ, નાટ્યો વગેરે ઇંગ્રેજીમાંથીજ ઉતારી લીધાં છે તે પણ વાંચનારના ભોવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૩ જી.

ઇંગ્રેજી ભાષાની અંદર ઘણાક દેશનાં તથા સમાવડાં છે. જે વખતે ઇરાન અને મીસર દેશ ચડીયાતા ગણાતા હતા તે વખતે ઇરાકી અને ગ્રીસના રાજ્યો માત્ર બાકવ્યસથામાં હતાં. તે સમયેલાત દેશ તો ઇજિપ્ત દેશમાં અને જંગલી હાલતમાં હતો. મીસર દેશના ડીનીસીયન લેડિ (the Phcenicians of Egypt) અને ઇરાનના મોઝમાગો (the Magi of Persia) તે ઇરાનના વિદ્યા હંનરમાં પ્રવીણ ગણાતા હતા. પણ જેમ જેમ ગ્રીસ અને ઇરાકીના રાજ્યો બળવાન થતાં ગયાં તેમતેમ મીસર દેશ અને ઇરાન પડતી હાલતમાં આવવા લાગ્યાં. મોઝમાગોના દુરાંધરી ગ્રીસનું રાજ્ય ઇરાકીના રામન લેડિને સલાધીન થયું. એ વખતે રામ જીહર તેની પુર જાળન અને દમામમાં હતું. તે વખતે ઉત્તર દુવ તરફના મજબો જંગલી લડાચી ડોલીઓથી વર્યાં હતાં. ગ્રીસના પડ્યા પડી રામન લેડિએ રોન દેશ છૂટી લીધો. ઇરાન દેશ જે ગ્રીક લેડિના બેસીડોનીયન બતના શરદાર એલિક્ઝેન્ડરે તાબે કરીયા હતો. તે પણ પોતાં તરફની ખુનખાર લડાઈ ચલાવ્યા પછી રામન લેડિને હાર આપ્યો. વ્યુદયસ સીઝરનો એ દોરનો વખત હતો. તેના વખતમાં રામ જીહર દુન્યામાં સર્વથી નામીયું અને મુક-મુક વિખાતું હતું. એથીજા અને વૃશપ ખંડના સર્વ જીહરે વર્તે રામની દુરાંધરગરી કરતાં હતું. પેલાત દેશપર રામન

લોકોએ ચડાવો કીધો અને ત્યાંનો પણ થોડો મુલક હાથ કીધો હતો. ત્યાંના રાજાએ ઇસુખ્રીસ્તના આંખ્યા પછી નજદીક પાંચસો વરસ તુલ્કીક રોમને ચોથાઈ આપતા હતા. પૃથ્વીની અનેક વસતીના મુલકોપર રોમન લોકોને વાવટો ઉડતો હતો. પણ માણસનો લાભ માણસને પોતાને આપરે ખુવાર કરેછે તેમ રોમનો લાભથી ખુવાર થયા. તેઓથી બેહદ પ્રગણાઓપર અમલ જલવર્ધ શકાયો નહીં, તેમના રાજાઓ અને પ્રધાનો વચે તુટકાત થઈ, બધી અને લાલચથી દરેક દેશમાં અંધેર કારભાર ચાલવા લાગ્યો, પ્રજાએ અંડ ઉઠાવા લાગી અને ઊત્તર તરફથી ગાયસ લોકોની પાંડારી ટોળીએ જંગલી જહનુનમાં આવીને તેમના સર્વ રાજ્યનો નાશ કર્યો. આ ગાય લોકોથી રોમન લોકોનો પરાજય થયેલો જોઈને યુરોપના બીજાં રાજ્યોમાં દેહેશત પડી. ઇસુખ્રીસ્તના આંખ્યા પછી સાતમી સદીનો એ વખત હતો. ફ્રાન્સનાં નામીયા રાજા ચારલામેને આપરે ગાયસ લોકોને હરાવ્યા, ને તેમને યુરોપના દક્ષિણ કીનારા ભણી હાંકી કાઢ્યા, જ્યાં તે લોકોએ ગ્રેનેડા શહેર વસાવ્યું. આ શહેર આજ પણ મુર લોકોના શહેરને નામથી ઓળખાય છે.

ઉપલી ટુક તવારીખના ફકરાથી વાંચનારને વાંકે કીધા પછી એ સર્વ હીલચાલોથી ઇંગ્રેજી ભાષાપર ફેટલી અસર થઈ તે સમજી શકાશે. મીસર અને ઇરાન દેશના વિંદ્યા હુનરોથી ગ્રીક લોકો વાંકે થયા, અને તેમને બરનો તેઓએ નવો મુધારો કીધો, તથા તેમનામાં સોકરેતીસ, પ્લેટો, એરીસ્ટોતલ, દીમાસ-થીનીસ વગેરે શીલસુકોનો એક નવો વર્ગ ઉભો થયો. લાઇક-રગસ અને સોલન જેવા ન્યાય શાસ્ત્રીઓએ ઇરાન અને મીસર દેશનાં ધોરણુપર પોતાનાં દેશના કાયદા માટે કાયદા ઘડ્યા. કવિ-તાનો પાયો પણ પેહેલો એજ યુનાન દેશમાં રચાયો. ગ્રીક લોકોએ ત્રોજનોનાં ત્રોય શહેરપર દશ વરસ સુધી ઘેરો નાખી આપરે ફંદ રમીને તે હાથ કર્યું, તેનું વર્ણન અમલ હોમર કવિની ‘ઇલીયડ’ નામની કવિતામાં જોવામાં આવશે. હોમર કવિને આજ દીન સુધી પણ કવિતાનો બાપ કરી બોલાવામાં આવે છે, કેમકે અસલના વખતનાં જે જે પુસ્તકો અજવાલામાં

આબાંછે તેમાં કવિતાનું પેદાઈ અને સરસ બેટબાજીમાં આપ-
ણું પ્રસન્ન ઉપજા ગ્રીક ગ્રંથકારનું બનાવેલું છે. ઈસુખીરતની નવ-
મો વરસ આગત આ લખેલું ધારવામાં આવે છે. હામર કવિ
પછી યુનાન દેશમાં ઘણાક કવીઓ થઈ ગયા છે, અને હાલના વ-
ખતમાં કવિતા જે સરસઈ ભોગવે છે અને જે ચડતી હાલતમાં
રહી છે, તે એજ યુનાની ગ્રંથકારોની રચના, તેમના બાંધેલા કા-
વલ અને તેમની સાદી અને દીનપસંદ એવારત બલબી રા-
ખ્યાનું પરીણામ છે.

જ્યારે યુનાન દેશ રોમન લેક્ષિના તાબામાં ગયો ત્યાર-
થી તેમની કૃતચુક્રી અને તેમના ઉમત અને મનોરંજક પ્રસવ-
દો પણ રોમન લેક્ષિના સવાધીન થયાં. રોમ શહેરમાં—બહાર
આખા ઇટાલી દેશમાં—તે વખતે લાટીન ભાષાનો બોલો અ-
ભાસ કેલાવણો હતો, અને જ્યારે યુનાન દેશની કૃતચુક્રીના
જલ્દવેર તેમના હાથમાં આવ્યાં ત્યારે તેઓ પુર પ્રસાર ખામ્યાં.
રોમ શહેરનો તે વખત ગ્રીકાતો હતો, અને તેના લગભગ દોર
પ્રજા બાં પ્રખરતાક રાજ રચાવેલું હતું. પણ કેલવણીના પ્રસા-
રથી અને યુનાન દેશની વિદ્યાના અધીક ભારથી રોમ શહેર
તે વખતે મુદ્દારા અને બહાનુલાલીમાં એકલું આગેવાન હતું.
હામર અને ખીજ યુનાની કવિઓની નકલ વરજીત, હોરિસ
અને એલીઃ વગેરે ઇટાલ્યન કવિઓ લાટીનમાં કરતા, અને એ
રીતે દેશ દેશ કવિતાનો ગ્રામ્ય વધવો એટલુંજ નહીં, પણ ખા-
લગણી દરબારમાં કવિઓની જગા થવા લાગી.

વેલાત દેશપર રોમન લેક્ષિના અગવા પછી લાટીન ભાષા
બાં જગ હામ્યન થઈ. ફ્રાન્સ, સ્પેન વગેરે આસપાસના મુલ-
દેશ તે તે આગ્રાગ થઈ હતા. રોમન લેક્ષિ વેલાત દેશ છોડી
ગત પછી એ લેક્ષિએ તેનીપર હોમણો કર્યા. અને કેટલાંક
વરસ સુધી પોતાના કબજામાં રાખ્યું. તેઓ પછી સેકમન લેક્ષિ
આગા અને પોતાનો અમલ અવાવવા ખાડ્યો. ત્યાર પછી
તેમને તે દેશ છોડી દીધો, અને કેસર્સિસ આગત લગભગ
પાંચ દેશોમાં નામના સેકસન મળીને રહેલો. (ઈ. સ.
૪૫૦). એ પછાદે નવ સદીમાં વેલાતમાં એક પછી એક મુલ

જુદાં ચાર રાજ થયાં, અને એ સર્વ જાતોની ભાષાના તત્ત્વો લાટીન સાથે ભેલાયાથી હાલની ઇંગ્રેજી પણ અપભ્રંશ-મીઠા ભાષા બોલાવા લાગી. લાટીન ભાષામાં ઉપલી નવ સદી સુધી જે રાજ કારભાર ચાલતો હતો તે બંધ પડ્યો અને નોરમનોએ પોતાની ફ્રેન્ચ ભાષા ચલાવવા માડી. એ રીતે નવા નવા ઉમેરા થયા.

પણ અગીયારમીથી તે પંદરમી સદી સુધીની ઇંગ્રેજી ભાષા સાથે હાલની રસીલી ઇંગ્રેજી સરખાવતાં ઘણો ફેર મારામત પડે છે. ઉપલા વખતમાં કંઈ ચોક્કસ અને એકજ બંદોબસ્તથી અથવા ધોરણપર ભાષા લખાતી ન હતી. એકસનો, ડેન લોકો, નોરમનો તથા શ્રીટનો સર્વ પોતપોતાની સ્વદેશી રીત પ્રમાણે ઉચ્ચાર કરતા અને લખતા હતા. એજ કારણને લીધે એ વખતનું લખાણ વાંચવાને તથા ઉકલાવાને તથા સમજવાને કઠણ પડે છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

વાંચનારને વલી આ વાત પણ યાદ રાખવી જોઈએ કે છાપવાની કલાનો શ્રોધ છેક ઇ. સ. ૧૪૫૦ ના વરસમાં જરમની દેશના મેટ્રી શેહેરમાં ગતનબરગ નામે એક જરમનથી પ્રગટ થયો હતો. એ અરસાની અગાઉ આખાં યુરોપ તથા એશીયાખંડોમાં મુઘલાં લખાણો હાથે લખવામાં અને પ્રગટ કરવામાં આવતાં હતાં. ઉપલા જરમને છાપવાનું યંત્ર પેટ્રેલાં ઉભું કીધા પછી વેલાત દેશમાં તો ચોવીસ વરસ પછી કેકસતન નામે એક ઇંગ્રેજે ઉરસટર અને રીવરસ તામના ઉમરાવોના આસરા તલે એ સાંચો ઉઘાડ્યો હતો, અને ત્યારથીજ ચોપડીઓ છાપવા માંડી. (ઇ. સ. ૧૪૭૪). કેમશ્રીડજ, આકસફરદ વગેરે વેલાતની નામીયી પાકશાલાઓ પણ એજ પંદરમી સદીમાં ઉભી થઇ, અને એ વખતની કઠંગી, ન ઉચ્ચાર થાય એવી ભાષાને બદલે સોલમી સદીથી હાલની સાફ ઇંગ્રેજી જખાત લખાવા લાગી.

ગયાં પ્રકરણમાં લખ્યા પ્રમાણે નોરમનોનું રાજ ચયાપછી સુધારે અને આખાદી વેલાતમાં ફેલાવા લાગી. લોકો નવા નવા બંધાપર મંડ્યા, અને વસ્તીનો પોણો ભાગ ખેતીવાડીના કામમાં રોકાયો. શ્રીઠનોને રાજ્ય કારભારમાંથી ખાતલ કરવામાં આવ્યા, અને નોરમનો સર્વ કામમાં ઉપરીપણું ભોગવવા લાગ્યા. વલી ખ્રીસ્તી ધર્મ યુરોપના દરેક રાજમાં ફેલાયલો હતો, અને વેલાતમાં નોરમનોના રાજ વેલા ધર્મગુરુઓ માત્ર ફેલવાયલા ગણાતા હતા. ઘણાખરા લોકો તો વિદ્યાના મુળ તત્વોથી ખીનવાકેફ હતા, તેથી નોરમનોએ નવી નવી નિશાળો સ્થાપી ફેલવણીનો પ્રસાર કર્યો. આલફ્રેડ રાજ્યે જે જે સારાં કામો આરંભ્યાં હતાં તેમને ઘણે દરજ્જે નોરમનોએ પાર ઉતાર્યાં તથા મદદ કીધી. લાટીન અને ફ્રેંચ ભાષામાં જે જે પુસ્તકો રચાયલાં હતાં તેના તરજુમા પાછલ તે વખતના વિધવાનો મંડ્યા; આપ જ્ઞાન અથવા નવાં નવાં પુસ્તકોનો તેઓ કંઈ પણ ઉમેરો કરતા નહી, અને એજ માફક તેરમી સદીવેર થોડીએક મુસાફરીને લગતી ચોપડીઓ અને નજીવી લાટીન કવિતા સીવાય કંઈ પણ વાંચવા લાયક પુસ્તકો પ્રગટ થયાં નહીં.

પણ ઇ. સ. ૧૩૨૮ના વરસમાં ચોસર કવી (Chaucer) જન્મ પામ્યો. ઇંગ્લેન્ડ લોકો આજ તુલીક ઇંગ્લેન્ડ કવિતાના આપ તરીકે એને માન આપેછે. એના વખતમાં વેલાતમાં ત્રીજો એડવરડ રાજ ગાદીપર હતો, ચોસરે કેમખીડજની પાઠશાલામાં ચોતાના વખતને અનુસરતી ફેલવણી લીધી, અને જ્યારે એડવરડ રાજ્યે ફ્રાન્સમાં ચઢાવો કીધો ત્યારે એ કવિ પણ લશ્કરમાં સામેલ હતો. (ઇ.સ. ૧૩૫૯). કમ ભાગ્યે એડવરડ રાજ ન ફાવવાથી ફેટલાંક માણસો સાગાં કેદ પકડયાં, અને તેમાં ચોસર કવિ પણ બંધમાં આવી ગયો. ઘણાક મહીના બંદીખાનું ભોગવ્યા પછી જ્યારે ઇ. સ. ૧૩૬૦ માં ફોલકરાર થયા અને બંને રાજ વચે સુલેહ થઈ ત્યારે એને છોડવામાં આવ્યો. એજ વરસમાં શીલીપા નામે રાણીપર હાજર રહેનાર એક કુળવંત સ્ત્રી સાથે એ પરણ્યો. એની ખાયડીની બેન લાન કાસતરના ડ્યુક સાથે પરણી હતી તેથી એને દરબારમાં સારો

વગ હતો. સને ૧૩૬૭ના સાલથી એને રાજ તરફથી સાલી-
યાણું મલવા લાગ્યું તથા પરદેશ ખાતાં સાથ કોલકરારની ગોઠ-
વાણ કરવા જ્યાર ત્યાર આપણા આ કવિને મોકલવામાં આવતો
હતો. જ્યારે કંઈ દરબારી કામસર એને ઇટલી મોકલવા મ
આવ્યો, ત્યારે પેલા નામીયા ઇટાલ્યન શહેર પેત્રાર્ક સાથ
ચોસરને ઓળખાણ પડી, જેની યાદદસ્ત તે આ લીટીઓમાં
નોધી ગયો છે.

I wil you telle a tale, which that I
Lerned at Padowe of a worthy clerk,
As proved by his wordes and his werk ;
He is now dead and nayled in his chest,
Now God give his soule wel good rest !
Frannces Petrark, the laureat poete
Hight this clerk, whose rhetorike swete
Eulumynd all ytail of poetrie,
As Linian did of philosophie.

વાંચનારની સમજણ ખાતર એનો તરજુમો આપ્યો છે.
કવિ કહેછે કે “જ્યારે હું પેદુઆ ખાતે હતો ત્યારે એક નામાં-
કિત માણસ પાસેથી એક વાત શીખ્યો તે તમને કહી સંભલા-
વું છું. તેના બોલવા અને લખવા પરથી તે નામાંકિત હતો
એવું જોણું દેખાતું. તે હમણાજ મરણ પામ્યો છે અને જોદા
તેના જીવને શાંતી બખશો ! તેનું નામ ફ્રાન્સીસ પેત્રાર્ક છે
જે ઇટાલીની દરબારનો કવિ હતો. જેમ લીનીયસની શીલસુરી
આશકારા થઈ છે, તેમ તેના મધુર લખાણથી કવિતા પ્રકાશી
નીકલી છે.”

સને ૧૩૭૪ માં ચોસર કવિને લંડન શહેરનો કસતમ
કલેક્ટર અથવા દરીઆઈ જંગાતનો તેહસીલદાર નમ્યો, જેથી
એને સારી આવક થવા લાગી. વહી ચોડાંક વરસ રહીને તે
પારલામેંતમાં ખીરાજ્યો, તથા રાજના છોકરા રીચરડના
ફ્રાન્સ દેશની એક શાહાબાદી સાથ લગણું સંબંધી ગોઠતેગો કરવા
એલથી તરીકે તેને ફ્રાન્સ મોકલવામાં આવ્યો હતો, પણ તેવામાં

રાજના મરણથી લાનકાસતરના ડયુકનો દરબારમાં વગ બંધ પડ્યો, અને સામી ટોળીવાલાઓએ ચોસરને રાજ કારભારમાંથી કાઢી મુક્યો. એથી એને ઘણો ક્રોધ ઉપજ્યો, જેની નીશાણી આપણને એ વખતની એની જોડેલી કવિતામાં માલમ પડે છે. તે વખતે કંઈ મોટા પગાર ન હોવાથી ચોસર કંઈ બચાવી શક્યો ન હતો, તેથી જ્યારે ચાકરી ગઈ ત્યારે રખડવા લાગો અને ઘણી તંગાસમાં આવી પડ્યો. ખીજા રીચરડ રાજ્યએ મરખાની કરી એને બાદશાહી ખાતાનો કારભારી નેમ્યો તથા પેનશન પણ આપવું કર્યું. એના મરણ તથા બાપદાદાની નસલની કંઈ પણ નોંધ આજ સુધી જણાઈ નથી.

એની જીંદગીનો ઉપલો ઇનતેખાબ આપવા પછી, એની કવિતાનું કંઈક બ્યાન આપવું અગત્યનું છે. તે પણ હાલનાં વાંચનારને એની કવિતાનો ઘણો શોખ ઉત્પન્ન થશે નહીં. ઉપર એક ફક્ત ટાંક્યો છે તે પરથી માલમ પડશે કે ચોસરની અસલ ઇંગ્રેજ હાલના વખતની એજ ભાષાને, ઉચ્ચાર, ષ્ટ-બાજી તથા લેખણમાં અનુસરતી નથી. એનું કારણ આગલાં પ્રકરણમાં સમજાવેલું છે, વાસ્તે હાલના વાંચનારને એના અંચોતી વીગત આપવા શીવાય વધારે ઉતારી લેવાની જરૂર જોતા નથી. ચોસરના વખતમાં કવિતા રચના બચગી ભોગવતી હતી અને ઇંગ્રેજનાં કંઈપણ ઠીક આકારમાં જે પેહેલ પેહેલી કવિતા લખાઈ છે તે એનીજ છે. The Canterbury Tales અથવા કેન્ટરબરી હજ કરવા જતા જોગીઓની વારતા વાંચવા લાયક છે. એમાં બત્રીસ જોગીઓ એકઠા થઈને એક તાવરન વાલાને પોતાનો ભામીયો ડોડવે છે. સેહેલથી રસતો કાપવાની મતલબને ખાતર આ જોગીઓ દરેક જણ પાસ એકેકી વાત કરાવે છે અને ભામીયાને તેનો પરીક્ષક ડોરવે છે. એ સર્વ કવીતાઓમાં ધર્મનો ઉપદેશ સમાવેલો છે. Testament of Love અથવા “ધ્યારની પારખ” અને Court of Love એટલે “કામદેવની દરબાર”, નામનાં બંને કાવ્યો મનોરંજક છે. ચોસર કવિની અગાઉ Knights of Chivalry એટલે મોડેસવાર બાહાદુરો થવાને દરેક માણસમાં તથા ગામમાં એટલે

ફેલાયું હતું. તલવાર ઢાલ બખતર વગેરે હથીઆરો તેઓ પોતાની પ્રીયાના હાથથી દીલપર બંધાવતા હતા, તથા તેણીને હોકમ બજા લાવવાને તથા તેણીનેજ આહવાને અને દરેક વાતે ખુશી રાખવાને તેઓ સોગંદ લેતા હતા એટલુજ નહી, પણ પોતાની માથુકનું નામ હર વખતે યાદ કરી તથા પોકાર મારી મેદાન પડતા હતા. એ વખતમાં વેલાત દેશમાં સ્ત્રીઓને ધણુજ માન આપવામાં આવતું હતું. તેણી જેની સામે લડાઇ ઉઠાવા કેહે તેની સામે તેઓ જંગ મચાવતા હતા અને સ્ત્રીઓપર ટુકમાં કહીએ તો શીદા શીદા થઇ રહેતા. વેલાતમાંજ નહીં પણ આખાં યુરોપમાં એવું ચેતક ફેલાયલું હતું. ચૈદમી સદીના વિધવાન માણસો એ ચાલને બહુ ધીકકારતા હતા અને તેની ખુબ ઠેકડી કરતા હતા. Don Quixote નું જાણીતું મથકેર પુસ્તક પણ સ્પેન દેશમાં સરવાનતીસે એજ અરસામાં પ્રગટ કરયું હતું. ચોસરે પણ ઉપલી બંને પ્યારની કવિતામાં એ બાહાદુરોને હંસી કાઢ્યા છે. એની કામદેવની દરબારમાં એ તેમને બાંધ આપેછે કે સારાં કામો અને સંસાર ઉધોગી બાબદોપર તેઓએ લક્ષ લગાડવું જોઇએ તથા નેક ખસલતનીજ બાનુઓને આહાવી, જોઇએ. કામદેવની દરબારની એલસેસતીસ (Alcestis) નામે સર્વથી ખુબશુરત રાણી પોતાના ફરમાખરદાર કવિ તથા બાહાદુરને તેની ચાકરીમાં કાંઇ ખામી પડવાથી નીચલી શીક્ષા ફરમાવે છે.

Now wol I seyne what penance thou shalt do
For thy trespas, understand yet here,—
Thou shalt while that thou livest, yere by yere,
The most partye of thy time spende
In making of a glorious legende
Of good wymmen, maydenes and wyves,
That weren trewe in loving all hire lyves.

તેણીએ એવો હોકમ કીધો કે “તુંએ જે મારી આજ્ઞા તોડી છે તેને વાસ્તે તોજેશ કરવાને હું તને એવી શીક્ષા ફરમાવુંછું કે તારે, જ્યાં સુધી તું જીવે ત્યાં સુધી, તારી જીંદગી

નાં મોટા ભાગ જે જે સ્ત્રીઓ, છોકરીઓ અને બેરીઓ પોતાના ઘણીને અતીઘણી વફાદાર હોય તેમની એક તેજસ્વી વારતા ખતોવવામાં રહે.”

The Flower and the Leaf અથવા “ફુલ સરસ કે પાંદડી” એવે નામની કવિતામાં ખુબસુરતીની સાથે દુન્યાધ મરતખાનો તેણે મુકાબલો કરીધો છે અને તકરાર કરેછે કે જેમ પાતરાંમાંથી ફુલને કસ મલેછે ત્યારેજ તે ખીલી નીકળેછે, તેમ આ દુન્યામાં નેકી, વફાદારી અને સદગુણોથીજ ખુબસુરતીને તેજ મલેછે, ને જો એ ગુણો ન હોય તો ખુબસુરતી નકામી સમજવી. વલી ફુલ અથવા ખુબસુરતીતો એક એ દાહાડામાં કરમાઇ જાયછે પણ નેક ગુણો સદાકાળ ટકે છે; વાસ્તે ઉપલી દૃષ્ટાંતરૂપ કથામાં તે ફુલનાં કરતાં પાતરાંને વધારે સરસ ગણેછે. ચાસરની ખીણ કવિતા પણ રમુજ છે. The Assembly of Fowls અથવા “મરઘાં બટકાંની મંડલી”, Romaunt of the Rose અથવા “ગોલાખનું દાસ્તાન”, House of Fame અથવા “કિર્તીનું ઘર”, “Legend of Good Women” અથવા નેક ઝોરતોની વારતા અને “Chanticleer” અથવા મરઘાપર લખેલી કવિતા ઘણે હસવાનો ભાવ પડે છે. એક ગરીબ રાંડીરાંડના ઘરમાં મોટા મરઘો પાલેલો હતો, પણ એક દહાડે ધોરે દીસે તેને કેહોલું પકડી ગયું તેની વીગત બહુ રમુજ ઉપજાવેછે.

The sely widow and hir daughtres two,
Herden these henny's crie and maken wo,
And out at dores starte they anon,
And saw the fox toward the wood is gone,
And bar upon his back the cock away;
They criden “ Out ! harrow and waylelay !
Ha, ha, the fox” ! and after him they ran,
And eek with staves many other man;
Ran Colle our dogge, and Talbot and Garlond,
And Malkin with a distaff in hir hond;
Ran cow and calf, and eek the very hogges,

So were they fered for berkying of the dogges,
 And schowting of the men and wymmen eke,
 That ronne that thay thought hir herte breke,
 Thay yelleden as feendes doon in helle;
 The dokes criden as men wold hem quelle;
 The gees for fere flowen over the trees;
 Out of the hyve came the swarm of bees;
 So hideous was the noyse, a benedictie!
 Certes he Jakke Straw, and his meynie,
 Nemaden schoutes never half so schrille,
 When that thay wolden ony Flemyng kille,
 As thilke day was made upon the fox.

એની મતલબ એવી છે કે “પેલી આલશુ” વિધવા અને તેની બંને છોકરીઓ મરઘીઓના કકલવાથી બાહાર દોડી આવેલીને બારણા તરફ જોયશું કે પેલું કોહોલું મરઘાને પોતાની પીઠપર મારી જંગલ ભણી નાસવું હતું. તેઓ તેની પછવાડે દોડી જુમ પાડવા લાગી—પકડો ધરો, મારો પેલાં કોહોલાંને ઘેરો—તેવોજ તેમનો કુતરો તથા તોલબત અને ગારલંડ વગેરે પહોંચીઓ પછવાડે લાકડી લઈને દોડ્યા; ઘરડી માલકીન આતરડો હાથમાં પકડીને દોડી, અને કુતરાના ભસવાથી ગાય વાછરડા વગેરે એણીમર પેલીમર દોડવાં લાગ્યાં, તથા જેમ ભુતોના પોકારથી દોજબ ગાજી રહે તેમ સ્ત્રી પુરુષોના પોકારથી આખો રસ્તો ગાજી રહ્યો. માણસોને જોઈને બટકો બટકો કરવા લાગ્યાં, હાંસ ખીહીને ઝાડપર ચડી ગયાં, મધપુડામાંથી મધમાખો ઊડી આવી, અને એ પ્રમાણે કોઈપણ દહાડે ફલેમીંગ હુટારાઓની પાછલ પાણુ ન સાંભલેલી એવી ચીચીયાંરી અને પોકારો તે દહાડે પેલાં કોહોલાં પાછલ જારી રહ્યો.”

ચાસરની ખેટખાજીની ઢબ તથા લખાણની જોડણી તરફ જોતાં વાંચનારને તરત ખ્યાલ આવશે કે હાલના જમાનાના છોકરાઓ એવી તો કવિતા જોડે છે. એની કવિતાનો નાદજ કંઈગો છે. એના વખતમાં ઇંગ્રેજ કેમ લખાતી હતી, શબ્દોની

રચના તથા લખાણની હાલત કેવા પ્રકારની હતી તે ઉપર આવેલા એ ત્રણ ટુકડાઓ પરથી જણાયે.

પ્રકરણ ૫.

ચોસર કવિ પછી જાણવા જોગ હાવરડ અને વાયટ કરી થઈ ગયા છે. પેહેલા તો સરે પ્રગણાનો ઉમરાવ હતો (Earl of Surrey). તે ઇ. સ. ૧૫૧૬માં જન્મ પામ્યો હતો. ફ્લોરનના મેદાન આગલ એ અરસામાં સ્કાટલાંડના ચોથા જેમ્સ રાજાની સાંખે ખુનખાર લડાઈ કીધા પછી જો ઇંગ્લેન્ડે જીત મેલવી હતી તેઓ ઉપલા કવિના બાપની બાહાદુર સરદારી હેઠલે હતા. તે સોલ વરસની ઉમરે લેડી ફ્રાન્સીસ વીયર સાથ (Lady Frances Vere) પરણ્યો હતો. સરે કવિ અસલથીજ ચાલાક અને લડાયક સ્વભાવનો હતો. પણ એના કમખખત નસીબે એને એક નવા ખ્યારના ફાંદામાં નાખ્યો. સ્કાટલાંડના કીલદેર તાલુકાના ઉમરાવની નાની છોકરીની મોહનતમાં તે ગીરફતાર થયો, પણ એના તો લગણુ યર્ષ મુક્યાં હતાં તેથી ઉપલી ઉમરાવ જાદીએ એને કંઈ મચક આપ્યો નહીં, પણ સાંભો ધી-જ્જારી કાઢ્યો. આથી તે દેવાના જેવો બની ગયો. તેણીની ખુબ સુરતી પર ઘનાએક ખ્યાલો (Sonnets) તથા ખ્યાર બરી કવિતા વગેરે જોડીને તે તેણીના મહેલમાં મોકલાવતો, પણ તેનું કંઈ વલ્યું નહીં. આખરે ખ્યારની ધુનમાં તે ખુવાર થયો. ઇ. સ. ૧૫૪૬માં તેને ફ્રાન્સની સાંખે કેટલોક લશ્કર આપી મોકલવા કરવા મોકલ્યો હતો ત્યાં તેણે અચાનક ઉલથાપ આપી, અને પોતાના કામમાં ખેદરકાર રહ્યાથી આખરે તેને ખોલાવી લઇને ખંદીખાને મોકલ્યો. એના દુશ્મનોએ એની ઉપર રાજાની સાંખે બલવો કરવાનો વાંક મુક્યો. તે વખતે આઠમો હેનરી રાજા વેલાતની ગાદીપર હતો, જેના ઉંર હોકમથી ઇ. સ. ૧૫૪૭માં એકત્રીસ વરસની જીવાત વયે તેને ગરદન મારવામાં આવ્યો.

સર થોમસ વાયટ (Sir Thomas Wyatt) તો કેન્ત પ્રગણાનો રહેવાસી હતો, અને ઇ. સ. ૧૫૦૩ ના સાલમાં જન્મ્યો હતો. એની ઉપર આઠમાં હેનરી રાજાનો ઘણો વીસવાસ

હતો તેથી વારંધડીએ દરબારી કામ સારૂ એને દેશદેશ મોકલવામાં આવતો હતો. એ પ્રમાણે સરકારી બાબદસર ઇટાલી દેશમાં રહવાથી ત્યાંના પુસ્તકોનો એણે અભ્યાસ કર્યો, અને પેતરાર્ક, ડેનતી, એરીઓસ્તો વગેરે ઇટાલ્યન કવિઓના મધુર લખાણથી તે ઘણો ખુશ થયો. પોતાના દેશમાં આવ્યા પછી એણે ઊપડા ઇટાલી દેશના કવિઓની નકલ કરવા માડી અને ઘણે દરજ્જે પાર ઊતર્યો. સર અને વાયટે એકજ અરસામાં કવિતાઓ લખી છે, તેથીજ આ પ્રકરણમાં તેઓ બંનેની નોંધ સાથે લીધી છે. પેલેલવેલ્ડનાં ખ્યાલો (Sonnets) એજ કવિઓએ ઇંગ્લેન્ડ કવિતામાં લખ્યા કીધા છે. સર અને વાયટેની કવિતા ઘણી ખરી ઇટાલ્યન કવિઓના તરજુમાથી ભરપૂર છે. ચાસર કરતાં તેમની લખવાની ધબ તથા બોલોની રચના સારી છે. ખ્યાર એ તેમનો સાધારણ વિષય છે.

આપણે ઊપર કહ્યું કે સરના ઊમરાવને કીંગદેરના અગીરની છોકરીએ કંઈપણ ઊત્તેજણ આપ્યું નહીં, જોકે સરને તો ખ્યારનો કારો જખમ લાગો હતો. છોકરીનો બાપ ન જાણે અથવા તેણીના કુટુંબને કંઈ અપમાન ન થાય તે વાત ધ્યાનમાં રાખી તે તેણીને જીરાલ્ડાઇન (Geraldine) નામથી લખતો હતો. એજ નામે તેણે તેણી ઉપર ઘણીક વાર કવિતા લખીને મોકલી હતી. નીચલા ક્કરો તેનો ખ્યાર પુર જોર અને કાકલુ હી સાથ જાહેર કરે છે.

Set me whereas the sun doth parch the green,
Or where his beams do not dissolve the ice ;
In temperate heat, where he is felt and seen ;
In presence prest of people mad or wise ;
Set me in high or yet in low degree ;
In longest night or in the longest day ;
In clearest sky, or where clouds thickest be ;
In lusty youth or when my hairs are gray ;
Set me in heaven, on earth or else in hell,
In hill or dale, or on the foaming flood ;
Thrall or at large,—alive where so I dwell,
Sick or in health, in evil fame or good,—
Hers will I be ; and only with this thought
Content myself, although my chance be nought.

કવિ કહે છે કે “ જો તમે મને એવાં દેશમાં નાખો કે જ્યાં સુરજના કીરણથી લીલોતરી ભરેલાં મેદાન કરમાંજ જતાં હોય, અથવા જ્યાં બરફ પણ પીગલતું ન હોય તેવા દેશમાં— અથવા જ્યાં ગરમી માફકસર હોય ત્યાં—અથવા ઘેલાં અથવા ડાહાપણ વાલાં માણસોની સંક્રમાં નાખો તો ત્યાં—અથવા જો શાહનુદાની અથવા પ્રકીરી હાલતમાં લાવી નાખો તો પણ— અથવા જો દેશમાં દહાડો કે રાત લાંબી હોય ત્યાં—અથવા ખુલાં તથા વાંદલાંથી ભરેલાં આકાશપર—અથવા તો બેહિચતમાં દુન્યામાં અથવા તો દોળખમાં નાખો ત્યાં પણ—અથવા ટેકડી પર તથા નદી નાલામાં નાખો ત્યાં પણ—અથવા જીવાનું હોય કે ખાલ પણ પાકવા આવ્યા હોય તો પણ—પછી તો છુટો ફેરવો કે બંદોખાને નાખો ત્યાં પણ—અથવા ખીમાર નહીં તો તંદરેસ્ત હાલતમાં—અથવા નેકનામી અથવા બદનામી મેલવી હોય તો પણ—હું તો બસ તેણીનોજ થઈ રહેવશ, અને જો કે તેણી મને કંઈ પણ મચક આપતી નથી, તો પણ તેણીના મંથર વિચારથીજ હું સંતોષ પકડીશ ”

પણ ઉપર લખેલી એક આશકની ફરીયાદ તેની દયા આણવા જોગ કાકલુદી છતાં એક નિર્દય સ્ત્રીપર કંઈ પણ અસર કરી શકી નહીં ! વસંત રતુમાં સર્વ પ્રકારે કુદરતનું જોખન ખીલી નીકલે છે, અને સર્વ ઢેઢાણે લીલોતરી ફુલ ફલાદી વગેરે જોવામાં આવે છે. એ મોસમમાં દુન્યા હસ્તુરૂપ પકડે છે ને જનવરો તથા પક્ષીઓ ખુશખુશાલ દેખાય છે. કંટાળેલાં અને રોગી માણસો એ મોસમમાં આશાએજ અને નિરાંત પામે છે, પણ આશકનાજ દુઃખને શાંતી મળતી નથી, તે સરે કવિ નીચે પ્રમાણે દરશાવે છે.

The soote season that bud and bloom forth brings,
With green hath clad the hill and eke the vale;
The nightingale with feathers new she sings;
The turtle to her mate hath told her tale;
Summer is come for every spray now springs;
The hart hath hung his old head on the pale;
The buck in brake his winter coat he flings;

The fishes flete with new repaired scale ;
 The adder all her slough away she slings ;
 The swift swallow pursueth the flies smale ;
 The busy bee her honey now she mings ;
 Winter is worn that was the flower's bale ;
 And thus I see, among these pleasant things,
 Each care decays, and yet my sorrow springs.

કવિ કહે છે કે “આ મધુર રેતુમાં ઝાડોઢર મોરં અને ક્ષી કુટે છે, અને ટેકડીઓ અને ખીણો ક્ષીલી હલીયારીથી ભરાઈ જાય છે; શુદ્ધ પીછથી સણગરાયલાં ધુલધુલો પાણું નવાં નવાં ગીતો ગાય છે; કાચબા માશુકસાથે ચ્યાર કરે છે, દરેક ઝાડપર પાતરાં જગી નીકલે છે તેથી હુનાલો મજદીક આવી લાગે છે એવું ભાસે છે; પેલા કોરાપર નિરાંતથી સાખરં માથું નાખીને બેઠું છે; જંગલી હરણો ઝાડોમાં શીયાલાના દેખાવ બદલી બેઠા છે; ચલકતાં ભીંગડાવાલી માંછલીઓ પાણીમાં દોડા દોડ કરે છે, ઝેરી સાંપણે પાણુ પોતાની કાંચલી કાઢી નાખીછે; ચપલ ચક્ષીયાં નાની માખોના હવામાં ભક્ષ કરે છે, ઉદ્યોગી મધમાખ મધ એકઠું કરેછે; શીયાલાના વખતમાં કુલો નાશ પામે છે તે વખત પાણુ બદલાઈ ગયો છે, અને જ્યારે આવી દરેક મનોરંજક ચીજો ખુશાલ દેખાય છે ત્યારે મારાં દીલમાં તો આંદેશ અને ગમ જરૂરી છે.”

સરે કવિએ પેહેલવેહેલાં ઇંગ્રેજીમાં ખ્યાલો દાખલ કર્યા એટલુંજ નહીં પણ Blank Verse એટલે અનુપાસ વગરની કવિતા પણ તેણે જોડી. ઇટાલીના વરજલ કવિની Ænoid નાં પુસ્તકના કેટલાક ભાગનાં એણે એ જાતની કવિતામાં સરજીએ છપાવ્યાં છે. એણે કેટલીક સ્તુતી પાત્ર બંદીને કવિતા રૂપ આપ્યું છે, તેની બેટખાણ ઘણી મધુર છે, જેમ કે

Thy name, O God, how great, is found before our sight !
 It fills the earth and spreads the air, the great works of
 thy might !

For even unto the heavens, thy power hath given a place,
 And closed it above our heads, a mighty large compass !

કવિ બંદગી કરે છે કે “અરે આ દાદગર; તારું નામ હમારી નજર આગલ કેટલું ખુલંદ દેખાય છે! આમ્મે દુન્યા અને હવા જે તારી શક્તિનું મોટાપણું દેખાડે છે તેમાં પણ તારું નામ સમાયલું અને ફલાયલું છે! આ અંધર આકાશને પણ તારા પ્રતાપથીજ ટેકો છે, જેને તુંએ આ દુન્યાની આસપાસ ફલાવ્યું છે, અને તેની કેટલી બોહોલી હદ વી-સ્તારી છે!”

સરેના લખાણનો એક ખીન્નો ફકરો લેવો. એની માથુ-કંઠી ખુબસુરતી સર્વ સ્ત્રીઓનાં કરતાં ખુબ દીપી નીકલે છે; તથા જેમ સુર્યની રોશની આગલ એક મીનખતીનો દીવો, અને દાહાડના અજવાલાં આગલ રાતનું અંધાર, ઝાંખ મારે છે તેમજ તેણીનાં અતિ શોભાયમાન મુખડા આગલ દરેક અખ-લાંતી ખુબસુરતી શ્રીક્રી પડી જાય છે. આ શલોક કેવા રોખ-માં શરૂ થાય છે તથા આશકોને બાળુ રહેવાને કેવી ધખમાં ફરમાવે છે!

Give place ye lovers; here before

That spent in boasts and brags in vain;

My lady's beauty passeth more

The best of yours; I dare will sayen;

Than doth the sun the candle light;

Or brightest day the darkest night.

સર વાયટે પણ ઊપલા ઉમરાવની માફક ખ્યાર સંખંધીજ કવિતાઓ જોડી છે. બોદાતાલાએ પણ શું અજબ માસણમાં એવી શક્તિ મુકી છે, જેનો જુસ્સો તેનું તન અને મન સર્વ ઊસકેરેછે, તથા જેની લાલચમાં માણસ તેની ધન દોલત; તેનો મરતબો, તેની મર્યાદા અને તેની નેકનામી એક પલમાં ખુવાર કરેછે. અને વાંચનારના જોયામાં આવશે કે જે પેતરાર્ક કવિની ઊપલા બંને કવિઓએ માત્ર નંકલ કરીછે તે પણ સરેની માફકજ (પણ ઉલટી રીતે) એક પરણેલી સ્ત્રીની મોહખતમાં પડ્યો હતો. પણ ઇંગ્રેજ લોકોમાં શું કે દુન્યાના સર્વ ભાગો અને ટોલાંઓનાં પુસ્તકોમાં જોશો તો માલમ પડશે કે ખ્યારથીજ

અને તેનેજ લગતાં કારણોથી કવિતા જન્મ પામી છે, અને જે સરસમાં સરસ કવિતાઓ ગાણવામાં આવેછે તે પણ ખ્યા-
રના જોસ અને ઊભરાથીજ સરસ લેખાયછે, પછી તે ખ્યાર
દેશનો, માખાપનો, સ્ત્રીનો કે કોઇ ખીજીજ એવી વહાલી સ્ત્રીજ
સાથ તાલુકો રાખતો હોય.

નીચલી સતરો વાયટે પોતાની ખેઠંગી માથુક પર
લખી મોકલી હતી તે એક ખેવકા ઓરતપર ઘટતો તીરસ્કાર
ખતાવેછે તેને માટે જાણીતી થયલી છે. એની ભાષા પણ
વિખ્યને અનુસરતી છે. તેણીની ખેવકાખ માટે કેટલીક સખત
કરીયાદ વાયટે કવિતામાં લખી મોકલી હતી ત્યારે તેણીએ તેને હસી
કાઢ્યો, અને ઉત્તર વાદ્યો કે કવિની સારંગીમાં કંઇ ખામીછે
તેથીજ કરડા અને ત છાજે એવા સરોદો અને સુખનો નીકલેછે,
વાયટે એ અપમાનનો જવાબ આ પ્રમાણે લખી મોકલ્યો.

Blame not my lute ! for he must sound
Of this or that, as liketh me ;
For lack of wit the lute is bound
To give such tunes as pleaseth me ;
Though my songs be somewhat strange,
And speak such words as touch thy change,
Blame not my lute !
Spite asketh spite, and changing change,
And falsed faith must needs be known ;
The fault's so great, the case so strange,
Of right it must abroad be blown ;
Then since that by thine own desert,
My songs do tell how true thou art,
Blame not my lute !
Blame but thyself that hast misdome,
And well deserved to have blame ;
Change thou thy way, so evil begone,
And then my lute shall sound the same ;
But if till then my fingers play
By thy desert their wonted way,
Blame not my lute !

આ ગીતમાં કવિ જવાબ વાલે છે કે “મારી સારંગીના વાંક ના કાઢ ! કારણ કે જેમ મારી ખુશીમાં આવે તેમ તે વાગશે. સારંગીમાં કંઈ અક્ષલ હોતી નથી તેથી તે ગમે તે રાગ કાઢશે. જોકે મારાં ગીત બેરંગી છે તો પણ તે તારા જુદા જુદા ઢંગ દેખાડે છે તેથી તું કંઈ મારી સારંગીના વાંક ના કાઢ ! કીના કીનાને મારે છે અને બેવકાઈ બેવકાઈને તોડે છે તેથી તારી નીમકહરામી સર્વને જણાવવી જોઈએ; તારો વાંક ધણો મોટો છે તેમજ આ બનાવ પણ તાજુબી ભરેલો છે તેથી સર્વ લોકોને તે હું જણાવશ; વારતે મારી સારંગી તારી લાયકો પ્રમાણે વાગતી હોય તો તેમાં તેના કંઈ વાંક કાઢ ના ! આમોતો તારી પોતાની છે કે જેણે આપે બધો બગાડો કીધો છે અને તેથીજ તું ઠપકાને લાયક ઠરી છે. જે આડે રસ્તે તું ચાલે છે તે છોડ, અને પછો જો તું પાંસરી ઉતરસે તો મારી સારંગી તેના પણ તારા ગુણ ગાયે. પણ જ્યાં સુધી તું સુધરે નહી ત્યાં સુધી તારી નેકનામી પ્રમાણે તારાં ગીત ગવાય તો મારા તંબુરાનો વાંક કાઢતી ના !”

નીચલું જિખાણું ઉપલાજ શહેરે લખ્યું છે તે કયો ધણી સમજી શકશે નહીં ? બચ્ચાં અને છોકરાંઓમાં પણ તે રમુજ ઉપજાવે છે.

A lady gave me a gift she had not ;
And I received her gift which I took not ;
She gave it me willingly, and yet she would not ;
And I received it, albeit I could not ;
If she gave it me, I force not ;
And if she take it again, she cares not ;
Construe what this is and tell not,
For I am fast sworn I may not.

“એક સ્ત્રીએ મને એવી બખસેસ આપી જે તેણીના પાસે મુલ્ય હતી નહીં; મે તે ચીજ તરત કબ્જા રાખી, પણ કંઈ તે મારા હાથમાં આવી નહી; જોકે તેણી ના કેહેતી હતી તોપણ હીની ભારે ખુશીથી આપી; જો કે હું તે હાથમાં લઈ ન

શક્યો તોપણ તરત મેં સ્વીકારી; જ્યારે ખુશીથી આખી ત્યારે
જેર શું કામ કરે? અને તેણી પાછી લેવાને પણ હવે દરકાર
કરતી નથી; આ સ્ત્રીજ શું છે તે તમે સમજો પણ ખોલતાના, કા-
રાણ કે તેણીએ મને એ માટે જખરા સોગંદ આપ્યા છે.”

કોઈ વાંચનાર વિચારમાં પડશે, પણ એક નાજુક નારના
ગોલાખી ગાલોપર હેતભરી ખોટી લીધા વગર ખીચું શું હોય ?
ઊપલી ખોટી લેવાપર તે નીચલી સતરે લખી ગયો છે.

Nature that gave the bee so feat a grace
To find honey of so wondrous fashion,
Hath taught the spider out of the same place
To fetch the poison by strange alteration ;
Though this be strange, it is a stranger case
With one kiss, by secret operation,
Both these at once in those your lips to find,
In change whereof I leave my heart behind.

કવિ કહે છે કે “ જો ખોટાએ મધમાખને નેક એનાએત
ખખશી છે, અને તેથી કુલોમાંથી શીરીન મધ તે ખનાવે છે, તેજ
ખોટાએ તેવીજ વસ્તુમાંથી કરાલીયાને અજળ ફેરફાર સાથે ઝેર
કાઢવા સીખવ્યો છે. જોકે આ વાત આશ્ચર્ય પમાડનારી છે તોપણ
તારે (એટલે સ્ત્રી જાતનો) દાખલો વધારે અજાણેખી ઊપજા-
વે છે કારણ કે માત્ર એકજ ચુમી લેવાથી એકટ્ટી વખતે તારા
લખમાંથી મીઠાસ અને ઝેર સાથે વેહે છે, અને ઝેર મને ન
લાગે તે વારતે મારે જીગર તારી અંદર મુકી જાગે છે.” એ
કજ માખાપના દીકરાઓ જુદી જુદી ખાશીયતના નીકલે છે તે-
મની ચાલનો ઘણીવાર ઊપલી ચાર લીટીઓ સાથે મુકાબલો
કરવામાં આવે છે. સરે અને વાયટની કવિતા હાલના વખતમાં
ઝાઝી વાંચવામાં આવતી નથી. તેમના લખાણમાં ચોસરના
વખતના કેટલાક અસલ ખોલો પણ જોવામાં આવે
વે છે. એ ખંને કવિઓ ઘણીખરી ટુક કવિતાઓ માત્ર ચા-
રપર જોડી ગયા છે. જેમ હાફેઝના શલોકો ફરખી ભાષામાં લ-
ખાયલા છે તેજ પ્રમાણે અને તેજ મતલબનું ઇશકી લખાણ
આ કવિઓના ગ્રંથમાં સમાયલું છે. પરદેશમાં મુસાફરી કરીને

તથા તેવા દેશની ભાષાનું તથા પુસ્તકોનું જ્ઞાન મેલવીને પોતાના દેશની લીપીમાં તથા કાવ્ય રચનામાં એએએ ધણો સુધારો કીધેલો જોવામાં આવેછે. એસરના કરતાં તેમની લખવાની ધખ સારી છે અને તેમના છંદના ચહુડતાં ઊતરતા સ્વરો આપણાં ધ્યાન પર સારી અસર કરેછે.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

આ પ્રકરણમાં સ્પેનસર કવિ વીશે લખવા અગાઉ એના વખતની હાલત તપાસીયે. ઇ. સ. ૧૫૪૭ માં વેલાતનો આડમો હેનરી રાજા મરણ પામ્યો અને તેની જગે તેનો છોકરો છોકો એડવરડ રાજા ગાદીપર આવ્યો. એ રાજાના વખતમાં લોકોમાં ધર્મ સંબંધી ખંડો ઉઠ્યાં તથા તાંબુકેદાર ઉમરાવો રાજાની સત્તાની સાંમે થયા અને સ્કાટ તથા ફ્રેન્ચ લોકો સાથે લડાઈ ચાલી. એ રાજાના વખતમાં દેશની હાલત ઊસકેરાયલી હતી અને ધંધારોજગાર તથા સુખ સંપજ વગર લોકો ધણા ચિંતાતુર દેખાતાં હતાં. ઇ. સ. ૧૫૫૩ ના સાલમાં એ રાજાના મરણ પછી રાણી મેરી તખ્ત પર બેઠી, અને આડમાં હેનરી રાજાએ રોમના મોટા ધર્માધિપતીનો ઇનકાર કરીને જે નવો પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મ સ્થાપ્યો હતો તે તેણીએ અતિધણી સખતપથી દાખી નખાવ્યો અને એજ ધર્માધિકારીનો કાયલીક પંથ સ્થાપ્યો. રોજરસ લાટીમર વગેરે મોટામોટા ધર્મચુરઓને તથા તેમની સમજાવત પ્રમાણે ચાલનારાં હજારો લોકોને તેણીએ બળતી એહમાં નખાવી મારી નાખ્યાં. રૈયતની મરજી બપરાંત તેણીએ સ્પેનના શાહાબદા ફીલીપ સાથે લગણ કીધાં અને પોતાના ખાવીંદનો ધર્મ પોતે પણ સ્વીકાર્યો. મોટા મોટા ઊમરાવો તથા રાજાઅધિકારીઓને અને પોતાની સાવકી બેન એલીઝાબેથને એણીએ કેદમાં નખાવ્યાં. આથી તેણીપર તથા તેણીના ભરથારપર રૈયતનો બહુ ધીકકાર છુટ્યો. રાણીના રાજકારભારથી લોકો બેદીલ થયાં, અને તેમનામાં ધર્મ સંબંધી તડાં વધવા લાગ્યાં. રાણી મેરી ઇ. સ. ૧૫૫૮ માં મરણ પામી.

ઉપર પ્રમાણે રાજ્યના અંધેર કારભારના વખતમાં તથા રૂયતની ખેદીલાને લીધે કંઠપણ નવાં નવાં પુસ્તકો પ્રગટ થયાં નહીં. લડાઇથી લોકોની કંઠાલેલી હાલત તથા તેથી થતો ઉલ્લો-ગનો નાશ તથા રૂયતના મનની ચિંતા અને તેમનું ધર્મ સં-બંધી જહનુન સર્વ તપાસી જોતાં કંઠ પણ સારાં પુસ્તકોની આશા પણ રાખી શકાય નહીં. પણ જ્યારે બંદીખાને કેદ પ-ડેલી રાણી એલીઝાબેથ બેનના મરણ પછી ગાદીપર આવી ત્યા-રથી સારાં ચીન્હો જોવામાં આવેછે. તેણીએ પોતાના બાપનો પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મ ફરીને તાજો કરીધો. તેણીથી અગાઉના ત્રણ ચાર રાજાઓની હકુમતના વખતે અંધેર કારભાર ચાલતો હતો અને લોકોની કંઠપણ દાદ ફરીયાદ ન લેવાતી હતી તે સર્વ ક-ષ્ટગુનો કાળ વહી ગયો, અને રાણી એલીઝાબેથના અમલથી સતયુગનો વખત સર થયો. જ્યારે ઇટાલી દેશમાં એરીઓસ્તો અને તેસો, ફ્રાન્સમાં મેરો અને રાબલે, તથા પોરતુગાલ દેશમાં કેમોઅન જેવા નામાકિત કવિઓ વસ્તા હતા, ત્યારે વેલાતમાં તેઓની બરોબરી કરે એવા એક પણ કવિ કે લખનાર જોવા-માં આવતો નથી. રાણી એલીઝાબેથના આવવા પછી સુલેહ ફે-લાઇ તથા લડાઇઓ બંધ પડી, અને દેશ આગલના કરતાં સ-રસ આબાદ હાલતમાં દેખાવા લાગ્યો. તેણીની અગાઉના રા-જાઓના વખતમાં લોકો પોતાના જન માલની સલામતી માટે ખીલીતાં હતાં, અને જેમ બને તેમ સ્વતંત્રપણે લખવા અથવા બો-લવાથી પહરેજ રહેતાં હતાં. એકમેકની પર વેહિમ, શક તથા બે-વીસવાસ રાખ્યાથી લોકોનું મન કંઠપણ કામપર મકમ નહતું.

રાણી એલીઝાબેથના વખતમાં ઊપલો સર્વ બેવીસવાસ મટી ગયો. લોકો નચીત દેખાવા લાગ્યાં, રાજનો કારોબાર મ-નમાનતી રીતે ચાલવા લાગો અને ધર્મનુ જહનુન નરમ પડ્યું. દેશનો વેપાર વધ્યો અને તેણીના આસરા તલે જે માટી ઇ-ંગ્રેજ પેહીડીએ હીંદુસ્થાનમાં ઇંગ્રેજના રાજનો પાયો નાખ્યો તે સ્થાપવામાં આવી. વિદ્યા પ્રકરણમાં પણ તેણીના વખતથી માટો ફેરફાર થયો. જોડી ચોપડીઓ પંદરસો વરસ સુધી પ્રગટ થઇ હતી તેટલીજ ચોપડીઓ અને વધી આગલના લખાણ

કરતાં સરસ—તેણીના ચુમાલીસ વરસના લાંબા અમલમાં છપા-
ધ બાહાર પડી. ઇંગ્લેન્ડમાં જે વિદ્વાન લખનારાઓ અને ઉ-
ચ્ચતાદી શાહિરો યાદગયાછે તેઓમાંના ઘણાખરાઓ એ માહારા-
ણીના વખતમાં પ્રકાશી નીકળ્યા. નામીયા શેકસ્પીયર તથા જન-
નસનના નાટકો એ વખતે આશકારા થયા; સ્પેનસર કવિ પણ
એણીનાજ વખતમાં વીખ્યાતી પામ્યો; ફીલિપ્સ બેકનનાં દુન્યા પ્ર-
સીધ રસાલાઓ પણ એજ અરસામાં પ્રગટ થયા, તથા રાલે,
હુકર, સર ફીલીપ સીડની જેવા નામીયા લખનારાઓ પણ એજ
ખખતાવર રાણીના રાજમાં આસરે પામ્યા. એ સર્વ વિદ્વાન
સેતારાઓના એકઠી વખતના સમાગમ માટે તથા વેપાર અને
હુંનરના ચડીયાતા શાખને માટે રાણી એલીઝાબેથની પાદશાહી-
નો વખત તે સત્યુગનો વખત કહેવાયછે.

પ્રકરણ ૭ મું.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે વીઘા અભ્યાસના ખીલતા વખતમાં સ્પે-
નસર (Spenser) કવિ પ્રસીધ થયો. ૪૦ સં ૧૫૫૨ના સાલમાં
તે લંડન શહેરમાં જન્મ પામ્યો હતો. જોકે આ નામીયા કવીની
જીંદગીનો હેવાલ ઘણોજ ટુક અને હાલહવાલ હાથ લાગોછે,
તોપણ તેની કવિતા પરથી તેના માબાપની હાલત ગરીબ માલમ
પડેછે. એના ગામના તાલુકદાર ઉમરાવ ગ્રેની મેરબાનીથી તે ૪૦
સં ૧૫૬૯ માં કેમધ્રીડજની પાઠશાલામાં દાખલ થયો, અને
કેટલાંક વરસો સુધી ત્યાંજ તેણે કેલવણી લીધી. તેણે અઢાર વરસની
વયે “ભરવાડનું પંચાંગ” અથવા Shepherd's Calendar
નામે એક કવિતા રૂપી પુસ્તક પ્રગટ કર્યું. કેમધ્રીડજની
પાઠશાલામાં પસાર થયા પછી તે ઊપલા ઉમરાવના મુનશી
તરીકે તેની સાથે આયરલાંડ દેશમાં સનદી નોકરીપર ગયો, જ-
્યાં લારડ ગ્રેની ગવરનર તરીકે નેમણુક થાઈ હતી. એજ ઉમરા-
વના વગથી રાણી સાહેબની મેરબાની એનીપર વધી, અને કો-
ર્ક શહેર આગલ આવેલા એક વજીર તથા મહેલ સ્પેનસરને
ધનામમા તમણે બખશ્યાં. એ વખતે એને ત્યાં એકછેાડરીનો જન્મ

યયો, પણ એના ખ્યાર તથા લગણુ સંબંધી સર્વ વીગતો અં-
ધારામાં રહી ગયે છે. ઉપલાજ મેહેલમાં તેણે “પરીઓની સર-
દાર” અથવા Fairy Queen નામે તેની સર્વમાં વખણાયલી
કવિતાનો પાયો રચ્યો, જેના પેહેલા ત્રણ ભાગો એ વરસ પછી
પ્રગટ થયા. રાણીએ એને બોલાવી પોતાનો ઘણી ખુશી જાહેર
કીધી અને પાદશાહી તીજોરી ખાતેથી એને સાલીયાણું આપ-
વાનો હેતુ મળ્યો. આથી એ લખવા પાછલ વધારે ખંતી રહ્યો
અને બપોલીજ શુંદર કવિતાના બાકીના ભાગો પણ તેણે જો-
ડીને બાહાર પાડ્યા. તેની લેણીમાં ઘણી વખણાણુ યથા
અને મોટા મોટા અમીરો સાથે દોસ્તી બાજી. પોતાના મેહે-
લમાં એ સુખચેતની જીંદગી ગુજારવા લાગ્યો તથા આયરલેન્ડ
દેશની એક જુવાન કન્યા સાથે એણે ૪૦ સં ૧૫૯૪ માં પુનઃ
વીવાહ કરેલા મલમ પડે છે. આરેક વરસ વધારે સુખ ચેતમાં-
કાઢ્યા પછી એના કસબામાં મોટો બલવો બેઠ્યો, અને સ્પેન
સરને એકદમ રાતોરાત મેહેલ છોડી નાસી જવું પડ્યું. બલ-
વાખોરોએ તેના મેહેલને બાલીને ભસમ કીધો, જે આગમાં તે
નું એક નાનું બાલક પણ બલી ગયું. આથી તેને ઘણું દુઃખ
લાગ્યું અને ૪૦ સં ૧૫૯૬ માં ગરીબ હાલતે પુગીને તેમ-
રણ પામ્યો.

એનો પેહેલવેહેલી કવિતા આગલ કહ્યા પ્રમાણે “બરવા
ડુનુ પંચાંગ” નામની છે. એના બાર ભાગ કર્યા છે અને દરેક
ભાગ વરસના દરેક મહીના સાથે તાલુકો રાખે છે. પેહેલા, બીજા
તથા છઠા ભાગમાં બરવાડો પોતાનો માથુકની ગેરમેરબાનીપર
વીલાપ કરે છે; પાંચમા સાતમા અને નવમા ભાગમાં પાદરીઓની
આપખુદી તથા ઠગ બાજી બંધાડી પાડી છે, અને ચોથા ભાગ-
માં એ રાણીની તારીફ ગાય છે. જો કે ચોસરના વખતની જ-
બાનમાં ઘણીખરી સ્પેનસરની કવિતાઓ લખાયલી છે, તોપણ ચોસર
કરતાં એની એબારત તથા સતરે ઘણી મધુર અને સેહેલી છે. રાણી
એલીઝાબેથની સ્તુતીનું ગીત બહુ સાદુ છે, તે આ પ્રમાણે
સર થાય છે.

Ye daynty Nymphs, that in this blessed Brooke,
 Doe bathe your brest,
 Forsake your waterie bowers, and hether looke,
 At my request,
 And eke you Virgins, that on Parnasse dwell,
 Whence floweth Helicon, the lerned well,
 Help me to blaze
 Her worthy praise
 Which in her sexe doth all excell.

Of fayre Elisa be your silver song,
 That blessed wight,
 The flowre of Virgins : may she flourish long
 In princely plight !
 For she is Syrinx daughter without spotte,
 Which Pan, the shephérds God, of her begotte,
 So sprong her grace,
 Of heavenly race,
 No mortall blemishe may her blotte.

કવિ અરજ કરે છે કે “અરે, ઓ શાંત ઝરામાં નાહતાં
 શુંદર પરીયાંઓ ! તમારા પાણીના મોહિલ છોડી મારી અરજ
 પર ધ્યાન આપો, અને ઓ કવિતા મંડપમાં રહેનારી કન્યાઓ,
 જેમના ઘર આગલથી વિદ્વાનો ઝરો નીતરેજ વહે છે, તમે પણ
 જેણી સર્વ કરતાં સરસ છે તેણીની વખાણ અને ખુબી ગાવ
 મને મદદ કરો ! ખુબસુરત એલીઝાની સ્તુતી તમે ગાવો, જેણીનું
 જોખન સર્વ કુવરીઓ કરતાં ખીલતું છે. એદા તેણીનો લાંબા
 વખત સુધી પાદશાહી મરતઓ જાલવો, અને જેણી આસમા-
 નના દેવ દેવીથી હતરેલી છે તેણીને નિષકલંક રાખો !”

Fairy Queen અથવા “પરીયાંની રાણી” એ નામનું
 પુસ્તક છ ભાગમાં વહેંચાયેલું છે. એ દ્રષ્ટાંત રૂપકથા ઘણી રસીલી
 અને વાંચવા લાયક છે, તથા એ વારતા આપણું મન બહુ
 રીજવે છે. આ કાવ્ય બાર ભાગમાં કાઢવાને સ્પેનસરે કબજાત
 આપી હતી પણ તે એનેથી ખતી શક્યું નહી, તેથીજ દાસ્તાંન
 અધૂર રહી ગયું છે. એમાં વેહેલવાની બખતરમાં માણસો દેવ

દરજે પર જીત મેલવે છે તે માત્ર કમળ નહીં પણ અલંકાર
રૂપમાં સારા અને નરસા ગુણોનું ચીત્ર આપ્યું છે. બધીપર
નેકીની કૃતેહ થાયલી દેખાડી છે. એ કવિતાના પેહેલા ભાગમાં
ધર્મની પરીત્રાઈ આપરે ફાવેલી તમે જોશો ; ખીજા ભાગમાં
અંદાજે અને મધ્યમપણું વાપરવું તેજ ઘણી સારી હાલત છે
એવું દેખાડ્યું છે ; ત્રીજા ભાગમાં સ્ત્રીનું પતીવ્રતાપણું અતી
ઘણી શક્તિ અને જેહેમતમાં આવી પડવા છતાં જલવાયલુ
તમે જોશો ; ચોથા ભાગમાં એક મીત્રની વફાદારી દેખાડી છે ;
પાંચમાં ભાગમાં ઇનસાફની અદલાઈનીજ કૃતેહ થાયલી જોવા-
માં આવશે, અને છઠા ભાગમાં નમનતાઈની ખુબી સમાવી છે.
એ સર્વેનો બોધ વારતાના આકારમાં અને તેનેથી ઉપજતા
સારમાંથી આપણને લેવાનો છે. એ સર્વ કવિતાઓની ષેઠબાજી
બુજાવે છે, તે પછવાડે આપેલા ફકરાપરથી જોવામાં આવશે.
દરેક વારતા પણ રસીલી છે અને જેમ રસતમ અને સોરાખ
વગેરે પેહેલવાનોની વારતાઓ ફીરદોશીની કલમથી લખાયલી
છે, તેવીજ શરાગતથી અને લડાયક દમામથી આ વારતારૂપી
કવિતા દોડેછે. પણ વાંચનારને જાણાવવું જોઈએ કે, રૂપેનસર
કવિની અગાઉ ઇટાલી દેશમાં એરીઓસ્તો અને તેસો જેવા
માહાભારત કવિઓએ પણ એવાંજ બુજાવે અને રસીલાં પુસ્તકો
લખ્યાં હતાં, ને તેમની માત્ર રૂપેનસરે અતરે નકલ કીધી છે. પણ
ફીરદોશી કવિ ઇરાનમાં એ ઇટાલ્યન કવિઓની આગલ થઈ
ગયો હતો, તેથી ઉપલી જાતની કવિતાઓ જે દુન્યાના તમામ
લોકોમાં હરખ અને ઉલટથી વંચાય છે તેવી કવિતા બનાવવાનું
અને જોડવાનું અસલ માન એ ફારસી શાહરનેઘટે છે. યુનાની
કવી હોમરનું “ઇલીયડ” અને વરજીલની લાટીન કવિતા “ઇ-
નીડ” ઉપલીજ જાતના ગ્રંથોમાં લખાય છે.

પરેસ્તાનના પરીઓના મુલકમાં એક પરીનું રાજ ચાલ-
તું હતું. ત્યાં તેણી જાહોજલાલીથી રહેતી અને તેણીની દર-
બારમાં સુતનદા પેહેલવાનો હમેશ ખીરાજતા હતા. એ પ્રમાણે
દરબારમાં એક વખતે એક મુફ્લિસ જેવા, પણ જોરાવર શખ્સ
હાજર થયો અને રાણીની ખીદમતમાં રહેવાને ખુશી જણાવી.

તેને ત્યાં રાખવામાં આવ્યો પણ તેની કોઈ કંઈ દરકાર કરવું નહીં. તેની ઉતરતી પદ્મીને લીધે હમેશ તે રાણીના પગ આગલ જમીન પર ખેસતો હતો. રાણીનો એવો ધારો હતો કે દર વર-સે બાર દહાડા સુધી મોટી મોજલશ મેલવીને ખાણુંપીણું કરવાં તથા રૈયતની ફરીયાદ પણ તેજ દીવસો પર સાંભળવી. એક દહાડે પેલા રાણીના પગ આગલ ખેસનાર જંગીએએવી અરજ કીધી કે કંઈપણ બલતવારીનું કામ પડે તો પેહેલાં તેને તે કામ પર મોકલવો, કારણકે આલસુ પડી રહેતાં તેને ગમતું નથી. રાણીએ અરજ બાહલ રાખી.

ખીજે દીને દરબાર ભરતાં વારજ એક જુવાન શાહાજાદા દાખલ થઈને રાણીને કાકલુદી કરી કેહેવા લાગી કે એક મોટા સાંપના આકારના રાક્ષસે તેણીના માખાપને કેદ પકડી એક પીતલના કીલ્લામાં બંધ કરી તેમનું રાજપાટ લુટી લીધું અને તેમને તે છોડતો નથી. તેણી એક સફેદ દુધ જેવાં ટટ્ટુ પર સવાર થાયલી હતી, અને તેણીની પછવાડે શુંદર સાજંથી સાણગારેલા અને હથીયારથી લાઘેલા તેજ ઘોડો એક વેહેતીયું આસ્તે આસ્તે ચલાવતું દાખલ થયું. રાણીના પીલતન સરખા પેહેલવાનોમાંથી પોતાના માખાપના બચાવ ખાતર અને પેલા રાક્ષસનો નાશ કરવા સાથે તેણીએ એક પેહેલવાન માગ્યો, જેને પેલા ઘોડા પર સવાર કરી તેણી રસતો દેખાડવાને તૈયાર થઈ ઉભી. તરતજ પેલો શખ્સ જોણે ઉસતાદી કામ સાથે આગલેજ દીને રાણીની કચ્છાત મેલવી હતી તે ઉઠ્યો અને રાણીને વચનની યાદ આપી. રાણી તો ઘણી આશ્ચર્ય થઈ અને પેલો શાહાજાદાએ તેનો નીચ અવતાર જોઈ તેને લઈ જવા સાથે ના પાડ્યું. આખરે ઘણી હુજત કરતાં અને રાણી બંધાઈ ગયલી હોવાથી પેલી છોકરીએ કચ્છલ કોથું અને જ્યાં સુધી ઇસુ-ખ્રીસ્તના નામને માન આપી તથા તેનો મજબ સ્વીકારી જંગી ઘોડાપર ખેસે નહીં ત્યાં સુધી તે માત્ર હાર પામશે અને નાહિક માર્યો જશે એવું જાણીઆનું મત છે, એમ તેણીએ તેને જણાવ્યું. ઘણી આનાકાનીથી પેલા જંગીએ ખ્રીસ્તી મહજબ સ્વી-

કારયો અને શાહાજીની સાથ ચાલવા માડ્યું. આટલી સમજણ આપ્યા પછી પેહલો ભાગ સર થાય છે.

A gentle knight was pricking on the plain,
Yclad in mighty arms and silver shield,
Wherein old dints of deep wounds did remain;
The cruel marks of many a bloody field;
Yet arms till that time did he never wield.
His angry steed did chide his foaming bit;
As much disdainig to the curb to yield;
Full jolly knight he seemed and fair did sit,
As one for knightly jousts and fierce encounters fit.

એ પ્રમાણે ઘોડાપર સવાર થાઇને જંગલની રાહ કાપતાં રસ્તામાં તેમને માટું તોફાન નડ્યું અને ગલીગુચી તો આટલી બધી દેખાતી કે ક્યાં વલવું અને ક્યાં નહી તે પણ તેમને સુજ પડ્યું નહી. ઘણો વાર વીચાર કીધા પછી “ભુલકાપ” દેવની ગલીમાં તેઓ પેઠા, જ્યાં તેઓ સર્વ અંધારામાં ગરક થયલાં હોય એવું લાગતું. તેવામાં સામથી એક મકારે આરત બુજરોગ અને પરજગાર ગ્રહસ્થના લેખાસમાં તેમને મલી. તેણી એક નાપાક બદુગરની હતી અને રસ્તા દેખાડવાના હેતુથી તેણીએ તેમને ફરેબ દીધો અને તેમનીપર બદુ ચલાવી તેઓને છુટાં પાડ્યાં.

એક મકરબાજ માણસ ઘડીમાં ઘોડો, ઘડીમાં ગધેડો બની જાય અને દરેક વખતે રંગ બદલે છે તે કવિ અસરકારક રીતે લખી જાય છે.

Sometimes a fowl, sometimes a fish in lake,
Now like a fox, now like a dragon fell;
That of himself he oft for fear would quake,
And oft would fly away. O ! who can tell
The hidden power of herbs and might of magic spell ?

આવી રીતના ઘણાએક દેવ દેવસ્થાનોમાં પેલો જંગી અને શાહાજીની આવી પડે છે, અને તે સર્વમાંથી તેઓ ઝોદાની ઝરબાનીથી વેદના ખમી સલામત પેલી છોકરીને ગામ જઈ

પુગેછે. પેલા સાપના આકારના રાક્ષસપર જંગી કાવે છે અને તેને આજેજ કરી તેણીના માખાપને કંદમાંથી છુટાં કરેછે અને પેલી શાહાજાદી તેની સાથે પરણી જાયછે. ઘણીએક દરદેસી તથા જેહમત તથા હેરાનગતી ભાગવીને ખોદાના સાહાય અને આશ્વર્યા તેઓ જાલમ માંતના પંજમાંથી બચી ગયાં. અને આખરે કૃતેહ પામ્યાં. એજ પ્રમાણે જે માણસો ઘણાક સંકટ અને દુઃખ સેહેવે છે તેઓ પણ જો હમેશ સારાં કામો કરી તથા નેકીને પીછાની તથા આ દુન્યાની લાભ લાલચો જેમની જાલ દગેદગ પંથરાયલી છે તેમને તજી, તે કિર્તાર પર શોકર ગુજરી કરશે તો જરૂર તેઓ આ કાની દુન્યામાં કૃતેહમંદ ઉતરશે અને પોતાની નેકીનો બદલો આએજ જગતમાં હાંસલ કરીને મરણ પામશે.

ઉપર સમજાવ્યાં તેવાં ઘણાક સાહાસ કર્મો છએ ભાગોમાં જોવામાં આવશે. એ માહાબારત કવિતામાં ઘણાએક આનાક આપનારા શુષ્કનો સમાવ્યા છે. કવિતા અસલ ઇંગ્રેજીમાંલખી છે પણ સાધારણ વાંચનારને બરાબર સમજણ પડે તેમ ખોલોની જોડણીમાં જરા ફરફાર કરયો છે. એક લાભી માણસનું ચીત્ર પેહેલા ભાગમાં આપ્યું છે તે રમુજી છે. લાભીયાને તમે પુરતું આપશો તોપણ તેને તે થોડું પડશે ; જોકે પોતે દ્રવ્યવાન હોય છે તોપણ તે આપણી પાસ સામું ભાગવા આવેછે ; તેની પાસ પુષ્કળ છતાં તે ગરીબ છે તેવું આપણને સમજાવે છે, અને દુન્યામાં સર્વલોષ્ટોપોગી કામો અને ધર્મદાન કરવાને બદલે તેને હાથે પગે જાણે નજલો થયો હોય તેમ તે ધરમાં પોતાની દોલત આપની માફક તપાસશે.

Most wretched wight, whom nothing might suffice;

Whose greedy lust did lack in greatest store,

Whose need had end, but no end covetise;

Whose wealth was want, whose plenty made him poor ;

Who had enough, yet wished ever more;

A vile disease : and eke in foot and hand

A grievous gout tormented him full sore,

That well he could not touch, nor go nor stand,

Such one was Avarice, the fourth of this fair band.

ધ્યારનો આતશ પણ માણસની નાજુક જુવાનીમાંજ દી-
લમાં સલગેછે તે વીશે કવિ આ પ્રમાણે લખે છે.

It was in freshest flower of youthly years
When courage first does creep in manly chest,
When first that coal of kindly heat appears,
To kindle love in every living breast.

જે લોકો સ્ત્રીજાતને ધીકારે છે તેઓ પણ જલદી તેમને
આધીન થાય છે અને જે છોકરાઓ પરણવાને ના પાડે છે
તેઓ પણ તેમની ખુબસુરતી જોઈ લલચાઈ જાય છે તે પણ
કવિએ સારી રીતે દેખાડ્યું છે. સ્ત્રીની આગલ કઠણમાં કઠણ
છાતી પણ પીગલે છે ; તેમજ વલી મરદો પણ ગમે તેવી મક્કમ
સ્ત્રીને કુસલાવી શકે છે એમ કવિ કહી જાય છે. જેમ એક
કીસ્સો ઘણા દહાડા મુઠી ટકી રહીને આખરે શરણ થાય છે તેમ
નારી અને મરદ જાત પણ શરણ થાય છે.

* * * * No fort can be so strong,
No fleshly breast can armed be so sound,
But will at last be won with battery long.
Nothing is sure that grows on earthly ground ;
And who most trusts in arm of fleshly might,
And boasts in beauty's chain not to be bound,
Doth soonest fall in disadventurous fight,
And yields his captive neck to victor's most despight,

વલી સ્ત્રીજાત પર વીસવાસ મુકવા કવિ ના પાડે છે કારણકે
ઐરાંના કાંતા આગલ કોણનું ચાલે ?

For who does know the bent of women's phantasy ?

ઉપલો શાહર કહી જાય છે કે દરેક જાણ સાથ સબ્યતા
વાપડવી તથા દરેક સાથ હલીમલીને ચાલવું માણસના ખોતાના
કાયદા કાનું છે ; કાંયકે તેથી એકમેકની ભલાઈ અને ખુબી
ગવાય છે, દુસ્તી વધે છે, તબક્કાઓ જોર ધરે છે અને જોર-
મંદ ધજત મેલવે છે.

But lovely concord and most sacred peace,
Doth nourish virtue and fast friendship breeds ;
Weak she makes strong, and strong thing does increase
Till it the pitch of highest praise exceeds,

સ્પેનસરે “પરીઓની સરદાર” નામની ખુલંદ કવિતા શી-
વાય ઘણીએક બીજી સતરો જોડી છે. તેમાં “વખતના ભાગો”
(Ruins of the Times) અને “કાવ્ય દેવીના વીલાપ”
(Tears of the Muses) નામે બંને કાવ્યો પણ ઠીક છે.
એના દાસ્તદાર સર શીલીપ સીડનીના મરાણની નોંધ પેહેલાં કા-
વ્યમાં સમાવી છે. એમાં નીચલો ફકરો એવો મતલબ ધરાવે છે
કે જે લોકો સારાં કામો કરી આ દુન્યા છોડી જાય છે તેમની
કીર્તી હમેશ કવિતામાં મશહુર અને તાજી રહે છે. એજ પ્રમાણે
જયારે હુનાની સરદાર સીકંદરને પુછવામાં આવ્યું કે તેની લશ્કર
કરી કેતલો ગાવાને ક્યા કવિને સોંકવું, ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે
ગમે તેવો કવિ હશે તો ચાલશે, કારણ કે સારાં કામો ગમે તેવા
ખાલોમાં નોંધશે તો પ્રકાશી નીકલશે, પણ કોઈની જીંદી તારી-
ફનાં ગમે તેવી સુધરેલી ભાષામાં બાકાં કુકશે તોપણ તે પે-
હેલા આગલ અખવાણો પડશે.

But fame with golden wing aloft doth fly
Above the reach of ruinous decay,
And with brave plumes doth beat the azure sky,
Admired of base born men from far away;
Then who so will by virtuous deeds essay
To mount to heaven, on Pegasus must ride,
And by sweet poet's verse be glorified.

સ્પેનસરના વખતમાં કેટલાક લેખાગુ કવિઓ નીકલ્યા હતા,
જેમની કલ્પના શક્તિ તથા બેટખાજીની એના “કાવ્ય દેવીના
વીલાપમાં” ઠેકડી કરવામાં આવી છે. લેક્ષિથી વિદ્યા હુંતરોને
આસરો તથા ઉત્તેજણ ન મલતું હતું તથા તવંગરો સારાં
કાંમ કરવાને બદલે મોજ શોખમાં દીન ગુજારતા હતા તેનો
કવિ એ કવિતામાં વીલાપ કરે છે. Mother Hubbard's Tale
અથવા “ઘરડી હબારડની વારતામાં” એક જીવાનયાને સરકારી
આકરી મેલવવાને માટે મોટા દરબારીઓની આપલુસી કરવી પ-
ડે છે તથા કેટલું નીચપણું અને લુચ્ચાઈ વાપડવી પડે છે તે પર
રમુજ ઠીક કીધા છે. એની બીજી પરચુટણ દુક કવિતા પણ
છપાઈ છે.

ઈંગ્રેજી કાવ્ય સંગ્રેહમાં સ્પેનસરની “પરીઓની સરદાર” ધણો ચહડતો દરજ્જો ધરાવે છે. જેમ સરે અને વાયટે Sonnets તથા Blank Verse કવિતાઓ દાખલ કીધી છે તેમ સ્પેનસરે નવ લીટીઓની બુલંદ અને શુરવાલી કવિતા પણ પેહેલવેહેલીજ ઇંગ્રેજીમાં દાખલ કીધી છે, અને તેથીજ એ જાતની કવિતા આજ સુધી પણ Spenserian Stanza અથવા સ્પેનસરના પદ રેાકી કવિતાને નામે વખણાય છે. જોકે એમાં આપણને અમુક ઇંગ્રેજી બોલો પુઝલ મલે છે તોપણ તેમની રચના તથા એવારત અને શ્લોકોની બંધ બેસતી ગોઠવાણ સારી છે. દરેક ઇંગ્રેજી વાંચનારને એની Fairy Queen નું પુસ્તક વાંચવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે. તેની મધુર અને રસદાર કવિતા, તથા તેમાં સમાવેલા તરેહવાર બનાવો અને દેખાવો, તથા પેહેલવાનોની લડાઈ અને જાદુગરોના મેહેલો, તથા આશકમાશુકના ખ્યારં વગેરે ધણીએક મનને રીજવનારી બાબદોથી એ માહાભારત કવિતા પુસ્તક ભરપુર છે.

ઉપર આપેલા ટુક ફકરા ટાંકી દેખાડયા છતાં એક ફકરેા અહીં ઉતારી લીધા વના ચાલતું નથી. તે એક વાડીનો ચગત-કારીક દેખાવ છે. અહીં જાતજાતના પક્ષીઓ મધુર ગાયનો ગાય છે ; ખુબસુરત પણ આણુદીક પર્યાઓ શાંત અને ધીમે સાદે રાગ લલકારે છે ; સીતાર અને તંબુરાતો વાગે છે ; પાણીના ઝરાઓ અને કુવારામાંથી પડતો ધીમે ધોધ વાજીતના અવાજ મીસાલ કાનપર પડે છે, તથા ખુશખોદાર પવનની લહેકી વાધને દીલને ખુશાલી બખ્ષે છે. પણ તેવામાં એક નાજુક સાદ જુવાનોનું દીલ ઉસકેરે એવું ગાયણુ ગાય છે. જેમ મગમગતો ગોલાખ તેની ખીલતી કલીના બાહારમાં સર્વ ડોકાણે ખુશખોઈ પાંથરે છે અને સર્વ લોકોને ગમતો થઈ પડે છે, પણ જ્યારે કરમાઈ પડે છે ત્યારે ડોઢપણુ તેની તરફ જોતુંએ નથી ; તેજ મીસાલ અરે, ઓ જુવાન ! તારી જીંદગી પણ એક ઘડીમાં નાશ પામશે, વાસ્તે તારી જુવાનીના ખીલતા બાહારમાં તું ખ્યાર અને મુખ્યચેન ભોગવી લે, કાંયકે તારાં એજ વખતમાં સર્વ જાણું તારી તરફ મમતા અને મોહબત બતાવશે.

Eft soon they heard a most melodious sound,
 Of all that might delight a dainty ear,
 Such as at once might not on living ground,
 Save in this paradise be heard elsewhere ;
 Right hard it was for wight that did it hear,
 For all that pleasing is to living ear
 Was there consorted in one harmony ;
 Birds, voices, instruments, winds, waters all agree.

The joyous birds shrouded in cheerful shade,
 Their notes unto the voice attempered sweet;
 The angelical soft trembling voices made
 To the instruments divine response meet;
 The silver sounding instruments did meet
 With the base murmur of the waters fall;
 The waters fall, with difference discreet,
 Now soft, now loud, unto the wind did call ;
 The gentle warbling wind low answered to all.

The whiles some one did chant this lovely lay:
 Ah ! see, whoso fair thing dost fain to see,
 In springing flower the image of thy day!
 Ah ! see the virgin rose, how sweetly she
 Doth first peep forth with bashful modesty,
 That fairer seems, the less ye see her may!
 Lo ! see, soon after how more bold and free
 Her bared bosom she doth broad display;
 Lo ! see, soon after how she fades and falls away !

So passeth, in the passing of a day,
 Of mortal life, the leaf, the bud, the flower ;
 No more doth flourish after first decay,
 That erst was sought to deck both bed and bower
 Of many a lady and many a paramour !
 Gather therefore the rose whilst yet in prime,
 For soon comes age, that will her pride deflower ;
 Gather the rose of love while yet is time,
 Whilst loving thou mayst loved be with equal crime!

સ્પેનસર કવિની ફેટલીક લીટીઓ ફેલેવત તરીકે વપરાય છે, તે પણ નોંધી લેવા જોગ છે. જેમકે

Off fire is without smoke and peril without show.

જેમ ધુમાડો નીકળ્યા વગર બલતુ સલગી ઉઠે છે તેમ કોઇ વાર અગમચેતી વગર માણસો પર હાદસો આવી પડે છે.

One loving hour for many years of sorrow can dispense.

ધણા વરસોનું દુઃખ એક કલાક આનંદમાં ગુજરવાથી બુલી જવાય છે.

A dram of sweet is worth a pound of sour.

હજારો કરડા ખોલો વાપરવાના કરતાં એક અસરકારક પણ નરમ ખોલ વાપરેલો ભલો.

પ્રકરણ ૮ મું *

રાણી એલીઝાબેથના વખતમાં નાટક તખ્તોજબરો ગાજી રહ્યો હતો. કશું અંતે હાસ્યરસ ભરેલા મોટા મોટા આનાક આપનારા નાટક લખનારાઓ તેણીના રાજમાં જ થઇ ગયા છે. શેક્સ્પીયર, જોનસન, માસીનજર, ચેપમેન, ખોમંત, ફ્લેચર દે-કર વગેરે ધણાક ખીજ નાટક લખનારાઓનો સમુદાય તેણીના રાજ્ય પ્રકરણને પુરે શોભા આપે છે. શેક્સ્પીયર સીવાય ખીજ સર્વ લખનારાઓના નાટકો તેઓની પાછલ હસતી પ્રામ્યા નથી. ને ને નાટકો તેઓએ લખ્યા છે તે બધા તેઓના વખતને તથા તેમની મંડલીને માત્ર અનુસરતા હતા તેથીજ વખતના દાતરડાંથી તેમની વિખ્યાતી કપઇ ગઇ છે. પણ શેક્સ્પીયરનું નામ તો અમર છે. તેના નાટકો લખ્યાને આજે ત્રણસો વરસ વહી ગયાં છે તોપણ તે સર્વના મનમાં તાજ છે. આજ પણ ઇંગ્લેન્ડના તાબા તલે આવેલાં સુધરેલાં શહેરોમાં—ને વધી ખુદ લંડનમાં—એ નામાંકિત લખનારના નાટકો હજારો લોકોની ભીડ વચે કરી દેખાડવામાં આવે છે. ક્રાન્સ જરમની વગેરે દેશોમાં પણ એના નાટકોના તરજુમા છપાયા છે. એની વીલક્ષણ બુદ્ધીનું એ સર્વ પરીણામ છે. એનેથી ઉતરતો જોનસન છે.

જેવા શેક્સ્પીયરનો નાટકો નિતીમાન વ્યવસ્થા અને દુન્યાની અજ-
માસથી ભરપૂર છે તેવા જોનસનના લખેલા ખેલો ધણુજ થોડા
છે. તોપણ જોનસનના નાટકો તે વખતના લોકોની રીતભાત
તથા તેઓની ખામીઓ અને ખદ લક્ષણો પુર જોસથી ઉઘાડાં પાડે
છે. ખીજા સર્વ લખનારાઓના નાટકો કદ બ્યાન આપવા જોગ
નથી. એ વખતમાં દેશની આબાદની તથા ધંધા રોજગારની
સારી હાલતને લીધે લોકોનો નાટકપર ધણો શોખ ઉસકેરાયો હ-
તો, અને તેથીજ નામીયા લખનારાઓનું મન ખેલો લખવા
પાછલ રોકાયલું રહેતું. દરેક લખનારે ઓછામાં ઓછા ચાલી-
સ ચાલીસ નાટકો લખ્યાછે. શેક્સ્પીઅર અને જોનસનના લ-
ખાણની હદ એટલાજ સુધી જોવામાં આવેછે. પણ ખોમંત
અને ફલેચરે તો ચોપણ નાટકો લખ્યાછે. ખીજાઓના કરતાં તે
મનુ લખાણ શુદ્ધ અને તેજ છે તો પણ ધણુ નીરલાજ છે.
એજ કારણને લીધે નીતીમાન માણસોનો કોપ તેમનીપર બહુ
ચઢેછે. પણ એઓ એકલાનુંજ લખાણ દુરાચારી નથી. એ-
લીઝાબેટના વખતના સર્વ લખનારાઓને—શેક્સ્પીયરને પણ—ઉપ-
લી જાતની નીચ ભાષાના છાંટા લાગ્યાછે. તેમની સર્વ ખુબીઓ
છતાં આ એક કલંક પણ તેમને ચોટયોછે. ખીજાઓના કરતાં
શેક્સ્પીઅરમાં એવું ભાંડ લખાણ ધણુજ થોડું જોવામાં આવે
છે. ખોમંત અને ફલેચરના નાટકોમાં માત્ર બેજ નાટકો રસીલાડે
The Maid's Tragedy અથવા “કુમારીકાની કાહાણી”નો
કરણારસ નાટક વાંચવા લાયક છે, પણ તેમાં વાંચનાર અને જોના-
રનો અંદાજો મુદ્દલ સામ્યવ્યો નથી. ખીજો એક હાસ્યરસ નાટક
(Comedy) “Rule a wife and have a wife”
ધણો રમુજ છે. એમાં એક સ્ત્રી પોતાના ખાવીંદને
દખાણમાં અને હોકમમાં રાખવાના ધરાદાયી તેને પરણે
છે પણ તેણીની નેમમાં તેણી કેવી ઠગાયછે તે સરસ રીતે દખાડયુ છે
A new way to pay old debts અથવા “શરને માથે
સત્રાશર બનવાનો નવો રસ્તો” એ નામનો નાટક લખવાથી
મેસીનજરનું નામ જાણીતું થયલું છે. એમાં એક લાભી કાકો
પોતાના ભત્રીજાનો વારસો લુટી લઈ તેને ઘરમાંથી કાઢી મુકેછે

અને તેની સાથે કોઈને પણ વેહવાર રાખવા અથવા લેણદેણ કરવા દેતો નથી, પણ સામા તેનીપર બહુ જીલમ પાડે છે. પારકા ધણીના પૈસા લુટી તે શેઠીયો બને છે, તથા તેની આસપાસના સર્વ ગરીબોને નાહક સતાવી તેમની માલ મીલકત જપ્ત કરે છે. અરધાં અરધ ગામના તે ધણી થયો તો પણ તે લાભી ધરાતો નથી. તેની એકપુરી છોકરીને તે કોઈ ઉમરાવજાદા સાથે પરણાવવા માગે છે અને ઉમરાવથી કોઈ ઉતરતાને જમાઈ કરવાના તે સોગંદ લે છે. એ પ્રમાણે તે ધરમાં ખેઠાખેઠા હવાઈ કીધા બાંધે છે. પેલા છોકરીતો પેલા કાઠી મુકેલા પીતરાઈ સાથે પરણવાને બંધાયલી હતી, અને તેને બહુ આહાતી હતી તેથી તેણી ચોતાના બાપની સાંખે થાય છે. બાપ દીકરી વચે જે ગોફતેગો એ બાબદવીશે ચાલે છે તે ધણી રમુજ ઉપજાવે છે. એના તાલુકાનો ઉમરાવ ફરતો ફરતો આ લાભીઆના ગામતરફ આવે છે તેથી તેતો પુરો હરખાઈ જાય છે, અને જો કે તેતો શેકારને ખાતર તે તરફ આવે છે તોપણ લાભીયો એમ સમજે છે કે તેની છોકરીનો હાથ મેલવવાને વાશતે તેના ધરમાં આવે છે. પણ એજ ઉમરાવની મેરબાનીથી પેલા ખરા વારંસને દાદ મલે છે અને પેલાં બંને પીતરાઈ પરણી જાય છે તથા પેલા લાલચું બાપ કાચદાના દસ્ત તલે સામો આવી જાય છે. આ નાટક હજી પણ કેટલીક વખત કરી બતાવવામાં આવે છે અને એમાં એક ખાસિલ પાદરીની હસવા સરખી ચાલથી વધારે રમુજ મલે છે.

એ વતરોગે એપમેન, દેકર, ફોરડ જેવા નાટક લખનારાઓ થઈ ગયા છે. એ લોકોના નાટકો ધણા ઉતરતા છે. એ સર્વ નું ટુક બ્યાન આખ્યા પછી શેકસ્પીયર અને જોનસનના નાટકોની તપાસપર આવીએ.

પ્રકરણ ૯.

નામાંકીત શેકસ્પીયરની જીંદગીની નોંધ તેનું જન્મ ચરીત્ર લખનારાઓ તરેહવાર આકારમાં આપી ગયા છે. એનો અહવાલ કોઈપણ પુસ્તકમાં સંપૂર્ણ મળતો નથી. તો પણ જે અ-

ગત જોગ ખીનાઓ જાણવામાં આવીએ તે અતરે ટપકાવીએ. William Shakspeare એવાણુ નદીના કીનારાપર આવેલાં સ્વેતકરદ સેહરમાં ૬૦ સ ૧૫૬૪માં જન્મ પામ્યો હતો. તે પોતાના ગામની નીશાલમાં કંઈ થોડુ ધણુ શીખ્યો, અને અધારએક વરસની ઉમરે પોતાના એક નાટકી મીત્ર સાથ લંડન શહેરમાં કમાણી સોધવા આવ્યો. એણે કંઈ પણ ચડતે દરજ્જેની કેલવણી ન લીધી હતી તેથી કેટલાક લખનારા એવું કહી જાયછે કે નાટકસાલામાં જે લોકો ઘોડાપર બેસી આવતા તેમના ઘોડા પકડી ઉભા રહેવાની હલકી ચાકરીપર પેહલવેહલાં એ રહ્યો. ત્યારપછી એક નાટકકાર તરીકે એ પાઠ બજવવા લાગ્યો, અને નાટક તખ્તાપર ઘણી ચાલાકી દેખાડતો. થોડુક કમાયાપછી Black Friars નાટકમાલાનો એ ભાગ્યો થયો, અને વહી જે ત્રણ વરસ જવા દહને Globe નાટકશાલામાં પણ ભાગ રાખ્યો. એ વખતે એણે નાટકો પણ જોડવા માંડ્યા તેથી એને ખમણી કમાણી થતી હતી. એના નાટકો ઘણા વખણાવા લાગ્યા તેથી એ પોતે ખંને નાટક શાલાનો એકલો માલિક થયો. પોતાના લખેલા નાટકોનો મુખ્ય ભાગ તે પોતે બજવતો હતો. એ પ્રમાણે લંડન શહેરમાં ઘણાક વરસો ગુજરીને તથા સારી દોલત એકઠી કરીને પોતાને દેશ ગ્યો, અને વાડી વજીફા વગેરે ખરીદીને તથા એક સ્ત્રી સાથ પરણીને ખાકીનો વખત મુખ્યેતથી ગુજારવા લાગેા. એને એક બે ફરજદપણ થયલાં કેહેવામાં આવેછે. એની ખેરી સાથ કંઈ ટંટો થવાથી એ છુટો પડ્યો અને ૬૦ સ ૧૬૧૬માં ખાવન વરસની ઉમરે પોતાના દેશમાં ચરાણ પામ્યો.

શેક્સ્પીયરે નજદીક સારતીસ નાટકો અને ખીજી ઘણીક દીલપસંદ કવિતાઓ લખીએ. એનો એકેએક નાટક રમુજ ગમત અને ચાનાક આપેછે. ખીન કેલવણી છતાં તે કવિતાનો ઉસ્તાદ થઇ ગયોછે, અને ખુદરતના અજબ ભરમો એણે જોતા કીધાછે. આડખાનની વિધ્યા, જાનવરોની પારખ અને માણસના ગુણુ અવગુણની તપાસ તથા નાધો એના દરેક નાટક કે કવિતામાં જોવામાં આવશે. એનેથી આગલ ઘણ રાયલા સર્વ ક

વિઓના કરતાં એનું લખાણ ઉત્તમ છે. એના નાટકો ધણા-
ખરા અનુપાસ વગરની કવિતામાં રચાઈ. એની બોહલી અજ-
માશ તથા માણસ જાતનો ખવાસ પારખવાની શક્તિ આપણને
ખુબ્બુ અજમા કરાવે છે. હાલના ગુજરાતીમાં યતાં ધણા ખરા નાટકો
તથા સ્ત્રી બોધ અને એવાંજ બીજાં ચોખાન્યામાં આવતી દીલ-
પસંદ વારતાઓ એના એલોનાંજ પાયાપર રચાયેલાં છે. દાદે
દરીયાવનો મનોરંજક એક તથા નશીયતો નાજનીનનો આનાક
આપનાર નાટક કદજ નહી પણ શેક્સ્પીઅરના Pericles અને
Taming of the Shrew ના ધંચેજ એલોના તરજુમા છે.

શેક્સ્પીઅરના નાટકોને બે પ્રકરણમાં વહેચી નાખી ત્રીજાં
પ્રકરણમાં એની કવિતાનું થોડું વર્ણન આપી એ માહાન પુરૂષની
બાબદ ખતમ કરીએ. એના હાસ્યરસ નાટકો જે આ પ્રકરણમાં
આપવામાં આવ્યા છે તે Comedies ના ધંચેજ નામથી
ઓલખાય છે. એવા સોલ નાટકો એની કલમથી લખાયા છે.
તેમની વીગત આ પ્રમાણે છે :—

Two Gentlemen of Verona વરોના શહેરના બે શહેરીઓ.
Cymbeline ... ... સીમબેલાઇન

Love's Labour Lost ... ખ્યારની મેહનત ફાકટ

Comedy of Errors... ... બુલચુકની હસાહસ.

All's Well That Ends Well જેનું પરીણામ સાફ તે સર્વ
સાફ.

Twelfth Night ... ... જુમેરાતનો ચમતકાર.

Midsummer-night's Dream મધરાતનો સ્વપનો.

As You Like It ... ... પાપીની તોલેશ.

Merchant of Venice ... વેનીસનો બ્યાજખાઉ વેપારી.

Much Ado About Nothing જુજલેવી વાત તેના આસમા-
નસે લગાડેલા હાથ.

Taming of the Shrew ... નસીઅતે નાજનીન.

Pericles ... ... દાદે દરીઆવ.

Measure for Measure ... જેવા આપ તેવાં ગીત.

Winter's Tale... ... શીયાલાની વારતા.

Tempest ... .. સોફીની પવન.

Merry Wives of Windsor ઘોંગી બૈરાંઓ અથવા શાવર-
ની ખુતારાનો માર.

ઉપલા સોલે નાટકમાં એવો તો દીલપસંદ વારતાઓ સ-
માવી છે કે તે સર્વ પર આપણું ધ્યાન પુર મડેલું રહે છે.

પેહલા નાટકમાં એક બાણી દોસ્તદાર પોતાને મન પસંદ
સ્ત્રી સાથે મોહન્યતમાં પડવા પછી તેણીનો પછવાડેથી તીર-
સકાર કરે છે, અને પોતાના જીવેજનન મીત્રની મામુકના
પયારમાં પડીને પોતાના વાહલા મીત્રને ફેસાવે છે તેવા બેવકા
મીત્રનું ચીત્ર આપ્યું છે. ખુબસુરતી આગલ હમેશની મીત્રા-
ચારી પણ પીગલી બન્ય છે તે આ નાટકમાં ઘણું અસરકારક
રીતે દેખાડ્યું છે.

સીમબેલાઈનના નાટકમાં એક સાવકી માતા પોતાના આ-
ગલા ધણીના બોઠડ છોકરાને પોતાના ખીજા વરની રાજ ગાદી-
એ ચડાવા ખાતર કેવી નીચ કોથેસો કરે છે, અને પોતાના ધ-
ણીની આગલી રાણીને પેટે અવતરેલી છોકરીને પોતાના બોઠડ
છોકરા સાથે પરણાવા માટે તેણીના અદરાયલા બરથારને દર
બારમાંથી કાઢી મુકાવે છે તે દેખાડ્યું છે. એજ નાટકમાં એક-
મેકને ન બોલખે તોપણ દીકરાનું બાપ પર અને ભાઈઓનું
બેન પર કુદરતી રીતેજ પ્રીત દોડે છે તેનો દીલખુશ ચીતાર પા-
ડ્યો છે. એક સાવકી માતાનો વેરભાવ એક બાપની આગલી-
બૈરીનાં છોકરાંને કેટલા પજવે છે તે આ બેલમાં જોવામાં
આવશે.

“ધ્યારની મેહુનત ફોકટ” એ નામનો નાટક ધણી રમુજ
આપે છે. માખાપો પોતાના બચાંને ડેકાણે પાડવાની જે કોથે-
સો કરે છે, તે સર્વ કેવી ફોકટ બન્ય છે તે આ નાટકમાં દરશા-
વ્યું છે. એકમેકની રાજપુરીથીજ જોડું બને છે.

“ભુલચુકની હુસાહુસ” નાટક વાંચવાથી ઘણું હસવું આવે
છે. એમાં બે જોડીયા ભાઈઓ એકજ સ્વરૂપના હોવાથી, તથા
તેમના બંને ગોલાઓ પણ એકજ વખતે જન્મ પામેલા અને
સરખાજ એકરોના હોવાથી ધણી ભુલચુક પડે છે. એક ભાઈનો

ગોલામ ખીજ ભાઈને પોતાનો શક સમજે છે, અને ખીજો ભાઈ પોતાના ભાઈના ગોલામને પોતાનો નોકર સમજી હાકમ કરમાવે છે. એથી આંધરે બેહુર કુટાઈ મરે છે. વલી એક ભાઈની પ્રીયા ખીજ ભાઈને પોતાનો વર સમજી ગલે વલગે છે તથા તેની સાથે વ્યાર કરે છે. એવા સોંગોથી એમાં હસવાના ઘણા ભાવ પડે છે.

All's Well That Ends Well ના નાટકમાં એક નાનીઆ ડાકતરની છોકરી પોતાના બાપના મરણ પછી તેના એક ઉમરાવ મીત્રના આસર તલે રહેલી જોવામાં આવે છે. તેણી ઘણી સાલેસ અને સર્વ વાતે બહેલી હતી. જે ઉમરાવના ઘરમાં તેણી આસરે પામી હતી તે મરણ પામ્યો અને તેના એક પુત્ર છોકરાએ બાપનો એતાબ ધારણ કીધો. પેલી છોકરી તો આ છોકરાની માહબતમાં પડી હતી, પણ પેલા છોકરે માટાં ખાનદાનનો હોવાથી તેણી સાથ પરણવાને મુદ્દા રાજી નહતો. એક દહાડે કાનસના શાનસાહ તરફથી દરબારનું તેને તેડું આવ્યું ત્યાં તેને જવાની ફરજ પડી. રાજની ખીમારીની વાતો તે વખતે એમર ફલાયલી હતી, અને ઘણાક વદા ઐશદ કરતા, પણ દોષ પણ હકીમથી રાજને ફેર પડતો નહી. પેલી છોકરી પોતાના બાપના ધલમથી વાકેફ હોવાને લીધે રાજની દરબારમાં ગઈ અને માતનો જોખમ માથે એથી લઈ તેને સારો કીધો. રાજએ ગમે તે ધનામ માગવાને ફરમાવ્યું. તેણીએ તો રાજને સદ્ ઉમરાવોની મીજલસ ભરવાને અરજ કીધી, અને તેમનામાંથી પેલા અમીરજાનો હાથ ધરી તેની સાથ પરણવાની માગણી કીધી અને ખીજુ કંઈ પણ માગ્યું નહી. ઘણી આનાકાની અને નાફરમાણી કીધા છતાં રાજએ તેમના લગણ કરાવ્યાં, પણ જે દહાડે તેઓ પરણ્યાં તેજ દહાડે પેલા ઉમરાવજાનો રાજની દરબારમાંથી છુપો નાસી ગયો, અને પેલી છોકરીને એટલુંજ કહી ગયો કે જે વખતે તેના હાથમાનો વીતી તેણી મેલવશે ત્યારેજ તે તેણી સાથે રહેશે. પેલી છોકરી તો ઘણીજ રંજીદ થઈ, અને થોડાએક મહીના રહીને વલી તેની પુઠ પકડી. જે શહેરમાં પેલા ઉમરાવ નાસી ગયો હતો ત્યાં એક કુલવાન સ્ત્રી સાથ

એણે મીનાચારી ખાંધી, પણ આ સ્ત્રીતો એનો સર્વ અહેવાલ જાણતી હતી તેથી એને કંઈપણ ઉત્તેજણ આપતી નહી. જ્યારે પેલી ડાક્ટરની છોકરી તે શહેરમાં ગઈ ત્યારે તેણીને એ વાતની ખબર પડી, તેથી પોતાનો સર્વ અહેવાલ પેલી સ્ત્રીને કહ્યો. એ સ્ત્રીએ દયા આણીને પેલા ઉમરાવને ઉત્તેજણ આપવાનું ડાલ ધાણું, અને એક દહાડે રાતનો વાયદો દઈને તેને પોતાની વાડીના અંધારા ઓરડામાં બોલાવી પેલી ડાક્ટરની છોકરીને ત્યાં મોકલી, જેણે પેલી સ્ત્રીના પોશાક પહેડ્યો હતો. તેની સાથે આખી રાત રહીને તેણીએ પેલી વીતી કુસલાવીને કઢાવી લીધી. પેલા ઉમરાવ જે મંત્રમાં બહુ મગન થતો હતો તેણે જ્યારે સવારના પોતાનો પરણી બેસીને જોઈ ત્યારે ધંજો શરમીંદો થયો અને તેણીની સાથે હમેશ સુધી મુખ્યચે-નથી રહ્યો. એ પ્રમાણે એક સ્ત્રીના ઉંડા પ્યારનું મીત્ર આ-ધું છે.

Twelfth Night ના નાટકમાં પણ બુલબુલની હસાહસમાં આવતા દેખાંચો નજરે આવે છે. મેસેડીન શહેરમાં એક વેપારીની બાયડીએ બે છોકરાંને એકઠી વખતે જન્મ આપ્યો હતો તેમાં એક નર અને બીજી નારી હતી, તોપણ તેઓ બંનેની મુરત એક બીજાને આંબેહુબ મંડતી આવતી હતી. લિટ્ટા તેમને તેઓના જાતી પોશાકને લીધેજ ઓલખી શકતાં હતાં. એક દીને એવો સંજોગ બન્યો કે જે વાહાણમાં બંને ભાઈ બેન બેસીને મુંસાફરી કરતાં હતાં, તે વાહાણ એક ખરાબા પર અથડીને ભાગી ગયું જેથી ફેટલાંક લોકનો જાણ ગયો. કપતાને તો છોકરીને જેમ તેમ બચાવી પોતાના મછવામાં નાખી, પણ છોકરાનો કંઈ પણ પતો મળ્યો નહી. પેલી બેન ભાઈને માટે વીજાપ કરવા લાગી ત્યારે કપતાન તેણીને સંધીયારે આપતો કે તેણીના ભાઈનેતો એક દાળ સાથે વલગેલા તેણે જોયો હતો, તેથી તે કેટલી નીકલ્યો હશે. મછવો હાંકતાં હાંકતાં તેઓ ધલી-રીયાના ટાપુમાં જઈ પુગયાં, જ્યાં ઓરસીનો નામે રાજા રાજ ચલાવતો હતો. એ રાજા પોતાના મુલકની એક ઉમરાવજી સાથે પ્યારમાં પડ્યો હતો, પણ પેલીએ તો ધણાક કેહેણ છતાં

તેનું માથું બાહ્ય રાખ્યું નહીં. વલી તેણીનો ભાઈ મરણ પામવાથી તેણીએ સાત વરસ સુધી સોગ પાલવાના તથા એકાંત રહેવાના સોગંદ લીધા, અને કોઈને પણ ધરમાં દાખલ કરતી ન હતી. પોતાના ભાઈનો પણ એવીજ રીતે સોગ પાલવાના હેતુથી પેલી કપતાનની સાથે બચી ગયલી બેને પેલી ઉમરાવજીની ધરમાં ઉતરવાનો ધરાદો રાખ્યો ; પણ તેણી તો કોઈ સાથે વાતચીત પણ ન કરતી કે કોઈને મલવાખી ના પાડતી, તેથી પેલી છોડીએ કપતાનને સારો મુસાફર આપી રાજ આપી અને પોતાના ભાઈને બરનો મરદનો વેશ પેહેડી રાજને ત્યાં આકરી રહી. તેણીનો ચેહેરો ખુબસુરત હોવાથી રાજને આ ખીદમતગાર બહુ પસંદ આવતો તેથી તેને પોતાની પાસેને પાસેજ હાજરીપર રાખતો. એમરહેતાં રાજને માટે તેણીની છાતીમાં તો ધ્યારનો આતશ સલગયો, અને રાજના માનીતા તરીકે તેણી તેને કોઈ કોઈ વખત તે વીણે ભરમમાં કહી પણ સંભલાવતી. પણ રાજનું મન તો પેલી ઉમરાવજીની લાગેલું હતું તેથી વારં-ધડીએ પોતાના માનીતાને ચીથો પતરી આપી તે ઉમરાવજીને ધર માકલતો હતો. પેલી છોડી જોઈને રાજપર માહીત પડેલી હતી તો પણ તેનો હાકમ બજા લાવવાને પોતાની શાખને ધર જતી. એક વખત ઘણી ખેંસ કરતાં તથા બારણા ઠોકતાં પેલી ઉમરાવજીએ તેણીને આવકાર દોધો, અને તેણીનો કુમલો ચેહેરો અને ખુબસુરત દેખાવ તથા દરબારી પોશાક જોઈને રાજની વાત પડતી નાખી સામી. પેલી છોકરીપર ઉમરાવજી આશ્ચ પડી ! પેલીએતો માત્ર છોકરાનો પોશાક ધારણ કરીયો હતો તેથી મનમાં સમજીને ઉમરાવજીનો ધ્યાર હસી કાઢ્યો, અને થોડોક વખત બેસીને રાજની દરબાર ભણી ચાલી. તેવામાં પેલી ઉમરાવજીએ દાસીને પછવાડે દોડાવીને પોતાને આંગણેની વીવી માકલી એવું બાહ્યનું કાઢ્યું કે એ વીવી રાજના ધરથી દરબારી લાગ્યો હતો તેભુલી ગયો, તેથી તેણીએ પછવાડે પાછી માકલી છે. મણુ સ્ત્રીના ધોંગ અને વીચારોથી સ્ત્રી જાતજ પુરતી ખબરદાર હોય છે, તેથી પેલા દરબારી તો સમજી ગયો, કે ઉમરાવજીએ તો તેની પર મન દોડાવ્યું છે. એવામાં સામેથી

એક અમીરનો છોકરો તલવાર ફેરવતો તથા ડોલા ગુરકતો સામે
 યથો, અને પેલા દરબારી વારે ધડીએ તેની આગલી માસુકનાં
 ઘરમાં શું કામ જાય છે તે માટે ખોલાસો માગ્યો, અને જો
 ખોલાસો ન આપેતો લડાઈ રમવા તકવાર થઈ ઉભો. પેલી દર-
 બારી છોડીતો નામને ખાતરજ તલવાર બાંધતી હતી તેથી ખુબ
 ખીલી ધુણ રહી. પણ તેવામાં સામેથી એક જોરાવર શખ્સ
 ખુમ પાડતો આવી લાગ્યો, અને પેલા અમીરના છોકરા સાથે
 આ જોવાનને બંદલે પોતે લડાઈ કરવા બાઝ બીડી. પેલા બંને
 જણા જોવા લડાઈ રમવા જાય છે તેવાંજ રાજના આદમી-
 એએ આવીને આ આજુબાજુ પુરૂષને પકડ્યો. વાંચનારને
 જણાવવું જોઈએ કે આ શખ્સ કોઈજ નહી પણ પેલી દર-
 બારી છોડીના બાઈને કુખતો બચાવનાર વાહાણનો માલમ હતો.
 એ માલમે એક વખત દરીઆની લડાઈમાં આ દેશના રાજના
 ભત્રીજાને મારી નાખ્યો હતો તેથીજ આજે એની પર દાવ લે-
 વામાં આવ્યો. જ્યારે આ માલમે છોકરાને કુખતો બચાવ્યો,
 વારે તેઓ એક જુદાજ દેશમાં નીકળી ગયા હતા. ત્યાંથી ફરતાં
 ફરતાં પેલા જવાનને આ ટાપુમાં ફરવાનો શોખ થઈ આવ્યો
 તેથીજ આ માલમે આ છોકરા સાથે તેની બરદાસ્ત ખાતર
 અહીં આવવું પડ્યું. એ દેશમાંતો તેઓ માત્ર બે કલાક અ-
 ગાઉના આવેલા હતા અને પેલા છોકરાને પૈસાની કોથલી
 આપી દેશમાં ફરવા જવાને એણે રજા આપી પણ પોતે સાથે
 ગયો નહી, અને ધાસતીનો મારયો ધર્મસાલામાં ભરાઈ બેઠો
 હતો. પણ જ્યારે પેલા છોકરાને આવતાં ઘણો વખત લાગ્યો
 ત્યારે એનો જીવ રહી ન શક્યો, અને તેની ખોલમાં નીકળ્યો,
 ચાલતાં ચાલતાં જ્યારે તેણે પેલા અમીરજાનને દરબારી છોડી
 પર ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ધસારો કરતાં જોયો ત્યારે પોતાના
 બાઈબાંધપર કંઈ આવી પડેલું સમજીને દોડીને લડાઈ રમવા
 આવ્યો, અને ઉપર કહ્યું તેમ પકડાઈ ગયો. પેલી છોડીએ તો
 મરદનો વેશ લીધો હતો, અને તેણીનું માલ તેણીના બાઈ
 જેવુંજ લાગતું હતું તેથીજ આ માલમ ઠગાયો. જ્યારે પકડાઈ
 ગયો ત્યારે પેલી છોડી પાસે પૈસા માગ્યા. પેલી છોડી તો ન

મકર ગધ કે તેણે તો કધપણુ પૈસા તે દહાડે તેની પાસે લીધા નહતા અને તેને તેણી મુદ્દલ ઝોલખતી પણ ન હતી. આવા બોલો સાંભલીને પેલો માલમ તો ઘણો ક્રોધે ભરાયો તથા પેલી છોકરીને તેણીના ભાઈના નામથી બોલાવી ઘણો કપકો આપવા લાગ્યો. આવો સંજોગ જોઈને પેલો દરબારી તો નાસી ગયો અને રાજાને સઘલી વાતથી વાકેફ કીધો, તથા પોતાનું નીર્દોષપણું જણાવ્યું કે તેણે કધપણુ પૈસા કોઈ સોડેથી લીધા નથી. સીપા-ધર્મો માલમને તો બંદીખાને લઈ ગયા. પેલો અમીરજાદો પણ લડાઈના આવો અંત આવેલો જોઈને આગલ પગલાં ભરવા લાગો. તેવામાં માલમ સાથે આવેલો ખરેખરો જવાન તેને સામો મહ્યો. આથી તે વધારે રીસે ભરાયો અને “અરઆજ એક વખત છટકી ગયો, પણ પાછો હાથમાં આવ્યો” એમ કહી તેની પર હોમલો કીધો. આ છોકરો મરદાનગીના કામમાં શુરો હતો તેથી તેણે તરત તલવાર કાઢી પેલા અમીરને સખત જરબ લગાવ્યો. આવો મામલો જોઈ લોકો એકઠાં થયાં. એજ વખતે પોતાના ધ્યારા દરબારીને ભયમાં પડેલો સમજી પેલી ઉમરાવજાદી મેહલની બાહાર નીકળી આવી. અને તેને પતાવીને ધ્યાર ભર્યા શુખનોથી મેહલમાં આશાએશ લેવા બોલાવ્યો. રાજાનો જે માનીતો તેણીને ત્યાં આવેછે તેજ આ હશે એમ તેણી સમજી. પેલો જવાન તો ઘણી અચરતીમાં પડ્યો કે આતે શું કંઈ પરેસતાનછે કે મરદો નાહિક એક પારકા શખસપર કંઈ પણ વાંક વગર હોમલો કરેછે, અને સ્ત્રીઓ તદન અજાણા માણસને પોતાના મુરખી, અને વાહલા અને ધ્યારા એવાં એવાં નામથી બોલાવેછે ! પેલી ઉમરાવ જાદીએ જોયું કે પેહલાં તે જ્યારે તે રાજાના કામસર આવતો હતો ત્યારે તેણીની વાતને હસી કાઢતો હતો, પણ તે દહાડે તો ઘણોજ ખુશ અને ઠીક મીજાજમાંછે તેથી તક સાંધી લઈને એક પાદરીને બોલાવ્યો અને પેલાસાથ નેકા પડાવી લીધા. આવા મેહલમાં રહેનારી સ્ત્રી સાથે પોતાનું નસીબ બંધાયલું જોઈને પેલો વેપારીના છોકરો તો ઘણો ખુશ થાયો અને જે કલાકનીરજ માગી પોતાના પીતા-પેર માલમને વધાઈ કેહવા ગયો. એવામાં રાજા, અને તેનો માનીતો

તથા સર્વ રસાણા, ઊમરાવજીના મેહલ આગલ આવી પુગાં. સોપાઇએ પણ એજ જગે પેલા માલમને પણ બેડી ઢાકી રાજાનો હુકમ મેલવવા આવી લાગા. માલમે જ્યારે વલી પેલી વેશ ધારણ કીધેલી છોડીને જોઇ, ત્યારે નોમક હરામ, ખેવકુક, વગેરે તેને ઘણુંક ભુકું ખોલવા લાગે, અને તેને કેમ બચાવ્યો, તથા કેવી આસના વાસણા કીધી તે સર્વ બીનાથી તેણે રાજાને વાકેફ કીધો. રાજાનો તેના ખોલવાથી ઘણો અચરત થયો અને તેનું કંઈએ માન્યું નહીં, કારણ કે ઘણા મહીના થયા આ જવાન તેની નોકરીમાં હતો ત્યારે માલમનું કેહેવું ખરું કેમ હોય ? વલી અતરે ઊમરાવજી મેહલમાંથી ખુશી થતી ઉતરી આવી અને પેલા દરબારીને ખાવીંદ તથા ભરથારના નામથી ખોલાવી તેની સાથે ગેલ કરવા લાગી. રાજાના માનીતાએ તો તરત તેણીને તુચ્છકારી કાઢી, અને એવા કંઈ પણ પવીત્ર ગાંઠનો ધનદાર કીધો, તથા તેણીને રાજાના દેખતાં હતસેલી કાઢી. પેલી ઊમરાવ જીએ તો રાજાની પાસ ધનસાફ માગ્યો અને પાદરીને તથા પોતાના ઘરના ખીજા માણસોને સાક્ષી તરીકે ખોલાવ્યાં. હવે રાજાનો તો માનીતા પર બહુ ક્રોધ ચઢ્યો, અને તેણે આવી નાજુક વાતમાં કેવો દગો દીધો તથા જે કુવરીનું ખીજાને માટે કાજ કરવા મોકલ્યો તેજ કુવરી પોતે પરણી બેઠા એવી રીતના ઘણાક તાણાથી તેને ધીકારી કાઢ્યો. આ પેલા જે શખ્સ ખરેખર પરણ્યો હતો તે આવી લાગે. અને જણુનો એક સરખો ચેહરો તથા કદ જોઈને રાજા અજબ થયો; પેલી ઊમરાવજી વીચારમાં પડી કે તેણીનો ખરો ખાવીંદ કોણ; પાદરી અને માલમે પોતાની ભુલ જોઈ; પેલી છોકરીએ મરદનો વેશ કાઢી નાખ્યો અને સઘલી વાતનો ખોલાશો થયો. ઊમરાવજી ખુબપસ્તાવો કરવા લાગી કે તેણી પેહેલાં એક કુવરી પર આશક પડી, પણ વલી ખુશી થઈ કે ખોદાની મરખાનીથી લગનનો ગાંથતો તેણીએ એક મરદ સાથજ ખાંધ્યો હતો. માલમને રાજાએ માફી બખ્શી, અને પેલી છોડીને રાજાએ પોતાની રાણી બનાવી. ઊમરાવજી ખ્યારમાં સોગ વેરાગ સઉ ખુશી ગઈ અને અમનચમનમાં દોન ગુજારવા લાગી. આ રીતે જુએ રાતની વારતાનો અંત આવે છે.

Midsummer Night's Dream ના ખેલમાં પરીઓના રાજરાણીની આંધણી રાતની ગમતોનું તથા એક મસતીખોર અલંકારી દેવના તોફાનનું ચીત્ર ઘણું રમુજ છે.

As You Like It ના ખેલમાં એક નોજવાન માણસને તેની નેકી અને દીનદારી માટે આ પાપી દુન્યામાં કેટલું ખ મનુ પડે છે તથા આખરે તેની કેવી ક્ષેત્ર થાય છે તે દેખાડ્યું છે, તથા એજ નાટકમાં રાજપાટ તથા દુન્યાની મોજશોખ ત જ્યા છતાં એક સદગુણી રાજા કેટલું માન પામે છે તથા પોતાના બાપની નીર્દય અને પક્ષપાત ચાલને માટે એક પરોપકારી અને માયાલુ ખેટી કેમ મુજબ છે તે સર્વનું રસીકું દાસતાન સમાવ્યું છે.

“વેનીસનો વ્યાજખાઉ વેપારી” એવે નામે મશહુર થયલા નાટકમાં, મીત્રાચારીનોગાંઠ બે ભાઈબંધો વચ્ચે કેવો સંપુર્ણ બંધા યલો, તથા એક કીનાખોર અને વ્યાજખાઉ ચાહુદીનું પોતાના હાથતલે આવી ગયલા દુસમનપર લેવામાં આવતું વેર, તથા એક નેક ખસલતની અને કાખેલ સ્ત્રીની હુશયારીથી તેણીના ભરથારના જાણી દોસ્તનો બચેલાજન—એ સર્વનું આપણી દરેક લાગણીપર અસર કરે એવું બ્યાન સમાવ્યું છે.

Much Ado About Nothing ના નાટકમાં એક રંગીલી સ્ત્રીના એક મશકેરા ગ્રહસ્થ સાથે અચાનક લગન લાગેલાં જોવામાં આવે છે. અને તરફના મીત્રોએ રમુજને ખાતર તેમનું જોડું કેમ ઢોકી બેસાડવું તેને માટે ઘણીક તાલતલાવત જોડી. પેલી સ્ત્રી કોઈ પણ સાથ પરણવાને તથા કોઈ પણ મરદના તાબાતલે રેહવાને સાફ ના પાડતી હતી; વલી પેલા મરદપણુ બાયડીની તોક ગલે ઓલવવાની સામે હતો; તેથી જ્યારે ખનેનું જોડું લાગે છે ત્યારે જે ગોક્તેગો ચાલે છે તે પુષ્કલ હસવું પેદા કરે છે. એક તરફથી પેલી અબલાને એમ સમજાવવામાં આવ્યું કે પેલા ગ્રહસ્થનો તેણીની ઉપર જખર આશક પડ્યો છે, અને તેણીના કરડા ડરાવને લીધે ઘણો હેરાન થઈને આખરે ખીમારી ભાગે છે. ખીજી તરફથી પેલા ગ્રહસ્થને ઉલકાવવામાં આવ્યો કે પેલી સ્ત્રીનો તેની સાથજ પરણવાના સોગંદ લઈ બેઠી છે, અને જો તે તેણીને ન કચ્છલ રાખશે તો તેણી નાહક

જીવપર કરશે. આ એલમાં એક ખીજાં જોડાનું પણ વર્ણન આપ્યું છે.

“નરીયતે નાજનીનના” એલમાં એક કલાંત અને મગર આયડી એક કરડા ધણીના તાખાતલે કેમ ફેલવાયછે અને નરમ રૂ જેવી ખની જાયછે તેનો ચાનાક આપનારો બોધ સમાવેલોછે.

Pericles નો નાટકના સર્વ ભાગો ગુજરાતી દાદે દરો આવના એલમાં જોયામાં આવશે.

Measure for Measure નો એલમાં જે લોકો બાહ્ય રથી સફેદ કુલ જેવા દેખાયછે, અને નેકી અને પવીત્રાઈનો દાવો કરેછે, તેઓ અંદરખાનેથી કેવાં કાલાં કામો કરેછે અને દગાફટકા રમેછે, તેનું આમેહુખ ચીત્ર જોવામાં આવશે.

રીયાસાની વારતા ધણીજ ચાનાક આપનારીછે. એક અ દેખા ભરથારની ખીનફોકટ બદલામીને લીધે એક નેક અને વ-કાદાર ચોરતપર જે જકા ગુજરેછે, અને આખરેતે આંધરો ધણી ટુકાણે આવેછે, તે આ એલમાં દેખાડયુંછે. એજ નાટકમાં એક બોજરોગ વજીરની અકલ તથા હુશયારીનું આવા આઘટીત વખતમાં તોલ કીધેલું જોવામાં આવશે.

Tempest નો એલતો તોફાની પવન અને જાદુગરની જાદુધથી ભરપુરછે. કોઈ પણ મનુશને ન જોયલું તેવી એકાંત-વાસમાં ઉઘરેલી એક છોકરીનું વર્ણન તથા તેણીના બાપની જાદુધ જીંદગીનો કીરસો આપણું મન રીજવેછે.

વીંડસરના ઢોંગી ખેરાં અથવા “સાવરણી જુઠારાનો માર” એ નામનો નાટક ખરેજ ચાનાક આપેછે. લુચ્ચા બેવકુફ શખ્સો ખેરાંની આખરે લુટવા જતાં સામા તેમણેથી કેવે ફેજે પોંચેછે તેની વીગત આ એલમાં બહુ હસવાના ભાવ પાડેછે.

ઉપલા સૌલે નાટકોનો ટુક સાર આપ્યા પછી, શેક્સ્પીયરની મધુર કવિતા જે ઉપલા સર્વ હાસ્ય રસ નાટકોમાં સમાય-લીછે તેના કંઈક ખ્યાલ વાંચનારને આપવો જરૂરનોછે. Tempest નો નાટકમાં એક રાજાનો છોકરો હેલકરીનું કામ કરેછે, તે પોતાની માસુકનો ધ્યાર મેલવવા ખાતરજ કરેછે એવું મોટું મન રાખી જે વીચાર જણાવેછે તે ધ્યાન આપવા જોગછે.

There be some sports are painful ; and their labour
Delight in them sets off ; some kinds of baseness
Are nobly undergone ; and most poor matters
Point to rich ends. This my mean task
Would be as heavy to me as odious ; but
The mistress which I serve quickens what's dead,
And makes my labours pleasures.

આ નીચલા ફકરામાં જાદુગરે પોતાની જાદુખના જોરથી
જે તોફાન મચાવ્યું અને પાહાડો તથા ટેકડીઓ ધુળવી તે સ-
ર્વને હવે શાંત થવા કહેછે. આ લીટીઓ ઘણી જોરમંદ છે તેથી
જાર મુકીને વાંચવી જોઈએ.

Ye elves of hills, brooks, standing lakes and groves,
And ye that on the sands with printless foot
Do chase the ebbing Neptune, and do fly him,
When he comes back ; you demi-puppets that
By the moonshine do the green sour ringlets make,
Whereof the ewe not bites ; and you whose pastime
Is to make midnight mushrooms ; that rejoice
To hear the solemn curfew ; by whose aid
(Weak masters though ye be) I have bedimmed
The noontide sun, called forth the mutinous winds,
And twixt the green sea and the azur'd vault
Set roaring war ; to the dread rattling thunder
Have I given fire, and rifted Jove's stout oak
With his own bolt ; the strong-bas'd promontory
Have I made shake ; and by the spars pluck'd up
The pine and cedar ; graves, at my command,
Have wak'd their sleepers ; op'd, and let them forth
By my so potent art, I here abjure.

કવિનો દમામ આ સતરોમાં કેવો મચી રહ્યો છે ! ઉપ-
લાજ જાદુગરે પોતાની જાદુખના જોરથી એક પરીને ગોલામ
દાખલ રાખી હતી તેને જ્યારે તે છુટાપડ્યું અખશવા કહેછે

ત્યારે તે પરી જે ગીત ગાય છે તે મધુર છે. તેણી કુલોની પાંદડીમાં ભરા
ધનેતયા પતંગીયાંની પાંખપર સવાર યાદને મુખ્યેનથી દહાડા ગુન-
રવાને કેવી ખુશી થાય છે !

Where the bee sucks, there suck I;
In a cowslip's bell I lie;
There I couch when owls do cry;
On the bat's back I do fly
In the summer merrily;
Merrily, merrily shall I live now
Under the blossom that hangs on the bough.

“મધેરાતના સ્વપ્નો” એનામે સમજાવેલા નાટકમાં રાણી
એલીઝાબેથની કુવારી હાલત વીશે કવિ રમુજી ટીકા કરે છે. ધ-
ણાક રાજાએના માગાં આબ્યા છતાં તેણીએ કોઈને કબુલ રા-
ખ્યો નહી. કવિ કહે છે કે કામદેવે તેની ઝેરી નેમ તેણી પર ઘણી
વાર તાંકી પણ તે પણ નિષ્ફલ ગયો. રાણી આ વાંચવાથી ઘણી
મલકાતી હતી.

That very time I saw (but thou could'st not)
Flying between the cold moon and the earth,
Cupid all arm'd; a certain aim he took
At a fair vestal, throned by the west;
And loos'd his love shaft smartly from his bow,
As it should pierce a hundred thousand hearts:
But I might see young Cupid's fiery shaft
Quench'd in the chaste beams of the watery moon
And the imperial votaress passed on,
In maiden meditation, fancy free,

જે જીવાન સહીએ એકમેકની સાથે જ રહેલી, સાથે જ
એક નમુનો ભરેલો, અને ભરતી વખતે સાથે જ એક જ જાતનું
ગીત ગાતી, તેમનું સ્ત્રી શું દર છે. જેમ એક જ દાંખડી પર આ-
સપાસ વલગેલાં જે ખોર હોય; અથવા સાથે સાથે વલગેલા
પણ માત્ર ખારીક કાપથી જોડાયેલાં જે આલુની ત્રીસાલ તેઓ

જોડાયલાં હેય એમ લાગેછે. અથવા જેમ એકજ જાતની તકતીના
તથા નીશાણના જે તરેહના અનામત હોયછે તેજ મીસાલ તેમ્ને
અને જુદાં પણ એકજ મનના હોયછે.

We, Hermia, like two artificial gods,
Have with our needles created both one flower,
Both on one sampler, sitting on one cushion,
Both warbling of one song, both in one key;
As if our hands, our sides, voices and minds,
Had been incorporate. So we grew together,
Like to a double cherry seeming parted;
But yet a union in partition,
Two lovely berries moulded on one stem :
So with two seeming bodies, but one heart,
Two of the first, like coats in heraldry,
Due but to one and crowned with one crest.

એક ગરીબ પણ વિધવાન માણસ ખુદરતની બહીહારીમાં
કેવું સુખ અને સંતોષ પામેછે તે નીચે આપેલી લીટીઓ-
પરથી જણાશે.

Sweet are the uses of adversity;
Which, like the toad, ugly and venomous,
Wears yet a precious jewel in his head;
And this our life, exempt from public haunt,
Finds tongues in trees, books in the living brooks,
Sermons in stones, and good in every thing.

આમે દુન્યાની લાલ લાલચો તજ તથા નીમકહરામ
દોસ્તોના પગલાંથી દુર રહી એકાંત જાંદગી કોઈ માડપાન
અને ઝરાવાલાં મેદાનમાં ગુજરવી કવિ પસંદ કરેછે.

Blow, blow, thou winter wind,
Thou art not so unkind
As men's ingratitude;
Thy tooth is not so keen,
Because thou art not seen,
Although thy breath be rude.

Heigh ho! sing, heigh ho! unto the green holly :
Most friendship is feigning, most loving mere folly, —

Then heigh ho! the holly!

This life is most jolly.

Freeze, freeze, thou bitter sky,

Thou dost not bite so nigh

As benefits forgot!

Though thou the waters warp,

Thy sting is not so sharp

As friend remember'd not.

Heigh ho! sing, heigh ho! unto the green holly:

Most friendship is feigning, most loving mere folly.

Then heigh ho! the holly!

This life is most jolly.

આ દુન્યાને કવિએ નાટક તખ્ત સાથ સરખાવીએ, અને
જેમ દરેક નાટકી પોતાનો પાઠ બજાવી રૂપસદ લેછે તેમજ મા-
ણસો પણ પોતાના નેમલો વખત ગુજરી આ દુન્યા છોડી જાય છે

* * * * all the world 's a stage,

And all the men and women merely player's;

They have their exits and their entrances.

આપણા દરેક ભાઈબંધ પર રહેમ કરવી એ દરેક મા-
ણસને સજવરછે. જેમ આકાશપરથી વરસાદ પોતાની મેલેજ ટપકેછે
તેમ તમારાં દીલમાં કુદરતીજ દયાનો ઝરો પણ વહેવો જોઈએ. તા-
ણીતોડીને તથા લોકોના સમજવાથી દયા કરવી કદ કામની
નથી. તમારી મેલેજ રહેમ દીલ રાખી કોઈ માણસપર માયા બ-
તાવો તેમાં જોદા બંધનો ખુશી થાયએ. તાજ જેવ આપેછે
તે કરતાં એક રાજના અમલને રહેમ અને માયા બતાવ્યાથી
વધારે શોભા મેલેછે.

The quality of mercy is not strained;

It droppeth, as the gentle rain from heaven

Upon the place beneath : it is twice blessed;

It blesseth him that gives, and him that takes ;

'Tis mightiest in the mightiest ; it becomes

The throned monarch better than his crown.

ચાંદણીરાતના ખુલાં મેદાનમાં દરીયા કીનારા તરફ, જ્યાં
રે આકાશપર રંગબેરંગી પટાઓ પડેલા હોયછે, અને તા
રાનો ઝલકાટ પણ પુર જારથી મારેછે ત્યારે જો વાજાંત્ર વ-
ગાડ્યું હોય તો આપણા મનને કેવી શાંતી મળેછે. !

How sweet the moonlight sleeps upon the bank !

Here will we sit, and let the sounds of music

Creep in our ears ; soft stillness and the night

Become the touches of sweet harmony.

Sit Jessica. Look how the floor of heaven

Is thick inlaid with patines of bright gold.

There's not the smallest orb which thou beholdest

But in his motion like an angel sings,

Still quiring to the young eyed cherubims:

આજ કાલ દુન્યામાં જે લોકો કોટાં કાવતરાં કરીને જા-
ણે તથા તવંગર અને છે તેમની સામે કવીનો બહુ ગુસ્સો
છુટેછે. જે કામને તેઓ લાયક નહી તેવાં કામમાં જુદી ભલા-
મણ અને આપલુસી કરી કેટલાજણા આજે ધુસી જાયછે. જે
ખરી લાયકાત ધરાવનારાં માણસોનેજ માન આપવામાં આવે
તો તેઓ હાલ હાકમ કરેછે તેઓ સાંમા હાથ જોડે ! જે-
ઓના પગપર પાઘડી ઉતારવી પડેછે તેઓ સાંમા પાઘડી જ
તારે ! અને સારાં માણસોના મંડલમાં જે લુચાઓ ધુસ્યાછે
તે મંડલ સાફ થાય અને લુચાઓ કેવા શરમીલ પડે !

O, that estates, degrees and offices

Were not derived corruptly ! and that clear honour

Were purchased by the merit of the wearer !

How many then should cover that stand bare !

How many be commanded that command !

How much low peasantry would then be gleaned

From the true seed of honour !

બાહારના ભભકાથી તમારે મુદ્દલ ઉલટાપ આવી નહીં,
એમ કવિ કહી જાયછે; કાંયકે લોકો માત્ર ભભકો રાખી ઠગાઇનો
ધંધો લઇ બેઠાંછે. જોકે ખુનીએ ખરેખર ખુન કીધું હોય તે
છતાં જો તેનો વકીલ ચપલ બોલનાર હોય અને ભભકામાંજ

દમ મારતો હોય, તો તેનું જોલણું તમારા મનમાં ખુનવીશ
શક પેદા કરસે. એક પાદરીના ધર્મની દલીલ ગમે તેવી જોડી
હોય તો પણ સારા અને બહારના વીચારે આપી તે જોડ
ઠાંકી નાખશે. દરેક જોડે જોડી એસ અથવા બંદી પણ નેકીના
પરદાનલે ભરાયલી તમારા જોવામાં આવશે. આજે એવા લોકો
મલશે જેઓ ઘડી મુછ રાખી મરદ બંધાનો દાવો કરશે પણ
તમારે તેમને સરખ હીચકારા સમજવા. જે બેરાંઓ જોડા બાલ
પેહડી ખુબસુરત દેખાવાનો દાવો કરેછે તેઓ માત્ર કંઈજ નહીં
પણ ઠગાઈ રમેછે. એતો માત્ર જે જુવાન ચોરતો મરી જાય
છે તેમના માથાપરથી કાપી લોધેલા બાલ બેરાંઓ પોતાના
ઠોકી બેસાડેછે. બાહરના ભભકાથી તમે ભોલાતા ના, કાંઈક
નહીં તો કોઈ દહાડે મોટા ખાડામાં આવી પડશો.

The world is still deceived with ornament!
In law, what plea so tainted and corrupt,
But being seasoned with a gracious voice,
Obscures the show of evil? In religion,
What damned error, but some sober brow
Will bless it and approve it with a text,
Hiding the grossness with fair ornament?
There is no vice so simple, but assumes
Some mark of virtue on his outward parts.
How many cowards, whose hearts are all as false
As stagers of sand, wear yet upon their chins
The beards of Hercules and frowning Mars,
Who inward searched, have livers white as milk,
And these assume but valour's excrement,
To render them redoubted! Look on beauty,
And you shall see 't is purchased by the weight;
Which therein works a miracle in nature,
Making them lightest that wear most of it:
So are those crisped, snaky, golden locks,
Which make such wanton gambols with the wind,
Upon supposed fairness, often known
To be the dowry of a second head,

The skull that bred them in the sepulchre.
Thus ornament is but the guiled shore
To a most dangerous sea.

મકરણ ૧૦.

શ્રેકસ્પીઅરે નજદીક નવ ક્રૂરનારસ નાટકો (Tragedies)
લખેલા છે, તેમનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે:—

Romeo and Juliet ... રોમયો અને જુલીયત અથવા
ધ્યાર અને જાત.

Timon of Athens ... દારતદારોનું પોકલપણું.

Othello. ... કાચાકાતની ખરાબી.

Hamlet ... હેમલેત અથવા દોઝખનો ભૂત.

Lear ... રાજા લેર.

Macbeth ... લોભીયાનો અંત.

Cæsar ... સીઝર.

Antony and Cleopatra... એનતની અને ક્લીયોપેટરા.

Coriolanus ... કોરીયોલેનસનો ક્રીસો.

એમાં છેલ્લા ત્રણ નાટકોનો રોમન લોકોના ઇતીહાસને
લગતા છે. તેઓ કદ વાંચનારપર ઝાઝી અસર કરતા નથી.
સીઝરના નાટકમાં આ અમીરી પેહલવાનનો દાર રોમમાં ઘણો
વધવાથી એના દુશ્મનો તથા દાસોએ મલી એને બહાર મઢા-
નમાં કતલ કીધો તે દેખાવ ઘણો ગમગીન છે. એનતની અને
ક્લીયોપેટરાના નાટકમાં પોતાના દેશની દાઝપર એક માસુકનો
ધ્યાર કેટલો કાવે છે તે દેખાડ્યું છે, પણ સર્વક્રૂરનારસ નાટકોમાં
રોમ્યો અને જુલિયતનો દુઃખદાયક અંત બહુ ગમગીની પેદા
કરે છે. એ નાટકમાં એક ઉમરાવની છોકરી પોતાના બાપના હ-
રરતા દુશ્મનના દીકરા સાથે ધ્યારમાં મડી તથા કેટલીક અગ-
વડો તણ છુપી રીતે તેને મૂરજે છે, તથા પરણ્યા પછી ત્રણ ક-
લાકની અંદર તેણીના પરના હાથપર તેણીના પીતરાઈના મા-
ર્યા જવાની અપ્પર સાંભળે છે ત્યારે પીતરાઈના અને ધણીના

પ્યાર વચે તેણીની છાતી કેવી ધડકે છે તે ધણીજ અસરકારક રીતે દેખાડયું છે. જ્યારે ખુનના અપરાધને લીધે તેણીના ધણીને દેશનીકાલ કાઢવામાં આવે છે ત્યારે છુટાં પડતી વખતની ખંને આ શક માસુકની ગોફતેગો કરડામાં કરડું દીલપણુ પોગલાવે છે. એ નાટક ગુજરાતીમાં ઉતારી લીધા છે, અને તે એક બે વાર હાલ હવાલ હાલતમાં કરી પણ ખતલાવવામાં આવ્યો હતો તે કેટ-ટલાક વાંચનારાઓને યાદ પણ હશે. જોકે જે ગ્રહસ્થની કલમથી તે લખાયો છે તેણે તો પુરતી મહેનત લઈ સરસ અને અનુસરતો તરજુમો કીધા છે, પણ આપણા હાલના લિભાગુ ના ટકીઓથી તે મુદ્દલ બળવી શકાયો નહીં. એ નાટકમાં તથા હેમ-લેત અને એથેલોના એલોમાં શેક્સ્પીઅરની કલમે જેવી અસર કારક સતરો લખી છે તથા પથર ફાટે એવા ગમગીન દેખાવો રજૂ કીધા છે, તેવાં થોડાંજ લખાણો આ દુન્યાની ખીજ ભા-પાઓમાં મલી આવશે.

Timon of Athens ના એલમાં દોસ્તદારોનું પોકલપણું ચીતારયું છે. તાઈમન નામે એક યુનાની ઉમરાવે પોતાના જાતભાઈઓ તથા મળાવાલાં અને દોસ્તદારો સાથે બાપીકી ગં-જાવર દોલત ખરંચી ખાધી. દરરોજ મોટા પાયાપર ખાણાપીણા તથા નાચ રંગ એને ત્યાં ચાલતા હતા. બંદી ખાને પડેલા-ઓનું કરજ આપી તેમને એ છુટા કરતો તથા ગરીબ ગુરખાને એ છુટથી પૈસો વેહેવતો હતો. પોતાના મીત્રોને તરેહવાર કી-મતી ચીજો રોજની બક્ષેસ દાખલ માકલતો હતો. આવી રીતે વેહવાર રાખવાથી દોસ્તદારો માતખર થયા પણ એની તીજી-રીનું તલ્લુ આવી રહ્યું. બે વરસની અંદર તો માગનારાઓ ખારણા આગલ આવી છુમ પાડવા લાગા, ત્યારે થોડાંક ઉ-છીના નાણાં પોતાના મીત્રોપાસે મંગાવ્યાં. સાચે નાપાડી; કોઈ ઘરમાં ભરાઈ બેસી શક નથી એવો હાજર જવાબ કેહેવાડતો; કોઈએ નાણાં માત્ર બે કલાક અગાઉ રોકાઈ ગયલાં જણાવ્યાં, તથા કોઈએ તો ચાકરને ઘરમાં પણ પેસવા ન દીધો. એ પ્રમાણે બધાઓએ ખાહના કાઢ્યાં. સવારના પોહારમાં દરરોજ હજારો આલખીતાઓ તેને માત્ર સલામ કરવા આવતા હતા તે સર્વ

ખીજેજ દીનથી જાણે ગેય થઈ ગયા હૈય એમ લાગતું. એની ગરીબ હાલતમાં કોઈ દીકાસો દેનાર પણ ન હતું. કોઈએ 'કુ-કાલીને જોઈ' પણ નહી, તથા જે લોકોને તુરંગમાથી એણે છોડ-ડવેલા તેઓ સઘલા આજે એને હીનવા લાગ્યા. આથી તાઇ-મનને બહુ ખેદ ઉપજ્યો અને ધરખાર તજી જંગલમાં વાસો કરવાનો ધરાદો રાખ્યો. એ વીચાર પાર પાડવાની અગાઉ મહી-નાક દહાડાનો આંતરો નાખીને એણે એક ધુમ ચકર મોટી મજલસને આણાના નોતરાં ફરવ્યાં. દરેક ધરેધર તેડાં મોકલ્યાં અને એના મીત્રો સમજ્યા કે તાઇમન કાકાતો પાછા તાજી થયાછે ! સર્વ ગ્રહસ્થો અને બાનુઓ ભભકામાંજ ડૂબેલે વ-ખતે ઠાઠમાઠથી એકઠાં થયાં, અને દરેક મીત્ર જોણે નાણું 'ધી-રવાને બાહના કાઠ્યાં હતાં તેઓ પણ હાજર થયા. સર્વ ખુ-શાલ દેખાતા અને સર્વને તાઇમને હસતે. મુખડે આવકાર દીધો. તાઇમનને સંકડાસમાંથી મોકલો થયેલો જોઈ બધાઓએ ખુ-શાલી જાહેર કીધી અને વલી દલગીરી પણ જણાવી કે એના જેવા સખી ઉમરાવને તંગાસની વખતે નાણું ઉછીકું આપ-વાને તેમનાથી બન્યું નહોં. "કંઈ શીકર નહી, સમજ્યા હવે" એમ કહી તાઇમન સાહેબતો વાત કાઢી નાખતા. જ્યારે આણા નો ઘંટ વાગ્યો ત્યારે બધા લોકો મેજપર વગે થઈ ગયા. પણ મેસતાંને વાર એક વાતથી તેઓ ઘણા અજબ થયા. આણાનો મેજપર રકાખીઓ ઉંધી મારેલી હતી. એતો તાઇમનનો કાંતો હથે એમ બધા જણાં સમજ્યાં. પણ જ્યારે સફરાપર તાઇમન આવીને ખીરાજ્યો તે વખતે તેણે એક મોટે સાદે તેમની ની-મક હરામીપર ભાષાણ કીધું, અને તેમની ખુબ ઠેકડી કરી સર્વ-રકાખીઓ ઉચકી ઉનાપાણીના તેમને માર માર્યા. કોઈને છુટી રકા ખી મારતો, તો કોઈને ગરમ પાણીથી દબરી મુકતો. સર્વ મેહ-માનો દોડધામ કરી નાસી ગયા. કોઈ માથાથી પગવેર તડમોડ થયેલો અને મોહપર છાગરા ઉડેલા, કોઈ સ્ત્રીના કપડાં તથા જહવેર સર્વ ખરાબ થયેલાં, કોઈ ભીડમાં કચડગાણ થયેલો, એ પ્રમાણે ઘણાખરાં બધાં માણસો રડતાં રડતાં જીવલઈને નાકાં. એ નાટક જોઈને આણાક આપેછે તેટલીજ પેલા સખી સાહુકા

રને માટે દયા પણ ઉપજાવેછે. તામન ઘેલો બની ગયો, જંગલમાં જઈને વસ્યો, અને માણસોને એટલો તો ધીકારતો કે કોઈપણ તેની નજદીક જાયતો તેને પથરે પથરે મારતો હતો. આવી ઘેલી ગાંડી તથા જંગલી અવસ્થામાં તે મરણ પામ્યો.

ઓથેલોના બેલમાં એક સીધી ભરથાર પોતાનો જીવાન અને ખુબસુરત બાવડીને એક નાપાકબદના બોલપર વીસવાસ રાખી તેણીનીપર શક લઈ જઈ ગુંગલાવી મારી નાખેછે, તે દુઃખદાયક બનાવ ઘણો કચવાટ ઉપજાવેછે. એક કસેરવજના કામ કરનાર માણસનું આંખેહુબ ચીત્ર આ નાટકમાં સમાવેલુંછે. વેનીસ શહેરના પુરદારના વંખતમાં ઓથેલો નામે મારો કે દેશનો એક સીધી લશ્કરી ખાતામાં વડા સંરદારની પદવીએ ચડેલો હતો. જોકે તેની આમડી ઘણી હતી તોપણ દરેક વાતે તે વેનીશ્યનોની ખરોખરી કરે એવો હતો. એણે ઘણીક લડાઈઓ મારેલી હતી તેથી વેનીસના સઘલાં લોકોને તથા પ્રધાનોને પણ એ ખ્યાલ થઈ પડ્યો હતો. એમનસીયો નામે એક પ્રધાનના ઘરમાં એને મોહબત ખાતર મલવા આવવાનો વેહવાર હતો. એ પ્રધાનની ડેસડીમોના નામે એક ખુબસુરત અને કેલવાયલી દીકરી હતી, જેણી ઉપલા સંરદારની લડાઈનું વર્ણન તેને મોડેથી સાંભળી બહુ ખુશી થતી હતી. તેણીને માટે ઘણાંક માગાં આવવા છતાં, પણ કોઈથી ઉમરાવ તેણીને ગમતો નહતો. તેણીતો ઉપલા સીધી સંરદારને ચાહતી હતી, પણ તેણીનો ખાપ પોતાના ખાનદાની લોહીને માટે બહુ મગર હોવાથી તેનેથી છુપાવીને પેલા મુર સાથે લગન કરી ગઈ. ખાપને દર બારમાં સારો વગ હોવાથી તેણે પેલા સંરદારને પકડી મંગાવી તેનીપર છોકરી કુસલાવી લઈ જવાનો વાંક મુક્યો. પણ પેલી છોકરી પોતે દરબારમાં હાજર થઈ અને પોતાના ઘણીને માટે પુર ખ્યાર તથા મોહબત જાહેર કીધાં, તથા તેણી તો માત્ર તેની સાથજ રહેશે એવો પટ્ટો ઠરાવ જણાવ્યો. આથી પેલા ખાપે હજારો હજાર આપ દઈ છોકરીના નામપર પાણી ફેરવ્યું. એવામાં સાઈપ્રસ ટાપુમાં બખેડો ઉઠ્યો અને તુર્કી લોકો તેપર ચડાવો લઈ આવ્યા. પ્રધાનોએ એથેલોને તે તાપુનો

ગવરનર નેમી થોડુંક લશકર આપી સામો થવા માકલ્યો, જ્યાં તેણે ખંડ ખેસાડી નાખ્યું તથા તુર્કી લોકોને હરાવ્યા. આથી વેનીસ શહેરમાં એની બહુ વાખવાખી થઈ. એ સરદારના હાથ તલ કેશીયો નામે એક મદદનીશ સરદાર આપેલો હતો, અને તેનીપર આથેલોનો પુર વીસવાસ હતો. એ કેશીયોના હાથ તલે વલી ધ્યાગો કરી એક ખટપટયો તથા કાવતરાંખોર અમલદાર હતો, જે પોતાના વડા કેશીયોની બહુ અદેખાઈ કરતો હતો, તથા આથેલોએ એની બધરીપર બદન જર આગલ દોડાવો હશે તેથી તેનીપર પણ ખીન્થો હતો. આ ત્રણડેનું કાટલું કાઢવાનું એણે ચોકડું ધડ્યું. કેશીયોની ખુબ તારીફ ગાઈ તથા ઘણો સરખો દારૂ પાછો એણે તેને છાકટો કર્યો, અને પછી એક બાકુતીયા પાસ તેની ખુબ કેસરી કરાવી. પછી વડા સરદારના ખુબ કાન ભરયા, અને છાવણીમાં બેઅદખથી ચાલવાને માટે કેશીયોને આથેલોએ ઉતરતી પદવીપર નાખી દીધો. આવી રીતે એક કાવતરાંમાં ફાવવાથી તેણે પોતાના સરદારનો પણ ઘાટ ધડ્યો. સરદારની બાયડી ડેસડીમાના ઘણી માયાલુ છે તેથી તેણે કેશીયોને તેણી આગલ જઈ કાલાવાલા કરવા ફરમાવ્યું કે તેણીની ચરખાનીથી તે પોતાની અસલ જગોપર આવે. ખીજી તરફથી આથેલોને એણે એવું સમજાવ્યું કે તેની માહરદારને કેશીયો સાથે કંઈ અસ્વભાવીક મીત્રાચારી થાયલી માલમ પડી છે, વાસ્તે એક ખંડ ખેરખાહ તરીકે તે તેને ચેતાવતો હોય એવું ડોલ ધાલ્યું. સીધીના મનમાં આ વાતથી શક ગયો અને તેણે ધ્યાગો પાસ પુરાવો માગ્યો. આ કાવાખાજ શખસની બાયડી ડેસડીમાનાની ખીદમતમાં હમેશ રહેતી હતી તેથી તેણે તેણીને શીખવીને ડેસડીમાનાનો એક શુંદર રમાલ જે આથેલોએ પરણતી વખત તેના ચારની નોંધ દાખલ જાલવી રાખવા આપ્યો હતો તે ચોરાવ્યો. આ રમાલ લઈ તે આથેલો આગલ આવ્યો અને કેશીયોના આરડા આગલથી મલ્યો એમ તેને જણાવ્યું. પેલા સીધીની હવે ખાતરી થઈ. તેણે પોતાની બાયડી આગલ જઈ વાત કરતાં પેલા રમાલની વાત છેડી અને તે જોવા માગ્યો. તેણીએતો રમાલ

ખોવાઈ ગયેલા જાણાવ્યો. આ સાંભળી તે ધણો ઝીસે ભરંચો અને આડું અવડું બપ્પાની તેણીની આગલથી ચાલી ગયો. ડેસડીમોના તો રડમસ થઈ ગઈ અને ઘણી હાથ અફસોસ કરવા લાગી. એવીને એની દલગીરીમાં તેણી ઉંઘઈ ગઈ. ત્યારપછી થોડક વારે તેણીના ભરથારે આવી તેણીને એક ખોસો દઈ જાડી, અને તેજ રૂમાલ તેણીના માહપર નાખી તેણીનું ગણું કુરપણે દાખી મારી નાખી. પેલીએતો બસ એક ચીચી-ચારી પાડી પોતાનું નિર્દોષપણું જાહેર કીધું. તેણીની ચીચીયા-ચીથી આસપાસનાઓ દોડી આવ્યાં, અને આંચેલાને આ કર-પીણું કામનું કારણ પૂછ્યું. તેણે ઇયાગો તરફ અસારત કરી પેલા રોમાલ દેખાડ્યો. આ બતાવથી પેલા કસરેવજની બાય-ડીએ તો તરત રૂમાલનો ખોલાસો કીધો અને ઇયાગોનું કસ-રેવજપણું ઉઘાડું પાડ્યું. તેને તેજ ધડીએ આંચેલાએ જાપેહ કીધો અને પોતાની માહારદારનાં આવાં અવગ્રીત માતને માટે ધ-ણીક હાથ અફસોસ કરી પોતાને હાથે ખજર મારી તેજ વખતે તેણે પણ આપઘાત કીધો.

હિમલેતનો નાટકતો દલગીરી ભરેલા બતાવોથી ભરપૂર છે. એ નાટકમાં એની તો ઉત્તમ ખુશી છે તથા એમાં એવા વી-ચારો તથા દેખાવો આપેલા છે કે જેથી તે આપણું દીલ સર્વ હરી લે છે. શેકસ્પીયરનો સર્વથી ઉત્તમ તથા ફીલસુફી અને બોધ-થી ભરેલો નાટક તે એજ છે, અને યુરોપમાં એનો તરજુમા દરેક ભાષામાં છપાયો છે. એની ગોઠવણ તથા એની અંદર આ-વતા ધોરસ્થાનના ભુતનો દેખાવ બહુ તાજુબી ઉપજાવે છે. ડે-નમારક દેશનો રાજા તે હિમલેતનો બાપ થતો હતો, પણ હિમ-લેતની મા તેના કાકા સાથે માહબતમાં મડલાથી તેણીએ પર-ણ્યા વરને તેના ભાંઈનેજ હાથે ઝેર દેવડાવી મારી નાખાવ્યો, અને તેના મરણ પછી તેણીએ તેની સાથે લગન કીધાં અને તેને ગાદીએ બેસાડ્યો. પોતાની માની આવી ચાલથી હિમલેતને ઘણું દુઃખ ઉપજ્યું. તે બહુ શોકાતુર દેખાતો હતો અને ગમગીન હા-લતે ફરતો હતો. એક દહાડે તેના હોરેસીયો નામે મીત્રે આવીને હિમલેતને એતાંબું કે ગામની પાદર આગલ દરરોજ મંથરાતે

તેના મુવા આપના જેવો ભુત દેખાયછે. આથી પેતાના મીત્ર સાથે તે તે જગાપર રાતને વખતે ગયો, અને તેના આપના રૂપ જેવો શીશુ આકાર તેને દેખાયો. હિમલેતની તો ફીફરી ફાતી ગઇ, પણ જ્યારે પેજા ભુત આપે અને અસારત કરી આગત્ર બોલાવ્યો ત્યારે તે હીમત રાખી તેની પાસે ગયો અને તેણે કંઈ વાત કહી તે સાંભળી. પેજા આપે તેના મારી નાખનારાઓપર વેર લેવાને પોતાના દીકરા પાસે કબુલાવ્યું અને ગેમ થઇ ગયો. જે દહાડેથી આપને જોયો તે દહાડેથી તે વધારે ગાંડો થેલા અને સાવજ જેવો બની ગયો. દરેક વાતમાં એડાં કાઢતો અને કોઇ નું કહેલું પણ જાણે સમજતો ન હોય તેમ દેખાવા લાગો. એના આપની દરબારના પોલોનીયસ નામના એક બુધ્ધા વજીરની છોકરી આફીઝીયા સાથે એ ધ્યારમાં પડેલો હતો, તે કાજ પણ એણે તોડી નાખવાનું ડોલ ધાલ્યું. દરેક વાતે ગાંડો થેલા બની જઇ પોતાના કાકાને તથા માને એવું દેખાડવા લાગો કે- તે તો મુરખ અને અણસમજ છે. એક દહાડે ફરતાં ફરતાં કેટલાક નાટકીઓ દરબારમાં આવી લાગા તેમને ખુબ બોધ આપી તથા શીખવીને પોતાના આપ પર ગુજરેલાં ધાતકીપણાને અનુસરતો એક વારતા રૂપી નાટક બજાવવા ફરમાવ્યું. એ બેલની વખતે રાજા રાણીને પણ નોતરયાં હતાં જેઓ રસાલા સાથે બરાબર વખતે હાજર થયાં. નાટકની સરખાતના દેખાવમાં એક રાજા વાડીમાં સુતે લાછે તેવામાં તેનો ભાઇ આવીને તેના કાનમાં ઝેરના ટીપાં રેડી તેને મારી નાખેછે તે દેખાવ પ્રગટ પડ્યો. આ જોતાંજ રાજા રાણી ગભરાઇને ફીકાં મારી ગયાં, અને એકદમ ઉઠી ગયાં. પેલો નાટક હવે હિમલેતે બંધ પાડ્યો, કાંયકે તેની પુરી ખાતરી થઇ. થોડો વખત રહીને રાણીએ દીકરાને શીખામણુ દેવા થકી મહેલમાં બોલાવ્યો, પણ રાજા ધણો શકમંદ હોવાથી રાણી દીકરા સાથે શુ રું ગોકતેગો કરેછે તે છુપી રીતે સાંભળી આવવાને તેણે પેલા પોલોનીયસ વજીરને ફરમાવ્યું. રાણી બોધ આપતી રહી ગઇ પણ સામી હિમલેતે તેણીને ચાંપી ધરી પોતાના આપ પર ગુજરેલી જાસ્તીની વાત છેડી. તેણે માતાને ઘણી નશીયત દીધી અને આગલાં યુગાં કર્મોનો પરતાવો કરવા તેણી-

ને ખાલે ખાલું તેણે જાહેર કર્યું. રાણીતો ધણી શરમીંદી પડી ગઈ. તેવામાં વલી તેણીના આગલા ભરથારનો ભુત આગલા જ. શીહા રૂપમાં દખલ થયો અને હેમલેતને વેર લેવાને ફરીથી યાદ આપી ગયો. પોતાની માનો હાથ ધરી મુવા આપના કેવો હાલ થયો છે તે તેણીને દખલવા જતાંજ રાણીએ ધસતીની મારી યુમ્તાપાડી. એજ વખતે પછવાડે ઉભો રહીને હરસે સાંભલતો પોલોનીયસ રાણીપર કંઈ વીપતી આવી પડેલી જોઈને યુમ પાડી ઉઠ્યો. હેમલેત સમજ્યો કે રાજા ભરાઈને સઘલું સાંભલેછે તેથી સારો લાગ સમજી તરત પોતાની તલવર કાઢી પરદા ચીરી પેલા યુધ્ધાને જખેહ કીધો. પણ જ્યારે પોતાની ભુલ જોઈ ત્યારે તે તો ઘણો વીલાપ કરવા લાગ્યો. વલી આવા દરખાશીનું ખુન થયલું જોઈને રાજાના હાથમાં હીક ખાહનું આંબું તેથી તેણે હેમલેતને પોંચતાંને વાર મારી નાખવાનો વેલાતના રાજાપર કાગજ આપીને ખેં માણસ સાથ વાહાણપર ચડાવી દીધો. પણ કંઈક સારાં નસીબે આ કાગજ હેમલેતના હાથમાં આવવાથી તેણે પોતાનું નામ ભુસારી પેલા ખંને મલતીયાઓનું નામ માહે નાખ્યું. જે વાહાણપર તેઓ સવાર થયા હતા તે વાહાણુ તો ચાંચીયાઓના હાથમાં આવવાથી હેમલેત કેદ પકડાઈ ગયો, અને બાકીનાઓતો ખચી ગયા. પેલા મલતીયાઓતો કાગજ લઈ એકલાજ વેલાત પુગયા જ્યાંના રાજાએ હાકમ પ્રમાણે તે મને બીન ફાકટ ગરદન મરાવ્યા. જે ચાંચીયાઓના હાથમાં હેમલેત આવ્યોહતો તેઓએ જ્યારે જાણ્યું કે આ તો ડેનમારકનો શાહાજા છે ત્યારે તેમણે એકદમ તેને છોડી મુક્યો. આ ખનાવના તક્સીલવાર હેવાલ આપી હેમલેતે કાકાપર કાગજ લખ્યું, અને ખીજે દહાડે શહેરમાં આવી પુગશે એમ જાણાવ્યું. પણ જે દહાડે એ શહેરમાં આવી પુગો તેજ દહાડે એની ધ્વજી ઓડીલીયા આપના મરણના ગમથી મરણ પામી હતી, તેથી ગાંમની પાદરે તેણીને માટે ઘોર ખોડવામાં આવતી હતી. રાજા રાણી વગેરે સર્વ રસાયો તથા લશ્કર તેણીના માનને માટે આવી ખીરાજ્યાં, અને જ્યારે કીરીયા કરી તેણીને દાટી ત્યારે તેણીનો એક પુરો ભાઈ આંસુ ભરી આંખોથી ઘોરમાં કુદાવી પડ્યો, કે ખેન સાથેજ તે પણ દટાય.

હુમલેત જે ઓફીસીયાને ઘણી આહતો હતો તેણે જ્યારે આવો માંમતો જોયો ત્યારે પોતે પણ ધ્યાર જાહેર કરવા માટે કુદાવી પડ્યો. વહી ઓફીસીયાનો ભાઈ પોતાના બાપને ખુનનેમાટે હુમલેત પર વેર લેવાનો હતો તેથી જ્યારે બંને ધોરમાં એકલા થયા ત્યારે મારામારી કરવા લાગ્યા. આસપાસનાઓએ એવે વખતે મારામારી કરતા તેમને અટકાવ્યા, અને ધોરમાંથી બહાર ખેંચી કાઢી છુટા પાડ્યા. આ બનાવ જોઈ હુમલેતનો કાંટો કાઢવાને રાજાએ વહી નવું તરફટ ઉભું કરીધું. તેણે ઓફીસીયાના ભાઈને શીખવીને હુમલેત પર બપનું વેર લેવાને ઉત્કેર્યો, તથા હુમલેત ન જાણે તેમ તેને એક ઝેરી ભાણે આપી તક મળવે હુમલેતના કલેજામાં ભિક્ષી દેવા ફરમાવ્યું. વહી રાજાએ ગામમાં જુકું જાહેર કરીધું કે હુમલેત તથા ઓફીસીયાના ભાઈ વચ્ચે હાથોહાથ લડાઈ થતી જોવાને મેદાનમાં સર્વ કોઈએ પધારવું. પોતાની નેમમાં ન ફાવેતો વહી હુમલેતનો ઘાત ઘડવા રાજાએ એક બીજો ઉપાય પણ તૈયાર કરી રાખ્યો હતો; તે એ હતો કે જો હુમલેત જીતીને આવે તો સરખત પાવાને મસે એને ઝેરનું ધ્યાલુ પાવાનો ઇશદો તેણે રાખ્યો હતો. પણ જ્યારે લડાઈમાં હુમલેતને પેલા ઝેરી ભાણાથી કારો જખમ થયો ત્યારે તેણે એકાએક ચીરડાઈને તેજ ભાણે ઓફીસીયાના ભાઈના હાથમાંથી છીનવી લઈ તેનેજ ભાક્યો. આ વખતે રાણીને તરસ લાગવાથી જે રાજા આગલ ઝેરનું ધ્યાલું હતું તેમાં સરખત હશે એમ સમજીને તે પી ગઈ અને તરત મરણ પામી. પેલીગમ ઓફીસીયાના ભાઈને જ્યારે હુમલેતે સખત જખમ કરીયો ત્યારે મરતી વખતે તે હુમલેતને સધનાં રાજાના કારસ્થાનથી વાંકેફ કરી ગયો. હુમલેતે જોઈું કે ઝેરી જખમ લાગવાથી એનીબી જીંદગીની અજલ આવી છે ત્યારે મરવાની અગાઉ પેલા ભાણે હાથમાં લઈને રાજાને ભિક્ષી તેની પર વેર લેવાને ચુક્યો નહીં તથા ધણું લોહીજવાથી પોતે પણ એભાન થઈ મરણ પામ્યો. આ રીતે આ બેલમાં બ્યાનક માતના પંજમાં એકદમ છ જણાં સપડાયલાં જોવામાં આવેઝે.

King Lear ના નાટકમાં એક મુરખ રાજા પોતાનું રા-

જાપાંત ખે" આપલુસીઓરી દીકરીઓને સવાધીન કરી આપ્યર હા-
રમાર થાયછે તેનું ચીત્ર આપ્યું છે. જ્યાં સુધી પૈસો હાય ત્યાં
સુધી દીકરા દીકરી સાહારવાર અને હાજી હા કરેછે, પણ એક
વખત તમે તેમણે પૈસો આપી દીધો તો પછી તમારી તરફ
તેઓ નજરપણ ન કરશે તે ખુબ યાદ રાખવું.

Macbeth ના ખેત્રમાં ફેટલીક ચુડેલોના ફેહેવા પર લગત્યા-
ધને તથા એક લોભી બીના ઉસકેરવાથી એક ઘણી કેવા પાપી અ-
વતારે પુગેછે તેનો અસરકારક દેખાવ સમાજો છે. એ નાટ-
કમાં પાપ કેમ બેલેછે અને વધી ખોડેછે તે જણાશે.

શેકસ્પીયરના કણ્ઠારસ નાટકોમા પણ એનું લખાણ સર-
સપ ભેગવેછે. જ્યારે રોમીયો જુઝીયટની સાથ પેહેલી
વાત કરેછે અને એક દમ ખુશીમાં આવી તેણીને ચુમી લેવા
જાયછે ત્યારે આ પ્રમાણે નમનતાઈ અને મીઠાસથી બોલેછે.

If I profane with my unworthiest hand
This holy shrine, the gentle sin is this;—
My lips, two blushing pilgrims ready stand
To smooth that rough touch with a tender kiss.

જ્યારે હેમલેતના આપનો ભુત એકાએક દેખાયછે ત્યારે
તે બીહીને ફેટલો અમકેછે, તે આ લીટીઓપરથી જણાશે.

Angels and ministers of grace defend us !
Be thou a spirit of health, or goblin damn'd,
Bring with thee airs of heaven or blasts from hell,
Be thy intents wicked or charitable,
Thou com'st in such a questionable shape
That I will speak to thee.

દોજખની અંદર જો બનાવો બનેછે તેનું ખ્યાન જો કરવામાં
આવે તો માણસનો દમ બંધાઈ જાય, જીગર કપાઈ જાય,
આંખો ખરી પડે અને સોસોલ્યાનાં અણવાળા બાલ માફક માયાના
બાલ ઉભા થાય એવો કમકમાત ભરેલો દોજખનો દેખાવ છે, એમ
કવિ કહી જાયછે.

But that I am forbid
To tell the secrets of my prison house,

I could a tale unfold, whose lightest word
 Would harrow up thy soul ; freeze thy young blood ;
 Make thy two eyes, like stars, start from their spheres ;
 Thy knotted and combined locks to part ;
 And each particular hair to stand an end,
 Like quills upon the fretful porcupine.

જ્યારે હેમલેતની માંય ઓફીલીયાની ધોરપર ધુન પાંચરે
 છે ત્યારે ટુંક ભણામાં પણ અસરકારક વીજાપ કરે છે. તેણી
 કહે છે કે “અરે ખુશખબર ! આ ખુશખો ભરેલાં ધુણે તનેજ
 ઇન્ને છે ! તું મારા દીકરાની માહરદાર થતે ત્યારે તારો પતંગ
 આ ધુનથી બીજાવતે ; મને આશા ન હતી કે તારી ધોરપર આ
 ધુન પાંચરવાને હું જીવશ.”

Sweets to the sweet : farewell.
 I hoped thou shouldst have been my Hamlet's wife ;
 I thought thy bride bed to have deck'd, sweet maid,
 And not 't have strew'd thy grave !

મેકમેકના ખેતમાં આ સ્કાય અખીરની આયડી પોતાના હકીમને
 તેના હૃદયમાંના ગમની દવા કરવા કહે છે તે ફક્ત ધ્યાનપર
 લેવા જોગ છે. પણ એક પાતી માણસનું અંતનું હૈયું કઈ સાર
 થાય ? શું નસીબના લેખ કઈ દવા કીંચાથી ફોતે ?

Can'st thou not minister to a mind diseased ;
 Pluck from the memory a rooted sorrow ;
 Raze out the written troubles of the brain ;
 And with some sweet oblivious antidote
 Cleanse the stuffed bosom of that perilous stuff,
 Which weighs upon the heart ?

ખુશસુરતીને કઈપણ સજીગાર અથવા ધરેણાની જરૂર
 નથી. જેમ સુનાને ઘોલ અડાવવાથી તે કમ વધારે શોભતું નથી,
 અથવા કમજબુલને રંગવાથી તે કમ રંગીન લાગતું નથી,
 તથા ફુલનીપર ખુશખો ભભરાવાથી તે કમ વધારે મગમગતું
 નથી, તેજ પ્રમાણે ખુશસુરતી કઈ ધરેણાથી વધારે રોષ મા
 રતી નથી.

To gild refined gold, to paint the lily,
To throw a perfume on the violet,
Is wasteful and ridiculous excess.

એક ખેનની લાશ દફનાવતી વખતે એ ભાઈઓ જે ગીત ગાયછે તે ઉપદેશ આપેછે. તેઓ કહેછે કે “તારે તો હવે સુર્યની ગર-
મીથી તથા કકડતી ડંડીથી જરા પણ ખીલવાનું નથી. આ દુ-
ન્યામાં તાર કામ પુર કરી તારી રોજી લઈ તું તો પેલી જેહાનમાં
ચાલી છે. સુનેરી સાજથી સણગરાયલાં છોકરાંઓ પણ ગામના
ઝાડું કાઢનારાની માફક તું જ મીસાલ ધૂતમાં જ લોટશે ! મોટા અમલ-
દારો અથવા જીલમગારોનાં ગુસ્સાની તારે કંઈપણ ધાસ્તી રાખવી
નહી ; આવાપીવાની તથા પેહેરવાં એઢવાની જાનલ પણ તને
તો રહી નથી ; તારે મનસે હવે તો સંવે એકસરખું જ છે. તા-
રીજ માફક રાજાઓ, પંડીતો, હકીમો વગેરે સધલા ધૂતમાં જ લોટ-
શે ! તેજ વીજલીનાં ચમકારાથી તથા આસમાનના કડાકાથી તારે
તો ચોંકવું નહી ; કોઈ તને કપકોએ ન આપશે કે તારે માટે
મુકું એ ન બોલશે ; ખુશાલી અને દુઃખીની તો તારા દીલ-
માં અંત આવ્યો છે. અરે ! દરેક જીવાન આશક માથુક
પણ તારીજ માફક ધૂતમાં લોટશે !”

Fear no more the heat of the sun,
Nor the furious winter's rages ;
Thou thy worldly task hast done,
Home art gone and ta'en thy wages ;
Golden lads and girls all must,
Like chimney sweepers, come to dust.
Fear no more the frown of the great,
Thou art past the tyrant's stroke ;
Care no more to clothe and eat ;
To thee the reed is as the oak ;
The sceptre, learning, physic must
All follow thee and come to dust.
Fear no more the lightning flash,
Nor the all dreaded thunder stone ;
Fear not slander, censure rash,

Thou hast finish'd joy and moan ;
All lovers young, all lovers must
Consign to thee and come to dust.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

શેક્સ્પીયરની કલમથી કેટલાક ઇતીહાસકૃત નાટકો પણ લખાયા છે. એ સર્વની ગૌઠવણ તથા વર્ણન વેલાતના આગલા રાજાઓના વૃતાંતમાં જોવામાં આવશે. એ એલોની વીગત નીચે પ્રમાણે છે.

King John

Richard III

Henry V

Richard II

Henry IV

Henry VIII

એ વગરે બીજા કેટલાક નાટકો લખાયા છે, પણ તે માટે વિદ્વાન લોકોને શક છે, કાંય કે તે એલો એની એખારતને મહત્તા આવતા નથી. તોપણ એવું કહેવામાં આવે છે કે એ નાટકો શેક્સ્પીયરે સુધારીને પ્રગટ કર્યા હતા.

Loocrine

Titus Andronicus

London Prodigal.

ગયાં એ પ્રકરણમાં જે સંધલા નાટકો આપ્યા છે તે શેક્સ્પીયરે અનુપ્રાસ અથવા rhyme વગરની કવિતામાં ધણાખરા લખેલા છે. પણ એણે કેટલીક અનુપ્રાસ કવિતા પણ જોડી છે. તેમાં The Rape of Lucrece અથવા “લુક્રીસપર વીતેલો અલાતકાર” નામની કવિતા બહુ રસીલી છે. આ કવિતામાં એક જીવાન પરણેલી સ્ત્રી સાથે એક રાજાનો છોકરો ઘરમાં મેહમાન તરીકે રહીને રાતના જોર જીલમથી સંભાગ કરેછે, અને એક લાચાર અબલાની તેણીના વરની ગેરહાજરીમાં લાજ હુટે છે, તેવા એક નીચ શાહજાદાનું ચિત્ર આ કાવ્યમાં આપ્યું છે. આ અબલા નેક ખસલતની હોવાથી પોતાના માખાપ અને ભરથારને ખોલાવી મંગાવી તથા તેમને સર્વ હકીકત કહી સંભલાવી પેઠમાં ખંજર મારી મરણ પામે છે, તે વાંચ્યાથી આપણને જ

ખરે એક ઉપજે છે. એ કવિતા વાંચ્યાથી મન ગમગીન તથા ઉસકેરાયતું રહે છે. પેલી છોકરીના આપવાત પછી રોમન લોકોએ આ શાહજહાના આપ તથા કબીલાને રાજગાદી પરથી હાંકી કાઢી રોમ શહેરમાં પ્રજાસ્તાક રાજ સ્થાપ્યું તે વાત તવારીખના દરેક વાંચનારથી અણુબણી ન રહે. આ કવિતાના એક બે ફકરા અહીં ઉતારી લેએ છીએ. પેલી અબલાએ શાહજહાને કાલાવાલા કીંત્રા કે જે ઘરમાં તેની પરોણાગત કીંત્રી તેજ ઘરનો પવીત્રાધને તે તોડે છે, તથા જે ઝરામાંથી તેણે પાણી પીધું તેજ ઝરાને જતી વખતે ઝેર દેવું સાર નહીં ; જે ચીજ પાછી કદી પણ સુધરી ન શકે તે ચીજ ખરાબ કરવી નહીં ; હજુર પણ વીચાર કરીને તે આ બુરાં કામથી હાથ ઉઠાવે, તો ઘણું સાર. તે શિકારી કંઈ પક્ષી ન કેહેવાય, જે એક મવાદ વગરના અને નીરજીવ હરણુ પર બંડુક ફોડે. વહી તેણીએ કહ્યું કે તેણીનો વર તેનો બાણી મીત્ર યાયછે વાસ્તે તેને ખાતર હાથ ઉઠાવે ; તે પોતે જોરાવર છે વાસ્તે એક નખલી સ્ત્રી પર હોમલો કરવો સજવર નથી ; જો તે ખરે મરદ હોય તો એક નાજુક નારના પથર પીગલાવે એવા ખરા કાલાવાલા તથા હાથ અંક સોસ ધ્યાનમાં લઇને હો.

Quoth she: " Reward not hospitality
With such black payment as thou hast pretended;
Mud not the fountain that gave drink to thee;
Nor not the thing that cannot be amended;
End thy ill aim, before thy shoot be ended;
He is no woodman that doth bend his bow
To strike a poor, unseasonable doe.

My husband is thy friend, for his sake spare me;
Thyself art mighty, for thine own sake leave me;
Myself a weakling, do not then ensnare me;
Thou look'st not like deceit, do not deceive me;
My sighs, like whirlwinds, labour hence to heave thee;
If ever man were moved with woman's moans,
Be moved with my tears, my sighs, my groans.

પણ તેણીની વીનંતી તદન કીકટ ગમ્:

એની બીજી કવિતા Venus and Adonis અથવા
“પુખ્તસુરતી અને કામ દેવનો મીલાપ” એ નામે જાણવામાં
આવી છે. આ વારતા બહુ ધશકી છે. એમાં કવિની શક્તિ
પણ ખુબ તેજ મારે છે. કામ દેવને પુખ્તસુરતી ઘણીખી લ-
લચાવે છે પણ આ જુવાન છોકરાનું મનતો શેકારમાંજ લાગી
રહ્યું છે. જોકે પુખ્તસુરતી ખોલામાં ખેસાડી તેને પતાવેછે અને
પસવારે છે, તથા ઘણી પ્રીતી બતાવે છે, તોપણ આ કામદેવનો પુત્ર
તો શરમાઇ શરમાઇ જાયછે. તેણી કંઈ નહીતો માત્ર ચુમી લેવાને
તેને કાલાવાલા કરે છે પણ તે તો ચુમીએ લેતો નથી.

Art thou ashamed to kiss? then wink again,
And I will wink, so shall the day seem night;
Love keeps his revels where there be but twain;
Be bold to play, our sport is not in sight;
These blue veined-violets, whereon we lean,
Never can blab, nor know they what we mean.

આવી રીતે ખુલ્લે ખુલ્લું કરી કહેતાં અને ભરમ સમ-
જાવતાં એદોનીસ મુદ્દલ ઉસકેરાતો નથી, અને તેણીને
મચક પણ આપતો નથી. તેણી તેનો હાથ પકડી રહીછે, તે તે-
ણીને છોડવાને કહેછે ત્યારે પોતાનું જીગર જે તેને નોચાથી
તેનામાં ભરાઇ રહ્યું છે તે પુખ્તસુરતીની પરી પાછું માગે છે.
આવી રમુજ અને ગોસ્તેગોમાં ઉપલા કામદેવના પુત્રનો સફેદ સવારી
નો ઘોડો જંગલમાં ખોવાઇ ગયાથી તે ઘણો ચીરડાયછે, ત્યારે વધી
ઘોડા ઘોડી વચેની મુગી વાતચીત પુખ્તસુરતી તેને સમજાવે છે.

Thy palfrey, as he should,
Welcomes the warm approach of sweet desire.
Affection is a coal that must be cooled,
Else; suffer'd, it will set the heart on fire.
How like a jade he stood, tied to a tree,
Servilely master'd with a leathern rein!
But when he saw his love, his youth's fair fee,
He held such petty bondage in disdain.
Let me excuse thy courser, gentle boy,

And learn of him, I heartily beseech thee,
To take advantage of presented joy;
Though I mere dumb, yet his proceedings teach thee;
O learn to love, the lesson is but plain,
And once made perfect, never lost again.

The Passionate Pilgrim અથવા પ્યારની શોધમાં ફરૂતા
જાગીની વાગતા ટુક પાણી ઉપલીનીજ માફક ધશકી છે. એ ટુક કાવ્યમાં
કવિ કહેછે કે ખુબસુરતી એવી ચીજ છે જે જરાવારમાં કરમાઇ
જાય છે, અથવા એક કાચના વાસણ મીચાલ ભાગી પડેછે.
જેમ જોવામાં ગયલો સામન ઝાઝો જડતો નથી, તથા જેમ કોઇપણ
તેજવાલી ચીજને ધસ્યાથી અસલના જેવો ચલકાટ નીકલતો નથી
અથવા એક કાચના ભાગાં વાસણને ગમે તેટલો સરસ લગાડો તે
પણ તે વલગતું નથી, તેજ માફક કરમાઇ ગયલી ખુબસુરતીને
ગમે તેમ રંગો અને જોઇએ તો માહપર તરેહવાર ખુશખો
જાંતો પણ તે શોભાયમાન દેખાશે નહીં.

Beauty is but a vain and doubtful good,
A shining gloss that fadeth suddenly;
A flower that dies when first it 'gins to bud;
A brittle glass that 's broken presently;
A doubtful good, a gloss, a glass, a flower,
Lost, faded, broken, dead, within an hour.
And as goods lost are sold or never found,
As faded gloss no rubbing will refresh,
As flowers dead lie withered on the ground,
As broken glass no cement can redress,
So beauty blemished once, for ever 's lost
In spite of physic, painting, pain and cost.

આ સર્વ કાવ્યો શીવાય શેક્સ્પીઅરે નજદીક હોડ્યો,
ખ્યાલો અથવા Sonnets જોડ્યા છે, જેની ખેતખાજી પણ
મણી સારી છે. શેક્સ્પીઅર પોતે લખી ગયોછે કે આ ખ્યા-
લોમાં તેના મીત્રની વખાણ ગાઇછે, પણ કેટલાક ખ્યાલો વાંચ-
તાંજ આપણને એ વીશે શક ઊપજેછે, કાંયકે એમાં ખેલદ ચા-
પવસી કીધીછે અને કોઇ સ્ત્રીને લખ્યા હોય એવા વીચારો

ધાગાદમાં જણાવેલા છે. એ ખ્યાલો પેતર્ગદના ધક્કા ખ્યાલો
Sonnets to Laura ના જેવાજ વાંચવા લાયક છે.

સર્વ વાતો તથા વીગતો ધ્યાનમાં લેતાં શેક્સ્પીયર કવિ ઇંગ્લેન્ડના કવિતા મંડપમાં જે સર્વથી મોટી પદવી ધરાવે છે તે તેની લાક્ષણિકતા પ્રમાણેજ મનીષ એમ કોઇપણ નાપાડશે નહીં. એના રમીલા મન ઉસરેનારા તથા આનાક ને બોધ આપનારા નાટકો તથા મધુર મ્યારપર જોડેલી કવિતાઓ આજે પણ હાંસથી વંચાય છે. એના લખાણની શક્તિ બોહાજી છે અને એની કવિતાની બેતબાજી બુદ્ધિ અને શુદ્ધિ છે. હિમલેતના કશ્શુરસ નાટકમાં પરદા ઉઘડ્યાં આગાઉતો ખુનનો પાપો રચાયેલો જેવામાં આવે છે; મેકમેકના ખેત્રમાં એક ઉમરાવના પાપો તેને આસમાનસે લગાડવા પછી ઉડતા બાનની મીસાલ તેને જમીનદોસ્ત પડે છે; સેરના નાટકમાં એવો બોધ દીધો છે કે જે પ્રમાણે પાપ કીધાથી માણસજાત દુખી થાય છે તેજ પ્રમાણે તેમની સુરખાઇથી પણ તેઓ હેરાનગતી ભોગવે છે; આથેલોના ખેત્રમાં દરેક ખુશખુશાલ અને સુખના ચીન્હોથી એક જોડું આબાદ દેખાય છે. હીમત, બાહાદુરી, ખુશસુરતી, પયાર વગેરે સર્વ ગુણોમાં પ્રવીણ આ જોડાને ચીતારવું છે, પણ એક કસરેવજથી તેમના સુખનો ભંગ થાય છે. રોમ્યો અને જુલયટના ખેલમાં ઇટાલી દેશનો કુદરતી દેખાવ તથા આ જુવાન જોડાંની અસપરસની મોહબત તથા તેમના માબાપોનો ક્રોધ અને વેર અસરકારક રીતે દેખાડવું છે. જે જોડાંને આ દુન્યામાં મુદ્દલ કરાર નહીં તેમને આખરે ધોરમાં સાથે આશાએશ પામેલાં જોઈને વાંચનારને કેવો ગમગીન સંતોષ ઉપજે છે ! એ સર્વ નાટકોની ગોઠવણજ આપણને હેરાન પમાડે છે. શેક્સ્પીયરની કેટલીક લીટીઓ કેહેવત તરીકે વપડાય છે જેમકે

Homely youths have homely wit.

ધરમાં ભરાઈ રહેતા જવાનો એાછી આકલ ધરાવે છે.

That man who hath a tongue is no man,

If by it he cannot win a woman.

તે મરદ બયો ન કેહેવાય, જે તેનાં મોહડામાં જીભ તથા

નાચા છતઃ એક ચોરતને પીગલાવી ન શકે.

Unhappy lies the head that wears a crown.

જે શીર પર તાજ હોયછે તે શીર હમેશ બેકરાર રહેછે.

The rarer action is in virtue than in vengeance.

બુઝાઈ કરવા કરતાં ભલાઈ કરવામાં વધારે ખુબી છે.

Vaulting ambition overleaps itself.

ધોભ લોભનેજ મારે છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

બેન જોનસન (Ben Johnson) ૪૦ સં ૧૫૭૪
ત્રાં લંડન શહેરમાં જન્મ્યો હતો. એ પણ ઉમરે પુગવા પછી
નાટકો લખી પોતાનું ગુજરાન કરવા લાગ્યો. લાટીન અને યુ-
નાની ભાષાઓનો એણે સારો અભ્યાસ કીધો હતો તેથી એજ
ભાષાઓના લખાણોની અસર એના દરેક નાટકમાં જોવામાં
આવે છે. જેમ શેક્સપીયર પાઠ બજાવતો હતો તેમ જોનસન
કંઈ બજાવતો ન હતો; એ તો માત્ર એજ લખી નાટકોએને
સંવાદીન કરતો હતો. એ ઘણો ઠોલીયો અને મજાકખેર હો-
વાથી મંડલીઓમાં બહુ હસવાના ભાવ પાડતો. શેક્સપીયર અને
જોનસન બંને સાથે મજતા હતા ત્યારે એઓ એકેકની ટૂંકડી
કરતા તે સાંભળવાની તેમના મીત્રોને બહુ મજાહ પડતી હતી.
જોનસનના મુખ્ય નાટકોની ટીપ નીચે આપીછે.

Every man in his hu-

mour ... .. ભાઈ લેહેરમાંજ છે !

Every man out of his hu-

mour ... .. બસ હાથથી ગયો !

Volpone ... .. ઠગારાની વારતા.

Epicene ... .. મુગી ગામડ્યન.

Alchemist ... .. કીમીયાગરનો કીરસો.

Bartholomew Fair ... તમાશે નહી પણ તમાચે

Sejanus ... .. રોમના સીજેનસ વજીરનો કીરસો

Catiline ... .. કેટેલાઇનનો સંપ

Poetaster ... .. કવિની માહકાણ.

હવેલા નાટ્યો જોનસનના મુખ્ય ગણાય છે. એવતરોગે ખીજા હલકા કીરસો તથા સોંગો રાજા ગણીને માટે એણે જોડ્યા છે. એના પેહેલા નાટકમાં કપતાન બોમેદીન નામે એક ધાંધલ્યા અ-કડબાજનો બહુ રમુજી ચીતાર આપ્યો છે, તેથી આ નાટક કો-ઈ કોઈ વાર હસવાને ખાતર કરી ખતાવવામાં આવે છે. ધડપત્ય ધાંધલ કરી તે એણીગમ પેલીગમ જખર ફાવી જાય છે તેથી આપણને બહુહસવું આવે છે. તે ખીલોકણુ છે તોપણ તેની કાલી ફીસીયારી અને ચપગાસીથી તે દરેક જગે ફાવી નીકલે છે તથા છેલ્લે કેમ તેનો ફેસ તો બને છે તે દેખાડ્યું છે. Volpone ના-એલમાં એક જીવાન્યો કડક હોવાથી પોતાના સગાંવાહલાં પાસ-પૈસા ચીરવાની તજવીજ કરે છે. એક મીત્ર સાથ ખંદોખસ્ત ક-રી તે મરવાની આણીપર આવ્યો છે એવું કહેણુ સર્વ સગાંવા-હલાં પર મોકલે છે. પેલા ખંદો મીત્ર દરેક સગાને ત્યાં જઈ પસ-મજાવી આવે છે કે મરવા સુતેલા શખ્સ વશીયતનામું કરી ગયો છે તેમાં થોડું નાણું તેમને માટે પણ લખી ગયો છે. આવી રીતે બધાને ખુશી કરવાથી એકેએક ખેશી તેની છેલ્લી ધડી શાંત જાય તે માટે પોતાની લાગણી જહીર કરવા કંઈ કંઈ કીમતી ચી-જો તેને માટે ભેટ મોકલે છે, તથા તેણે તેમને વારસ ઠરાવ્યા છે વાસ્તે મમતાની ઇલાણી દાખલ તેને કંઈ કંઈ કીમતી વસ્તુઓ નવાજેશ કરે છે. Alchemist અથવા કીમયાગરના એલમાં એક લાભી અને લંપતી અમીરજાદો માઠી દોલત મેલવવાની લાલચમાં એક લુચા કીમયાગર ધુતારાના હાથપર ફસી પડે છે અને ખુ-વાર થાય છે તેનો કીરસો સમાવ્યો છે. સીજેનસ અને કેટેલાઇ-નના કંરણારસ નાટ્યો રોમશહેરની તવારીખને લગતા છે. એ એલોમાં રોમના નામોચા સીજેનસ વજીરનો આપખુદ અને લાભી દોર ચીતારયો છે, તથા એવીજ મગરૂબ ચાલને માટે તેની ખુ-વારીનું વર્ણન કરી પુછે. કેટેલાઇનના નાટકમાં રોમ શહેરને ઉ-દારી મુકવાનો આ રૂમી કાવાખાજનો સંપ સમાવ્યો છે. બંને

વીળ્યો છુત્તંદછે, પણ એણી ભાષા ઝાઝી આતુર અને અસરકારક લાગતી નથી.

જોનસન નાટક લખનાર કદ કવિના માનને લાયક નથી. એની કવિતા જીવ વગરની છે તથા એના નાટકો પણ શેક્સ્પીયરના જેવા માફક મોઢા અને આનાક દેતા નથી. એના ઘણા ખરા એકામાં એક જવાનોની રંડીઆજી તથા મજાજીવગરની રંડોના ઘરોનો દેખાવ જોવામાં આવે છે. એની ભાષા પણ ઘણી મલીમ છે નો કે કેટલીક વખતે તમને સારા અકલના શુષ્કતા મલી આવે છે, પણ તે દરીઆના ગહવેર મીસાલ જુજીવીજ અને ચોડાં છે. કેટલાક લખનારાઓ શેક્સ્પીયરને તથા જોનસનને એક સરખા ગણે છે પણ તે મુકાબલો ખુબ ભરેલો છે. શેક્સ્પીયરના નાટકોનો સાધારણ દુન્યામાં ચાલતા દેખાવો આપણી આંખ આગલ રજુ કરે છે, અને માણસોના ગુણ તથા અવગુણ પુર ચાલાકીથી દેખાડી આપે છે. વલી શેક્સ્પીયરના નાટકોમાં ખુદરતના અમતકારીક દેખાવોનું મન રીજવે તેવું વર્ણન જોવામાં આવે છે. નિર્દોષ ગમત અને રમુજથી એના એકા ભરપૂર છે. પણ એ સઘળું જોનસનના નાટકોમાં માત્ર સોમિ હીસ્સે જોવામાં આવે છે. જોનસનનો એક જ નાટક માત્ર સરસ ગણાય છે અને તે પેન્ના ધાંધલીયાના રમુજ ચીત્રને માટે જાણીતો થયેલો છે. શેક્સ્પીયરના નાટકો જોઈ જોનસનના વખતમાં જ લખાયા છે તો પણ આપણને તે હાંસ અને ઉત્તતથી વાંચવા ગમે છે; પણ જોનસનના એકોતો સામા ઉલટ તોડી નાખે અને કંતાલો ઉપજાવે છે. એના એકાગાં એના જ વખતની મંડલીને અનુસરતા ટીકા કીર્ષેના છે તથા તે હાલના વખતમાં આપણને અણગમતા યદ્ય પડે છે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે એની કવિતા તો નીર્જીવ છે પણ કોઈ કોઈ ફકરા સારા છે તે અતરે ટાંકીયા છે. એક માણસ હાય પગ છતાં આલસુ થઈને ભીખ માગે અને કદ પણ મેહનત સાકરી અથવા ઉલમ ન કરે તો તેની પર કવિ ક્રીતકાર નાખી જાય છે. કવિ કહે છે કે જાતે મરદ થઈને ભીખ માગતાં તેવાં માણસને

શરમ કેમ નથી લાગતી ? તે ગમે તેવું શીખ્યો હોય કે ન હોય, પણ હાડ સલામત હોવાથી ઉદ્યોગના તેને તો હનરે રસ્તા ખોલાયે. લશ્કરી નોકરીમાં જાય, અથવા કોઈ સારામાણસની ખીદમતમાં રહે અથવા તો હલાલ મેહનત કરી પૈસો પેદા કરે તો ભીખમાગવા કરતાં તેને કંટાળું સારૂ લાગે ? પણ જ્ઞાનમાં ભમરો જેમ બનબન્યા કરેછે તેમ આવા માણસોને આલસાઈમાંજ દહાડો કાઢવા ગમેછે, પણ તેઓએ સમજવું નોંધ્યે કે એમ ખેતી રહ્યાથી તેમના મગજનું તેજ કાટ મારો જાયછે.

Art thou a man; and sham'st thou not to beg;
To practise such a servile kind of life ?

Why, were thy education ne'er so mean,
Having thy limbs, a thousand fairer courses
Offer themselves to thy election.

Either the wars might still supply thy wants,
Or service of some virtuous gentleman,
Or honest labour ; nay, what can I name,
But would become thee better than to beg.

But men of thy condition feed on sloth
As doth the beetle on the dung she breeds in,
Not caring how the metal of your minds
Is eaten with the rust of idleness.

નીચે લખેલા લેખ જોનસને પેમબ્રોકની કાબેલ ઉમરાવ-
જાદૌની ઘોરપર લખ્યે છે તે સચ્ચાઈ રહેલેછે.

Underneath this sable hearse

Lies the subject of all verse,

Sidney's sister, Pembroke's mother ;

Death, ere thou hast slain another,

Learned and fair and good as she,

Time shall throw a dart at thee.

એમાં કવિ એવું કહેવા માગેછે કે તેણીના નેવી ખુબ-
સુરત હુશ્યાર અને વિદ્વાન આગત જનમ પામવી મશકેલછે, કે-
મકે એની છેલ્લી સતરોનો અર્થ એવા ઉઠેછે કે એણીના નેવી

ખીજી માતના પંજમાં આવે તે અગાઉતો દુન્યા પણ ફના
યથે અથવા કવિના ખોલોમાં ખોલ્યે તો ખુશ્ખો કાળ માતપરજ
વીર ફેંકશે.

નીચલા ફકરામાં કવિ એમ સમજાવેછે કે આ દુન્યામાં
મોટાઈ મેલવવી હોય તો કઈ કદમાં ઝાડની માફક પુલી જ-
વાથી તેમ બનતું નથી, અથવા એક જીના દેવદારના ઝાડની
માફક લાંબી જીંદગી ગુજરી વાંકાંવલી ગયલા, તથા માયાપરના
ખાલ ધસઈ ગયલા અને દીલપર કરચલી ચડેલા જેવા જઈક
બન્યાથી મોટાઈ સમજવી નહીં. એકજ દહાડામાં ઉગી નીક-
લતું કમલકુલ જોડે રાતના તો કરમાઈ મરણ પામેછે તો પણ
એટલા ટુક વખતમાં બહુરોબ મારેછે અને સુર્યના કીરણના
ચલકાટથી ઘણું શોભા પામેછે; તેમજ આપણને ટુકી હદમાં
અને થોડાજ વખતની જીંદગાનીમાં માનપાન મેલવવું હોય તો
મેલવી શકાયછે.

It is not growing like a tree
In bulk, doth make men better be;
Or standing long an oak, three hundred year,
To fall a log at last, dry, bald, and sear:
A lily of a day
Is fairer far in May,
Although it fall and die that night;
It was the plant and flower of light.
In small proportions we just beauties see,
And in short measures life may perfect be.

જોનસનનું નીચલું ગીત પણ બહુ મધુરછે, તે પોતાની
માથુકપર લખેછે કે

Drink to me only with thine eyes,
And I will pledge with mine;
Or leave a kiss but in the cup,
And I'll not ask for wine.
The thirst, that from the soul doth rise,
Doth ask a drink divine;

But might I of Jove's nectar sup;

I would not change for thine.

એમાં પેહલા શલોકની લીટીઓનાં અનુપ્રાસ ખીજા શલોકની
સતરોને મેલતો આવેછે તે નોંધી લેવા જોગછે.

પ્રકરણ ૧૩મું

રાણી એલીઝાબેથના રાજ્ય પછી વેલાતમાં માહોમાહે ક-
જીઓ લડાઇ ચાલવા લાગી. તથા આમની સભા અને રાજ-
વ્યે લડાઇ ઉઠી. પ્રોટેસ્ટન્ટ અને કાથોલીક લોકોના મતફેરવચ્ચે
વલી એક નવી ધ્યુરીતન ટોલીના દોર ચાલુ થયો, અને આ-
મની સભામાં આ ટોલીવાલાઓનો વગ હોવાથી તેઓએ પેહલા
ચારલસ રાજ પાસે નવાનવા હકો માંગ્યાં, તથા ધર્મને લગતાં
ખાતાઓમાં નવા સુધારા ચાલ્યા. પણ ચારલસ રાજ્યે તેમની
દરકાર કરી નહી, તથા એક ખાંરીક મામલાસમે રાજસભા ખો-
લાવવામાં ધીવ્ર કીધી, અને વલી સામા નવા કર નાખ્યાં. આથી ધ્યુ-
રીતન ટોલીના વડાઓ ધણા રીસે ભરાયા, અને લશ્કરને પોતાની સં-
દમાં ખેચી લઇને રાજ સામે લડાઇ ઉઠાવી. રાજને નાસી જવું
પડ્યું, લડાઇમાં તેની ઘણેક સમે હાર થઇ અને આખરે તે
કેદ પકડાયો. ધ્યુરીતન ટોલીવાલાઓએ ફીતુરી તથા દગાખોર ઠે-
ડવી વેલાતના આ રાજને ગરદન મરાવ્યો. એ વખતે બાહુર
ફોમવેલનો અમલ ચાલતો હતો. વેલાત દેશમાં બાર વરસ સુધી
એના હાથતલે પ્રજાસ્તાક રાજ ચાલ્યું. ધ્યુરીતન ટોલીવાલાઓનો
એ દોરનો વખત હતો. પણ ૪૦ સ. ૧૬૬૦ માં ખીજો ચાર-
લસ રાજ વેલાતની ગાદીએ આવ્યો, અને તેના વખતથી લ-
ડાઇનો તથા પ્રજાનો જોસ નરમ પડ્યો. ધ્યુરીતનો પડી ભાગા,
અને બાદશાહી દોર સર થયો. સર્વ લોકો ખેદરકાર દેખાતા
અને જોમખને તેમજુરાં વ્યસનોને વશ થતા. ખીજા ચારલસની દરબા-
રમાં સ્ત્રી પુરષો વચે પુરછુડ લેવાતી હતી અને સુધારાના પરદા તલે જો-
મગાડો અને કુધારો ઇંગ્રેજ લોકોની મંડલીઓમાં તથા તેમનાં

હરેહર આજના વખતમાં પુર છુટી ચાલે છે, તેવાજ દખાવ
 ખીજા ચારલસ રાજની દરબારમાં નજર આવે છે. ધુરીતન અ-
 થવા રવચ્છ ટોલીવાલાઓને એવો હુતું હતો કે ખરાબ લખ-
 માં પડવું નહીં તથા દારૂ ઝાઝા પીવો નહીં અને જેમ અને તેમ દુર્ગુણો-
 થી પહેરેજ રહેવા ઉપરાંત સદાચરણે ચાલવું તથા નીતીના ધોરણ પર
 અમલ કરવો. જો આ ઠરાવ અમલમાં આવ્યો હોત અને તે વખ-
 તનાં સર્વ લોકો એ કાનુન પ્રમાણે ચાલ્યાં હોત તો આજે વે-
 લાત દેશ તેની સંસારી અને નીતી સંબંધી બાબદમાં એટલા
 ગંભીર અને અપ્રસીધ ગણાતે નહીં. પણ જ્યારે ધુ-
 રીતનોનો પ્રજાસ્ત્રોક દોર બંધ પડ્યો અને બાદશાહી ટોલી-
 વાલાઓનું ચડી વાગ્યું ત્યારે ધુરીતનોને ચીડવવા ખાતર જેમ
 અને તેમ લોકો અનીચારી મોજ મળહમાં ફસી પડ્યાં. ખીજા
 ચારલસ પછી તેનો છોકરો ખીજો જેમસ ગાદીપર આવ્યો,
 પણ એણે તો ઉઝટો ચાલીને કાયોલીક પંથ સ્વીકાર્યો હતો,
 તેથી વંલી ધુરીતનોને એની સાંભે ધુધ મચાવવાનું બાંહણું જ-
 ડ્યું. પણ રાયલીસ્ત અથવા બાદશાહી ટોલી વાલાઓએ તેમને
 કાવવા દીધા નહીં. માત્ર એ ત્રણ વરસ રાજ ચલાવ્યા પછી ખીજા જે-
 મસ રાજ્યે શાંતરીતે અમલ ચલાવવાને બદલે ગેરવાજખી-
 પણે અને ગફલતથી રાજ ચલાવવા માંડ્યાથી આ-
 ખરે સંઘની રૈયતે ઉઠતો અને રાજગારીપરથી કાઢી મુ-
 ક્યો; તથા ધુરીતન લોકો જેઓ પોતાના દેશની દાજ માટે
 હમેશ આગલ પડતા હતા તેઓએ રૈયતના હાથમાં વંચારે
 સત્તા આવે તથા તેમના હકમાં કાયદા થાય તેવાં એ
 ત્રણ નવા કાયદા ઘડીને ત્રીજા વીજાયમ રાજ તથા
 રાણી એનને ગાદીપર લાવ્યા (૯૦ સ. ૧૬૮૮). ધુરીતન લો-
 કોના આવાં પ્રજા ઉપયોગી કામથી રાયલીસ્ત ટોલીવાલાઓ
 નીચા પડ્યા, અને તે દહડથી તેમની વચે હરીફાઈ ચાલવા લાગી
 તેઆજ સુધી પણ કરડાપણાથી ચાલે છે. ધુરીતન લોકો Whigs
 અને રાયલીસ્ત ટોલીવાલાઓ Tories ને નામે ઓળખાવે.
 ધુરીતન લોકોના આવાં પ્રજા ઉપયોગી કામથી પારલામેંતમાં
 સમજી સત્તા રચાવવામાં આવી અને હાલના વખતમાં વેલાત

દેશમાં જે ધોરણપર રાજ ચાલે છે તે એજ Whig લોકોના નેક કાયદાનું પરીણામ છે. એ કાયદા અમલમાં આવ્યા તે વખત English Revolution નેનામથી ઇતીહાસ પ્રકરણમાં જાણીતો થયેલો છે. ખર જોતાં અતે અપક્ષપાતપણે ધ્યાન પુગાડતાં એવું સીધું થાય છે કે પ્રજાને આસરે તથા કાયદા મલે એવા કાયદા જે ઇંગ્લેન્ડના રાજ પ્રકરણમાં જોવામાં આવે છે તે આ-એજ વીહીંગ અથવા ધ્યુરીતન લોકોની વખાણવા લાયક મહેનત અને કારકીરદીનું પરીણામ છે. આવે વેલાતમાં જે વીલક્ષણ પાયાપર રાજ ચાલે છે અતે રાજ અથવા રાણી માત્ર નામનાજ ગાદીપર બેસે છે તે પણ એજ ટોલીવાલાઓના રચેલા નીયમ પ્રમાણે છે અને વેલાતમાં જે ટોલી માનવામાં છે, તે પણ એજ વીહીંગ અથવા અસલી ધ્યુરીતન ટોલી છે.

એ વખતમાં વેલાતમાં કવિઓની પણ એક નવી ટોલી ઉભી થઈ. જોકે તેઓ તામીચા કવિઓની માફક કંઈ મોટી વારતા રૂપી કવિતાઓ તથા જોરમંદ કાવ્યો લખી ગયાનથી, તો પણ તેમની થોડીક દીલપસંદ લાવણીઓને માટે તેઓને કવિ અથવા શાહર નામ આપ્યું છે. એ કવિઓ માત્ર એકસ ધબ્બ અને નીયમ પ્રમાણે કવિતા લખી ગયા છે તેથીજ તેમની સતરંગમાં કંઈપણ શુર તેજ તથા જીરુસો જોવામાં આવતાં નથી. એ ખીનાને લીધેજ હાલના જમાનાના ફીલસુફીએ તેમને “લેહરી કવિઓ” (Fantastic School) તરીકે લેખ્યા છે. Cowley, Crashaw, Waller, Herbert, Carew, Lovelace વગેરે લખનારાઓ એજ મંડલીને લગતા હતા, અને તેઓ સર્વ બાદશાહી ટોલીની સંક્રાન્ત હતા.

કાઉલીની ઇંગ્રેજી કવિતાના કરતાં તેની લાટીન કવિતા વધારે જોર ધરાવે છે. ગ્રાડપાતની વિદ્યાપર લખેલા એનો કવિતા રૂપી રસાલો ઘણી કાવ્યવ્યવસ્થા અને હેાશયા યી લાટીતમાં રચાયે છે. એની ઘણીક ગજલો શહરાગતથી ભરપૂર છે. પણ સૌથી સરસ એ કવીના ઇશકી દોહરાઓ બહુ ન રીજવે છે એની માસુકનું નામ થઈ તે પણ પરલયા અગાઉ કેહવાને તે સાફ તાપાડે છે.

With more than Jewish reverence as yet
 Do I the sacred name conceal;
 When, ye kind stars, Ah! when will it be fit
 This gentle mystery to reveal?
 When will our love be named and we possess
 That christening as a badge of happiness?

નીચલી લીટીઓ વાલર કવિએ હુંસી વરસની અજમાસ
 પછી લખીછે. તે કહેછે કે એક બુધો માણસ ધડપણને લીધે
 લખવા વાંચવાથી ખેનસીય રહેછે તો પણ તેની ખોહલી અજ
 માસથી તે ધણીક નશીયત દષ્ટ શકેછે. જેમ તોફાન નરમ પડવાથી
 દરીઓપણ ઉછલતો અડેછે, તેજ મીસાલ બુદ્ધપામાં માણસના
 વીકારો શાંત રહેવાથી તેનું દીનપણ શાંત થાયછે અને તેથીજ
 તેની જીવાનીની હુલડા અને એવકુશાઇ માટે તે પચ્ચાતાપ પામે
 છે, તથા જે નકામી સીજો પાછલ આપણે જીવાનીમાં પ્રીત
 અને મમતાથી લાગ્યે છીએ તેમનું પોકલપણ ધડપણના શાંત વખ-
 તમાં ખોહલું માલમ પડી આવેછે.

When we for age could neither read nor write,
 The subject made us able to indite;
 The seas are quiet when the winds are o'er,
 So calm are we when passions are no more.
 For then we know how vain it was to boast
 Of fleeting things too certain to be lost.
 Clouds of affections from our younger eyes
 Conceal that emptiness which age describes.

હરખરતની કવિતા નશીયત અને ધર્મ ખોધ આવેછે. એ
 જો માત્ર ધર્મ પાછલ ધણીક ભાગોમાં કવિતા લખીછે. જે ક-
 વિઓ ખોદાતાલાની બંદગી અને ધર્મ ઉપદેશ મીવાય દુન્યાદારી-
 સીજોપર કવિતા જોડી જાયછે તેમને એ બહુ ઠપકો આવેછે.
 એનું એવું મતછે કે કવિતા રચના ખોદાઇ હુંનરછે, વારતે
 ખોદાતાલાના કામોની બુદ્ધદી જાહેર કરવા અને તેનીજ સ્તુતી
 ગાવા માત્ર એ હુંનર વાપરવો જોઇએ. આ દુન્યામાં નેકી સી-
 વાય દરેક સીજ ફના થશે તે ધણીજ શેકાપુર લીટીઓમાં

એણે દેખાડ્યું છે. જાણે આસમાન તથા જમીનના લગણુ લાગ્યાં હોય તેમ દહાડો રલીયામણે ને પ્રકાશીત દેખાય છે, પણ તેના પણ અંત આવે છે અને તેના ગમમાં દવના આકારમાં જેવાં આંસુ રેકાં ટીપાં સાંજના આસમાન પરથી પડે છે ! પુષ્પોદાર શાભીતો ગોલાખ જેની પર ટાંકીને જોવાથી આપણી આંખમાં તાહડક વલી ગરમીનાં પાણી ટપકે છે તે પણ કરમાતો જાય છે અને આંખરે નાશ પામે છે ! સઘની મીઠી અને પુષ્પોદાર ચીજોથી ભરેલા દામડાં માફક વસંતરતુની બલીહારી ચોતરફ પંથરાઈ જાય છે, પણ એનો દહાડોખી નમતો આવે છે ત્યારે એ પણ ચાલી જાય છે ! પણ માત્ર એક નેક અને હમાનંદાર આત્મા પાકટ લાંકડા માફક ચોંટી બેસે છે અને નાશ પામતો નથી, પણ જ્યારે સર્વ દુન્યા ફના થશે ત્યારે તેની ચોકસ હસતી રહેશે.

Sweet day ! so cool, so calm, so bright,
The bridal of the earth and sky,
Sweet dews shall weep thy fall to-night,
For thou must die.

Sweet rose ! whose hue angry and brave,
Bids the rash gazer wipe his eye,
Thy root is ever in its grave,
And thou must die.

Sweet spring ! full of sweet days and roses,
A box where sweets compacted lie,
My music shows you have your closes
And all must die.

Only a sweet and virtuous soul,
Like seasoned timber, never gives ;
But when the whole world turns to coal,
Then chiefly lives.

આ નીચલું ગીત લરલેસ કવિ બંદીખાને પડેલા ગાય છે તે પણ માંચવા લાયક છે. એને મનસે પથરની દેવાલમાં બંધ પડવું અથવા લોહડાંના સલીયાના પાંજરામાં ગંધાવું, કદ બંદીખાનુ નથી; તેતો માત્ર એક વેરાગીની ઝુફડીમાં શાંત જીંદગી ગુજારવા ખરાબર છે. જો માત્ર તેની માથુક સાથે હોય તો, અને

તેના હૈયામાં કમ પાપ ન હોય. તો પછી એના જેવી સુખી જી-
વગી કોઈ ફરેસ્તોજ ગુજાતો હશે. એની હાલતમાં તો આકાશી
દેવતાઓ માત્ર સુખવાસી દહાડા કાઢે છે.

Stone walls do not a prison make ;

Nor iron bars a cage ;

Minds innocent and quiet take

These for an hermitage.

If I have freedom in my love,

And in my soul am free,

Angels alone that soar above,

Enjoy such liberty.

હેયજ આપેલી સતરો હેમીક કવિએ જીવાન કુમારીકાઓને
અર્પણ કરો છે. સર્વને મુક્તિનીમાં લગણુનો પત્રીવ ગાંઠ બાંધ-
વાની તે મજબુત બનામણ કરે છે ; બાકો આણાકાની કરતાં
તથા પૈસાને હૈયે ધરતાં આમો જનમારો અટવાઈ
જશે. જેમ કુલ આજે ખીલે છે તો કાલે કુરમાઈ
બન્ય છે, તથા જેમ અસમાનપર સુરજ આગલ વધતો જાય
છે તેમ તેમ તે જલદીથી નખી પડવા માડે છે, તેજ માફક
આપણી જીવગી પાણુ છે ; આજે જીવિએ છેએ તો કાણુ જાણે
કાલે મરણુ પાણુ પામીએ, વાસ્તે જ્યાં-સુધી અંગમાં જોર છે
માં સુધી દુન્યાની મોહબત માયા આપવી સજવર છે.

To Virgins.

Gather ye rosebuds while ye may,

Old time is still a-flying ;

And this same flower that smiles to-day

To-morrow will be dying.

The glorious lamp of heaven, the sun,

The higher he 's a-getting,

The sooner will his race be run,

And nearer he 's to setting.

That age is best which is the first,

When youth and blood are warmer ;

But being spent, the worse and worst

Times still succeed the former.

Then be not coy, but use your time,
And while ye may, go marry;
For having lost but once your prime,
You may for ever tarry.

આ ગીત આજ તુલીક પણ હાંસથી ગવાય છે. એની ભાષા ઘણી મધુર તથા રાહ બહુ લીસી છે, તેથી માણસોમાં બંધ ખેસતું ઉતરે છે. એ લખનાર હરીકને “ચુમીના કવિ” કરી બોલવામાં આવેછે, કાંઈક એના એવાંજ બીજાં ગાયણોમાં ઘણો, રસ છે, અને જેમ ચુમી લેવાનો શોખ થાય છે તેજ પ્રમાણે આ ગાયણો ગાવાને પણ શોખ થાય છે.

આજના વખતમાં દરેક માણસ ડાહ્યામાં ખપવાનું ડોલ ધાલે છે, અને હરેક કામમાં પોતાની હુશ્યારીની તારીફ કરેછે તેમને હસી કાઢવાને માટે આ નીચલી બે લીટીઓ વપરાય છે, તેપણ એજ વખતના એક કવિની કલમથી લખાઈ છે.

But seven wise men the ancient world did know,
We scarce know seven who think themselves not so.

વહી બીજો કવિ જણાવે છે કે જે વખતે સુર્ય અસ્ત પામે છે તે વેલા તે સામો વધારે તેજસ્વી ચલકાટ મારે છે તેજ માફક મોટાં અને ઉદાર માણસોને હાદેસાના વખતમાં શાંત અને મોટું મન રાખવું ધટેછે.

Brave minds oppressed, should, in despite of fate,
Look greatest, like the sun, in lowest state.

પ્રકરણ ૧૪મું *

આગલાં પ્રકરણમાં જણાવેલા સઘલા કવિઓ જ્યારે આદર્શાહી ટોલીની તરફેણમાં લખતા હતા, ત્યારે માત્ર એકજ કવિ ચુરીતન અથવા વીહીગ ટોલીનો ખચાવ કરતો હતો. કોમવેલની કારકીરદીને મીલતન કવિ ઘણોજ અગત્યનો થઈ પડ્યો હતો. ઉપલા સર્વ કવિઓ જ્યારે ટુક દોહરા જોડી ગયા છે ત્યારે તેમની સાથનો મીલતન કવિ તો પોઝાઓ લખી ગયો

છે. John Milton લંડન શહેરમાં ૪૦ સં ૧૬૦૮ ના સા-
લમાં જન્મ પામ્યો હતો. એના આપનો ધંધો તો લખત પતર
વગેરે કરારનામા કરવાનો હતો. આ કામમાં તેને સારી આવક
હોવાથી પોતાના છોકરાને તે મનમાનવી કેલવણી આપી શક્યો
હતો. મીલતને કરાઈસ્ત કોલેજ નામની જાણીતી પાઠશાલામાં
અભ્યાસ કર્યો હતો. એના આપની સારી દોલતને લીધે એને
કંઈ ધંધો ધાંધો કરવાની ગરજ રહી નહી, માટે એણે યુરોપની
જાણીતી ભાષાઓનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. લાટીન, ગ્રીક, ફ્રેન્ચ,
સ્પાનીશ, ઇટાલીયન ભાષાઓનો તે ત્રીસ વરસની ઉંમરે ઉસ-
તાદ ગણાતો હતો. એની માતાના મરણ પછી એ મુશ્કારીએ
નીકલ્યો અને યુરોપના દક્ષીણ કીનારા પર આવેલા સંધના મુ-
લકો ફરી વલ્યો. એટલા વખતમાં તો એણે ઘણાંક કાવ્ય અને
ગદ્ય પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં હતાં. વીસ વરસની અંદર તો એણે
કેટલીક લાટીન કવિતાઓ જોડી, જે આજે પણ વિદ્વાન લોકો-
થી માન પામેછે. માહિમાહે લગાઈ ચાલવાથી એને પાછું દેશ ફરવું
પડ્યું અને ધર્મ તથા રાજદુવારી ચરચામાં કેટલોક ભાગ લઈ
ઘણાંક ચોપાન્યાં છપાવી એણે લોકોને ઘણાં ઉસકેર્યાં, અને
પોતે પણ યુરીતન ટોલીવાલાઓ સાથે રાજની સામે થયો.
એની અકલ, હુશયારી તથા કાબેલીયતને લીધે લોકોથી એ ઘણું
માન પામતો. ત્રીસ વરસની અંદર તો એ ઇટાલ્યન ભાષામાં
કવિતા જોડવા લાગો. વલી એજ ચરસામાં આદશાહી શીરકાની
એક જીવાન નાર સાથે એણે નેકા કીધા. પણ મીલતનનો શાંત
ખવાસ તથા વિદ્યાઅભ્યાસી દોર જોઈ તેણીને આ વર પસંદ
પડ્યો નહી અને એક જ મહીનામાં તેણી આપને ઘર જતી
રહી. બોલચાલ, હસવાનું, નાચવા કુદવાનું તેણીને ભાવતું હતું,
તેથી આ કવિ સાથે એકાંત જીંદગી ગુજારવા ગમી નહી. મીલ-
તને ઘણાંક તેડાં મોકલ્યાં પણ તેણી પાછી આવી નહી, પણ
સામી ચારલસ રાજના લખતી સોખતીઓના આસરા તલે જઈ
રહી. તે વખતમાં વેલાત દેશમાં હાલની માફક દરેક બાબદ પર
સેહેલા અને સુતરા ક્રયદા થડવામાં ન આવ્યા હતા, તેથી અદા-
લતે વરથોડો ચડાવ્યા છતાં મીલતનનું કંઈ વધ્યું નહી. આથી

ગુસ્સે થઇને એક નામીયા તખ્તીખતી છોકરી સાથે પરણવાનો
 મીલતને વિચાર કીધો. પણ તેવામાં બંને તરફના મીત્રોના સમ-
 જવાથી પેલી નાસી ગયલી બાયડી ઠેકાણે આવી અને મીલતન
 સાથે પાછી રહેવાને કબુલ થઇ. પણ તેણીએ પોતાના કુકર્મ
 છોડ્યાં નહીં. એક દહાડે જે ઘરમાં મીલતન ગયો તેજ ઘરમાંથી
 એની બાયડી બાહાર નીકળી અને બંને જણાં સામે થવાથી
 બાયડી તો પુર ખશયાણી પડી, અને મીલતનના પગપર માથું
 નાખી તેણીએ માફી આહી. કપિ સારા મીલજનો અને સમજુ
 હોવાથી આ વાતને દાખી નાખી. તેણીને મુગે માહડે ઘરમાં
 બેલાવીને તદ્દન અપ્પાડા કરી ગયો. એ બાયડીને પેટે એને ત્રણ
 છોકરી થઇ હતી અને તેણીના મરણ પછી એણે ફરીથી પુનર
 વીવાહ કર્યા. ક્રોમવેલની ટોલીવાલાએને સારી મદદ કરવાથી તથા
 એની હુશયારીને લીધે એને દરબારનો લાઠીન સેક્રેટરી ઠેરવ-
 વામાં આબો. પણ એવી ચાકરીએ લાગવા છતાં એણે કંઈ
 અભ્યાસ છોડ્યો નહીં. એનું પુસ્તકખાનું એટલું તો મોટું હતું
 કે વારે ઘડીએ એને ચોપડીએને બરાબર રાખવાને મોટે ઘર
 બદલવાં પડતાં. વલી એણે પૂર્વ દેશની ભાષાનો અભ્યાસ કરવા
 માંડ્યો તથા લખવા પાછલ બહુ મહેનત લેતો હતો. એના ફેટ-
 લાક મીત્રોના છોકરાએને પણ ઘરમાં રાખી એ પાઠશાલાના ફ-
 રતાં ઉંચી કેલવણી આપતો હતો. આ સઘલી મહેનતથી તે
 અંધાપાને ભોગ થઇ પડ્યો, અને આ ખુરા મરજથી એ બહુ
 હિરાન થયો, તોપણ જે માહાન કવિતાઓ ખુદરત આકાશ અને
 જમીનની ઉત્પન્તી પર એણે લખી છે તેમનું એજ વખતમાં
 મંડાણ કર્યું. વલી દરબાર તરફથી એને સાદ્યાણું મલવા લા-
 ગ્યું. એની છોકરીઓએ પણ એની આગલી બાયડીની માફક
 એનો કુર અંધાપો ધ્યાનમાં લેતાં બુદ્ધિ બાપતી બરા-
 બર બરદાસ્ત તથા માવજત કીધી નહીં. રાતના બાર બાર વાગ્યા
 સુધી જગીને મીલતન મનમાં સર્વ વીચારો એકઠા કરતો
 અને સંવારના જયારે છોકરાઓ શીખવા આવતા ત્યારે તેમની
 આગલ એ કવિતા બોલી જતો, જેઓ અપાચપ લખી કાઢતા.
 ૪૦ સ. ૧૬૭૪માં સંધીવાના ખુરા મરજથી દુખી થઇને એ

છાસટ વરસની ઉમરે મરણ પામ્યો. એ મહાન કવિ પોતાની જીંદગીનાં વખતમાં જાળજા માન પામ્યોછે, અને આજ પણ વીધવાનો એને માન સાથે માદ કરેછે. એનું પતલું કદ તથા ખુબસુરત ચેહરાને લીધે કાલેજમાં સર્વ “ લડી ” તરીકે એને ખાલાવતા હતા.

મીલતને ગદ્યમાં જે જે બેહદ લખાણો કીધાં છે તેમનું આ કવિતા રૂપી કેતાબમાં બયાન કરવું મુનાસેબ નથી, તોપણ વાંચનારની સમજણુ ખાતર એના ગદ્ય લખાણનો દુક ધનતે-ખાખ આખ્યાથી હદની બાહાર ગયલા કેહેવાશું નહીં.

Animadversions on the Remonstrant's Defence.

આ નામનાં ચોપાન્યાંમાં વેલાતની ઝાઠી ઝાઠી ઓકસફરદ તથા કેમખીડજ જેવી પાઠશાલાઓમાં ઉંચી અને ચોખ્ખી કેલવણી આપવાને બદલે નીશાહ્યાઓને અધુર અને તકલીદી માન આપવામાં આવેછે તથા તેથી તેઓ પાછલે દહાડેનીલી અને ધર્મથી દુરે જાયછે તે બાબદ પર સખત ટીકા કીધાં છે.

Treatise on Reformation. આ રસાલામાં પાદરીઓ અને ધર્મગુરુઓમાં બગાડો ચાલેછે તે સુધારવાની કેટલી જરૂર છે તેનો સારાંશ ખુરીતન ટોલીવાલાઓની તરફણમાં આણ્યોછે.

Treatise on Prelatical Episcopacy. એ નીબંધમાં મીલતને ધર્મગુરુઓની બેહદ સતા સામે વાંધો ઉઠાવ્યોછે.

A Pamphlet on the Reason of Church Government against Prelacy. એ ચોપાન્યું પણ ધર્મને લગતી બાબદોથી ભરપુર છે. એમાં દેવલોની કારકીરદીની સતા ધર્મગુરુઓને સોંપવાની સામે અસરકારક કારણો દેખાડ્યાં છે, તથા કયો પંથ સારો અને કાયદાકારક છે તે સમજવાનું લોકોના પોતાના હાથમાં છે, વાસ્તે જેમ એક તરફી ધર્મગુરુઓ સમજાવે તેમ સરકાર તરફથી કરડા ઉપાયો લેવા સામે બાક ભીડી છે.

The Doctrine and Discipline of Divorce, and Expositions from Scripture relating Marriage. આ બંને ચોપાન્યાં મીલતને જ્યારે એની બાયડી નાસી ગઈ

અને અદાલતથી કંઈ ન વલ્લુ ત્યારે છપાવ્યાં હતાં. એમાં એણે બધરાંનાં ભેદ ભરમો, જુરસાઓ તથા બદ ચાલો ઉઘાડી પાડી છે, અને અનેક નશીયતના શુષ્કનો લખ્યા છે. Treatises on Education and Liberty of the Press. એમાં પેહેલો નીબંધ કેલવણીની તરખીયતપર તથા બીજો રસાલો છાપાના છુટાંપણાની તરફેણમાં એણે લખ્યો છે. એના સર્વ ગદ્ય લખાણોમાં આ છેલ્લું પુસ્તક પુર જોરથી અને કાબેલયતથી લખેલું છે.

મીલતનની કેટલીક લાટીન કવિતાઓ પણ વાંચવા લાયક છે. જ્યારે ઇટાલીમાં હતો ત્યારે એણે ઇટાલીયન ભાષામાં બેત જોડી બાહાર પાડ્યાથી એ દેશમાં આ પારકા લખનારની બહુ તારીફ થઈ હતી. પણ એ મહાન કવિની શકતી તો ઇંગ્રેજ કાવ્યોમાં ઘણી ખીલી નીકળી છે. જ્યારે એ વીસ વરસનો હતો ત્યારે *Il Penseroso* તથા *L'Allegro* નામથી વખણાતી મધુર કવિતા એણે જોડી હતી. *Il Penseroso* ની કવિતામાં એકાંતવાસ જીંદગી ગુજારવા તથા ડાહપણના ગાયણ ગાવાની ગમ-ગીનીની દેવી પાસે એ માંગણી કરે છે. *L'Allegro* માં ખુશાલીની દેવીના આસરા હેથલ રહી મોજ શોખના ગીત ગાવાની કવિ માંગણી કરે છે. એ બંને દુક કાવ્યોની એબારત મધુર અને નાજુક છે તેથી મનપર ઘણી સારી અસર કરે છે. નીચલી સતર શ્રેણીના ગીત ગાતાં બુલબુલને માટે તે લખી ગયો છે.

Sweet bird, that shunn'st the noise of folly,

Most musical, most melancholy !

Thee, chantress, of the woods among

I woo to hear thy even song ;

ડરખી પ્રગણના ઉમરાવની વીધવાના માન ખાતર એણે એક કવિતા રૂપી સોંગ લખ્યો છે તેને *Arcades*. અથવા “બાગ-બાગ” નામ આપ્યું છે. આ સોંગમાં ઘણાં મધુર-ગીતો આપેલાં છે. *Comus* નો મનોરંજક ફારસ પણ મહુ રમુજ છે. પણ સૌથી સરસ તો કૃષ્ણારસ નાટકના આકારમાં આપેલો સેમસન પેહેલવાનનો કીસ્સો છે. એમાં એક જોરાવર માણસ પોતાની બેરીના ડગાઇ ભરેલાં નખરાંને આધીન થઈને પોતાનો

ખારીક ભરમ કહી દેછે તેથી પછવાડેથી તે કેવો દુઃખી થાયછે
 તે દેખાડયું છે. સેમસન નામે એક ઘણોજ જોરાવર અને કદા-
 વર ઇસરાયલ તેની આસપાસના મુલકમાં વસનારા ફીલીસતાઇન
 લોકોપર હમેશ જીત મેલવતો હતો. તે જાતે અને તેનો ટોલા
 ખ્રીસ્તી મહજબના હતા, પણ ફીલીસતાઇનો તો ખુબ પરસ્ત હતા,
 તેથીજ બંને ટોલાં વચ્ચે મારામારી થાતી હતી, અને સેમસનની
 અગાઉ હમેશ ફીલીસતાઇનો ઇઝરાયલોપર કાવતા હતા. પણ
 જ્યારે સેમસન મોટો થયો અને લડાઇમાં ઉતરવા લાગો ત્યારથી
 જીતનો પાસો ઇઝરાયલોની તરફેણમાં પડતો હતો. સેમસન પોતે
 તથા ઇસરાયલો એવું માનતા હતા કે જોદાએ તેમના દેશ પર
 ચેરખાની કરી આ જોરાવર શખ્સને તેમની તરફથી મોકલયોછે.
 પણ વહી જોદાની ચેરખાનીથી સેમસન કુંગરાઇ ન જાય તે માટે
 જોદાએ તેના બાલમાં અજબ શક્તી મુકી હતી. જે બાલનો
 એકસ ભાગ કપાઇ જાયતો પછી સેમસનનું જોર સર્વ વ્યર્થ
 હતું. આ ભરમ તે કોઇને કેહેતો નહતો. એક દહાડે મુલેહ થયા
 પછી એક ફીલીસતાઇન જાતની ખુબસુરત છોકરી તે પરણી
 લાવ્યો. આ છોકરીને તેની જાતવાલાઓએ ઉસકેરવાથી તેણી
 રાત દહાડે સેમસનનો ભરમ જાણવાની ખંત પકડી બેઠી. તેણી
 તેને ઘણો કંટાળો આપતી અને તેને નર્મીત કરવા દેતી નહી.
 એક દહાડે ખુબ કુસલાવી પતાવીને તેણીએ ભરમ જાણી લીધો
 અને એક દહાડે રાતના સુતી વખતે તેના બાલ કાપી લઇ જા-
 તવાલાઓને મલી ગઇ. ફીલીસતાઇનો તો ખુશ થઇ ખીજેજ
 દહાડે હામલો લઇ આવ્યા, અને સેમસનનેતો હરાવ્યો તથા કેદ
 પકડ્યો. વહી તેની આંખો ફાડી નાખી સાંકલથી જકરીને તેને
 કેદ કીધો, તથા જે દહાડે તેઓએ આ જોરાવર પુરૂષપર જીત
 મેલવી હતી તે દહાડે દર વરસે તેહવાર તરીકે પાલવા લાગ્યા. એ
 તેહવારને દહાડે આખે દેશે ખુશખુશાલી તથા ખાણાં પીણાં આ-
 લતાં હતાં અને દરેક બંદીવાનને પણ છુટી મલતી હતી. એજ
 પ્રમાણે છુટીના આવા એક દહાડાપર સામસન બંદીખાનામાંથી

ખાહાર નીકળી જરા હવા ધોરવા ખેંઠા. તેના અંધાપાને લીધે દારોગો તેને હાથ પકડી ચલાવતો હતો. સેમસન દારોગાને જરા આગલ ચલાવવા કહેછે તે પેહેલી સતરેથી કવિતા ગર થાયછે.

A little onward lend thy guiding hand
To these dark steps, a little farther on ;

જ્યારે સેમસન હવા ધોરતો તથા પોતાની દુઃખદાયક અવસથા પર વીચાર કરતો ખેંઠાછે, ત્યારે તેના ગામના ધણુક લોકો તેને દીલાસો દેવા આવેછે. તેમની સાથ તે કેટલીક ગોડ-તેગો કરેછે, તથા પોતાની હાલતનો ખલા પોકરેછે ; તેવામાં તેનો આપ પણ મલવા આવેછે અને પોતાના દીકરાના છુટકારાને માટે તે શું ઉપાય કરેછે તે કહી સમજાવેછે. વધી એજ વખતે એની કાહરણ બેરીપણુ વરને ભેટવા આવેછે અને બેવકાઈનો પસ-તાવો કરી તેની પાસે માફ માગેછે, પણ સેમસન તો તેણીને ધીકકારી કાઢેછે. એવામાં એક ફાજદાર હાકમ લઈને આવેછે કે દરબારી ઉમરાવો એકમાં બેઠાબેઠા દીલકસ રમતો રમાડેછે ત્યાં સેમસનને પણ બોલાવેછે. પણ સેમસનતો તેમના પેગામને તુચ્છકારી કાઢી નાફરમાની કરેછે, ત્યારે તેઓ ગુસ્સે થઈ એકેદમ એને બાંધી મંગાવવાની ધમકી આપેછે. બોદાનું કંઈ એમાં કરવુંજ હશે એમ ધારીને સેમસન જાય છે, અને એક મોટાં યોગાનમાં નાટકશાલા જેવી ખોલ્લી ઇમારતમાં હજારો લોકોની ભીડ વચે તથા દરબારીઓની ખાયડી છોકરાંની નજર આગલ તરેહવાર કચરતો કરી પોતાનું બલ દેખાડેછે. આ જોઈ લોકો બહુ તા-ળુબ થાયછે. એવામાં જે બે મોટા યંબ પર ઇમારત લટકેલી હતી તેમને બે હાથે જોર કરી બોદાનું નામ લઈ જમીન દોરત કરેછે અને સઘલાં ઉપર બેઠલાં તથા આસપાસ ઉભેલાં હજારો શ્રીલીસતાઈન લોકો કચડાઈ મરેછે, અને તે કચડાયાનમાં સેમ-સનપર પેલાં થાંભલા પડવાથી તે પણ કચડાઈ મરણ પામેછે. જ્યારે આ વાત એના દેશીઓ જાણેછે ત્યારે દુશ્મનનાં આવી-રીતે હજારો માણસો મારવાથી તેનીપર આફરીન કરેછે. આ રીતે ખેલનો અંત આવેછે.

ઉપલી કવિતામાં મીલતને પોતાના અંધાપાનો વીલાપ ઘણી સખત લીટીઓમાં કીધો છે.

But chief of all,
O loss of sight, of thes I most complain !
Blind among enemies, O worse than chains,
Dungeon or beggary, or decrepit age !

વલી કવિ કહેછે કે જ્યારે નીચમાં નીચ માણસો અને ફસડતા કીડાઓ વતીક આંખે જોય છે ત્યારે અજવાલું છતાં તેના જીવસે સર્વ ડેકાણે અંધારૂં લાગેછે, અને એવા અંધા-પામાં દરરોજ કોઈ તેને હગતું પણ હશે, કોઈ ધીક્કારતું હશે, કોઈ ગાલ દેતું હશે અથવા કોઈ તેને દબરાવતું હશે તે પણ તેનેજ ખમવું પડેછે. ઘરમાં શું કે બાહાર શું કોઈના ને કોઈના તાબા તલે એક અણધડ મુરખની માફક તેને ફરવું પડેછે. આ દુન્યામાં અરધો મુવેલો, અરધો જીવતો તે દેખાય છે. અરે ! મધ્ય બપોરના રમાણ્ય અજવાલાં છતાં તેને મનસે તો સર્વ કાલુ કાલુજ છે ; બસ દહાડાની કંઈ પણ નીશાણ ન હોય તેમ રાતજ પડેલી લાગેછે !

Inferior to the vilest now become
Of man or worm, the vilest here excel me ;
They creep, yet see ; I dark in light exposed
To daily fraud, contempt, abuse and wrong.
Within doors or without, still as a fool
In power of others, never in my own.
Scarce half I seem to live, dead more than half.
O dark, dark, dark, amid the blaze of noon,
Irrecoverably dark, total eclipse
Without all hope of day !

કવિ કહેછે કે એક માણસમાં પોતાનું જોર સમારગે વા-પરવાની અફલ ન હોય તો તે તેને નકામું છે, તેને તો સામા-તે બાજો થઈ પડેછે, અને તેના સઘલાં જોર છતાં કોઈ કમ-જોર પણ ખંદા શખ્સના હાથપર તે ફસી પડેછે, અને વલી ઘનાવોના તાબા તલે તેને જીંદગી કાઢવી પડેછે.

But what is strength without a double share
Of wisdom ? Vast, unwieldy, burdensome,

Proudly secure, yet liable to fall
By weakest subtleties, not made to rule;
But to subserve where wisdom bears command.

સ્ત્રીજાત કેવી લુચ્ચી છે, તથા આપણી ગરદન કપાવી,
પોતાની લાજ લુટાવી, તથા વચન તોડી સર્વ વાતે આપણને
હિરાન કરી પાછી મીઠા બોલોથી અને નાજુક નખરાંથી આપ-
ણને જીતી લે છે, તથા પતાવે છે, અને હવે પછી કંઈ પણ
હોકમ ન તોડવાની કચ્છલાત આપી વારે ઘડીએ નાકરમાની
કરેછે, અને આપણે ચીરડાએ છીએ કે નહી તે વાત ધ્યાનમાં
રાખી આપણું પાણી તપાસે છે, અને વલી પાછી પગપર માથુ
નાખી માફ માગવા નીકલી પડેછે ; એવા ફરેબો સ્ત્રીજાત રમેછે
તે આ નીચલી લીટીઓપરથી સમજી શકાશે.

Out, out, hyæna ! these are thy wonted arts,
And arts of every woman false like thee,
To break all faith, all vows, deceive, betray,
Then, as repentant to submit, beseech,
And reconciliation move with feign'd remorse,
Confess and promise wonders in her change,
Not truly penitent, but chief to try
Her husband, how far urg'd his patience bears,
His virtue or weakness which way to assail ;
Then with more cautious and instructed skill
Again transgresses and again submits.

આ સેમસનની કવિતા વાંચ્યાથી વાંચનારની ખાતરી થશે
કે એ વારતામાં મીલતને પોતાની અનેલી હાલત તથા પોતાપર
વીતેલા બનાવોનું બ્યાન કીધું છે. એમાં સેમસન તે મીલતન
પોતે છે, એમ ખુબ ખાતરીથી બાણવું, અને શીલીસતાદન
તથા ઇસરાયેલને બાદશાહી તથા ખુરીતન ટોલીવાલાઓ સમ-
જવા. ખુરીતનોની તરફથી બાદશાહી શીરકાપર એણે જે જે હા-
મલા કીધા હતા તે બધામાં એ ફાળ્યો હતો, અને સેમસનનું
પેહલવાની જોર તે કંઈજ નહી પણ મીલતનની કાબેબ્યતનું વ-
ર્ણન છે. એના લખવાથી ખુરીતનો વધારે ઉસકેરાયા હતા અને
તેથીજ બાદશાહી રાજ ઉઠું મારયું હતું તે બાબદ પણ આપ-

હી વારતાના છેડાને મક્કી આવેછે ; વાસ્તે વાંચનારે યાદ રાખવું છે સેમસનનું તો માત્ર નામ છે પણ મીલતન કવિનું કામ પ્રગટ થયું છે.

મીલતનની Lycidas નામની કવિતા એના એક ક્રીંગ નામના દોસ્તદારના કુખી મરણ પામવાપર જોડેલી છે. કવિતાના જે ભાગમાં એ સર્વને ગોલાખ, જાગરો, ચંપેલી, વગેરે ફુલો તેની ધોરપર પાંચરવા કહેછે તે ભાગ વાંચવા લાયક છે. અધી સતરોજ ફુલથી ભરેલી છે.

Bring the rathe primrose that forsaken dies,
The tufted crow-toe, and pale jessamine,
The white pink, and the pansy freaked with jet,
The glowing violet,
The musk-rose and the well-attir'd woodbine,
With cowslips wan that hang the pensive head,
And every flower that sad embroidery wears :
Bid amaranthus all his beauty shed,
And daffodillies fill their cups with tears,
To strew the laureate hearse where Lycid lies.

મીલતને કેટલાક ખ્યાલો અથવા Sonnets ધ'થેજી, લાટીન તથા ઇટાલ્યન ભાષાઓમાં જોડ્યાછે, અને એ સર્વ ભાષાઓના લખાણમાં એ ક્રોત્તેહમંદ ઉતર્યોછે. આ જગ્યાએ એનો એકજ ખ્યાલ નીચે આપ્યોછે તે જીનોઆ નામના કોલમ-ખસના પંકાયલાં શેહેરપર એણે લખ્યોછે. એના વખતમાં એ શેહેર વિદ્યા હુનર તથા વેપારમાં ચડતું હતું. એમાં એની ખેતખાજી પાણીના રેલા માફક વેહછે, તથા એનો કુદરતી જોરસો આખેહુખ દેખાઈ આવેછે.

Rise, Genoa, rise in beauty from the sea,
Old Doria's blood is flowing in thy veins !
Rise, peerless in thy beauty ! what remains
Of thy old glory, is enough for me.

Flow then, ye emerald waters, bright and free !
And breathe, ye orange groves, along her plains ;
Ye fountains, sparkle through her marble fane !

And hang aloft, thou rich and purple sky,
 Hang up thy gorgeous canopy : thou sun !
 Shine on her marble palaces that gleam.
 Like silver in thy never dying beam :
 Think of the years of glory she has won ;
 She must not sink before her race is run,
 Nor her long age of conquest seem a dream.

એની કવિતાનો ટુક સાર આખ્યા પછી, હવે મીલતનના માહાભારત કાવ્યો જેના લખાણથી એનું નામ અમર રહ્યું છે, અને જેના લખાણથી આજે ઇંગ્લેન્ડ કવિઓમાં એ પેઢી પદવી ધરાવે છે, તેના ટુક જોલાસો કરીએ. એ કાવ્યોમાં *Paradise Lost* અથવા માણસનતે પેહેલું બેહેશત કેમ જોયું, અને *Paradise Regained* અથવા તે પાછું કેમ મેલવ્યું તેનું દાસ્તાન સમાવ્યું છે. એ કવિતાનું લખાણ *Epic* અથવા જોસભરી પેહેલવાની ઢાળમાં છે. સ્પેનસરની કવિતા સીવાય ઇંગ્લેન્ડ જોલાવામાં એકે એવી અસલ ઇંગ્લેન્ડ કવિતા લખાઈ નથી. ખીજા કવિઓ અલખતાં એજ ઢાળમાં એના જેવી માઠી અને રસીલી કવિતાઓ લખી ગયા છે પણ તે માત્ર સાધારણ વાતના આકારમાં તથા દુન્યા સંસારી ખાખદોપર લખાઈ છે. મીલતનની કવિતા જેવું બલ તથા તેમાં આવતા બેહેશત દોજખ અને આસમાન જમીનના દેખાવો કોઈપણ ખીજા લખનારની કવિતામાં મુદલ જોવામાં આવતા નથી. મીલતનની કવિતાનો એકે એક શબ્દ દમામમાં દોડે છે. ખાધરનના *Childe Harold* અને *Don Juan* જેવાં કાવ્યો પણ તેની ઓસ્તવારી કાબેલ્યત છતાં મીલતનની આ કવિતાને પુગે નહી.

Paradise Lost નું પુસ્તક બાર ભાગમાં વહેંચાયલું છે. પેહેલા ભાગમાં શેતાને જોદ સાંખે ખંડ ઉઠાવ્યાથી તેને બેહેશતમાંથી હાંકી કાઢ્યાનું વર્ણન આપ્યું છે. આપણી દુન્યાના પેદા થવા અગાઉનું એ દાસતાન છે. ખીજા ભાગમાં શેતાન પોતાના ચેલાઓને એકઠા કરીને જોદ સામે કેમ વેર લેવું તેને મોટે દોજખમાં મસલત કરે છે, અને જોદના ફરેશતાઓના કેટલાક ખોલો તેણે સાંભળ્યા હતા તે પરથી એવું ગુમાન લઈ

જાયછે, કે ખોદ એક નવી દુન્યા બનાવવા માગેછે તેની માહિતોણે હરકત કરવી. એ કારણસર તે ઉડીને આ નવી દુન્યાની ખોલમાં જાય છે. ત્રીજા ભાગમાં કવિ એવું દાસતાન આપેછે કે ખોદ ખોદા શેતાનને ઉડી જતો જોઇને પોતાના એક-પુરા છોકરાને સમજાવેછે કે. વલી આ કસરેવજ બંડખોર કંઈ કાવતરાં કરવા જાયછે, અને ત્યાં તે ફાવે એવું છે ; પણ જે માણસો શેતાનના ખોલવાથી ભોલવાશે તેમને તે સખત સજા કરશે ને હમેશગીના મોતમાં ગીરફતાર કરશે. તોપણ વલી દયા આઈ ખોદ પોતાના છોકરાને એવું પણ સમજાવેછે કે તોણે દરેક માણસને ખરૂં ખોટું સમજવાની શક્તિ આપીછે તોપણ તેઓ શેતાનથી ભોલવાશે, વાસ્તે જે પાપ થાય તેના તારણને માટે તે પોતાના છોકરાને આ દુન્યામાં મોકલશે. પેલો દીકરો ધણો ખુશાલ થયો, અને જે દહાડે ખાપ ફરમાવે તે દહાડે માણસાઈ રૂપ ધારણ કરવાને તે તૈયાર છે એમ જણાવ્યું. આથી ખોદએ એક મોટી દરખાસ ભરી, દરેક ફરેશતાને તેની કદમ ખોશી કરવા ફરમાવ્યું. વલી એજ વખતે પેલો શેતાન પણ આ દુન્યામાં આવી પુગો, અને ખોદના એક ઉતરતા ફરેશતાનું રૂપ ધારણ કરી દાખલ થયો. આ ભાગમાં કવિ એવું સમજાવે છે કે શેતાનના આવ્યા અગાઉ આ દુન્યામાં મોત તથા દરદ જેવી કંઈપણ ચીજ હતી નહીં; અને માણસો જ્યારે ખુશી પડે ત્યારે આસમાનપર દરીઆને રસ્તે ખુશબખ્તીના દાદર પરથી ચડી જતાં. એથા ભાગમાં આદમ અને ઇવનું બચાન કીધું છે, તથા શેતાન શું ફરેબ રમેછે તે જણાવ્યું છે. વલી કોઈ આકાશી ફરેશતાને તેની હીલચાલ માલમ પડવાથી શેતાનને આ દુન્યા છોડી નાસી જવું પડેછે, તોપણ તે આદમ અને ઇવને વાત કરતાં સાંભલી ગયો કે વિદ્યાના ઝાંડપરથી ફલ તોડી ખાવાને તેમને મના કરવામાં આવ્યાં છે. પાંચમા ભાગમાં ખોદએ પોતાના ફરેશતાને આદમ આગલ મોકલ્યો તેનું વર્ણન કર્યુંછે. તે ફરેશતો તેમને ખુબ સમજાવી જાયછે કે કોઈ પણ દુશ્મન તેમની પર ફરેબ રમે તો ખુબ સાવચેતી રાખવી, તથા તેને તાબે થવું નહીં અને ખોદના હુકમો જરાએ તોડવાં નહીં.

તથા જો તેઓ નાફરમાની કરશે તો તેમને બહુ ભારી પડશે. છઠા ભાગમાં પેલો ફરેસ્તો આદમ અને ઇવને ખોદા અને શેતાન વચેતી લડાઈ તથા મીનાકેસાની વીગત સમજાવે છે. સાતમાં ભાગમાં પેલો ફરેસ્તો આદમની અરજ પર ધ્યાન આપી ખોદાએ આ દુન્યા કેમ બનાવી તથા શું કારણસર બનાવી તેનું વર્ણન કરે છે. કવિના દેહેવા પ્રમાણે આ જગત છ દહાડામાં બની છે અને અંકેકે દહાડે પાણી, જમીન, સૂર્ય, ચંદ્રમા, આકાશ તથા આતશ બનાવવામાં આવ્યાં છે. આઠમાં ભાગમાં આદમ પેલા ફરેસ્તાને સૂર્ય વગેરે ગ્રહોનું વીસતીર્ણ વર્ણન પુછે છે, પણ પેલો ફરેસ્તો તેને એવી ખોદાના ભરમોની વાત પુછવાથી મના કરે છે. ત્યારપછી આદમ પોતે આ દુન્યામાં આવ્યો તેની અગાઉ ખોદા સાથે તેને શું શું વાતો થાઈ તથા ઇવ સાથે કેમ પરણ્યો તેનો ખોલાસો સમજાવે છે. પેલો ફરેસ્તો આ ભાગની આખરે આસમાન પર ઉડી જતો દેખાય છે. નવમાં ભાગમાં એવું જણાવ્યું છે કે શેતાન આ દુન્યામાં ધુમસના આકારમાં ફરી વલી આદમની વાડીમાં બેસે છે, અને સાપનો આકાર ધારણ કરે છે. જ્યારે સવારના આદમ અને ઇવ સરેસ્તાના કામ પર આવે છે ત્યારે ઇવ ખોદાસ કરી તેમનું કામ જુદાજુદા કડકામાં વેહેચી નાખવાની ભલામણ કરે છે. આદમ એમ કરવાને ના પાડે છે, કેમકે તે ધાસ્તી પામ્યે કે રખેને તેણી એખલી કામ કરતી હોય તે વેલા પેલો દુશ્મન આવીને તેણીને ફરેખ દે. ઇવ ગુસ્સે થઈ તથા પોતે એટલી કાચી છે એવું જો તેણીનો વર ગુમાન ધરાવે છે તે વાતનો ઇનકાર કરી જુદેઠકાણે બેસી બાગનું કામ કરે છે, અને અંકી પેલા સાંપ આવી તેણી સાથે મીઠી વાતો કરે છે. ઇવ અજબ થઈને તેને પુછે છે કે જાતે પ્રાણી થઈને માણસની વાચા તે કેમ બોલે છે? ત્યારે પેલા સાંપ વધારે મીઠા શુખનો બોલવા લાગે છે આ વાડીમાં એક જાતનું ફલ ઉગે છે તે ખાધાથી તેનામાં આ ફરફાર થયો છે. તેણીએ તેને એ ફલનું ઝાડ દેખાડવાને ફરમાવ્યું, અને જ્યારે પેલાએ પેલું વિદ્યાનું ઝાડ દેખાડ્યું ત્યારે તેણી તો ચોકી. પણ પેલા સાંપે ઘણી કાકલુદી કરી તથા

તેણીની ખુબસુરતીની બહુ વખાણ કરી એક ફલ પાડી આપી તેણીને ખાવાની સાંપતી બોલસ કીધી. પેલીએ આખરે આખું અને ઘણું લેહજતદાર હોવાથી પોતાના વરને બોલાવી લાવી તેને પણ આપવાને આજ્ઞે જ કીધી. આદમ તો ગભરાઇ ગયો અને જ્યારે તેણે જોયું કે તેણી તો ગુનેહગાર કરી ચુકી ત્યારે તેણીને એખલી મુકવાના કરતાં પોતે પણ તેણીની સાથ મરવા ખાતર પેલું ફલ આપ્યું. પેલાં ફલની અસરથી તેઓ એકમેકને બદનામ કરવા લાગ્યાં, અને તે દીન મુઠી તેઓ બંને બેધડક કંઈ પણ વસ્તુ વગર નાગાં કરતાં હતાં અને મુદ્દલ શરમાતાં ન હતાં, તે હાલત છોડીને એકાએક શરમાઈ જઈ આંગ ધાંકવા લાગ્યાં. દશમાં ભાગમાં એવું દાસતાન આપ્યું છે કે જે ફરેશ્તાઓ આદમ અને ધવપર મવકલ હતા તેઓએ આદમ અને ધવની નાફરમાનીનો પેગામ જોદાને પોંચાડ્યો, ત્યારે જોદાએ પોતાના છોકરાને મોકલી આદમ અને ધવને મળ કરમાવી. પાપ અને માતના દેવો જેવો તે વખતસુધી દોજખમાં પડેલા હતા તેઓ પોતાના જતીલા શેતાનની ફતેહ થાયલી જાણને એક પુલ બાંધી, આ દુન્યામાં કુદી પડ્યા. રસ્તામાં તેમને શેતાન મિલ્યો, અને ત્રણડે ભાષબંધો એકમેકને મુખારકબાદી ધરજવા લાગ્યા. જ્યારે શેતાન દોજખમાં પુગો ત્યારે જે ફલ તે વાડીમાંથી લઈ આવ્યો હતો તે ફલ તેણે પોતાના સર્વ ચેલાઓને અપાડ્યું, પણ આ આપતાં વાર જોદાના હાકમથી આખી શેતાન્યત ટોલી સાંપના આકારની બની ગઈ. એણીગમથી પાપ અને માતે આવી જગતમાં વાસો કર્યો, અને તેમની છુપી અસરથી ધવ આદમને આ જાંદગી ફના કરવાના ઉપાય દેખાડવા લાગી. પણ આદમ તેણીને ભરસો આપતો કે જ્યારે જોદાનો છોકરો આ દુન્યામાં આવશે ત્યારે એ સર્વ દે જશે. અગીયારમાં ભાગમાં જોદાએ પોતાના ફરેશ્તાઓ મોકલી આદમ અને ધવને ઇડનમાંથી હાંકી કાઢ્યાં તથા તેમને આગાહી કરી જણાવી કે થોડા વખતમાં આ દુન્યામાં મોટી રેલ આવી સર્વ ફના થશે. બારમાં ભાગમાં આદમ અને ધવને કેમ હાંકી કાઢ્યાં તેનું વર્ણન આપ્યું છે.

Paradise Regained ના પુસ્તકમાં ખાદ્યનો ઉપરો
જીસસ આ દુન્યામાં માણસના પાપનું તારણ કરવા સારૂ આવ્યો,
અને શું શું ચમતકાર થયા અને તેના કેવા હાલ થયા તથા
આખરે તેની કેવી ક્તેહ થઈ તેની વીગત ચાર ભાગોમાં સમાવી
છે. મીલતનના આ માહાન કાવ્યોમાંથી માત્ર એકજ ફકરો
આપી એની ખેતબાજીનો વિચાર વાંચનારની મુનસીબર સોંપી
છીએ. તે શેતાનની સભાનું રંગીન ચીત્ર છે, અને દાનખનો
દેખાવ છે. એમાં જે ત્રણ ચાર અલંકાર સમાવ્યા છે તે પણ
ધ્યાન આપવા નોગછે.

Meanwhile the winged heralds by command
Of sov'reign power, with awful ceremony,
And trumpet's sound, throughout the host proclaim
A solemn council forthwith to be held
At Pandæmonium, the high capital
Of Satan and his peers; their summons called
From every band and squared regiment
By place or choice the worthiest; they anon
With hundreds and with thousands trooping came
Attended; all access was throng'd, the gates
And porches wide, but chief the spacious hall,
Though like a cover'd field, where champions bold
Wont ride in arm'd, and at the Soldan's chair
Defied the best of paynim chivalry
To mortal combat or career with lance,
Thick swarm'd, both on the ground and in the air,
Brush'd with the hiss of rustling wings. As bees
In spring time, when the sun with Taurus rides,
Pour forth their populous youth about the hive
In clusters, they among fresh dews and flowers
Fly to and fro, or on the smoothed plank,
The suburb of their straw-built citadel,
New rubb'd with balm, expatiate and confer
Their state affairs: so thick the aery crowd
Swarm'd and were straiten'd; till the signal giv'n,
Behold a wonder! they but now who seem'd

In bigness to surpass earth's giant sons,
 Now less than smallest dwarfs, in narrow room
 Throng numberless, like that Pygmean race
 Beyond the Indian mount, or Fairy Elves,
 Whose midnight revels, by a forest side,
 Or fountain, some belated peasant sees,
 Or dreams he sees, while overhead the moon
 Sits arbitress, and nearer to the earth
 Wheels her pale course; they on their mirth and dance
 Intent, with jocund music charm his ear;
 At once with joy and fear his heart rebounds.

આ ફકરો બુલંદ અવાજે વાંચશે તો કેવો મધુર લાગશે !
 એકેએક બોલ ભારથી વાંચવો જોઈએ, અને ચોક્કસ સ્વરોપર
 તો બમણો ભાર લેવો જોઈએ. બરાબર ટાંપેટાં વાંચ્યાથીજ
 એનો અર્થ વાંચનારને તરત સમજ પડશે. જોકે એ ફકરો
 લાંબો છે અને વધી અલંકારથી ભરપૂર છે તોપણ સહેલો છે. એની
 રચના તથા એમાં સમાયલાં વાક્યોની ગોઠવણજ આર છે, અને જો
 આ ફકરાનો અર્થ તથા તેનો બાંધો સમજમાં ઉતરે તો પછી મીલ-
 તનની એખારલનો તથા એટખાજનો ખ્યાલ આવશે. એનાં છેલ્લા
 ભાગ પર વેહેલીયાં તથા પરીયાંએનો નાચ ચાંદણી રાતના એતરમાંથી
 ડોઢ મોડો નીકલેલો ભરવાડ જાય છે તેની અચરતીનું શુદ્ધ બ્યાન
 કીધું છે, તથા મધમાખીએનું ચીત્ર તથા તેમની ગોફતેગો કેવી
 સંપૂર્ણ ચીતારી છે ! સુરજ જ્યારે વંચ રાશીનાં મંડલમાં
 પેસે છે અથવા હુનાલો શરૂ થાય છે ત્યારે મધમાખો ગ્રાડેઝાડ અને
 ડાલેડાલ ઉભાની ડોણે ન જોઈ હશે ! વધી ડોઢ પાશાની દર-
 ખારમાં તેના પેહેલવાનો મરદાનગીની કુસ્તી રમે છે તે ચીતાર
 પણ કેટલો ખરો છે, અને રાક્ષસ જેવા દેવતાઓ શેતાનની
 એક જાદુઈ પુકથી વેહેલીયાં જેવા બની જાય છે તે અમતકારીક
 દેખાવ કેટલી તાજુખી ઉપજાવે છે !

મીલતનના આ આપેલા ફકરો પછી ખીજા આપવાની
 જરૂર જોતા નથી. જાણે ઉંચી ટેકડી પર અડાતા પાણીના
 ધોધની માફક એની કવિતા જોરાવર અને જુરસા ભરેલા ના-
 દથી કાન ફાડી નાખે. મીલતન કવિને વિદ્વાનોએ ધંધેજી

કવિતા મંડપમાં જે ચડતો અને પેહેણો દરજ્જો આપ્યો છે તે તેને પુર લાયક છે. એનું અનુપ્રાસ વગરનું લખાણ શેક્સ્પીયરના કરતાં ઘણેક ઠેકાણે સરસ ઓગવે છે.

પ્રકરણ ૧૫મું.

ડરાઇડન (John Dryden) કવિ ઇ. સ. ૧૬૩૧ના સાલમાં નાર્થેમપતન પ્રગણાની એક નાહાની નગરીમાં જન્મ્યો હતો. એના બાપ આ પ્રગણાનો બારોન્ટ હોવાતો હતો. એણે કેમ્બ્રીડજ શહેરની ત્રીનીટી કોલેજમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. ડરાઇડનની કવિતા લખવાની પેહેલી કોશિશ તે હેસતીંગસના ઉમરાવના મરણપર લખેલું કાવ્ય છે. સર પીકરીંગ નામ એના એક સગો કોમવેલના પાદશાહી મહેલનો કારભારી હતો તેથી તેણે ડરાઇડનને પોતાના મદદનીશ તરીકે લંડન શહેરમાં બોલાવ્યો. જે વરસ પછી કોમવેલના મરણ પર ડરાઇડનને એક માહિતમની કવિતા જોડી પ્રગટ પાડી. વલી કોમવેલના મરણની જે વરસ પછી બીજો ચારલસ રાજ ગાદીપર આવ્યો, અને વેલાત દેશમાં પ્રજાસ્તાક રાજ બંધ પડ્યું. આથી કોમવેલના સઘલા પક્ષકારો એક પછી એક આધ્યા તથા શહેર છોડી એકાંત જંગલી યુજરવા લાગ્યા, તેથી ડરાઇડન ચાકરી પરથી નીકળી ગયો. ડરાઇડન પણ પ્યુરીતન લોકોનો પંથ પાલતો હતો. એ વખતે આઠાવીસ વરસની એની ઉમર થઈ અને કઠપણ રહી આવવાનું શોધવા લાગ્યો. એને મદદ કરનાર કોઈ હતું નહી તેથી સનદી મોકરીના વીચાર પડતો નાખી, એ નાટકો લખવા પાછલ મંડ્યો. એ વખતે લખેલા એના પચીસ નાટકો હાલ ઓળખાઈ છે. ઇ. સ. ૧૬૭૦ના સાલમાં એણે પોતાના પ્યુરીતન પંથ બંદલ્યો અને બાદશાહી લોકોની સંક્રમા ભરાયો, કારણકે રાજાએ એને દરબારના કવિની જગ્યા આપી સાલયાણુ બાંધી આપ્યું, તથા વલી રાજનાજ ધર્મમાં જવાથી તે વધારે ખાતશિ એવો કંઈ તેનો વીચાર હતો. એ અરસામાં એણે બીજાં ઘણાંક પુસ્તકો તથા ચંચલ રસાલાઓ પ્રગટ કર્યા તેથી એની

ઘણી તારીફ થવા લાગી. કેટલાક ઉમરાવો જેમની એ બહુ મ-
શકરી કરતો હતો તેઓ એના દુશ્મન થયા અને એની કિર્તીને
ઝાંખ લગાડવા પાતર એ તણ નવા લખનારાઓને આસરે
આપી એની સામે તેઓએ ઉસકેર્યા. પણ સોનાને ગમે તેમ
બદલવાની કોશિશ કરે પણ તે સોનુજ રેહવાનું; તેજ પ્રમાણે એના દુશ-
મનોનું કાંઈ ચાલણુ નહીં, અને સામી ડરાઇડન તેમની બમણી ડેકડી ક-
રવા લાગ્યો. આવી દુશ્મનીના વખતમાં એક નનામ શ્રંય કરતાએ ન-
વો રસાલો લખી ટીકા કેમ કરવા તેપર ભાષાણ આપી ડરાઇડનના
દુશ્મનોને ખુબ વખોડ્યા. એ સખત ટીકા ડરાઇડને કીધા હશે
એમ સમજી એના હરરતા વેરી લારડ રાચેસતરે એ ચાર લ-
કુંગા શખસોને શીખવીને એક દહાડે રસ્તામાં ડરાઇડનને ખુબ
કેસરી પાખ અપાવ્યો. ગામમાં આ વાતની હાહા થઇ રહી
અને પેલા નનામા લખનારે તેના લખાણ માટે ડરાઇડને માર
આપેલો જોઇ આ કવિપર એ રમુજી સતરે લખી મોકલી.

Though praised and punished for another's rhymes,
His own deserve as much applause sometimes.

મુદ્દના હાથપર માર આવાથી ડરાઇડને એક તેમનાપર સખત
ટીકાકાર કવિતા લખી, અને ધ્યુરીતન ટોલીવાલાઓના ઉમરાવો,
પ્રધાનો વગેરેની એવી તો સખત રમુજી ડેકડી કરીછે કે ધંત્રેજી
ભાષામાં ડરાઇડનની એ કવિતાના જેવી જહનુની પીજી કોઇપણ
સતરે ભાયજેજ મલશે. સામી ટોલીવાલાઓપર આવા ટીકા કી-
ધાથી રાજ બહુ મગન થયો અને ડરાઇડનને ઘણી શખાશી
આપી તેનું સાહ્યાનું વધારી આપ્યું. પણ રાજના મરણ પછી
જે વખતે જેમસ રાજને ખરતરફ કરવામાં આવ્યો તે વખતે
ધ્યુરીતન ટોલીવાલાઓ જોરમંદ હોવાથી, ડરાઇડનને દરબાર
માંથી હાંકી કાઢ્યો, અને એની જગ્યાએ એના એક હરરતા દુ-
શ્મનને લાવી બેસાડ્યો. ડરાઇડનને આથી ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો.
તે એક ઉમરાવની છોકરી સાથે તરતનો પરણેલો હતો તથા પો-
તાની આવી બીપ્પારી હાલત જોઇ બહુ મુજબો. હવે એણે
કલમ બમણાજોરથી કસવા માડી, અને ઘણાએક પુસતકો જ-
તબતની કવિતામાં છપાવી તથા કેટલાંકનો તરજુમો કરી બહાર

પાડ્યાં. આખરે આવી નબ્બલી હાલતમાં ઇ. સં. ૧૭૦૦ ના સાલમાં એ મરણ પામ્યો. પોતાના સારા વખતમાં એ એક વિધવાન માણસની માફક જીંદગી ગુંજરતો, તથા કદ પણ જાહેર કામોમાં ભાગ લેતો હતો નહીં. સવારના સકારામા ઉઠી બપોરસુધી પોતાનાં પુસતકખાનામાં દીન ગુંજરતો અને સાંજ પડતાંનેવાર Will's Coffeehouse નાં પંકાયલાં તાવરનમાં મોટામોટા વિધવાન માણસોની સંક્રમાં ખીરાજતો હતો. એ વખતના તથા એની અગાઉના સર્વ લખનારાઓ અને વિધવાનો દારૂના મકાનોમાં તથા એવીજ ખીજી કઢંગી જગાપર મંડલી ભરતાહવાગ ડરાઇડનની કવિતા તેના જોર અને શુરને માટે પંકાયેલી છે. કોમવેલના મરણપર જોડેલી કવિતામાં તે આ લડવૈયાનો વીજાણુ શક્તીનું આ પ્રમાણે ખ્યાન કરે છે.

For from all tempers he could service draw ;
The worth of each, with its alloy, he knew,
And as the confident of nature saw
How she complexions did divide and brew.

એની Medal નામની સખત ટીકાકાર કવિતા કરતાં Absalom and Achitophel નું જહુનું કાવ્ય પુર શુરમાં દોડે છે. એમાં વીહીગ અથવા ખુરીતન યેલીને જખરી હસી કાઢી છે. એક રાજાની બાહ્યાવસ્થામાં તેના કામ અલાઉ પ્રધાનો તેને આડી રીતે આલવાને કુસલાવે છે તથા બદ સલાહ આપી પોતાનું કામ કાઢી લે છે તેમનું ચીત્ર આપ્યું છે. હિબરઓના રાજા દેવીડના છોકરાની વારતાના આકારમાં આ વારતા લખી છે, અને એમાં બંધાં ઇસરાયલ નામથી ઉમરાવોની પર ટીકા કીધા છે. સેફતસખરીના ઉમરાવનો ચીતાર ધણો અસરકારક છે. તે રાજાનો પ્રધાન થઇને તેને ખરાબમાર્ગે લઇ જાય છે તેને માટે આવતાં જમાનાના લોકો પણ તેને ગાલ દેશ અમ કવિ કહી જાય છે. છુપા કાવાદવા કરવા તથા આડી સલાહ આપવી, એજ તેનું કામ છે ; તે દાનાવ અને આલાક છે તેથીજ નવા નવા ફાંદ નાખવાને શક્તીવાન થાય છે ; તે હમેશ ખરકરાર રહે છે અને પોતાનું કહેલું પોતેજ ઉડાવે છે. આવી મોટો સત્તા તેના હાથમાં

છે તોપણ તે તેટલાંથી નાખુશ દેખાય છે ; આખર ઇબ્રત
 બાહવાની મુદ્દલ તે પરવા રાખતો નથી. દોલમાં સમાય તે કરતાં
 વધારે જાહનું અને તોર રાખી ફરેછે ; બચના વખતમાં તે
 બાહાદુર અને ખુશાલ દેખાય છે તથા હાથે કરીને તેમાં જી-
 પલાવે છે પણ સલાહ સંપન્નના વખતમાં તે રાજ ચલાવવાને
 મુદ્દલ લાયક નથી ; સામે પોતાની અકલ દેખાડવાને ખાતર
 મવનું દોહોડ કરી નહી હોતા ખાડામાં નાખેછે. વધી કવિ
 કહેછે કે ઘણીજ અકલ ધરાવનારા માણસો ધેલા જેવા દેખા-
 યછે, અને એવા દોહોડ ચતુરો અને ધેલાઓ વચે માત્ર એક
 પાતલા દોરા જેટલો ફરક હોયછે. જો એ પ્રમાણે એ અરધો
 ગયલો ન હોય તો શું કામ પોતાના જીવને બુધાપાના વખતમાં
 દોલત અને માન મરતો મેલવ્યા છતાં આશાએશ આપતો
 નથી ? જો અરધો ગયલો ન હોય તો શું કામ જે માણસ
 એને ન પસંદ પડે તેનીપર વેર લેવા ઉતરી પડેછે ? શું કામ
 કિર્તી ખાતવા ખાતર જીવડાઓનો ભોગ આપેછે ? અને
 એક બે-પગના આણધડ જેવા છોકરાને પોતાનો વારસો આપવા
 ખાતર આટલી બધી દરદેશીને જાજલમાં એ પડેછે, ત્યારે અ-
 રધો ગયલો નહીં તો શું ?

Of these the false Achitophiel was first;
 A name to all succeeding ages curst ;
 For close designs, and crooked counsels fit,
 Sagacious, bold and turbulent of wit ;
 Restless, unfix'd in principles and place,
 In power unpleas'd, impatient of disgrace ;
 A fiery soul which working out its way,
 Fretted the pigmy body to decay,
 And o'er-inform'd the tenement of clay.
 A daring pilot in extremity ;
 Pleas'd with the danger, when the waves went high
 He sought the storms ; but for a calm unfit,
 Would steer too nigh the sands to show his wit.
 Great wits are sure to madness near allied,
 And thin partitions do their bounds divide ;

Else, why should he, with wealth and honour blest,
 Refuse his age the needful hours of rest ?
 Punish a body which he could not please,
 Bankrupt of life and prodigal of ease ?
 And all to leave, what with his toil he won,
 To that unfeathered, two legged thing, a son ?

Religio Laici નામના કાવ્યમાં એ ચુરીતન પંથપર ઘણોક શક નાખેછે, અને તેથીજ પોતે સામી ટોલીવાલાઓના પંથમાં વતલી ગયેલા જણાયછે. Hind and Panther નામનું એનું કાવ્ય શુંદર છે. એ પણ એના ધર્મને લગતી બાબત પર લખેલું છે. એની ખેટબાજી લીસી અને નરમછે. જુસેટ તથા બરનેટ નામે ફ્રેન્ચ તથા ઇંગ્લેન્ડ પાદરીઓ હરણી અને વાઘણના પંદા હેઠલ ભરાઇને વાદવીવાદ ચલાવતા આ કાવ્યમાં કવિ દેખાડેછે. એમાં બંને પંથોના ચીત્ર કવિની કલમથી તેજ પામ્યાં છે.

A milk-white Hind, immortal and unchang'd,
 Fed on the lawns, and in the forest rang'd ;
 Without unspotted, innocent within,
 She feared no danger, for she knew no sin ;
 Yet had she oft been chased with horns and honnds,
 And scythian shafts ; was often forced to fly,
 And doomed to death, though fated not to die.
 The Panther, sure the noblest next to Hind,
 And fairest creature of the spotted kind ;
 Ah, could her inborn stains be washed away,
 She were too good to be a beast of prey !
 How can I praise or blame and not offend,
 Or how divide the frailty from the friend ?
 Her faults and virtues lie so mix'd, that she
 Not wholly stands condemn'd, nor wholly free.

એમાં પોતાના કાથોલીક પંથને કવિ કેવા ચોખ્ખા અને ખદીથી દુર દેખાડેછે તથા સામાવાલાના ધર્મને અરધા પાક અરધા નાપાક ચીતારે છે ! બંને નામોજ કેવાં લાયક આપેલાંછે ; જ્યારે એક સફેદ દુધ જેવી તીર્મલ, ત્યારે બીજી કાબરચીત્ર અને ડાગવાલી દેખાડીછે !

ડરાઇડને ઉપલાં લખાણો વગેરે ઇટાલીના નામીયા વરજીત કવિના “ઇનીડ” કાવ્યનો ઇંગ્રેજીમાં તરજુમો છપાવ્યો છે, તથા ઓવીડ અને બોદેસીયોના ઇસ્કી ગીતોનો પણ તરજુમો કરીધો છે.

ડરાઇડને કેટલાક નાટકો પણ આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે લખ્યા છે, પણ તે સર્વ જીવ દમ વગરના છે. કેટલાક ખેલોની ભાષા પણ ગલીચ છે. એ નાટકો ન લખતે તોપણ આવતે કેમકે એથી કંઈ એના કવિનાં દરજ્જામાં ઉમેરેા થાતો નથી. એ નાટકો તો હીંદુસ્થાનની વીગતોપર જોડેલા છે. The Indian Queen અથવા હીંદુસ્થાનની રાણી અને Aurungzebe અથવા રાજા ઔરંગઝેબની કથાને નામે બંને ખેલો ચોલખાય છે. એમાં વાતો તાણી તોડીને ઉપજાવી કાઢી છે તેથી આપણને કંઈ ગમત મલતી નથી. ડરાઇડન કવિ નીચલી સતરેા લખી ગયો છે તેમાં પોતાના દેશના મીલતન કવિને એણે ઓટું માન આપ્યું છે, તે લખેછે કે આ હુન્યાની અંદર હજારેા હજારેા વરસોને અંતરે માત્ર ત્રણ માહાન કવિઓ યદ્ય ગયાછે, જેમના લખાણથી તેમના દેશને શોભા મલેછે. પુનાન દેશનો હોમર કવિ પોતાના ઉંડા અને ખોહલા વીચારોને ઓટ જાણીતો છે ; ઇટાલ્યન કવિ વરજીત તેની દબદબા ભરેલી કવિતાને ઓટ માત્ર પામેછે ; પણ ઇંગ્રેજી કવિ મીલતન તો આ બંને બાંબદોમાં સરસાઇ ભોગવે છે તેથીજ તેનું નામ પંકાયણું છે. કુદરત કંઈ પોતાની શક્તિ ઉપરાંત બળવી શકે નહી તેથી ત્રીજા કવિને ધડતી વખત આગલા બંને કવિઓના ગુણો તેમાં મેલ-મીને આ પ્રાણીમાતાએ તેને સંપૂર્ણ રૂપ આપ્યું છે.

Three poets in three distant ages born,
Greece, Italy and England did adorn.
The first in loftiness of thought surpassed ;
The next in majesty ; in both the last.
The force of nature could no further go ;
To make a third, she joined the other two.

પ્રકરણ ૧૬ મું

Alexander Pope ઇ. સ. ૧૬૮૮ના સાલમાં લંડન શહેરમાં જન્મ્યો હતો. એનો બાપ કાપડનો વેપાર કરતો હતો

અને કાથોલીક પંથપર બંને બાપ દીકરા ધણા ચુસ્ત હતા. બીલી-
યમ અને મેરીની નવી રાજકારકીરદીને તેઓ તેથી બહુ ધીકારતા
હતા. નજદીક ખે લાખ રૂપીયાનો નફો એકઠો કર્યા પછી એના
બાપે વેપારમાંથી ભાગ કાઢી નાખ્યો, અને દુરના ગામમાં જ-
મીન લઈ એકાંતવાસ જીંદગી ગુજારવા લાગો. પૈસાદાર હોવાથી
તે પોતાના દીકરાને સારી કેલવણી આપી શક્યો. જો કે પોપ
અસલતો ગરીબ માખાપનો દીકરો હતો પણ કાવ્ય દેવીએ એ-
નીપર નાનપણથીજ ઉપકાર કર્યો. જ્યારે બારવરસનો હતો ત્યારે
એકાંતવાસપર એણે ગજલ જોડી જેની ખેટખાજી અને વીચારો
કવિની નાની ઉંમર તરફ જોતાં ઠીકછે. એના બાપે એને કંઈ
પણ આકરી ધંધે માકલવાનો ધરાદો રાખ્યો ન હતો તેથી એ
ગમેતેમ દહાડા ગુજારવા લાગ્યો. એ કવિ પોતે લખી ગયોછે
કે જ્યારે તે નાદાન હતો ત્યારથીજ એના મનમાં કવિતાના બહુ
ઉભરા આવતા હતા.

As yet a child, nor yet a fool to fame,

I lisp'd in numbers for the numbers came.

ડરાઈડનની રીત પ્રમાણે એ કવિતા જોડી ગયોછે તેથી
એને ઘણાક લખનારાઓ ડરાઈડનનો ચેલો કરી કહેછે. એણે
પંદર વરસની ઉંમરે તો યુનાની કવિ સ્ટેશીયસના એક કાવ્યનો
તથા ઇટાલ્યન કવિ આલ્ફીડની કલમથી જોડાયલી એક માથુકના
વીલાપનો મધુર ખેટખાજીમાં અંગ્રેજીમાં તરજુમા છપાવ્યો. વીસ
વરસનો થયો ત્યારે તો Essay on Criticism અથવા નુક-
તેઓનીપર કવિતા રૂપી રસાલો પ્રગટ કર્યો. કોઈપણ ઇંગ્રેજી
કવી એટલી ટુક ઉંમરે આ કવિતાના જેવું શુભ અને સુદ્ધ વી-
ચારોથી ભરપૂર કાવ્ય લખી ગયો નથી. ત્રેવીસ વરસની વયે
Messiah અથવા ઇસુખ્રીસ્તની અવસતાના સુખનોથી શણગા-
રેલી એક કવિતા એણે જોડી. એ વખતે એનાજ ગામની એક
જીવાન છોકરી સાથે લગન કરવાને એ તૈયાર હતો પણ તે છો-
કરીનાં સગાંવાહલાંએ વચે પડી આવા નખલા અને ગરીબ કવિ
સાથે પરણતી તેણીને અટકાવી. પોપ કવિ આંગે ઠીંગણો અને
ઘીલે ઘણોજ મુરદાલ દેખાતો હતો. પેલી છોકરીએ કોઈપણ બીજી

સાથ પરણવાની ના પાડવાથી તેણીને મઠમાં જવું પડ્યું, જ્યાં પોતાના આશક્તના ગમમાં તેણી મરણ પામી. એની માથુકનાં આવાં કંગાલ મરણપર (Elegy on a Lady) કવિએ ઘણીજ શોકાતુર અને દયા ઉપજાવે એવી કવિતા જોડી બાહાર પાડી. તેના મનપર તેણીથી કેટલી અસર થઇ હતી તે આ વાંચવાથી જણાશે. એજ અરસામાં “બાલચોર” (Rape of the Lock) નામની એની રંગીલી કવિતા પ્રગટ થઇ. રાજ અને રાણીના મેહલમાં ઘણાક નામચીનો સીવાય તેમની ખીદમતમાં Arabella Fermor નામે એક જુવાન કુવરી તથા Lord Petre નામે ઉમરાવ રહેતાં હતા. તેમને એકમેકની સાથે હસવા બોલવાનો વેહવાર હોવાથી એક દીને પેલા ઉમરાવે આરામલાની આંખ ચોરાવીને તેણીના ચલકતા બાલોમાંથી એક બુલબુલ કાપી લીધું. પેલી અબલા તેને આવી રીતની છુટ પેતાં જોઈને તેની સાંમે ઘણી ખફા થઇ અને એમના બંને કુટુંબો વચ્ચે મીના કુસો થયો. આ કજીએ ભાંજી નાખવા ખાતર અને બંને કુટુંબો વચ્ચે સલાહ કરવા માટે પોપે આ કવિતા જોડી છે. એમાં એટલી રસુજ સમાવી છે કે હસવાના ભાવ પડે છે. પોપ પોતાની નેમમાં કાબો અને બંને ખાનદાનવચ્ચે પાછી મીઠાચારી થઇ. એ વગેરે એણે બીજી ઘણીક પરચુટણ કવિતાઓ જોડી છે, પણ એની Satires અથવા જખરી ટીકાકાર કવિતાથી એનું નામ જાણીતું થયલું છે. આ નામીયા કવિના ઘણા દુશ્મનો હતા, તેઓ એને બહુ વગોવતા હતા અને કેટલીક વાર તે એને મારવાને પણ હસકે-રાયા હતા તેથી કંટાલીને પાંચ ચાર ભાગોમાં તેમનીપર એટલા તો સખત ટીકા કીધા અને તેમને એવાતો નીચા પાડ્યા કે ફરીથી કોઈએ એનું નામ પણ લીધું નહી. માણસની હાલત પર લખેલો રસાલો (Essay on Man) તથા કીર્તીનું મંદીર (Temple of Fame) નાંમના બંને કાબો પણ ઉતકૃષ્ટ વિચારોથી તથા તેજસ્વી ફકરાઓથી ભરપૂર છે. એના સર્વ લખાણ કરતા હામરના “ધલીયડનો” ઇંગ્રેજી તરજુમા સારો ટેક જલવે છે. જોકે લખવાને એને પાંચ વરસ લાગ્યાં, પણ એ તરજુમાથી એને સારી કમાણી થઇ. એ પોતાની નોંધમાં લખી

ગયોછે કે કોઇ કોઇ વારતો સવારનાં, ઉઠતાંનેવાર મંડી જતાં, અને કોઇવાર ઘોડાપર ફરવા જતાં રસ્તામાં સો બસો લીટીઓ જોડતો હતો. એના વિધવાન મીત્રો જ્યાંકે લારડ બોર્લોગ્રાફિક; લારડ હાલીફાક્સ, એડીસન, સ્વીફ્ટ, સર રીચરડ ગાર્થ, સ્તીલ વગેરે સાથે એને સારી મીત્રાચારી હતી, અને તેઓ એને સરકાર તરફથી પગાર અપાવવાને ઘણા ખાતી હતા, પણ એ રામન કાયોલીક હોવાથી રાજરાણીને ધીકારતો હતો અને તેમને મુસારે ખાવાને સાફ ના પાડતો હતો. વલી એના બાપની પુત્ર એને બસ હતી અને પોતેપણ સાફ નાથું મેલબુર્ન હતું તેથી કોઇના આસરાની એને ગરજ રહી નહીં. પોતે એખલો કુવારી તથા એકાંત જીંદગી ગુજારી ઇ. સ. ૧૭૪૪ માં સતાવન વરસની વયે મરણ પામ્યો. એને જ્યારે પણ ઉમરાવાને ત્યાં ખાણાપર બોલાવવામાં આવતો હતો ત્યારે એના ઠી ગણા કદને લીધે એને વાસ્તે ખાશ ઉંચી ખુરસી ગોઠવવામાં આવતી હતી.

તેની એકાંત અને મધ્યમ જીંદગીને માટે તે નીચલી સતરે લખી ગયો છે.

* * * * * I live and thrive

Indebted to no prince or peer alive.

એની મતલબ એવી છે કે કોઇપણ રાજા અથવા ઉમરાવની આપલુસી કરી અથવા તેનો આશીયાલો રહી તે જીંદગી ગુજારતો નથી, પણ આપશક્તિ અને મહેનતથીજ સુખ અને આરામ પામ્યોછે. આજનો વખતમાં કેટલા ગરીબો એજ પ્રમાણે બોલી શકશે ?

In moderation placing all my glory,

While Tories call me Whig, and Whigs a Tory.

મધ્યમપણામાં રહીને તે કિર્તીવાન લખાય છે, કેમકે દરેક ટોલીવાલા એને તેમની સંકનો ગણેછે.

Popist or Protestant, or both between,

Like good Erasmus in an honest mean.

એવી રીતે તે રહેછે કે ઇશને માલમ એ પડતું નથી કે તે કાયોલીક છે કે પ્રોટેસ્ટન્ટ છે.

ધંગેજી ભાપામાં જ્યારે શેક્સ્પીયર તેની બોહલી નુકતે-
 ચીની માટે, મીલતન તેની ખુલંદ કવિતાને માટે, ને ડરાઇડન
 તેના જોરમંદ લખાણને માટે વખાણાયલા છે, ત્યારે પોપ કવિ
 તેની મંથુર ખેતખાજી માટે સરસ ગાણાયજે. એની કવિતા એક
 બે પાહાડની વચે વેહતાં ધીમાં નાલાંતી પેઠે વગર અવાજ કરવે
 સરસર નાજીક નાદમાં ગવાઈ શકાય છે. કોઈપણ ખરભરે અ-
 વાજ અથવા કડાણ બોલ અથવા શુર વગરનો શબ્દ મલી આ-
 વશે નહી. એની કવિતા તેથીજ ચોખ્ખાં મધ જેવી નીતરી અને
 મીઠી લખાય છે. વલી એની કવિતામાં નવા નવા વિચારો તથા
 ઉમદા અને કલપીત શણગારો તરેહવાર આકારમાં ગોઠવવામાં
 આવ્યાછે. The Rape of the Lock દુન્યામાં ઘણીજ રસીલી
 અને ચમતકારીક કવિતા ગાણાયછે. એમાં એક નજીવી બાબદને
 કેટલી ચડતી બનાવીછે તથા કવિની કલ્પના કેવી ઝડપથી આકાશ
 અને પવનનાં પરીયાંને ઉપર જણાવેલી આરાખેલાને શીખામણ
 આપવા તથા તેણીના બદનપર ચોકસી રાખવા બોલાવેછે તે
 બહુ ગમત આપેછે. જે દહાડે પેના ઉમરાવે તેણીના બાલ કાપી
 લીધા તે દહાડે તેણી કેવી ખરેગાટ થઈને દરબારમાં ખીરાજી
 હતી તેના ચીતાર કવિની કાખેલ શક્તિએ આખેહુબ આપ્યોછે.
 કવિ લખેછે કે પોશાક પેહરવાના ઝોરડાનું ખારણું ઉઘાડતાંજ
 તમને રૂપાંતા તરેહવાર વાસણો ગોઠવેલાં નજરે આવેછે. પેહ-
 લાંતો સફેદ ધાત્રે પેહરી તેણી બાલને સાફ કરવા તથા તેલ
 લગાડવા મંડી જાયછે, અને મોહકું કેકું દેખાય છે તે જોવા
 માટે ઘડી ઘડી આરમીમાં ડોકયાં કરતી જાયછે, તથા વલી તેણી
 આકાશની પરી જેવી દેખાયછે એમ સમજી મલકાયછે. ત્યારપછી
 દાસી આવીને લેખાશ પેહરાવેછે. પેતી ઉઘાડતાંજ તરેહવાર ચીજો
 તેણીના સણગાર માટે રાખેલી જોવામાં આવેછે. એક દાબડા-
 માંથી હીંદુસ્થાનથી ખાશ મંગાવેલા હીરામોતી કાઠી તેણીને
 પેહરાવેછે ; ખીજ દાબડામાંથી અરબસ્થાનથી મંગાવેલી ખાશ
 ખુશબો તેનીના બદનપર છાંટે છે, તથા કચકડાં અને હાથીદાંતની
 કાંસકીથી તેણીના બાલ હોરેછે. વલી હારખંધ ટાંચણાએ તે-
 ણીના ઝભામાં ખોસેછે, અને જાતજાતના રંગથી તેણીના કુખ-

ડાને કુલવી, પસવારી અથવા કોઠે ખાડો હાથ તો રંગ પુરી,
ગોલાખ જેવા બનાવેછે. પેલી શુંદર નારી આટલા બધા સણ-
ગારથી દીપતી જાયછે, અને હાથ પગ તાણી તતરાવી સર્વ બરા-
બર હાથ તો માહડું મલકાવી હસેછે, અને જે લોકોની બના-
વત અને મહેનતથી તેણી સણગાર પામેછે તેમનો ઉપકાર માન-
વાને બદલે તેણી દાસીને અંચલાઈ માટે શાખાસી આપેછે. વલી પેલી
આકાશની પરીઓ એકદમ અપાઅપ તેણીની બાંહેમાં, બાલમાં,
ધાધરામાં ધુસી જાયછે અને એ સધલા શણગારોની જલવણી કરેછે.
જે દેશીઓ ન જાણતા હાથ તેમને મદદના કેમ ખુબસુરત બની
પાલવા બંદરપર ખીરાજે છે તેનો આ ચીતાર પસંદ પડશે.

And now unveil'd, the toilet stands display'd,
Each silver vase in mystic order laid.
First, rob'd in white, the nymph intent adores,
With head uncover'd the cosmetic powers.
A heavenly image in the glass appears.
To that she bends ; to that her eyes she rears.
The inferior priestess, at her altar's side,
Trembling begins the sacred rites of pride.
Unnumber'd treasures ope at once, and here,
The various offerings of the world appear.
From each she nicely culls, with curious toil,
And decks the goddess with the glittering spoil.
This casket India's glowing gems unlocks,
And all Arabia breathes from yonder box.
The tortoise here and elephant unite,
Transform'd to combs, the speckled and the white.
Here files of pins extend their shining rows,
Puffs, powders, patches, bibles, billet-doux.
Now awful beauty puts on all its arms ;
The fair each moment rises in her charms,
Repairs her smiles, awakens every grace,
And calls forth all the wonders of her face ;
Sees by degrees a purer blush arise,
And keener lightnings quicken in her eyes;

The busy sylphs surround their darling care,
 These set the head, and those divide the hair;
 Some fold the sleeve while others plait the gown;
 And Betty 's prais'd for labours not her own.

ધલોધસા અને એખીકારડના પ્યારનો કીસ્સો ઘણો ગમ ઉપજવેછે. બંને વચે મજબુત પ્યારનો ગાંઠ બંધાયેલો હતો, પણ તેમના માખાપના ફરમાનથી તેઓ એકમેક સાથે સુખ ભોગવવા પામ્યાં નહી, અને આખરે મરદ સાધુ થયો તથા સ્ત્રી-જોગણુ બની મઠમાં જઈને રહ્યાં. માયા અને મોહબત એક-મેકનીપર કેવી અસર કરેછે તે આ કવિતામાં જોવામાં આવશે.

Essay on Man ની કવિતામાં માણસનું ગુમાન તોડી તેને આ દુન્યામાં જોઈએ જે હાલતે પુગાડયો હોય તેજ હાલતે રહેવાને કવિ ભલામણુ કરેછે. આ રસાલામાં ધણીક નશીયત દીધી છે અને શીલસુશીના કલામો દાખલ કીધા છે. કવિના લખવા પ્રમાણે માત્ર કુદરત કંઈજ નહી પણ જોદાની એક ગેબી શક્તિ છે ; નસીબ પણ તેનો આણુદીથ હોકમ છે ; મલાહ સંપજના કાયદા ન સમજવાથી આ જગતમાં કલેશ થાયછે ; કોઈનું ભુકું થાયછે તે પણ દુન્યાનાં સારાં કીજે હશે ; તથા મગરૂબ માણસોની તાણાતાણીને તથા કમ અકલોતી હુલરાઈને ધીકારી કાઢી કવિ હીમતથી કહેછે કે જે સર્વ બન્યું છે અને બનેછે તે બરાબર અને અનુસરણુ છે.

All nature is but art, unknown to thee ;
 All chance, direction which thou canst not see ;
 All discord, harmony not understood ;
 All partial evil, universal good ;
 And, spite of pride, in erring reason's spite,
 One truth is clear, WHATEVER IS, IS RIGHT.

Moral Essays અથવા નશીયતરૂપી રસાલાઓ ચાર ભાગમાં વહેચાયેલા છે. પહેલા ભાગમાં માણસોનું માન તથા જે જે ખવાસના માણસો જાહેર થયાં છે તેમનું દુક ખયાન આપ્યું છે. બીજા ભાગમાં બૈરાંઓના ગુણુ અવગુણુપર ઠીક કીધાછે. એમાં (Duchess of Marlborough) મારલબરોની ઉમરાવજીની કાંતાનો ચીતાર બહુ રમુજ છે.

But what are these to great Atossa's mind ?

Scarce once herself, by turns all womankind.

ત્રીજા તથા ચોથા ભાગમાં દોલતનો કેમ ઉપયોગ કરવો, તથા લોકો લુચ્ચાઈ દોંગાઈ કરી દોલત મેલવેછે અને તેનો ગેરઉપયોગ કરેછે, તે વીશે સમજાવ્યું છે. એ સર્વ ભાગોમાં એના વખતની ચાલચલણોપર કવિએ સખત ટીકા કીધાછે. Essay on Criticism માં કવિ પુર જોરથી કવિતાના તથા નુકતેચીનીના કાયદા સમજાવેછે. આ કાવ્ય દખ્ખાવાલું છે. Windsor Forest તથા Temple of Fame નાં વર્ણનરૂપી કાવ્યો લંબાન સરાગતથી ભરપુર છે. પેહેલી કવિતામાં થેમસ નદીનો દખ્ખાવ વીસ-તારોછે. બીજામાં સર્વ કવિઓની તપાસ તથા જાખજા તારીફ ગાઈ હોમર કવિને સર્વથી ચડીયાતો લેખ્યો છે. January and May અથવા ધરડાના જુવાનસે લગનની વારતા ધણી રમુજી છે. એ કાવ્યમાં એક ધરડો વેપારી સાઠ વરસનો થયો ત્યારે કામ ધંધાથી ફારેગ થઈને એક જુવાન સ્ત્રી સાથે લગન કરવાનો ઠરાવ કરેછે. તેની પાસે ધણું પૈસા હોવાથી કુમારી છોકરીનાં માખાંપો તો તેનીપર જીપલાવા લાગ્યાં. સર્વની ખરાખર તપાસ કરીને આખરે એક સતર વરસની જુવાન કન્યાને પસંદ કીધી. પણ કંઈપણ કંચુકાત કર્યા અગાઉ તેણે પોતાના મીત્રોની એક ખાશ સભા ખોલાવી પોતાનો લગન કરવાનો ઠરાવ તેમને કહી સંભલાવ્યો, અને તેમની મસલત માગી. એકજ મીત્ર જેનીપર ખાયડોનું દુઃખ પડ્યું હતું તેણે આ વાતથી હાથ ઉઠાવવાની સલાહ આપી ; ખાકી સર્વ જણાતો ખુદ્ધાનો વીચાર પસંદ કરી ઉઠ્યા, અને “આપ સર્વ વાતમાં ડાહ્યા અને ખોજ-રોગ છો” એવી તકરાર કરી રૂપસદ પામ્યા. પૈસા ખુદ્ધાએ તો ધુમધામથી લગન કીધાં અને બૈરીને ઘરમાં લાવ્યો. થોડાક મહીના ખુશખુશાલીમાં કાઢ્યાપછી પૈસા વેપારીને તો આંખે અંધાપો આવ્યો, અને આસપાસનું કંઈપણ તે જોઈ શકતો ન હતો. આથી તે ઘણો દુઃખ પામતો અને બૈરીને તો હવે જરાએ વીહીલી મુકતો નહી. તેણી જ્યાં જાય ત્યાં પૈસા પણ સાથે પાંખડી વલગી જતો, અને તેણીને પોતાની સોડથી ખસે

ડતો નહી. આ વેપારીના એક ચપરખંદો અને સોહવામણો
 કારભારી હતો, જે પેલી કન્યા સાથે પરણવાને ઉમેદ રાખતો હતો, પણ
 જ્યારે તેના શેક તેણીને પરણી લાવ્યો તે દીનથી તે ધણોજ મુબવા
 માગે, અને દલગીરીના મારયો આભારી પડ્યો. પેલી છોકરીતો
 પામી ગઈ પણ તેણીથી કંઈ ખોલીચાલી શકાતું નહી.
 એક દહાડે પેલા બુધ્ધાની ફરમાસથી તેઓ બંને જણા પો-
 તાના આ કારભારીની જાતે ખબર લેવા ગયાં. પેલા કારભારીતો
 આ છોકરીને જોઈને હેશયાર થયો અને એક કાગળ તેણીના
 હાથમાં આપ્યું. આ કાગળમાં તેના પયારની સર્વ હકીકત લખી
 હતી. પેલી છોકરીએ દયા લાવી તેને ચોકસ વાચદો દીધો અને
 પછી બંને માટીબૈર પાંખડી વલગી ચાલ્યાં. બીજો દહાડે જ્યારે
 પેલા બુધ્ધો વાડીમાં ફરવા ગયો ત્યારે પોતાની બૈરીને વાડીનું
 બારણું ઉઘાડવા કુચી આપી, કેમકે તેને તો કંઈ દેખાતું નહતું.
 પેલા કારભારી પછવાડે આ વખતે આસ્તેઆસ્તે આવ્યાથી પે-
 લીએ અસારતથી તેને અંદર દાખલ કીધો અને એક પેરના
 ઝાડપર ચડી બેસવા ફરમાવ્યું. પેલાં બંને માટીબૈર ફરતાં ફરતાં
 વાડીમાંની પેરડી આગલ આવી પુગાં, ત્યારે પેલી બૈરીએ ધ-
 ણોજ હરખ દેખાડી ઝાડપરથી પેર તોડી ખાવાની ખુશી જ-
 ણાવી. પેલાં વરતો આંખે અપંગ હોવાથી તેનેથી કંઈ ખાડી શ-
 કાય નહી, તેથી ખાંધ આપી તેણીને ઝાડપર ચડાવી પેર પાડવા
 ફરમાવ્યું. પેલીતો વેહલી વેહલી ચડી જઈ કારભારી સાથે ગેલ-
 માં ઉતરી. હવે સંજોગ એવો બન્યો કે એજ વખતે આકાશી પરીઓ
 નાં રાજ રાણી પણ આ વાડીમાં સેલગાહ ઉતરી પડ્યાં હતાં, તેથી
 તેમની વચે કંઈ ટંટો થયાથી પેલા રાજાએ ચારતજાત કેવી બ-
 રખાછે તેવીશ પેલી બૈરીતરફ અસારત કરીને પોતાની રાણીપર ધીકાર
 નાખ્યો. પણ તેણીખી વલી પરીઓનીજ રાણી હતી તેથી જાડુક કા-
 મમાં માહિતગાર હોવાથી રાજાને ઉત્તર વાલ્યોકે તેણી આ બાયડીને
 (જે તે તેણીની એજ ઉઘાડી પાડશેતો) કંઈ બાહાનું કાઢવાને
 શીખવશે. રાજાને હુજજત લાગવાથી તેણે તો પોતાનાં જાડુનાં
 નોરથી પેલા બુધ્ધો (જે બાયડી પેર તોડતી હશે એવા વમાન-
 ણમાં ઉભો હતો) તેની આંખોમાં એજગખી ઉજરડું લાવી

એવું. જેવું તેની આંખોમાં અજવાલું પડ્યું કે તેવુંજ તેણે ઉપર ડોકું કરી જોયું અને દેખાવ જોઈને જાણ પડકવા લાગી તથા હજારે હજાર હાય મારવા લાગી. પેલી પેરડીપર બેઠી બેઠી જવાબ વાલતી કે તેણીએ મહેનત કરી આ અજવાલું તેની આંખમાં આણ્યું તેના શું તે આટલી બંધી ગાંઠો દધ પર વાલેછે કે ? આવા બોલવાથી પેલાં તો વંધારે રીસે ભરાયો અને તેણીની મહેનતપર ત્યાનત તથા ક્રીતકાર નાખવા લાગ્યો. એવામાં પેલા કારભારીતો સતી ગયો અને પેલી બાયડી આસ્તે રહીને હેઠલ ઉતરી વરને સમજાવવા લાગી કે, એતો ઘણેક મહીને તેની આંખમાં અજવાલું પડ્યું તેથી તેને કંઈ ન બંતી શકે એવું આંખું દેખાયું હશે. વહી તેણી પુછવા લાગી કે હવે તેને બરાબર દેખાયે છે કે નહીં ? નર શું અને વાત શું તેણીતો કંઈ જાણતીએ નથી. એ પ્રમાણે તેને કુસલાપી પતાવીને ઘરમાં લઈ મઠ અને પેલો અંધો વર તેણીના મીઠા બોલોને આધીન થઈને કંઈજ ન બન્યું હોય તેમ દીન ગુજારવા લાગ્યો. આ કાલમાં પોપે લખવામાં ઘણી છુટ લીધીએ અને ઘણું બેઅંદાજસર બેહેડયોએ, તો પણ એમાં જે આનાક સમાવીએ, તેના કુદ્ધા લોકો, જેઓ આજકાલ પુનરવીવાહ કરવાને બદલે જીવાંન કુમારીકા વરવાને ઘણાં શોખીન દેખાયે, તેઓ લાભ લેશે એવી આશાથી એનું રસીલું વર્ણન આપ્યું છે.

પોપની કેટલીક લીટીઓ આજ દીન સુધી કેહેવત તરીકે વપરાયે છે તે જાણવા જોગ છે.

The proper study of mankind is man.

માણસોએ એકમેકની ચાલચલનપરંથીજ શીખવું જોઈએ છે.

Worth makes the man, the want of it the fellow;

The rest is all but leather and prunello;

જેમ જીવ માણસની હૈયાતી કાયમ રાખે, અને જીવ વગર જેમ આપણું બંદન ખાલી ખોખાં જેવું છે, તેજ પ્રમાણે આ દુન્યામાં લાયકીથીજ માણસ માન પામે, અને લાયકી વગર તેનું જીવતર નકામું છે.

An honest man's the noblest work of God.

ખોદાએ જે ઉમદામાંઉમદા ચીજ પેદા કરીધીએ તે એક નેક અને પ્રમાણીક માણસ છે.

A little learning is a dangerous thing,
Drink deep or taste not the Peirean spring.

થોડી કેલવણી કીધાથી સામી માણસની હાણી યાયછે, વિ-
દ્યાના ઝરામાંથી પીઓતો પુરતુંજ પીજો, નહીતો જરાજગાર આ-
ખવાની કોશિશ કરતાના.

Be not the first by whom the new are tried,
Nor yet the last to lay the old aside.

કંઈ પણ નવી કાશીન તમે પેહલાં કાઢતાના, તથા વલી
જુની કાશીન પણ છેલ્લા છોડતાના. (બધી ચીજમાં મધ્યમપણું
વાપરવું ફાયદાકારક છે.)

'T is not the lip or eye we beauty call,
But the joint force and full result of all.

તમારી આંખ તેજ અથવા હોઠ પરવાલાં સરખા હોયતો
તથા કંઈ તમે ખુબસુરત ગણાવો નહીં; પણ તમારા મોહડાંના
એક સરખા ઘાટથીજ ખુબસુરતી લેખાયછે.

Charms strike the sight, but merit wins the soul.

ખુબસુરતીથી તો માત્ર આંખજ રીઝે, પણ સદ્યુજોતો
હૈયું હરી લેછે.

To err is human, to forgive divine.

ભુલ કીધાથી માણસની ખસલતના, પણ ભુલ માફ કીધાથી
તો જોદાની ખસલતના, ગણાવોછો.

Most women have no characters at all.

ઘણીખરી સ્ત્રીઓ ખેટંગી હોયછે.

How loved, how honoured once, avails thee not,

To whom related, or by whom begot;

A heap of dust alone remains of thee,

'T is all thou art and all the proud shall be.

અરે માનવી ! તારાં મોત વખતે માખાપ, ભાઈ એન અ-
થવા મીત્રોનો ધ્યાર તને કંઈ કામ લાગતો નથી; ગરીબનો છો-
કરો હોય કે શાહબદશનો સગો હોય પણ મોત આગલ સર્વ
એક સરખુજ છે. માત્ર મારીનો એક નાનો ઢગલો તું બની જશે,
અને એજ માફક તવંગરો તથા ગુમાની માણસોના પણ
હાલ થશે.

One self-approving hour whole years outweighs
Of stupid starers and of loud huzzas

હજારો લોકો તમારીપર તાલીઓ વળડે અથવા તમને માન આપે તેથી ને ખુશાલી તમને ઉપજે છે તેના કરતાં, તમારૂં ખાલેશ હૈયું તમારાં પોતાના કામો પસંદ કરી ને ખુશાલી તમને અપશે છે, તે વધારે પવીન છે.

Hope springs eternal in the human breast,
Man never is but always to be blest.

જ્યાં સુધી માણસની હૈયાતી છે ત્યાં સુધી તેના દીલમાં આશાનો ઝરો વહે છે. એકમેકનું કલ્યાણકરવાની તમારી ફરજ છે.

'Tis education forms the common mind ;
Just as the twig is bent, the tree 's inclin'd.

જેમ એક ઝાડની ડાંખણી હીલવવાથી આખું વૃક્ષ પાણી હાલે છે તેમજ કેલવણી આપવાથી બચાંનાં આખાં શરીરમાં ફેરફાર થાય છે,

We think our fathers fools, so wise we grow,
Our wiser sons no doubt will think us so.

જેમ તમે તમારા પાપદાદાના અકલવીયારો તથા અજમાત પ્રમાણે ચાલતા તથી અને તેમને મુરખ ઠેડવી હસી કાઢો છો, તેમજ તમને તમારાં બચાં પાણી લેખશે,

એ વતરોગે એની સંઘલી સખત ટીકાકાર કવિતાઓ (Satires) અભ્યાસ કરવા જોગ છે.

પ્રકરણ ૧૭મું

પોપ કવિના વખતમાં ખીજા ઘણાક નાના કવિઓ ઘણ ગયા છે. નામીયો લખનાર એડીસન (Addison) તો એક પાદરીનો દીકરો હતો, અને સરકારના એક પ્રધાનની તેનીપર મેર્યાની થવાથી તેણે એને નીશાલમાંથી ઉઠાડી મુક્યો, અને જાહેર ખર્ચે દેશદેશ મુસાફરી કરવા મોકલ્યો. એ વખતે મારલબરોએ ફ્રેન્ચ લોકોપર તરતનીજ જીત મેલવી હતી. (Battle of Blenheim). તેથી એડીસને Campaign નામે તેની કિર્તીનાં વખાણ ગાવાં એક કવિતા જોડી પ્રગટ કરી. આ કવિતામાં જે વજીરે એણે

આસરે આપો હતો તેજ વજરને ખોદના ફરિસતા સાથ મરખા-
બોછે અને તેની આપહુસી કરીછે.

So when an Angel, by divine command,
With rising tempests shakes a guilty land,
Such as of late o'er pale Britannia past,
Calm and serene, He drives the furious blast,
And, pleased the almighty orders to perform,
Rides in the whirlwind and directs the storm.

એજ કવિનો “ કેટો” નામે ફરિશ્તારસ નાટક ઘણા જોર
થી લખેલોછે પણ તે નાટક-તખ્તપર કરી દેખાડવા જોવા નથી.

ગે કવિ (Gray) ગરીબ માખાપનો દીકરો હોવાથી ઘણો
હારમાર થતો. તે ખચારને મદદ કરનાર કોઈ હતું નહીં. કેટ-
લાક ઉમરાવોના આસરાતલે તેણે છેલ્લા દહાડા ગુજાર્યા તે
પણ પોપ કવિની મરખાની તથા લાગવગથી હતું. એણે ઘણીખરી
નશીબત રૂપી વારતાઓ ટુક કવિતાનાં દોહરામાં જોડીછે, તેથી
એનું નામ જરાલગાર બાણીતું થયું છે. એણે ઇશ્વરની વારતાઓને
કવિતા રૂપ આપ્યુંછે તેમાની કીડી અને તરકી વચેની વારતા
બહુ રમુજી છે.

In other men we faults can spy,
And blame the mote that dims their eye ;
Each little speck and blemish find ;
To our own stronger errors blind.

A Turkey, tired of common food,
Forsook the barn and sought the wood ;
Behind her ran an infant train,
Collecting here and there a grain.
' Draw near, my birds !' the mother cries,
This hill delicious fare supplies ;
Behold the busy negro race,
See millions blacken all the place !
Fear not ; like me with freedom eat ;
An ant is most delightful meat.
How bless'd, how envied were our life,
Could we but 'scape the poulterer's knife !

But man, curs'd man, on turkeys preys,
 And christmas shortens all our days ;
 Sometimes with oysters we combine,
 Sometimes assist the savoury chine ;
 From the low peasant to the lord,
 The Turkey smokes on every board.
 Sure men for gluttony are curs'd,
 Of the seven deadly sins the worst !

An ant, who climb'd beyond her reach,
 Thus answer'd from the neighbouring beach :
 ' Ere you remark another's sin,
 Bid your own conscience look within ;
 Content thy more voracious bill,
 Nor for a breakfast nations kill.

એમાં કવિની મતલબ એવું સમજાવવાની છે કે આપણી
 આમીઓ અને ભુલચુક ભુલી જઈ આપણે ખીજની ખોડખા-
 પણા કાઢીએ છીએ તે સાચું નહીં. એજ પ્રમાણે એક તરકી
 પોતાનાં ખચાં સાથે દરરોજ દાણા ખાવા ન પસંદ પડવાથી
 કોથારમાંથી જંગલ ભણી ખોરાક શોધવા નીકળી. તેણીની નજર
 એક ટેકડીપર પડી જ્યાં જથાખંધ ઉદ્યોગી કીડીઓનું ટાણું મલ્યુ-
 હતું. તેમની તરફ અસારતકરી પેલી તરકીએ ખચાંને પુર છુટથી ભક્ષ
 કરવા ફરમાવ્યું, કાંચકે એ ખોરાક તેમની આંચને ઘણો સવાદીશત
 લાગે. વલી પેલી તરકીએ ખચાં આગલ બલાપો કીધોકે જો મૃગ-
 ફરોશના હાથમાંથી તેમની જાત ખચી જાય તો તેઓ કેવી ખુ-
 શાલ જીંદગી ગુજારે ! પણ અફસોસ કે માણસ જાત તરકીને
 કપાત્રી ખાયછે, અને વલી નાતાલના દહાડાપર તો દરેક ગરીબ
 માણસ પણ તરકી કપાવેછે. કેટલીક વખત તેમને કાલુમાં પકાવે
 છે, તો કેટલીક વખત અમથો સેરવો કરી પીએછે ! ખચીત
 માણસો પક્ષીઓનો આવી રીતે ભક્ષ કરેછે તેથી ખોરા તેમને
 મોટી સજા ફરમાવશે !

એ પ્રમાણે જ્યારે મા ખચાં આગલ વીવાદ કરતી હતી
 તે એક કીડીએ સાંભલી, અને તરકીથી છેક આધે જમને
 સામી કીનારીપરથી એ કીડીએ એવો જથાખ વાળ્યો કે એ

તરફી, તું માણસોના વાંક કાઢેછે તેની અમાઉ તું હમાર સત્યા નાશ વાલેછે તેનો તો કંઈ વીચાર કર' !

The Beggar's Opera નો સોફાપસંદ એકપણ ગે કવિનીજ કલમથી લખાયો છે.

પારનલ (Parnell) કવિની નાની કવિતામાં એક વેરાગી પર જોડેલી કવિતાની થોડીક સતરો અતરે ઉતારી લીધી છે. તેમાં એક એકાંતવાસમાં રહેતા વેરાગીનું ચીત્ર આપ્યું છે. લીલ ચડેલા પથરપર તે સુતો હતો, અને પાહાડના નાના ગો-શમાં રાત દહાડો એકલો કાઢતો હતો. ઝાડપાનપર ઉગતાં ફલ તે ખાતો તથા પાહાડી ઝરાનુંજ પાણી પણ પીતો હતો, અને ખોદતાલાની ખંદગી સીવાય તે ખીજું કંઈપણ કામ આખો દહાડો કરતો નહીં.

Far in a wild, unknown to public view,
From age to age a reverend hermit grew ;
The moss his bed, the cave his humble cell,
His food the fruits, his drink the Castle well,
Remote from man, with God he passed his days,
Pray'r all his business, all his pleasure praise.

વેલાત દેશમાં સ્વીકૃતતા જોયો ચાલાક અને તેજ શ્રંથ-કરતા કોઈએ થયો નથી. જોકે એ પાંદરી હતો તોપણ ધર્મના કામપરથી મન કાઢી એણે અગણીત પુસ્તકો અને ચોપાન્યાં પ્રગટ કર્યાંછે. એની મશકરી કરવાની શક્તીને કોઈએ શ્રંથકાર પોંચી વડ્યો નથી. મશકરી કરવી, ઠીકા કરવા, લોહિની ખંદ્યાલ ઉઘાડી પાડવી, એજ એનો ધર્મ હતો. પ્રધાનોને શ્રુમ પડાવવામાં એણે તનમનથી મહેનત કીધી હતી. ઐરાંમીની સંક્રમાં પણ એ પુર પ્રકાશી નીકલતો. એના કોઈપણ લખાણનું પુસ્તક લઈ વાંચશે તો માલમ પડશે કે તેમાં અનેક પ્રકારનો હાસ્ય રસ સમાવેલોછે. Drapier's Letters, Gulliver's Travels અને Tale of a Tub નામના ત્રણડે પુસ્તકો તો રમુજને ।

ભંડાર છે. એણે કોઈપણ કાવ્ય લાંબુ જોડ્યું નથી. સર્વ દુકાદુકા
કડકામાં લખાયલાં છે, પણ તેમાં જે અનુસરતી મશખરી સમાવી
છે તે ઘણી ગમત આપે છે. વાલપોલ જેવા પ્રધાને એનેથી હાથ
જોડ્યા હતા. એ બધાં લખાણો નનામાં પ્રગટ કરતો હતો. કેટ-
લીક વખત તો એને પકડવાને બંને હજાર રૂપિયાનાં ધનામો છ-
પાવયાં હતાં, તથા એની લખેલી ચોપડીઓ છાપનારાઓને દંડ
આપવો પડતો હતો તથા બંદીખાનું ભાગવવું પડતું હતું, પણ
એ સપડતો નહીં. જ્યારે આયરલેન્ડમાં લારડ હારલીનો અમલ
ચાલતો હતો ત્યારે એ હમેશ નવાનવા સોંગથી તથા મશખરી
મજાખથી એ ઉમરાવને તથા તેની બાયડીને ખુબ ચીડવતો હતો.
જો કે એ બુદ્ધિપાના વખતમાં ગાંડો બની ગયો પણ એની મ-
શખરી કરવાની શક્તિ ગંધ નહીં જૈરાંનીપર તે ઘણી રમુજ ક-
વિતા લખી ગયો છે. ઉમરાવજીઓ તો એનેથી ઠઠરતી હતી.
એના ઘરની પાસે રહેનારી પડોશણની એક છોકરીને એ દરરો-
જ શીખવવા જતો હતો. આ છોકરી જાતે અંચલ અને મલ-
તાવડા સ્વભાવની હતી તેથી સ્વીકૃતના કરતાં વધારે તેજ અને
હુશયાર નીવડી. પણ તેણીની છાતીમાં તો સ્વીકૃતને માટે ધ્યા-
રનો આતશ સલગયો હતો તેથી સર્વેના માગાં પાછાં વાલતી હતી
અને પોતાના શીક્ષક સાથજ વીવાહ કરવાને નકી ઠરાવ લઈ
બેઠી. સ્વીકૃતે તેણીને ઘણી સમજાવીને પતાવી, પણ તેણીતો કંઈ
સમજી નહીં. આખરે એણીને લીધે તેને ઘર છોડવું પડ્યું,
તોપણ તેણી મધુર કવિતા જોડી શીક્ષકની તારીફમાં મોકલાવતી.
પણ સ્વીકૃતે તેણીનીપર સાફ ના લખ્યું કે પરણવાનો તેનો મુ-
દલ ધરાદો નથી. એ વતરોગે Cadennus and Vanessah
નામે કવિતા જોડી કેટલાક નશીયતના સુખનો લખી મોકલ્યા,
અને તેણીની સાથ પત્ર વેહવાર બંધ પાડ્યો. પણ એજ વખતે
એક બીજી છોકરીનું મન પણ તેનીપર દોડ્યું હતું. સ્વીકૃતની
ચાલાકી તથા હાશયારી જોઈ તેણી એનીપર માહીત પડી. સ્વી-
કૃતે એણીને પણ ઘણું સમજાવ્યું પણ આ છોકરી પણ સમજી
નહી. તેણી ઘર ખાલી કરી એક સગી સાથ સ્વીકૃતના ઘર આ-
ગલ જઈ રહી અને એના ઘરમાં દરરોજ જતી હતી. આખરે

ખંને કુટુંબો સમજીતી કરી સ્વીકૃતના ધરમાં સાથે ધર માંડીને ર-
હ્યાં, અને આ છોકરી સ્વીકૃતના ધરનો સધલો વેહેવાર ચ-
લાવતી થઇ. જ્યારે એ પ્રમાણે તેણીની ઉમર આલીસ વરસની
થઇ અને સ્વીકૃત પંચાવન વરસનો થયો ત્યારે ખંને જાણીએ
છુપાં લગન કીધાં. આ વાત જ્યારે પેલી સ્વીકૃતને હાથ હેઠલ
શીખેલી છોકરીને માલમ પડી ત્યારે તેણીએ જખરો ગમ આપો
અને થોડા વખતમાં જાતને આધીન થઇ. આ સ્ત્રીને વાસ્તે
સ્વીકૃત ધણાક ઇસારા લખી ગયોછે તે એનું ચોપાન્યું નામે
Journal to Stella અથવા પોતાની પરણી બેરીપર લખેલાં
કાગળો વાંચવાથી જણાશે. સ્વીકૃતને વાસ્તે એવું કેહેવામાં આ-
વેછે કે આ Stella સાથે જો કે એ પરણ્યો હતો તોપણ કોઈ
ત્રીજું માણસ આગલ ન હોય તો એ તેણીની સાથ વાત પણ
ન કરતો, પણ સર્વ વેહેવાર કાગળ પત્રથી ચલાવતો હતો. જો કે
Stella તેના ધરમાં સતર વરસ સુધી તો પાલક તરીકે રહી
અને એ સતર વરસના નવ વરસ સુધી એની બેરી દાખલ ગણાતી
હતી, તો પણ એણે તેણીની સાથ કંઈ પણ વેહેવાર ન રાખવાથી
કેટલાક લખનારાઓ અભયખી ખતાવી ગયાછે. Drapier's
Letters માં વોલપોલ જેવા પ્રધાનના દગાકૃત્ર એણે ઉઘાડા
પાડ્યા હતા, તથા આયરલેન્ડ દેશના ચલણી સીમાઓમાં બિલ-
ભાલ કરી વોલપોલે તથા લોબી મારલખરોની ઉમરાવભદીએ
આણામત રૂપાંનાણું ઉચાપાત કરવાની ઉમેદ રાખી હતી તે
સર્વ આ કાપડયાના ચર્ચા પત્રોએ પુર જોરથી જાહેરમાં લાખી
તેમની રસવધ કીધી. Spectator, Tatler વગેરે એડીસન
જો ચોપાન્યાં કાઢતો હતો તેમાં સ્વીકૃત Issac Bickerstaff ને
નામે લખતો હતો. એને માટે ચોપ નીચલી સતરો લખી ગયોછે
તેમાં એનો તોલ સમાવેલો છે.

O ! thou, whatever title please thine ear,
Dean, Drapier, Bickerstaff or Gulliver ;
Whether thou choose Cervante's serious air,
Or laugh and shake in Rabelais' easy chair ;
Or praise the court, or magnify mankind,
Or thy grieved country's copper chains unbind.

Mathew Prior તો એક ગરીબ આનંદનનો નખીરો હતો, પણ પોતાની હુશયારી અને કાષ્ઠ્યતથી તે એક પ્રધાનની પદ્વીએ પોર્યો હતો. વેલાતની સરકાર તરફથી એણે ઘણીક લડાઈ અને સુલેહ સંબંધી ગોફતેગોમાં ખાશ એલચી તરીકે ભાગ લીધો હતો. એની કવિતા સાધારણ વાંચનારને ગમત આપે એવી નથી, તોપણ હીબરુઓના રાજ સોલોમનની આદ્યાહી દરબારનું કાબ્ય એની સંઘલી કવીતામાં સરસંધ ભાગવેછે. Padlock નામના એક રમુજી લતીફમાં સ્ત્રીઓને છુટાપણું બપ્પશીને તેમને આ જુઠી અને પેઠંગી દુન્યાની અજમાશ મેલવવા દેવાને એ ભલામણ કરેછે. એ કહેછે કે જતાનામાં બંધ કરી બારણે તાલુ મારવાં કરતાં નારીજાતીના મનપર ફેલવણીથી અસર કરવી વધારે મકમ ગણાયે.

Be to her faults a little blind,
Be to her virtues very kind ;
Let all her ways be unconfined;
And clap your padlock—on her Mind.

“બુલબુલે ખીમાર” નો જાણીતો હીંદુસ્તાની એપેરા ઉપલાજ લટીફ પરથી રચ્યોછે.

નીચલી લીટીઓ બહુ રમુજી છે. તે રાખીનસન કુસોના લખનાર ડીકીએ જોડી છે, તેમાં તે એમ કહેછે કે ગમે તેવું નેક કામ કરો તેમાં પણ શેતાન બલલ કરયા વગર રહેશે નહીં, અને આજના વખતમાં એવાં લોક મલી આવશે જોઓ બધી અને યુરાઈને વધારે ઉત્તેજાણ આવશે.

Wherever God erects a house of prayer,
The devil always builds a chapel there ;
And 't will be found upon examination,
The latter has the largest congregation.

યંગ કવિ (Young) માત્ર ધર્મ સંબંધી કવિતા લખી ગયો છે. Night Thoughts અથવા રાતના ઉપજતા વીચારો એ નામે ઘણાક ભાગમાં લખેલી એની કવિતામાં ધર્મનો ઉપદેશ

આપેલો છે. એણે ધણાક નાટકો પણ લખ્યા છે. સર્વમાં Revenge
અથવા “ પાપનો કીનો ” એ નામનો એલ આનાક આપનારો
છે તેથીજ તે હાલ પણ કોઈ કોઈ વખતે કરી બતાવવામાં આ-
વે છે. નીચેલો ફકરો માણસની બનાવત વીશે કેવું ગંભીર
બયાન કરે છે !

How poor, how rich, how abject, how august,
How complicate, how wonderful, is man !
How passing wonder He who made him such !
Who centred in our make such strange extremes
From different natures marvellously mixed,—
Connexion exquisite of distant worlds !
Distinguished link in being's endless chain,
Midway from nothing to the Deity !
A beam ethereal, sullied and absorbed,—
Though sullied and dishonoured, still divine !
Dim miniature of greatness absolute !
An heir of glory ! a frail child of dust !
A worm ! a god !—I tremble at myself
And in myself am lost !

કવિ કહે છે કે, અરે ! જોદાએ માણસને પણ કેવું પેદા
કીધું છે ! કોઈ ગરીબ, કોઈ તાલેવંત, કોઈ નબલો, કોઈ જબરો,
બનાવતમાં કેવું અધકુ, અને વલી તાજુખી ભરેલું તે દેખાય
છે ! જોદાની સર્વથી સરસ અમતકારીક કરામત તે તે છે ! આ-
કાશ અને જમીનની સઘલી ચીજો ભેલીને તેણે આપણું બદ-
ન આકાશી દેવતાઓની માફક બનાવ્યું છે ! આકમાંથી બનાવી
જોદા અવતાર આપ્યો છે, અને પ્રાણી માત્રથી ઓલખાવાને
આપણને જુદીજ રીતી બખ્શી છે ! જોકે બદી અને પાપ
અને દુઃખથી સુસાધ ગયલું તો પણ કેવું ઉત્તમ અને ચલકાટ
ભરેલું આપણુ શરીર બનાવ્યું છે ! જોકે કદમા નાના તો પણ તેના
જેવાજ જોદાએ આપણને બનાવ્યા છે ! જોકે આકમાંથી માણસ
બન્યું છે તો પણ તેની કીર્તી આસમાનસે કોઈ વખત લાગે
છે ! ધડીમાં એક કીડા જેવા નબલો, તો ધડીમાં પેહલવાન
જેવા જબરો, તે જણાય છે ! મારો પોતાનો ચીતાર જોઈ

(કવિ કહેછે કે) હું 'ધુમ્મુધુ' અને મારા પૌતાના વિચારમાં
હું ગાફિલ બની જાવું છું !

નામીયો ડક્ટર જોનસન પણ કવિતાનું એક નાનું પુસ્તક
પ્રગટ કરી ગયો છે. તેમાં London નામની ટીકાકાર કવિતા
તથા Variety of Human Wishes અથવા “ માણસ જા-
તની ઇચ્છા બરબાદ ” એ નામનો એક કવિતા રૂપી રસાલો
લખ્યોછે. આ છેલ્લી કવિતાની ઉધડતી લીટીઓ ઘણી ફીલસુ-
ફીયી લખેલી છે.

Let observation, with extensive view,
Survey mankind, from China to Peru,
Remark each anxious toil, each eager strife,
And watch the busy scenes of crowded life ;
Then say how hope and fear, desire and hate,
O'erspread with snares the clouded maze of fate,
Where wavering man, betray'd by venturous pride
To tread the dreary paths without a guide,
As treacherous phantoms in the mist delude,
Shuns fancied ills, or chases airy good.
How rarely reason guides the stubborn choice,
Rules the bold hand or prompts the suppliant voice.
How nations sink by daring schemes oppress'd,
When vengeance listens to the fool's request.

એજ કાવ્યમાં સ્વીડનના બાહાદુર ખારમા ચારલસ રાજાની
લડાયક કારકીરદીનું વર્ણન ઘણુજ અસરકારક છે. લડાયમાં
જીવ ધાલી જીલવાંથી આખરે તેની હાર થઈ (Battle of
Pultova) અને તેને શરમ ભરેલી હાલતે નાસી જવું પડ્યું.
આવીજ બદનામીના વખતમાં તે માતને આધીન થયો હતો.
એ સર્વ એના અહંકારનું પરીણામછે એમ કવિ કહી જાયછે,
અને માણસની ઇચ્છાનો કેવો ભંગ થાયછે તેનો ઉપલી કવિ-
તામાં જીવતો દાખલો ઠાંકી દેખાડ્યું છે. આપણી આશા તથા
આપણા હવાઈ ફીલાઓ નાશ પામેછે તે માટે કેટલાક મા-
ણસો નસીબને બદનામ કરેછે, પણ કવિના લખવા મુજબ એતો

સરખ મુરખાઇછે, કંઈકે જો એમ હોયતો નસીબ સારે રસ્તે
કંઈ ન ફરે ?

But did not chance at length her error mend ?
Did no subverted empire mark his end ?
Did rival monarchs give the fatal wound ?
Or hostile millions press him to the ground ?
His fall was destined to a barren strand,
A petty fortress and a dubious hand ;
He left the name at which the world grew pale,
To point a moral or adorn a tale.

ગોલ્ડસ્મીથ (Goldsmith) આયરલેન્ડ દે-
શનો રહેવાસી હતો. એ હુશ્યાર લખનાર ધણેજ રંડીબાજ
હતો. એની ગરીબાઇને લીધે એણે ઘણું દુઃખ સોસ્યું છે. જો
કે જાતે છાકટો હતો પણ કવિતા તો સરસ લખી ગયોછે. The
Deserted Village ના કાવ્યમાં પોતાના વેરાન ગામડાંપર એણે
વીલાપ કીધોછે. લાચાર તથા ઉછોળી ખેડૂતો વીથે લખેલા એના
શુષ્કનો દરેક દેશને લાગુ પડેછે.

Ill fares the land, to hastening ills a prey,
Where wealth accumulates, and men decay ;
Princes and lords may flourish or may fade ;
A breath can make them, as a breath has made,
But a bold peasantry, their country's pride,
When once destroyed, can never be supplied.

Traveller અથવા ગોલ્ડસ્મીથની મુસાફરીનું વર્ણન પણ
મનોરંજક છે. એમાં જુદા જુદા દેશોમાં કવિએ મુસાફરી કીધી
હતી તેનું ખ્યાન આપ્યું છે. પણ આખરે છેલ્લી સતરેમાં
એ વીલાપ કરેછે કે મનને શાંત રાખે તેવું સુખ એ સોધવા
નીકલ્યો હતો તેતો એને કોઈ પણ મધ્ય નહી.

Vain, very vain, my weary search to find
That bliss, which only centres in the mind.
Why have I stray'd from pleasure and repose,
To seek a good each Government bestows ?

In every government, though terrors reign;
Though tyrant kings, or tyrant laws restrain;
How small, of all that human hearts endure,
That part which laws or kings can cause or cure?

પ્રકરણ ૧૯મું.

જે કવિઓને પોપે પોતાની હેયાતીમાં મંદ દે કરી હતી તેમાં James Thomson નું નામ પણ જોવામાં આવે છે. ઠામસન તો સ્કાટલાંડના પાહાડી મુલકોનો રહેવાસી હતો ; અને ગરીબ માખાપને ઘર અવતર્યો હતો. એના કાકા એક ઉમરાવની વાડીમાં માલીનું કામ કરતો હતો તેથી તે ઉમરાવે એની હુશ્વારી જોઈ એને એડીનબરો કાલેજમાં અભ્યાસ કરવા મુક્યો હતો. એણે નાનપણમાં જ ઘણીક કવિતા લખી હતી પણ તે સર્વે એણે મોટપણે બાલી નાખી હતી. વલી ઠામસનને ભુત ડાકણનો ઘણો વેહમ હતો તેથી એક દહાડે એને કાલેજમાં ખુબ બીધરાવી માર્યો હતો. એના બાપનાં એકાએક મરાણથી એને કાલેજમાંથી ઉઠાડી લેવામાં આવ્યો, કારણકે મોટાં નાનાં મલી નવ બાઈએ-નનું પાલણ કરવાની ફરજ એને માથે આવી પડી. એનું મન કવિતા પાછલ લાગેલું જણાવાથી એના મીત્રોએ કેટલીક ભલામણની સીઠીઓ આપી લંડન શહેરમાં ખોલી ખાવા એને મા-કહ્યો. પણ કમભાગ્યે ભલામણની સીધીઓ રસ્તામાં પડી જવાથી એ ઘણી તંગાસમાં આવી પડ્યો. એના છુટ ફાંતી ગયાં અને નવાં લેવાય તેટલા પૈસા પણ એની પાસે હતા નહીં, તેથી ઘણી બાપલા વગરનો એ શહેરમાં ભટકવા લાગ્યો. એ વખતે એના હાથમાં Winter નામનું કાવ્ય તૈયાર હતું તે છાપાખાનાવાલાને વેચ્યું. આ પુસ્તક પ્રગટ થવાથી એની સારી વખાણ થઈ અને એના મીત્રોએ લાગવગ લગાડીને શાહજાદા સાથે તથા એ ત્રણ ઉમરાવો સાથે એની ચોલખાણ કરાવી. ત્યારપછી વરસ વરસને આંતરે Spring, Summer, Autumn, નામના બાકીના કાવ્યો પણ પ્રગટ થયાં. એની ગરીબાઈને લીધે

એને માટા માટા ઉમરાવોની આંખડુંસી કરવી પડતી હતી, અને એવાજ આંખડુંસીથી ભરેલા ખોલામાં એણે લીમીંગતનના ઉમરાવને, તથા હરતકરદની ઉમરાવળદીને, તથા વડા ખજાનચીને અને નામદાર શાહજાદાને ઉપલાં કાવ્યો અર્પણ કર્યાં હતાં. આથી શાહજાદાએ એને હજાર રૂપિયાનું સાલીયાણું આપ્યું. કીધું અને એક બીજા ઉમરાવે એને વડી અંદાલતમાં આકરીએ રખાવ્યો. આસ્તે આસ્તે એને સારું ઠોકાણે એલખાણું પડવા લાગી, અને લારડ લીતલતન તથા સર તાલખત જેવા અમીરો સાથે એને દોસ્તી પાછી. આ છેલ્લા ઉમરાવના ખરેખે એણે તેના દીકરા સાથે ફ્રાન્સ ઈટાલી વગેરે દેશોમાં મુશ્કેલી કીધી. વધી Liberty અથવા છુટાપણાપર અને Castle of Indolence અથવા “આલસાઈનો મહેલ” એ નામે એ કાવ્યરૂપી પુસ્તકો પ્રગટ થવાથી એને સારો નફો થયો, અને હવે તે જુદું ધર લઈ સ્વતંત્ર જીંદગી ગુજારવા લાગ્યો. પણ શાહજાદાની કંઈ ગેરમેરવાની થવાથી એનું વરસાણું બંધ પડ્યું અને વાલપોલ પ્રધાનની રાજનીતીપર હામલો કીધાથી એની દરબારી આકરી પણ જતી રહી. એ વખતે એક લશ્કરી સરદારની છોકરીને એ આહતો હતો, પણ ગંરીબ હાલતને લીધે એકદમ લગન ન કરી શક્યાથી પેલી તો કોઈ દરીઆઈ અમલદાર માથે પરણી ગઈ. તેણીની આવી આલથી ઠામસનને ભારે દરદ ઉપજ્યું અને તે દહાડેથી તેણે પરણવાની આશા છોડી, તથા પોતાના લાઈએનને ઠોકાણે પાડી પોતે કુંવારો રહ્યો. જ્યારે લીટલતનના ઉમરાવની ટોલીને પ્રધાન સત્તા મળી ત્યારે એને અમેરીકાના લીવરડ ટાપુના સરવેઅર જેનરલનો આધ્યા મલયો. પણ એ આધ્યાપર તે ઘણું મુશ્કેલી જીવવા પામ્યો નહી, કારણકે ઇ. સ. ૧૭૪૮ ના સાલમાં અચ્ચુચો તાઢીયા તાવને ભોગ થઈ પડ્યો. એણે ત્રણચાર કજણારસ નાટકો લખ્યાછે. Sophomaisba નામે એક યુનાની રાણીપર લખેલો નાટક જ્યારે નાટકતખ્તાપર કરી ખતાવવામાં આવ્યો ત્યારે એક રમુજ દેખાવથી આ ખેલ ભાગી પડ્યો. એ યુનાની રાણીનો આશક તેણીને એક ઠોકાણે આ પ્રમાણે ખોલાવેછે.

Oh Sophonisba ! Sophonisba Oh !

જે વખતે નાટકી પોતાનો પાઠ બજાવતાં એ લીટી બોલ્યો, તેજ વખતે ગાલરીપરથી એક તમાશગીર માટે સાદે બોલી ઉઠ્યો કે

Oh Jemmy Thomson ! Jemmy Thomson Oh !

આ બોલોથી આખું હાઉસ તાલી પાડવા લાગ્યું અને હસવાના ભાવ પડ્યા તથા નાટકશાલામાં જબરો ઘોંઘાત મચ રહ્યો. એ પ્રમાણે વલી ખીજી તથા ત્રીજી રાતે જ્યારે એ નાટક ભજી બતાવવામાં આવતો ત્યારે સર્વને ઉપલી લીટી વખતે ડોમસનની મશખરી પાણુ યાદ આવતી, અને વલી શેર મચતો, તેથી એ નાટક આખરે બંધ પાડવામાં આવ્યો, જેથી ડોમસનને ઘણી નુકસાની ખમવી પડી હતી.

The Seasons અથવા ચારે રતુની બલીહારીનું વર્ણુની દરેક વાંચનારને ખુશ કરે એવું છે. વસંતરતુ, પાનખર રતુ, હુંનાલો, તથા શીયાલો મલી ચારે ઋસમનો બાહાર અને દેખાવ તથા દરેક પ્રસંગે થતાં જાણવાજોગ કામો અને એકુતોની મોજમજહ વગેરે સર્વનો ખુબંદ કવિતામાં સોતાર આપ્યો છે. વસંત રતુમાં એકુત જમીન ચાસીને વરસાદ માટે તૈયાર રાખે છે તે વખતની કવિની બંદગી લાયકજ છે.

Be gracious, Heaven ! for now laborious man
Has done his part. Ye fostering breezes blow !
Ye softening dews, ye tender showers, descend !
And temper all, thou world-reviving sun,
Into the perfect year !

આ નીચલી લીટીએ માબાપના પોતાનાં પેહેલાં બચાંપર ઉપજતા મ્યારપર લખીછે. જ્યારે બચું અવતરેછે ત્યારે માબાપ કેવાં ખુશી યાયછે, અને તેનાં એકેએક વીચાર જાણી લેવાને, તથા તેક તરીકત દેવાને, અને તેનાં કુમલાં મગજને સારાં માયાપર મજબુત રાખવાને તથા તે આતંદી અને ખુશાલ રહે તે માટે દરેક કોશિસ કરવાને માબાપ કેવાં ખંતી અને ઉલત-મંદ દેખાયછે ! બચાંની માયા તે એવીજ છે,

Delightful task ! to rear the tender thought,
To teach the young idea how to shoot,
To pour the fresh instruction o'er the mind,
To breathe the enlivening spirit, and to fix
The generous purpose in the glowing breast !

સુર્યના નીતરેજ પ્રકાશથી આપણને દહાડો રમણીય લાગે છે. વેલાત દેશમાં તો સુરજ કવચીતજ દેખાયછે તેથી ત્યાંના લોકોને તે જમણો ખુશાલ કરેછે. સુર્યની તારીફ ગાતાં કવિ કહે છે કે નજીવી ચીજો પણ તેની રાશનીથી દીપી નીકલેછે, અને જીવદાર લાગેછે. સુર્યના કીરણથી પાણીના ઝરા પણ આબદાર અને ચલકટા દેખાયછે. દરીઆમાં નીકલી આવેલી પાહાડોની ટોચ રાતના તો ત્રાસદાયક અને ઓચ તુટી પડશે એવી ભયાનક લાગેછે, પણ તે પણ સવારના સુરજના તેજથી નરમાસ પકડી બેઠી હોય એમ દેખાયછે, જંગલો રાતના કડવા આવતાં હોય તેવાં જીહાંમણા દીસેછે, પણ સુરજના ઊગવા પછી લીલાં અને રંગીલાં દેખાયછે. નાશ પામેલાં પ્કંડેરો પણ દીપી નીકલેછે અને ઉછલતા દરીઓ પણ આપણી આંખ પોંચી વળે ત્યાં સુધી જોતાં તેજ અને ચલકટ મારેછે.

The very dead creation from thy touch
Assumes a mimic life. By thee refined,
In brighter mazes, the reluctant stream
Plays o'er the mead. The precipice abrupt,
Projecting horror on the blackened flood,
Softens at thy return. The desert joys
Wildly through all his melancholy bounds,
Rude ruins glitter ; and the briny deep,
Seen from some pointed promontory's top,
Far to the blue horizon's utmost verge,
Restless, reflects a floating gleam,

દેટલાક લખનારાઓ આદતની શક્તિ ન પીછાનવાથી તેને નાહુંક વગોવેછે તેમને કવિ રદ જવાબ દઇ જાયછે. આવી માટી વીસતીર્ણ પૃથ્વીનો આરીકમાં આરીક ભાગ તપાસવાને તેઓ અશક્ત છે ત્યારે તે બ્રહ્મદ કીરતારને વખોડવામાં તેમની સુરખાઇ

નહીતો ખીજુશું ? એજ માફક એક મોટી અને સારી બાંધણીના
 ગુંબજપર એક નાની માખી બેસેછે, અને જોકે તેણી એક ત-
 મુની લંબાઈ પર પણ પુરતું જોઈ શકે નહી, તોપણ મગફળીથી
 કોઈ નામીઆ કારીગરની બુલ કાઢવા મંડી જાય તો તમે તેણીની
 મુરખાઈ પર શું ન હસશો ?

Let no presuming impious railer tax
 Creative Wisdom, as if aught was formed
 In vain, or not for admirable ends.
 Shall little haughty ignorance pronounce
 His works unwise, of which the smallest part
 Exceeds the narrow vision of her mind ?
 As if upon a full proportioned dome,
 On swelling columns heaved, the pride of art !
 A critic fly, whose feeble ray scarce spreads
 An inch around, with blind presumption bold,
 Should dare to tax the structure of the whole.

પાનખર રૂતુમાં જ્યારે આસમાનપર વાંદલાં એકઠાં થઈને
 સુરજપર ઘેરો નાખેછે, અને જ્યારે તોફાની પવનથી, પાંદડાં
 ફૂલ વગેરે જમીનપર વીખરાયલાં જોવામાં આવેછે, ત્યારે આ-
 પણું મન પણ ઉદાસ અને ગમગીન હોય તેમ આપણને આ
 ચાનક લાગેછે. એવાજ ગમગીન વખતે કોઈ પ્રીયા અથવા મી-
 ત્રના મરણની યાદ આવ્યાથી આંખમાંથી આંસુ ટપકેછે, અથવા
 વગર કારણે શરમીંદગી ઉપજેછે, તથા જીવ ખેચેન દેખાયછે,
 અને રૂપસારનો રંગ બદલાઈ શકિમારી જાયછે. કવિ આ લા-
 લતને શીલસુશી ગમગીનીનું નામ આપેછે.

He comes ! he comes ! in every breeze the power
 Of philosophic melancholy comes !
 His near approach the sudden starting tear,
 The glowing cheek, the mild dejected air,
 The softened feature, and the beating heart,
 Pierced deep with many a virtuous pang, declare.
 Ten thousand thousand fleet ideas, such
 As never mingled with the vulgar dream,
 Crowd fast into the mind's creative eye.

કકડતી ઠંડીના દહાડામાં જ્યારે પૈસાવાલા બડેખાં નાચ
રંગમાં તથા મોજશોખ અને શરાબના દોરમાં રાત ગુજરેછે,
ત્યારે કેટલાં ગરીબ નાચાર ખેત્યાર તવલીને મરી જાયછે તેના
કંઈ તેઓ વીચાર પણ રાખેછે ? કોઈ દરીયામાં ડુબી તો કોઈ
આગમાં બલી મરણ પામેછે તેની તવંગર સાહેબોને કંઈ દરકાર
પણ છે ? એક ખીજના વેરભાવથી કોઈ મારયો જાયછે, કોઈ
ખીચારો ભુખો સુતો હશે, કોઈ બંદીખાનામાં રીખતો હશે, અથવા
કોઈતો લોહીનો ગોટ ગલી જીંદગી ગુજરતો હશે તે સર્વની દૃદ
ફરીયાદ તથા માવજતને ખાતર તેઓ કંઈ પણ ઉપાય લેછે ?

Ah ! little think the gay licentious proud,
Whom pleasure, power and affluence surround ;
They, who their thoughtless hours in giddy mirth,
And wanton, often cruel, riot waste ;
Ah ! little think they, while they dance along,
How many feel, this very moment, death
And all the sad variety of pain.
How many sink in the devouring flood,
Or more devouring flame. How many bleed
By shameful variance between man and man.
How many pine in want and dungeon glooms,
Shut from the common air and common use
Of their own limbs. How many drink the cup
Of baleful grief, or eat the bitter bread of misery.

ઉપર આપેલા થોડાક ફકરા ઊંમસનની Seasons માંથી
ઉતાર્યાછે તે પરથી વાંચનારને જણાશે કે એના આ કાવ્યની
ખેટખાજી મીઠતન અને શેકરૂપીઆરના લખાણની ઢબને મલતી
આવેછે. છુટાપણા પર લખેલી કવિતા જો કે એજ રાહાપર લ-
ખેલી છે, પણ તે કાવ્યની સતરો જરા કથોરછે. એ કાવ્યના
પેહલા ભાગમાં ઇટાલી દેશની અસલ અને હાલની હાલતનો
મુકાબલો કરીએ, બીજા ભાગમાં યુનાન દેશની હાલત તપાસીએ,
ત્રીજા ભાગમાં રોમનો પાદશાહી દોર ચીતાર્યો છે, ચોથા ભા-
ગમાં એ સર્વ દેશોની અસર વેલાતપર કેવી થઈ તેનું બ્યાન
કર્યુંછે, અને પાંચમાં ભાગમાં કવિએ સમ્રાટી તકરારનો ઉપસ-

હાર મેંયોએ. એ કવિતામાં છુટાપણાની દેવી સંઘલું વર્ણન કવિને ઉંઘમાં કહી ગઈ છે. છેલ્લા ભાગમાં વેલાતની આગલ ચાલતાં ધણી ચડતી હાલત થશે તે માટે કવિએ જે શુષ્કનો કહ્યા છે તે હાલના વખતમાં ખરા પડેલા જોવામાં આવે છે.

ગ્રામસનનું દેશહીતકારીક ગીત Rule Britannia દરેક જાણના મોહમાં રમી રહ્યું છે. તે ઘણા રોખળી સર થાય છે તે જુવો.

When Britain first, at Heaven's command,
Arose from out the azure main,
This was the charter of the land,
And guardian angels sung this strain :
“ Rule Britannia, Britannia rules the waves ;
Britons never shall be slaves !”

The Castle of Indolence અથવા “આલસાઈને મેહેલ” નામની કથાકી કવિતામાં હું નર ઉદ્યોગ અને મેહેનત દાખલ થઈ આલસાઈનો મેહેલ તારાજ કરે છે, અને દેશને તેજ અને નામાંકીત બનાવે છે તેનું અલંકારીક વર્ણન આપ્યું છે. આ કવિતાની એખારત મધુર છે. એક તંદરેસ્ત માણસને મનસે આ દુન્યા મજાહતી ભરપૂર છે તથા તંદરેસ્તી તેજ ન્યામત છે, તે કવિ નોચલા શ્લોકમાં લખી બાય છે.

Ah ! who can speak the vigorous joys of health,
Unclogged the body, unobscured the mind ;
The morning rises gay, with pleasing stealth,
The temperate evening falls serene and kind ;
In health the wiser brutes true gladness find :
See ! how the younglings frisk along the meads,
As May comes on, and wakes the balmy wind ;
Rampant with life, their joy all joy exceeds ;
Yet what but high-strung health this dancing pleasure breeds ?

વલી કવિ નસીબની દેવીની પણ દરકાર કરતો નથી; જે નસીબ દેવી આડી પડે તો પાણુ કંઈ આકાશના અને કુદરતના દરવાજા

તેણી એની સાંમે ખંધ કરી શકતી નથી. નો હાડ અને
જાત સલામત હશે તો નસીબના તોફાનની સાંમે ગમે તેમ
લડી શકાયે.

I care not, Fortune, what you me deny :
You cannot rob me of free nature's grace ;
You cannot shut the windows of the sky,
Through which Aurora shows her brightening face;
You cannot bar my Constant feet to trace
The woods and lawns, by living stream, at eve :
Let health my nerves and finer fibres brace,
And I their toys to the great children leave :
Of fancy, reason, virtue, nought can me bereave.

પ્રકરણ ૧૯ મું *

Thomas Gray કવિ ૪૦ સં ૧૭૧૬ ના સાલમાં
જન્મ્યો હતો. એનો પાપ લંડન શહેરમાં જન્મેલ લખનાર તરીકે
ધંધો કરતો હતો. પોતાનો ઘણો કીમતી વખત એણે કેમપ્રીડ-
જની પાઠશાલામાં અભ્યાસ પાછલ ગુજાર્યો હતો. નો કે એ સ-
રસ લખનાર કેહેવાયછે તોપણ એણે ઘણાજ થોડાં કાવ્ય નોડ-
યાંછે. એ આલસુ અને મીઝાજી હતો તેથી જ્યારે પણ મનનો
કાંતો ફરે ત્યારે લખતો હતો. એનાં એવાં ફરાવન મગજને લીધે
એની કવિતામાં શુર અને જોર સમાયલું છે. The Bard અ-
થવા વેલ્સના શહેરપર લખેલી કવિતા ઘણી ગંભીર છે. જ્યારે
એડવરડ રાજાએ વેલ્સ પ્રગલ્લું જીતી વેલાત દેશ સાથે જોડી
નાખ્યું ત્યારે તે વખતનો એક વેલ્સનો શહેર પોતાના દેશની
હાલતપર વીલાપ કરી એક પરદેશી રાજાના આશ્રય હેઠલ રે-
હેવા કરતાં આપઘાટ પસંદ કરી સમુદ્રમાં જીપલાવી મરણ પા-
મેછે તેવા એક ખરા દેશને આહવાના કવિનું વર્ણન કર્યુંછે.
Elegy on a Country Churchyard અથવા “ દેવલની
દાટવાની જગો તરફ કરતાં મનમાં ઉડેલા શોકાતુર વીચારો” એ
નામની કવિતાથી આજે એનું નામ સાધારણ વાંચનારનાં ઓહ-

માંથી ખીસશે નહીં. એમાં કવિની વીચાર શક્તિ કેટલી ઉંડી દોડી છે તથા એની કવિતા કેવી મધુર અને ગંભીર લીટીએથી ભરપૂર છે તે વીશે નીચે આપેલા ફકરા પરથી ખાતરી થશે. એને વાસ્તે એવું કહેવામાં આવે છે કે એનું મન હમેશાં વીચારમાંને વીચારમાં જ દગમગતું હતું. તેથી જ આ શોકાતુર કવિતા એના મનના ધોરણને અનુસરવી માલમ પડે છે. એના જેવી સરસ અને સાફ ખેટખાણમાં કોઈપણ ખીજી શોકાતુર કવિતા ધંચેજી બાષામાં મલવી મુશ્કેલ છે. એની અંદર વીચાર જાણાવેલા છે તે ખાલેશ અને નીતીમાન છે. જ્યારે રાતનાં ઉંઘ ન આવવાથી તે દેવલ આગલ ફરતો ફરતો ગયો અને એક કબરના પથરા પર વીચાર કરતો ખેઠો, ત્યારે એના મનના સર્વ જીવ્સો એકદમ ઉભરી આવ્યા. જે ધોર પર પોતે ખેઠો છે તેને માટે કવિ વીચાર દોડાવે છે કે તેમાં દટાયેલા માણસ તેની જીંદગીના વખતમાં માહાન કવિ લેખાતો હશે; અથવા તો કોઈ પ્રધાન તેમાં સુતેલો હશે; અથવા તો કોઈ કાખેલ પાદરી હમેશગીની ઉંઘ કાઢતો હશે. પણ વલી વીચાર ફેરવીને તથા ગામડાંની નીર્ધન હાલત તરફ નેગાહ કરીને તે એવું પણ ગુમાન લઈ જાય છે કે કોઈ દેહકાની ગામડાની આ ધોર હશે; જે ગામડયો પોતાના વખતમાં વિદ્યા અભ્યાસથી તદન આજુબાજો મરણ પામ્યો હશે; જોકે તેનામાં શીખવાની ઘણીપણ ઉલટ હશે પણ તેની ગરીબ મુશ્કેલ હાલતને લીધે તેણે પોતાનો ઉલટમંદ જીવ્સો દાખી નાખ્યો હશે. એ ઉપરથી કવિ એવું અનુમાન કરે છે કે જો આ ગરીબ માણસો કેલવણીનાં મંડીરમાં બણ્યાં ગણ્યાં હોત તો તેઓપણ કવિ અથવા પ્રધાન કાંય નહીં થાતે? પણ જેમ દરીયાના ઉંડાખોહમાં હજારો હીરા માણેક મોતી વગેરે ગહવરો માણસોને હાથ લાગ્યા વગર અથવા વપડાયા વગર પડી રહે છે, તથા જંગલમાં બેહદ અને જાતજાતનાં ફુલ ખુશખોઈ પાંચરી કરમાઈ જાય છે અને માણસ જાતના જોવામાં પણ આવતાં નથી; તેજ આજુદીય રતનો અને વ્યથ ખુશખોદાર ફુલ મીસાલ આ ગામડયા લોકો પણ પોતાનો રસ્તો કાપી ગયા છે. બાહદુર હેમપડનની માફક કોઈ એકુતે તેના ગામના પટેલની સામે બાઠ બીડી હશે; નામીઆ

મીલતનના નેવો કોઈ કવિ પેલી ધોરમાં નીંદવશ પડ્યો હશે; અથવા આ પાસેની કબરમાં લડાયક ક્રોમવેલના નેવોજ કોઈ જ-ખરો ગામડ્યો સુતો હશે. સભાઓ ભરી મુલાખીત બાપાણો કરવા, તથા જીલમગારોની સામે યવા; તથા નવાનવા દેશે વ-સાવવી તથા પારકાં રાજ્યોનું અવલોકન મેલવવા, એ ખીચારા ગરીબોના નસીબમાં સરજેલું નથી; પણ વક્ષી આવાં ઉમદા કામો કરવા તેઓ સરજ્યા નથી તેમજ વક્ષી મોટા લોકોની મા-ફક પુતખાર લડાઈ કરી તથા દગો ફટકો રમી રાજપાટ મેલ-વવા, અથવા રૈયતપર જસતી ગુજરવા, તથા સમાધને કુખા-વવા, તથા શરમ છાંડી બેહ્યા કરવા, અથવા દુરાચારી મોજ-મજાહમાં દીન ગુજરવા વગેરે હોણાં કામો કરવા પણ તેઓ કંઈ આ નેહાનમાં આવ્યા નથી. આવા લુચ્ચા લોકોની નીચ ટોલીથી તેઓ દુરછે, અને શાંત રીતે તથા ધીરજ અને સુખ-સંતોષથી જીંદગી ગુજરવા તેઓતો માત્ર સરજેલાછે. પણ ગરીબ જીંદગી કાઢવા છતાં પોતાનાં મુખાં હાડને કોઈ ન પળવે તેથી તેઓની ધોરપર તરેહવાર લેખા તથા તેમના મરણની નોંધો! મારેલી છે, તે વાંચતાં કેટલો ગમ ઉપજેછે ! આ શુદ્ધ દુ-ન્યા પોતાની મેલે છોડવાને કોણને ગમેછે ? આ રલીયામણો દ-હાહો પછવાડે મુકી જઈ અંધારી રાતમાં ગીરફતાર થવા અ-ગાઉ શું તમે છેલ્લી સલામ પણ ન કરશો ? અરે, કોઈનો જીવ પોતાની ખાયડીમાં ભરાઈ રહેછે, અને તેણીની છાતીપર માંથુ નાખી તે મરણ પામ્યો હશે, અને તેના મરણને માટે કેવાં તવધાર આંસુ પ-ડ્યાં હશે; મુવેલાંની ધોર જોતાંજ કુદરતી રીતેજ ગમગીન વિચા-રો પેદા થાયછે; જીવ જવાપછી પણ આપણી અસહી કુન તો આપણી મદીમાંજ રહેછે.

Perhaps in this neglected spot is laid

Some heart, once pregnant with celestial fire ;

Hands that the rod of empire might have swayed,

Or waked to ecstasy the living lyre.

But knowledge to their eyes her ample page

Rich with the spoils of Time did ne'er unroll ;

Chill penury repressed their noble rage,

And froze the genial current of the soul.

Full many a gem of purest ray serene,
 The dark, unfathomed caves of ocean bear;
 Full many a flower is born to blush unseen,
 And waste its sweetness on the desert air.
 Some village Hampden, that, with dauntless breast,
 The little tyrant of his fields withstood;
 Some mute inglorious Milton here may rest,
 Some Cromwell; guiltless of his country's blood.
 The applause of listening senates to command,
 The threats of pain and ruin to despise,
 To scatter plenty o'er a smiling land,
 And read their history in a nation's eyes;
 Their lot forbade; nor circumscribed alone,
 Their growing virtues, but their crimes confined;
 Forbade to wade through slaughter to a throne,
 And shut the gates of Mercy on mankind,
 The struggling pangs of conscious Truth to hide,
 To quench the blushes of ingenuous Shame;
 Or heap the shrine of Luxury and Pride
 With incense kindled at the muse's flame.
 Far from the madding crowd's ignoble strife,
 Their sober wishes never learned to stray;
 Along the cool, sequestered vale of life
 They kept the noiseless tenour of their way.
 Yet e'en these bones from insult to protect,
 Some frail memorial still erected nigh,
 With uncouth rhymes and shapeless sculpture decked,
 Implores the passing tribute of a sigh.
 For who, to dumb forgetfulness a prey,
 This pleasing anxious being e'er resigned;
 Left the warm precincts of the cheerful day,
 Nor cast one longing lingering look behind?
 On some fond breast the parting soul relies,
 Some pious drops the closing eye requires;
 E'en from the tomb the voice of Nature cries,
 E'en in our ashes live their wonted fires:

રમતાં ફરતાં હરતાં બચ્ચાં પણ ગ્રે કવિના વીચારવંત ભે-
જામાં તરેહવાર દલગીરી ભરેલા ખ્યાલો ઉતપત્ત કરેછે. કવિ
કહેછે કે ગમે તેમ તેમને ફરવા દેવો અને જે માગે તે આપો
તો તેઓતો ફર્યાજ કરશે. તેમને કાલની કષ્ટપણ ફકર નથી અને
તેમનાં કુમલાં મગજમાં પંછવાડેના વીચારો પણ નાદાન વપેઠસા-
વવાની કઈ જરૂર નથી, કારણકે તેમનો વખત આવશે ત્યારે
તેઓ આપોઆપ સમજશે. સુખી તંદરેસ્ત બચ્ચાંઓનું આ નીચલું
વર્ણન આપણું મન હરી લેછે.

Gay hope is theirs by fancy fed,
Less pleasing when possess ;
The tear forgot as soon as shed,
The sunshine of the breast :
Theirs buxom health of rosy hue,
Wild wit, invention ever new,
And lively cheer of vigour born ;
The thoughtless day, the easy night,
The spirits pure, the slumbers light,
That fly the approach of morn.
Alas ! regardless of their doom,
The little victims play ;
No sense have they of ills to come,
No care beyond to-day :
Yet, ah ! why should they know their fate,
Since sorrow never comes too late
And happiness too swiftly flies ?
Thought would destroy their paradise.
No more;—where ignorance is bliss,
'Tis folly to be wise.

ઉપલા બંને ફકરાઓની સતરો ઘણી મધુર બેઠખાજમાં
લખી છે. જોડે ગ્રે કવિએ થોડું લખ્યું છે પણ તે થોડું સરસ
અને દીવ્યસંદ કવિતામાં લખ્યું છે. The Progress of
Poesy અને Ode on a Distant Prospect of Eton
Collge નામના બંને કાવ્યો મધુર અને રસીલી એઆરતમાં
જોડ્યાં છે. કોષ્ટપણ આગતના કવિની નકલ એણે કરી નથી પણ
એના સર્વ કવેતોની ઢબ ઉમદા અને અસલ છે. એની કવિ-

તાની ચડતી ઉતરતી લીટીઓના નાદા અને સ્વરોની ગોઠવાણીની આજના લખનારાઓ બહુ નકલ કરેછે. એનાં કેટલાંક લાટીન કાવ્યો પણ વખાણાયછે.

પ્રકરણ ૨૦મું *

William Cowper કવિ સસેક્સ તાલુકાના એક ખાનદાની કુટુંબથી ઉતરેલો હતો. એના વડવાઓ ઉમરાવની પદવી ભોગવી ગયા હતા. ૪૦ સં ૧૭૩૧ ના સાલમાં કાઉપર કવિ હરતકરદ જીલ્લાના એક નાના શહેરમાં જન્મ્યો હતો, જ્યાં એના પિતા પાદરીનું કામ કરતો હતો. તે જીલ્લાની નીચાલમાં થોડું ધણું શીખવ્યા પછી એક જાલમ છોકરાની જાસ્તીને લીધે એને ત્યાંથી ઉઠાડી લેવામાં આવ્યો. ત્યારપછી એને વેસ્ટમીનસ્ટરની પાક્સાલામાં મુકવામાં આવ્યો. વહીવટી અભ્યાસ પુરો થવા પછી એક વકીલની હાકીમમાં એને ધારાનું કામ શીખવા એના બાપે મુક્યો. પાંચ ચાર વરસ એ પ્રમાણે કામદાને અભ્યાસ કીધા પછી એ બારીસ્ટર થયો તથા નાદાર દેવાદારોની અદાલતમાં એને મુનીમ તરીકે રાખવામાં આવ્યો. એ જાતે શરમાઉ અને એકમારગી હોવાથી એને અદાલતની ચાકરી પસંદ પડી નહી, તેથી પોતે રાજીનામું આપી છુટો થયો. ત્યારપછી એને ઉમરાવોની સલાના મુનીમ અને હેવાલ લખનારની જગા આપવામાં આવી, પણ એનું મન ધણું નાકૌતી તથા દામાડોલ હોવાથી એણે એ ચાકરી પણ ના પાડી. દહાડે દહાડે એની હાલત કમજોર બનતી ગઈ અને આખરે ધેલાપણાના જુરા મરજને એ વશ થઈ પડ્યો, તેથી એને બે વરસ મુંઘી દીવાનાઓની ધરમસાલામાં રાખવામાં આવ્યો. આ વખતે એની માવજત કરનાર કોઈ હતું નહીં. એ છ વરસનો હતો ત્યારનીજ એની માતા તો મરણ પામી હતી. વહી તે અમી કમજોર, હાલતમાં હતો ત્યારે તેના બાપ પણ મરણ પામ્યો, અને એનો મામલો તો ઘણો બારીક દેખાવા લાગ્યો. એજ વખતે એનો એક પુરો મીત્ર પાદરી અનવીન પણ મરણ પામ્યો;

આ સર્વ ખીનાથી એને ખંડુ કુખ ઉપજ્યું. એના આ મીત્રની
ખાયડીએ એને પોતાના ઘરમાં રાખ્યો, તથા ખુબ માવજત
બરદાસ્ત કરીને એને સારે કીધો. એકલા બેસી રહે તેના
કરતી કંઈ લખવા વાંચવાપર મન રોકેલું રાખવાની તેણીએ એને
મુચના કીધી, તેથી કવિતા લખવાપર એનું મન દોડ્યું, અને થોડાંક
વખતમાં Table-Talk, Progress of Error, Truth,
Charity; વગેરે ખાખદોપર કાવ્ય બાહાર પડ્યો. એજ વખતે
એણે પોતાના મીત્રની ખાયડી સાથે વીવાહ કરવાની ઇચ્છા જણાવ-
વી; પણ તેટલામાં ઘેલાપણાનું અંહવાર પાછું ચડી આવવાથી
એની આશા ભંગ થઈ. એની એક પડોશીએ કોચપર કવિતા
જોડવા કહયાથી એના Task નામનાં કાવ્યનું મંડાણ થયું.
વલી પોતાની એક પીત્રેણપર લગ્નનું માગું મોકલ્યું, પણ તેણીના
ખાપના ના પાડવાથી પરણવાની આ તેક પણ એને હાયથી ગઈ.
એના મરણની ચાર વરસ અગાઉ એને સરકાર તરફથી ત્રણ
હજાર રૂપીયાનું સાલ્યાણું મલવા લાગ્યું. વલી એજ વખતે એણે
કુનાની કવિ હામરની “ધલીયડ” નો અનુપાસ વગરની કવિતામાં
તરજુમો છંપાવ્યો, તથા મેદમ ગાયતની ફ્રેન્ચ કવિતાનો પણ
એણે ઇંગ્રેજીમાં તરજુમો કીધો. કાઉપર કવિ ઇ. સ. ૧૮૦૦
ના સાલમાં પેલા ખુરા મરજના ત્રીજી વારે ઉભરવાથી હરાન થઈ
મરણ પામ્યો. જો એના દોસ્તદારે એને મદદ ન કરતે તથા
એની ઘટલી માવજત ન લેતે તો આ ધર્મોત્તુ કવિના કેવા હાલ
થતે તે બીચારકું કંઈ અધકું થઈ પડશે નહીં.

જોકે એક ચક્રમ કવિની કલમથી કાઉપરની સંઘની કવિતા
લખાઈ છે, પણ તે ચક્રડોલ હાલત તમે તેના પુસ્તક વાંચવાથી
મુદ્દલ પીછાણી શકશે નહીં, એવાં એનાં કાવ્ય મધુર અને નીતી-
માન છે. જોકે કેટલીક કવિતા તાપની જીમમાં લખીછે તોપણ
તે તાપની જીમમાં લખીછે તેથીજ આપણને વધારે પસંદ પડે
છે. જોકે એના ધર્મની ખાટીકી એનાં સર્વ કાવ્યોમાં સમાવી
છે તોપણ સાધારણ વાંચનારને ગમત અને બોધ આપે એવી
કવિતાઓ તે લખી ગયોછે. જોકે એનું મન કમજોર હતું પણ

એની કવિતા તો શુરવાલી અને જોરમંદ છે. જોકે એ દેવાના શાલામાં પડ્યો હતો, પણ એની કવિતા તો નામીચી પાઠશાલાના ઉસતાદોથી લખાતી કવિતા કરતાં વધારે રાખ મારે છે. એકાંતવાસ જીંદગીને કાઉપર બહુ પસંદ કરે છે અને તે માટે ઘણીક લીટીઓ લખી ગયો છે. Tirocinum નું કાવ્ય છોકરાં-એને જાહેર પાઠશાલામાં કેલવણી આપવાથી થતા ગેરફાયદા પર રચેલું છે. જ્યારે કાઉપર નાનો હતો ત્યારે તેની નીશાલના એક જોડાએ એને ખુબ માર્યો હતો તેથી જાહેર નીશાલની સાંમે એ મત બાંધી ગયો છે. એના લખવા પ્રમાણે છોકરાંએ જાહેર નીશાલમાં નીચ વીંદ્યા તથા બદગોષ્ટ અને બાંડ બાલતાં શીખે છે તેનો અટકાવ કરવો હોય તો છોકરાંને ધરમાં આનગી કેલવણી આપવા એ સમજાવી ગયો છે. છોકરાંઓની નીશાલ જીંદગી તથા તેમનાં મસ્તી તોફાન અને તુંગકાઉપર એણે અસરકાર-શીકા કીધા છે.

Would you your son should be a sot or dunce,
Lascivious, headstrong, or all these at once;
That in good time the stripling's finish'd taste
For loose expense and fashionable waste
Should prove your ruin, and his own at last;
Train him in public with a mob of boys,
Childish in mischief only and in noise,
Else of a mannish growth, and five in ten—
In infidelity and lewdness men.

વહી એજ કાવ્યમાં કવિ કહે છે કે છોકરાંને બગાડવું અથવા સમારવું એ આખા પોતાજ હાથમાં છે, અને જેમ બાદમાં દરીયાની, સુરજની, આંદની તથા રૂતુઓની ગોઠવાણ પોતાના હાથમાં રાખી છે, અને જેમ એકસ હાકમ પ્રમાણે અને એકસ હદ મુધીજ દરેકને ચાલવાનો હાકમ છે, તેજ પ્રમાણે માણસોએ પણ તેમની નાની પેદાશ—એટલે બચ્ચાંને—પણ એકસ અને પુખ્ત ખાયા-શર ચલાવવાં જોઈએ.

Why did the fiat of a God give birth
To yon fair Sun and his attendant Earth?

And, when descending he resigns the skies,
 Why takes the gentler Moon her turn to rise,
 Whom Ocean feels through all his countless waves,
 And owns her power on every shore he laves?
 Why do the seasons still enrich the year,
 Fruitful and young as in their first career?

Table-Talk ના કાવ્યમાં જે જણા આણાની મેજ પર વેલાત દેશની પડતી હાલત પર તથા તેની રાજકારકીરી પર તકરાર ચલાવે છે તે વાંચવા લાયક છે. કાઉપરના વખતમાં અમેરીકા સાથે લડાઈમાં ઉતરવાથી વેલાત દેશની જબરી હાર થઈ હતી તે વાત ધ્યાનમાં રાખીને આ કાવ્ય વાંચવું જોઈએ. એ કાવ્યમાં ઘણાક નીતીમાન શ્લોકો સમાવ્યા છે. એક શ્લોકમાં કવિ કહે છે કે સારાં અને પરાંપકારી કામો કરવાની તક હાથ આવેલી જતી મુકી તો તે ફરી આવનાર નથી. તેજ દેશ ચડીયાતો ગણાય જ્યાં નેક માણસોને માન મળે, જ્યાં ધુરાં અને બદ માણસોની હસી થાય, જ્યાંનો રાજા ઉદાર દીલથી અમલ ચલાવે, જ્યાં વિદ્યા હુનરોને હમેશ ઉત્તેજણ મલતું રહે, જ્યાં સદ્ લોકોને મનમતો ધર્મ ખાલવાની છુટ હોય, જ્યાં લગનના પવીત્ર ગાંઠને ભરયાર અથવા ખાયડી મુદ્દલ દાઢ ન લગાડે, જ્યાંના માણસો અને પ્રધાનો દગા ફટકાથી પરેજ રહે, જ્યાંનો રાજા પોતાની નેક ચાલથી રૈયતને દાખલો આપે, અને જ્યાં માત્ર પોતાના ખરા હક જાલવવો ખાતરજ તલવાર મ્યાનમાંથી બાહાર પડે તેવું દેશ ખર સુખી અને આબાદ ગણાય. કવિ છેલ્લી શીટીઓમાં વેલાત દેશ પર અફસોસ કરે છે કે મેકે તેનામાં આ સર્વ ચડીયાતા ગુણો મુદ્દલ તેના જોવામાં આવતા નથી.

Oh! bright occasions of dispensing good,
 How seldom us'd, how little understood!
 To pour in Virtue's lap her just reward;
 Keep Vice restrain'd behind a double guard;
 To quell the faction that affronts the throne,
 By silent magnanimity alone;
 To nurse with tender care the thriving arts;
 Watch every beam Philosophy imparts;
 To give religion her unbridl'd scope,

Nor judge by statute a believer's hope ;
 With close fidelity and love unfeign'd,
 To keep the matrimonial bond unstain'd ;
 Covetous only of a virtuous praise ;
 His life a lesson to the land he sways ;
 To touch the sword with conscientious awe,
 Nor draw it but when duty bids him draw ;
 To sheathe it in the peace restoring close.
 With joy beyond what victory bestows,—
 Blest country, where these kingly glories shine !
 Blest England, if this happiness were thine !

એક રાજની હાલત શીલસુશીથી વીચાર કરતાં દયા આ-
 ણવા જોગ કેમ થઈ પડેછે તેનું પણ બહુ રમુજ ચીત આપ્યું
 છે. જે રાજાઓ નાનપણથી લાડમાં ઉછરેછે, તથા જેઓ આ-
 સપાસતાની આપણુસીને આધીન થઈ પડેછે, અને જેઓ તર-
 માસ ભુલી જઈ તોર દમર રાખેછે, તેઓની હાલત કવિ દયા
 લાવવા જોગ ચીતારેછે. જ્યારે ફરમાવરદારો બંને હાથ જોડી
 કદમખોસી કરેછે, તથા આપણુસીઓરો બાહારથી સાફ, પણ અં-
 દરખાનેથી મેલું દીલ રાખી પોતાનું કામ કાઢી જવા જાયજા
 વખાણુ ગાયછે, તથા જ્યારે ઉમરાવો અને અમીરજાદીઓ હ-
 સતે મુખડે જુકું માન આપેછે, ત્યારે જો રાજા તે સર્વથી
 લોભાઈ જાય તો તેની હાલત પણ દયા આણવા જોગ થઈ પડે
 છે. અથવા મસતાન ઘોડાપર સ્વારી કરવાથી તથા સુના રૂપાંતી
 ગાડીમાં બેસવાથી અથવા લશ્કરની કવાયદ લેતી વખતે હાલો
 ભભકો જોઈ મલકાવાથી, અથવા એવાંજ બીજાં ફીસીયારી
 ઓરાં કામોમાં એક રાજા આજો દહાડો મશગુલ રહેતો, તેની
 હાલતપણુ દયા કરવા જોગ થઈ પડેછે, અને તે એક બેવકુફ
 ધખેડો કરેછે.

I pity kings, whom worship waits upon
 Obsequious from the cradle to the throne ;
 Before whose infant eyes the flatterer bows,
 And binds a wreath about their baby brows ;
 Whom education stiffens into state,

And death awakens from that dream too late.
 Oh ! if servility with supple knees,
 Whose trade it is to smile, to crouch, to please ;
 If smooth dissimulation, skill'd to grace
 A devil's purpose with an angel's face ;
 If smiling peeresses, and simp'ring peers,
 Encompassing his throne a few short years ;
 If the gilt carriage, and the pamper'd steed,
 That wants no driving, and disdains the lead ;
 If guards, mechanically form'd in ranks,
 Playing, at beat of drum, their martial pranks,
 Should'ring and standing as if stuck to stone,
 While condescending majesty looks on—
 If monarchy consist in such base things,
 Sighing I say again, I pity kings !

એજ કાવ્યમાં માણસને છુટાપછુટું કેટલું ખ્યાર છે તે વીર
 લખેલી સતરેા ઘણી મધુર છે.

O Liberty ! the prisoner's pleasing dream,
 The poet's muse, his passion and his theme ;
 Genius is thine, and thou art Fancy's nurse ;
 Lost without thee the ennobling powers of verse.
 Place me where Winter breathes his keenest air,
 And I will sing, if Liberty be there ;
 And I will sing at Liberty's dear feet,
 In Afric's torrid clime, or India's fiercest heat.

જ્યારે કાઉપરના વખતમાં પ્રધાનો વચે કુટકાત થઈ ત્યારે
 પોતાના દેશને માટે તે ગમગીન લીટીઓ લખી ગયો છે.

Poor England ! thou art a devoted deer,
 Beset with every ill but that of fear.
 Undaunted still, though wearied and perplex'd ;
 Once Chatham sav'd thee, but who saves thee next ?

The Progress of Error અથવા “ ભુલચક્રનો વધારો ”
 એ નામે લખેલો કવિતા રૂપી રસાલો પાઠશીઓની બદચ્છાલ તથા
 તેમના દુર્ગુણો સુધારવાને માટે લખ્યો હતો. કાઉપરના વખતમાં
 વેલાત દેશમાં હતરો અને લખો એવાં રંડીબાણનો ધંધો લઈ

બેઠાં હતાં, તથા માટીડાઓ પણ તેમજ બેઠક માંજ મળહમાં દીન ગુજરતા હતા. સર્વને કવિ સંપત કપકો આપેછે. પણ કવિનાં લખાણની અસર કેટલી? આજ પણ વેલાત દેશ તેની અનીતી તથા અધર્મી કેલવણી માટે ધીકારમાં આવ્યો છે. નીતરોજ લોકો વધારે દુરાચારણી બનતાં જાયછે. હજારો નીતીમાન અને વીવેકી ચોપાન્યાં તથા પુસ્તકો ત્યાં પ્રગટ થાયછે તો પણ લોકો પાપથી અટકતા નથી, પણ સામા દરીયાના મોજની માફક અનીતીના ઉંડા ખાડામાં ધસડાતાં જાયછે. હજારો અને લખો લોકો ધર્મથી વેગલાં નાસ્તીક અને કમખખત હાલતમાં ત્યાંના સઘલા પૈસા છતાં દીન ગુજરયા જાયછે, તે તેના જોવા એક સુધારાવાલા દેશના સુધારાપર જખરો કલંક માલમ પડેછે.

The Progress of Error તથા Expostulation અથવા સારી રાહપર ચલાવનારી શીખામણ, તથા Truth અને Charity વગેરે સર્વ કાવ્યોમાં ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યોછે, તથા નીતીના શુષ્પનો લખ્યાછે. આ દુન્યામાં માણસને ખોદાએ પેદા કીધુંછે, તથા તેને પોતાની અકલ પ્રમાણે ચાલવાની પુરા છુટ બખ્શીછે, તથા નેક કામો અથવા બદકામો કરવાં તે તેના હાથમાં સોંપ્યુંછે, તે સર્વ નીચલી સતરોમાં કવિ અસરકારક રીતે દેખાડેછે.

Placed for his trial on this bustling stage,
From thoughtless youth to ruminating age,
Free in his will to choose or to refuse,
Man may improve the crisis or abuse;
Else, on the fatalist's unrighteous plan,
Say, to what bar amenable were man?

આ દુન્યામાં માણસને વાહાણના નાખોદ સાથે કવિ સરખાવેછે તથા જેમ બુઝથાપ ખાઈને નાખોદ ખરાખાપર વાહાણને અથડાવેછે, પણ તેવામાં બુઝ જોઈને વાહાણને તેરવી કાઢવા ધણા પણ ફાંફાં મારેછે પણ કંઈ વલતું નથી; તેમ જો માણસ એક વખત બદીમાં ગીરફતાર થયો તો પછી ગમે તે ઠલી મેહનત કરે તો પણ તેનેથી નેક રાહપર અવાતું નથી અને તેની સઘલી કોશિસો ફેકટ જાયછે.

Man, on the dubious waves of error toss'd,
His ship half founder'd, and his compass lost,
Sees, far as human optics may command,
A sleeping fog, and fancies it dry land ;
Spreads all his canvass, every sinew plies ;
Pants for it, aims at it, enters it, and dies !

જો કોઈ વિધવાન ફીલસુફને પુછશે કે આ દુન્યામાં શું
ગી શું પ્રમાણુ છે તો તે તમને તરત ગમગીન ચેહરે જવાબ
આપશે કે આ દુન્યામાં પાર ઉતરવાની આશા રાખવી તે ગોયા
એક ઉછાલતા દરીયામાં રહેતો કાપવાની ફેકટ કોશિસ કરવા
બરાબર છે.

Ask what is human life—the sage replies,
With disappointment lowering in his eyes,
A painful passage o'er a restless flood,
A vain pursuit of fugitive false good,
A scene of fancied bliss and heartfelt care,
Closing at last in darkness and despair.

માણસોને વેચનારા તથા ગોલામગીરીનો ધંધો કરનારા
માણસોપર કવિ બહુ ફીતકાર નાખી ગયો છે. એનાં વખતમાં કે-
ટલાક ઇંગ્રેજો પણ આ નીચ ધંધો કરતા હતા.

Canst thou, and honoured with a Christian name,
Buy what is human born, and feel no shame ?
Trade in the blood of innocence, and plead
Expedience as a warrant for the deed ?

કાઉપરના જબરા હામલાઓથીજ ગોલામગીરીનો ખુરો
રેવાજ મટાડવાનું જહનુન ઇંગ્રેજોમાં પેદા થયું હતું. નીચલી
સતરો એક ગોલામ બોલે છે તે અરેબ ધ્યાન આપવા જોગ છે.
તે કહે છે કે ઇંગ્રેજ લોકો માત્ર તેમની કાલી ચામડીને માટે
ઉતરતા સમજી તેમને હરાન કરે છે તે સાચું નહીં. કોઈની કાલી,
તો કોઈની ઘોલી, ચામડી હાવે છે પણ તેથી કંઈ માયા, પ્રીતી,
મનના વીચારો વગેરે બદલાતાં નથી. જેમ એક સફેદ માણસને
લાગે છે તેમજ એક કાલાં માણસને પણ લાગે છે, શું ઇંગ્રેજોને
ગોલામગીરીનો ધંધો કરવાને બોદાવે કરમાવું છે ?

Men from England bought and sold me,
Paid my price in paltry gold ;
But, though slave they have enrolled me,
Minds are never to be sold.

Still in thought as free as ever,
What are England's rights I ask
Me from my delights to sever,
Me to torture, me to task ?

Fleecy locks and black complexion
Cannot forfeit nature's claim ;
Skins may differ, but affection
Dwells in white and black the same.

જે લોકો પૈસાને ખાતર જીકી સાક્ષી પુરે છે, અથવા
પોતાની જગ્યાન ગેરરસ્તે વાપરે છે તેઓ કેવાં હીણાં પાપ કરે છે,
પણ તે પાપને માટે કયામતને દહાડે તેમને હીસાબ આપવો
પડશે એમ કવિ કહી જાય છે.

But all shall give account of every wrong,
Who dare dishonour or defile the tongue ;
Who prostitute it in the cause of vice,
Or sell their glory at a market price ;
Who vote for hire or point it with lampoon,
The dear bought placeman and the cheap buffoon.

જે લોકો વાત કરવામાં મર્યાદા રાખતા નથી તેઓને કવિ
સુરખ લખી જાય છે. “ તેણે એમ કહ્યું ને પછી એમ કહ્યું ”
એવાં એવાં નકામાં વાક્યોથી તથા વાતની નેમથી દુર જઈને
ખીજી ખીજી બાબદો બોલવાની જેમને ટેવ પડી હોય તે તરત
સુધારવી, કાંચકે એવી એવી જીકી સરાગટથી વાત કંટાલા ભરેલી
થઈ પડે છે.

'T is the most asinine employ on earth,
To hear them tell of parentage and birth,
And echo conversations dull and dry,
Embellished with—He said,—and, So said I.

કોઈ એશકો જવાન પોતિતમ અને અતરથી પમરતો હોય
તો તેની સાથે પણ કવિને વાત કરવા ગમતી નથી. તેના મનમાં

જેટલું જોર ન હોય તેટલું તેના રૂમાલમાં અને બાલમાં જોર સમાયલું છે.

I cannot talk with civet in the room,
A fine puss gentleman that 's all perfume.
The sight 's enough—no need to smell a bean—
Who thrusts his head into a raree-show ?

વલી કેટલાક એશકા જવાનો ગંભીરાઇનું તથા ચતુરાઇનું હાલ ધાલેછે, અને પોતે ફીલસુફી એવું દેખાડવા માંગેછે. પણ ખાતરી રાખવી કે ભાઇતો લેભાગું અને છાલકા મગજનાછે. માત્ર બાહ્યરથી જુડો ભભકો અને નકર ભેળું દેખાડવેછે, પણ તમે તેના ભેજાને ડોકી જોવો અથવા અજમાવી જોવો તો માલમ પડશે કે તેના જોવા મુરખનો શાહા ખીજો કોઇ નથી. એની Conversation નામની કવિતા ખરેખ વાંચવા લાયક છે.

A graver coxcomb we may sometimes see,
Quite as absurd, though not so light as he ;
A shallow brain behind a serious mask,
An oracle within an empty cask,
The solemn fop ; significant and budge ;
A fool with judges, amongst fools a judge.

ઉપર આપેલા સંઘલા ફકરાપરથી જણાશે કે કાઉપરનું લખાણ સરસછે તેમ સેહેલું પણછે. એનાં કાવ્યો તો ઉમદા ફીલસુફી તથા નીતીનો ભંડારછે. વાંચનારને નશીયત તેમજ ગમત મલેછે. એનું Task કાવ્યતો ઉત્તમ વીચારોથી અને દુન્યાદારી અજમાસથી ભરપૂરછે. તે છ ભાગમાં વહેંચાયલુંછે. એમાં નજીવી તેમજ ઉમદા બાબદોપર સરસ બેટખાલમાં લખાણ કીધું છે. જે સેહલાઇથી તથા ઝડપથી એમાં એની કવિતા દોડેછે તે આપણને ધણા તાજુબ કરેછે, એ સરવ ભાગોમાં ગામડાંઓ તથા એતરોના દેખાવ, તેમની રમણુય હાલત, વગેરે ચીતાર્યાં છે. દરેક ઇંગ્રેજ વાંચનારને કાઉપરનું એ કાવ્ય વાંચવાની ભલામણ કરવામાં આવેછે. એ ધણું સેહેલું અને સાદું છે. એમાં ખુદરતના દેખાવો સમાવેલાછે એટલુંજ નહી પણ ઇંગ્રેજ સોફાની ઘરખારની હાલત તથા તેમનાં ઘરીતાં કામકાજોનો જાણવા જોગ

હેવાલ આપ્યોછે. એ કવેતમાં ઇંગ્લેન્ડનું કાલું તથા ઘાલું પાસું પણ ખતાવ્યું છે, તે દરેક વીચારવંત ભેજાંપર અસર કરી શકેછે. એની ઉંડી કદપના શક્તિ એની દુક કવિતામાં પણ જણાયછે. માણસ નખલું, કમજોર, અવીચારી તથા ખામી ભરેલું સરજેલુંછે તે માટે આ દુક ફકરો આનાક આપેછે.

Weak and irresolute is man ;
The purpose of to-day ;
Woven with pain into his plan ;
To-morrow rends away.
Some foe to his upright intent,
Finds out his weaker part ;
Virtue engages his assent,
But pleasure wins his heart.

કાઉપર કવિ પણ એક માહા વિદ્વાન થઈ ગયો છે. એનીમાં કવિ શક્તિ તે અરેજ ખાદાઈ શક્તિ નીવડી છે. એનું મગજ દુખલું અને ના કૌવત હતું ત્યારે એની શક્તિ આટલી ખીલણી માલમ પડેછે, ત્યારે જો એ જોરાવર અને નીરાગી હોતે તો આ ઉત્તમ રસાલાઓથી એણે કેવાક સરસ નીખધો લખ્યા હોતે ? પણ નહી ; ત્યારે તો એણે આ કાવ્ય પણ જોડ્યાં ન હોત, કારણકે નામાંકીત શિક્ષીયરના લખવા મુજબ કવિ શક્તિ ઘેલાપણા સાથે થોડો ઘણો સંબંધ ધરાવેછે.

મંકરણ ૨૧મું

Robert Burns કવિ સ્કાટલાંડના ઝિર શહેર આગલ ઇ. સ. ૧૭૫૯ ના સાલમાં જન્મ્યો હતો. તે એક અતીશય ગરીબ ખેડૂતનો છોકરો હોવાથી તેને કંઈ પણ સારી કેલવણી મળી ન હતી. પોતાના ગામની એક નાની મીથાલમાં તે થોડું ઘણું શીખી ઉઠી ગયો હતો અને નાની વયેથીજ ખાપની સાથે ખેતીવાડીના કામપર રોકાયો. પોતાની જાતી હુશયારી ખીલવવા માટે કોઈ કોઈ વાર જ્યારે કામથી પ્રરેગ થતો ત્યારે એ સ્કા-

ટલાંડના શહેરોનાં વૃતાંતનો અભ્યાસ કરતો હતો. એના બા-
 પનું કંઈ પોતાનું એતર ન હતું પણ જમીનદારોની જગા ભાડે
 લઈ ખેડતો હતો ; પણ એકુએ વરસ કંઈ સારો પાક ન થવા
 લાગો તેથી એના ગરીબ કુટુંબને ઘણી આપણ અમલી પડતી.
 જ્યારે એ સોલ વરસનો હતો ત્યારે એની સાથે એક કામ કર-
 નારી છોકરી પર એ માછીત પડ્યો, અને પેહેલવેહલું તેણીની
 ખુબમુરતી પર ગીત જોડ્યું. એની એટલીજ જવાન ઉમરથી
 એની છાતીમાં તરેહવાર ધ્યારના જુસ્સા સલગયા અને તે સર્વ
 પર એ બેઠો બેઠો ગીત જોડતો. વીસ વરસનો થયો ત્યારે તે
 પરણ્યા વગર એ બે છોકરાંનો બાપ થયો. આથી એને ઘણું
 મરમાવું પડ્યું, અને લોકોમાં એની હસી થઈ તથા એના બાપે
 પણ એને ઘણો ઠપકો આપ્યો. જે છોકરાંએનો એનેથી જન્મ
 થયો તેમનું પાલણ કરવાને એ મુદ્દલ શક્તિવાન હતો નહી, તેથી
 છોકરીએનાં માબાપે એને બંદીખાને નખાવવાની તજવીજ કીધી.
 લોકોના એ ધીકારમાં આવ્યો, અને એક પણ છોકરી પરણી
 જવાએ એટલી પણ એની સંપજ હતી નહી. વલી બાપનું એતર
 ભાગો પડવાથી એ ખેડજગાર હતો અને એનાં માબાપ તો
 ન ખોલાય તેવી ગરીબ હાલતમાં આવી પડ્યાં હતાં. વલી એજ
 અરસામાં એનો બાપ મરણ પામ્યો, તેથી એને તથા એના
 ભાઈને માથે ધરનો ખટલો આવી પડ્યો. વલી એક છોકરાંને
 તો એણે ધરમાં લાવી રાખ્યું, કારણકે તેની મા મમાવા સાથ
 એને ઘણી પંચાત થઈ હતી, અને એનો વરધોડો અદાલતે
 ચઢાવાની તેમણે ધમકી આપી હતી. કંઈ કામ ધંધો ન હોવાથી
 એ ધરમાં બેઠો બેઠો ગીત અને કવિતા જોડતો, અને તરેહવાર
 રાગ લલકારતો. આવી રીતના વધનમાં આવી પડવા છતાં એ
 વધારેને વધારે અનીતીમાં ડુબતો ગયો, અને પોતાને ગામની
 અનેક અબલાઓ સાથ છુટથી વેહવાર રાખતો. એ ઘણી પણ
 તોજેશ કરતો, ઘણા પણ પકા ઠરાવ કરતો કે ફરીથી એ માર્ગે
 મુદ્દલ જવું નહી, પણ ખીજેજ દીને તે સઘલા ઠરાવો હવાપર
 હિડી જતા અને કોઈ પણ નારને જોઈને એનું દીલ પીગલવું.
 આખરે એણે અમેરીકા નાસી જવાનો પકો ઠરાવ કીધો, પણ

જે છોકરીને પેટનું છોકરું એ મુગો મુગો પાલતો હતો તેણીનાં સમજવાથી તથા તેણીની કાકલુદીથી એણે વીચાર ફેરવ્યો. વલી એજ વખતે તેણીએ પરણવાને માટે કંઈ સમજાવ્યાથી એ તેણીને ધીકારીને જતો રહ્યો; અને જે અપલાની એણે લાજ લુટી તેણીની સાથે નરમ વર્તણુક રાખ્યાને બદલે, અને જેમ અને તેમ જલદીથી નેકા કરી જવાને બંદલે, વધારે અને વધારે તેણીની સામે ખીજતો. પણ કેટલાંક પડોશીના સમજાવ્યાથી એણે આખરે મલતાવડો સ્વભાવ રાખી તેણીની સાથે લગન કીધાં, અને તેણીને ઘરમાં લઈ આવ્યો. એજ વખતે એડીનબરો શહેરના કેટલાક મીત્રોની ફરમાસથી એણે પોતીના ગીતાનું પુસ્તક બાહાર પાડ્યું અને ખીજી આવૃત્તી પણ યોડા મહીનામાં નીકલી. આથી એને સારું નફો થયો અને ગામ ગામ અને શહેર શહેર એની વીખ્યાતી ગવાતી. વલી કોઈ ઉમરાવના લાગવગથી એને દારૂના ગુપતામાં આંકરી મેલી, પણ તેથી તો દારૂનો એને વધારે લખ લાગ્યો, અને પીપોમાંથી ચોરી ચોરીને પણ પીવા લાગ્યો. પણ બદ્દલી અને દારૂની મોજમોજ હમાં કાઢેલી જીંદગી કંઈ લાંબી વખત ટકતી નથી, અને આખરે આ બરનસ કવિ પણ આ બંને ધુરા લખની માફી અસરથી ઘણા દહાડા સુધી હેરાન થઈને ઇ. સ. ૧૭૯૬ ના સાલમાં પ્રાણ છોડી ગયો. એનાં મરણની અખર એતરફ ફેલાયાર્થી આખાં વેલાત અને સ્કોટલાંડ દેશમાં તમામ લોકોએ દલગીરી જાહેર કીધી. જેવો ગરીબ અને કંગાલ એ જન્મ્યો હતો તેવી જ હાલતે મરણ પણ પામ્યો. એને દરૂનાવાની કાર્યો કામને માટે પણ જોઈતો અરમ ખીજાઓએ કીધો, તથા એમી બાયડી અને ચારપાંચ છોકરાંના પોષણને માટે ઉધરાણું કરવામાં આવ્યું; જે માટે આપણા હીંદુસ્થાનમાંથી પણ થોડુંક નાણું મોકલવામાં આવ્યું હતું. Jean Armour નામની એની જાણીતી બાયડી નજદીક ચાલીસ વરસ થયાં મરણ પામીછે અને એણીના મરણ વખતે છપાયલી વીગતો હાલના કેટલાક ઘરડાઓએ વાંચી હશે.

આ ખેડૂતના છોકરા (બરનસ)ના મગજમાં પણ બોલ્યો કવિ શક્તિ મુકેલી જોવાથી કોણને હરખ ઉપજશે નહીં ? સાધન

રણ કેલવણીથી ખીનવાડેક હતા, પણ શાએરી ખેતમાં તો તે એકો નીવડ્યો છે. ખરનસે કદ કવિતાઓ જોડી નથી; એણે તો દીલપસંદ ગીતો જોડ્યાં છે. આવાં હજારે ગીતોના જમાવ કોઈ પણ ખીજ દેશની ભાષાં ધરાવતી ન હશે. જોકે ઇટાલ્યન શાએરીનાં ગીતો આજના વખતમાં જાણીતાં થય્યાં છે તેપણુ એના જેવાં મનોહર નથી. આપણે આગલ કહ્યું છે કે ઘણીખરી સરસ કવિતાઓ તથા ગીતો કોઈપણ ભાષામાં જોશો તો તે સર્વ પ્યારને લગતાં જણાયે. ખરનસનું એકેએક ગીત પ્યારના વીચાર પર જોડેલું છે. આ સર્વ ગીતો ગુજરાતી રેખતાઓની માફક દોડે છે, શેકસ્પીયર; મીનતન; ડરાંધડન, પોપ વગેરેની કવિતા ખરનસના ગીત આગલ કદ ખીસાદ ધરાવતી નથી. આજે ખેન્ડ-સ્તાંડપર જે ગીતો ગવાય છે તેમાંના ઘણાંકની રાહ પણ ખરનસના ગીતોમાંથીજ લીધી છે. સ્કાય લોકો અસલના વખતથીજ શહેરીમાં એકકા ગણાતા આવ્યા છે, અને ખરનસે પણ તે વાત ખરી પાડી છે. ઇંગ્લેન્ડમાં જે ગીતો ગવાય છે તે પણ ઘણાંખરાં સ્કાય અને આયરીશ લોકોનાંજ લખાયલાં છે. જાણીતા મુર કવિની કેલવણી અને કામેલ્યતના જોરથી લખાયલાં ગીતો જે Irish Melodies ને નામથી વખણાય છે તે પણ ખરનસનાં ગીત જેવાંજ મધુર છે. જોકે ખરનસ ખેડુતનો છોકરો હતો અને કદજ ઝાઝું શીખેલા ન હતો, તો પણ તેને પ્યારે શીખવ્યો, અને કાવ્ય દેવી તેની પર પ્રસલુ થઇ.

ખરનસના ગીતો આપણા દેશીઓને ઉકલાવાને કકાણ પડશે, પણ જો એની લીટીઓમાંથી જે જે સ્વરો અને અક્ષરોનો લોપ થાય છે તે ખરખર સમજો તો પછી કદ અધક પડશે નહી. સતરો જેમ લખાઈ છે તેમજ ઉકલાવતી, એટલે અનુપ્રાસ ખરખર મલશે. જેમ ખેન્ડ વાગે છે તેમજ આ ગીતો માહમાંથી સરસરાટ પુર શુરથી નીકલવાં જોઈએ. આજે વાહાણના ખજાસીઓ અને ગોરા લશકરી સીપાઈઓ જે કોઈ કોઈ વાર રાગ લલકારે છે તેપણુ ખરનસનાંજ ગીતો છે. એનાં કેટલાંક ગીતો તો એવાં રસીલાં અને મધુર છે, તથા તાલ સુરથી અને ખાગીક નાદથી ખરપુર છે કે તે મનમાં ઠસવા વગર રહે

નહી. એનું લખાણ સ્કાન્ડ લીધા પ્રમાણે જોડેલું જોવા-
માં આવશે.

જો લોકો પૈસાને ખાતર તથા આપલુસી કરવા ગીતો લ-
ખે છે તેમને કવિ ધોકારી કાઢી પોતે કેમ ગાવા શીખ્યો, અને
પોતે કેવા નીચીન આપનો દીકરો હતો, તે સર્વનું આ નીચલી
સતશીમાં વર્ણન કરે છે.

The simple Bard, rough at the rustic plough,
Learning his tuneful trade from ev'ry bough,
The chanting linnet, or the mellow thrush ;
Hailing the setting sun, sweet, in the green thorn bush ;
The soaring lark, the pereling redbreast shrill,
Or deep-ton'd plovers, grey, wild whistling o'er the bill.
Shall he, nursed in the Peasant's lowly shed,
To hardy independence bravely bred,
By early poverty to hardship steel'd,
And train'd to arms in stern misfortune's field ;
Shall he be guilty of their hireling crimes,
The servile, mercenary, Swiss of rhymes ?

જ્યારે જુવાન વયે એ રંડીખાણમાં ગીરફતાર હતો ત્યારે
એણે નીચલું ગીત જોડ્યું હતું. તેમાં કવિ પુછેછે કે ધન દો-
લત ખેતાખ આપણને શું કામ લાગેછે ? જો મોજમજાહ કરવી
હાય તો ઘણું કેકાણું છે. કોઈને મારવું, કોઈને રડાવવું, એવી
એવી ગમતોમાં દહાડો કાઢી, રાતનાં કોથારમાં અથવા તમેલામાં
ધાસપર માથુક સાથ રાત ગુજારવી એજ મોજમજાહ છે. આ-
મરૂ જાય તેની કંઈ પરવા રાખવી નહીં.

What is title ? what is treasure ?

What is reputation's care ?

If we lead a life of pleasure,

'T is no matter, how or where !

With the ready trick and fable,

Round we wander all the day ;

And at night in barn or stable,

Eng our doxies on the hay.

તેની માથુકના ખોલામાં માથું મુકી તે કેવા સુખેથી
 લલકારતો હતો તેની યાદ કરી નીચલું ગાયલું ગાયછે. એમાં
 તેણીપર તે દેટલા શીદ શીદ હતો તેની તેણીને યાદ આપેછે,
 અને તેને છોડી ન જવા કાલાવાલા કરેછે.

Encircled in her clasping arms,
 How have the raptur'd moments flown !
 How have I wish'd for fortune's charms,
 For her dear sake, and hers alone !
 And must I think it ! is she gone,
 My secret heart's exulting boast ?
 And does she heedless hear my groan ?
 And is she ever, ever lost ?

The Cotter's Saturday Night અથવા એક
 મુશ્કેલ ગામડાની સનવારની રાત કેમ ગઈ તેનું બયાન કરયું
 છે. એમાં એ પોતાનાં આગલાં કુકર્મનો પસંતાવો કરેછે, અને
 જે છોકરીને પેટે એનેથી બચું અવતરું હતું તેણીને એણે એક
 વાર ધીકારી કાઢી પરણવાને સાફ ના પાડ્યું હતું, તે ધીકારે
 માટે જખર તોજેશ કરી ખીલ સંલોકમાં કવિ પોતાની ઉપરજ
 લ્યાનત નાખેછે, અને પહેલા સંલોકમાં તે બંને વચેનો ખ્યાર
 સ્વીતારેછે.

O happy love ! where love like this be found !
 O heartfelt raptures ! bliss beyond compare !
 I've paced much this weary, mortal round,
 And sage experience bids me this declare—
 ' If Heaven a draught of heavenly pleasure spare,
 ' One cordial in this melancholy vale,
 ' 'T is when a youthful, loving, modest pair,
 ' In others arms breathe out the tender tale,
 ' Beneath the milk-white thorn that scents the
 evening gale.'

Is there in human form, that bears a heart—
 A wretch ! a villain ! lost to love and truth !
 That can, with stupid, sly, ensnaring art,
 Betray sweet Jenny's unsuspecting youth ?

Curse on his perjur'd arts ! dissembling smooth !
 Are honour, virtue, conscience all exil'd ?
 Is there no pity, no relenting ruth,
 Points to the parents fondling o'er their child ?
 Then paints the ruin'd maid, and their distraction
 wild !

આ બંને ફકરાઓ કેવા સખત ધ્યાર અને જહનુની લ્યા-
 નતથી ભરપૂર છે !

એનાં કરતુકોને માટે બોધ એને સજા કરશે તેથી કવિને
 મરવા પણ ગમતું નથી. કેવા દલગીર એહેરાએ આ સતરા
 લખી હશે તે વીચારવું સેહલ છે.

Why am I loth to leave this earthly scene?
 Have I so found it full of pleasing charms ?
 Some drops of joy with draughts of ill between ;
 Some gleams of sunshine mid' revenging storms ;
 Is it departing pangs my soul alarms ?
 Or death's unlovely, dreary, dark, abode ?
 For guilt, for guilt, my terrors are in arms ;
 I tremble to approach an angry God,
 And justly smart beneath his sin avenging rod.

બરનેટ નામની એક જીવાન કન્યા જેણીને માટે બરનેટ
 ધણો ચાહા રાખતો હતો તેણીના મરણ પર તેણે જે શોકાતુર
 કવિતા જોડી છે તે મધુર અને ધીમે સાદે ગવાય છે. એ જીવાન
 કન્યા ધણી ખુબસુરત અને ભણેલી હતી, તેથી કવિ કહે છે કે
 જેમ સુનાની વીતીમાં હીરો ચલકે તેમ તેણીના બદન સાથે તે-
 ણીનું મન પણ ચલકતું હતું.

Life ne'er exulted in so rich a prize
 As Burnet, lovely from her native skies,
 Nor envious death so triumphed in a blow,
 As that which lay the accomplish'd Burnet low.
 Thy form and mind, sweet maid, can I forget ?
 In richest ore the brightest jewel set !
 In thee, high Heaven above was truest shown,
 As by his noblest work the Godhead best is known.

• ખરનસની માથુક અથવાં બાયડી ઘણી દખાવતી હતી
તેથી તેણીનીપર તે આ ગીત જોડી ગયોછે.

She is a winsome wee thing,
She is a handsome wee thing,
She is a bonie wee thing,
This sweet wee wife o'mine.
I never saw a fairer,
I never lo'ed a dearer,
And neist my heart I'll wear her
For fear my jewel tine.

એક છોકરીને પસરાવતી વખતે તે તેણીને રૂના પુમરાં જેવા
સફેદ બાલવાલી કન્યા કરી બોલાવેછે, તથા કેવી ધડપત્તી તેણી
સાથ વાત કરેછે તે આ ગીત પરથી જણાયે.

Lassie wi' the lint-white locks,
Bonie lassie, artless lassie,
Wilt thou wi' me tent the flocks?
Wilt thou be my dearie O?
Now nature cleeds the flowery lea,
And a' is young and sweet like thee;
O wilt thou share its joys wi' me,
And say thou 'lt be my dearie O?

જે માબાપો પોતાની છોકરીને ગરીબ પાણુ લાયક અને
તેણીને પસંદ પડતો ભરથાર અપાવવાને બદલે તેણીને કાવિ
અડગરા જેવા તવંગરના છોકરાસાથે પરણાવેછે તેમનીપર કષ્ટ
ફીતકાર નાખેછે.

How cruel are the parents
Who riches only prize,
And to the wealthy booby
Poor woman sacrifice.
Meanwhile the hapless daughter
Has but a chance of strife;
To shun a tyrant father's hate,
Becomes a wretched wife.

એક જુવાન નાર બરનસને ત્રાયા છતાં અખાડા કરી
ચાલી ગઇ તેથી ચીરડાને કપાટા બંધ એણે નીચલું ગીત
જાડી તેણીપર મોકલ્યું.

Stay my charmer, can you leave me ?

Cruel, cruel to deceive me !

Well you know how much you grieve me ;

Cruel charmer, can you go ?

Cruel charmer, can you go ?

By my love so ill requited ;

By the faith you fondly plighted ;

By the pangs of lovers slighted ;

Do not, do not, leave me so !

Do not, do not leave me so !

તેની બાયડીને માટે ઉછલતા મ્યારને કવિ ગોલાખ સાથે
સરખાવેછે, તે ગીત પણ રમુજીછે. ખડકો પીગલે અને દમીઆ
મુકાય પણ તેણીને માટે (કવિ કહેછે કે) તેના મ્યારતા વેહેતોજીછે.

O, my love's like a red, red rose,

That's newly sprung in June ;

O, my love's like the melodie

That's sweetly play'd in tune.

As fair art thou, my bonie lass,

So deep in love am I :

And I will love thee still, my dear,

Till a' the seas gang dry.

Till a' the seas gang dry, my dear,

And the rocks melt wi' the sun

I will love thee still, my dear,

While the sands o' life shall run.

હેઠલ આંખેલાં ગીતમાં કવિ પોતાની જુવાનીની કારકીરણી
ગાયછે. જો બૈરાં ન હોયતો માટીડાઓનું શું યાત તે બરનસને
સમજ પડતું નથી.

Green grow the rushes, O ;

Green grow the rushes, O ;

The sweetest hours that e'er I spent,

Were spent among the lasses, O !

There 's nought but care on ev'ry han,'

In every hour that passes, O ;

What signifies the life o' man,

An' 't were no for the lasses, O !

નીચલું રંગીન ગીત કવિ ચોતાની માથુકના આંગણાં આ-
ગલ જઈ લલકારતો હોય એમ લખ્યું છે. તેમાં તે એવી ફરી-
યાદ કરેછે કે જ્યારે નાચમાં એણે તેણીને જોઈ ત્યારથીજ એની
જાતી ધડકવા લાગી. જોકે નાચમાં ધણીક છેલછપીલીઓ હતી
પણ સર્વના કરતાં ચેરી મોરીસન વધારે ખુબસુરત તેને દેખાઈ.
ત્રીજા શ્લોકમાં કવિ બહુ કાકલુદી કરેછે.

O Mary, at thy window be,

It is the wish'd, the trysted hour !

Those smiles and glances let me see,

Which make the miser's treasure poor ;

How blithely wad I bide the stoure,

A weary slave frae sun to sun ;

Could I the rich reward secure,

The lovely Mary Morison.

Yestreen, when to the trembling string

The dance gaed thro' the lighted ha,'

To thee my fanoy took its wing,

I sat, but neither heard nor saw ;

Tho' this was fair, and that was braw,

And yon the toast of a' the town,

I sigh'd, and said among them a,'

" Ye are no Mary Morison."

O Mary, canst thou wreck his peace,

Who for thy sake wad gladly die ?

Or canst thou break that heart of his,

Whose only fault is loving thee ?

If love for love thou wilt no gie,

At least be pity to me shown !

A thought ungentle canna bo

The thought o' Mary Morison.

એક વધારે સલોક આપી બરનસની બાબદ સમાપ્ત કરીએ.
એટલુજ કેહેવું બસ થશે કે સ્કાટલાંડમાં એના જોવા કુદરતી શહેર
આવતા-વખતમાં થયો કહણ પડશે. ઉપલા કુકરા આધ્યા છે તેવાં તો
હજારો ગીતો એના કવેત શ્રંથમાં જોવામાં આવશે. એના
લખાણમાં બોલોતી જે કંઠંગી જોડણી જોવામાં આવે છે
તે સ્કાટ બાષાને અનુસરતી છે. આ નીચલુ ગીત જ્યારે ત્યારે
ધર્મેજ છોકરાઓ પણ ગાય છે.

My father was a farmer upon the Carrick border, O
And carefully he bred me up in decency and order, O
He bade me act a manly part, though I had ne'er a
farthing, O
For without an honest manly heart, no man was worth
regarding, O.

પ્રકરણ ૨૨મું.

આગલી પાંચે સદીના કવિઓ કરતાં આપણી હાલની પુરી
થવા આવેલી ઓગણીસમી સદીની સરખાતમાં ધણાક સરસ
અને નામીયા કવિઓ થઈ ગયા છે. Sir Walter Scott જે
બારોનેટનો એતાબ પામ્યો હતો તે માત્ર પોતાનાં લખાણની
બીજ્યાતીને માટેજ પામ્યો હતો. એ નામીયા લખનારની કવિતા
જો કે સરસ નથી તોપણ રસીલી અને મધ્યમ છે. આજના
વખતમાં એની કવિતા નહી પણ એનાં ગદ્ય કદપીત મનોરંજક
પુસ્તકો હોંસથી વંચાય છે. સ્કાટ કવિ એડીનબરો શહેરમાં ૪૦
સં ૧૭૭૧ ના સાલમાં જન્મ્યો હતો. એનો બાપ વકીલના
ધંધામાં રોકાયેલો હોવાથી સ્કાટને સારી તરતીબ તથા કેલવણી
મળી હતી. એનો પગ નાનપણમાં ખોડાયો નીશાલે મુકવાને
બદલે એના બાપે એને ગામડાંની હવા ખાવા ધણાક વરસમુધી
રાખી મુક્યો હતો. એ ઓગણીસ વરસનો થયો ત્યારે બારીસ્ટ-
રની પદવીએ પુગો પણ એ ધંધામાં રોકાવાને બદલે સ્કાટે લ-
ખવા પાછલ પોતાનું મન દોડાવ્યું, અને એક જ વરસની અં-
દર એણે કેટલાંક જરમન કાવ્યોનો ધર્મેજમાં તરજુમો છપાવ્યો.

ત્યાર પછી Border Minstrelsy નામે સ્કોટલેન્ડના આગલા શાહેરના સામઠાં ગીતનો સમાવ એણે ઠીક આકારમાં પ્રગટ પાડ્યો. છવીસ વરસની વયેતો એણે કારપેનતર નામે એક અ-હસયની છોકરી સાથે નેકા કીધા. અને એસ્ક નદીના મુખ આ-ગલ એક ઘર રાખી જીવે રહ્યો. ખારીસ્ટરના ધંધામાં કંઈ ન વલવાથી એના બાપની ટોલીના વડા બકલકના ઉમરાવની ભલા-ભાણથી એને સેલકરક પ્રગણના નાજર અથવા સેરીફની જગ્યા આપવામાં આવી. થોડાં વરસ રહીને ફ્રેન્ચદારી અદાલતના ન્યાય-ધીશ તરીકે તેર હજારના પગારે એ નવી જગ્યા ચલાવવા લાગ્યો. નાજર અને ન્યાયધીશ બંને જગ્યાઓ સાથે ચલાવવામાં એને ઘણી અડચણ પડતી હતી, તે પછી જ્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી એ બંને ઓધાપર એ મુસ્તકીમ હતો. ફ્રાન્સમાં નેપોલ્યનનો તે વખતે દોર ચાલતો હતો અને યુરોપનો દરેક કાબેલ વીધવાન એ ખારીક મામલો તપાસતો હતો તથા તેનીપર ટીકા કરતો હતો. French Revolution અથવા ફ્રાન્સના રાજની ફેરબદલીનો તે એ વખતે હતો. તે વખતે યુરોપમાં સઘલે ડેકાણે આ નામચીન નેપોલ્યનની દેહિશત પેઠી હતી. જોકે વેલાતના ઘણાખરા વિધવાનો એ રાજ્ય ચરચામાં બાગ લેતા હતા પણ સ્કોટે મુદ્દલ એ વીશિ એસારો પણ લખ્યો નહી. જાણે આસ-પાસે કંઈજ બનતું ન હોય તે માફક શાંત રહી એ માત્ર પો-તાનું કામ કરતો. એ વખતે બકલકની ઉમરાવજીની ભાગણીથી એણે સ્કાય લોકોની મારામારીને લગતાં બે ત્રણ કાવ્યો જોડી છપાવ્યાં. સ્કોટલેન્ડ દેશને વેલાત સાથે જોડી નાખ્યો તે અગાઉ જ્યાં માહોમાહે બેહદ પાહાડી જાતો એકેક સામે યુદ્ધ ચલાવતી હતી અને રાજનીસત્તાનો પણ ધનકાર કરતી હતી. અફગાનીસ્તાનના રાજ મામલા જેવો ત્યાંનો મામલો હતો. એ વખતને અનુસ-રતી મારામારીઓનું વર્ણન તથા સ્કાય તાપકાઓનું ખ્યાન આ કાવ્યોમાં જોવામાં આવેછે. તે વખતે Edinburgh Review નો પુર ફેલાવો હતો તથા એ ચોપાનું બાદશાહી ટોલીવાલાઓનું હોવાથી એનો અધીપતી સ્કોટપર સજર ઉતરી પડ્યો. સ્કોટને આ વાતથી ઘણો જોરમાં ચઢકો લાગો અને તેણે એ ચોપા-

ન્યાંની સામે જાણીતું થયલું Quarterly Review લખવાનું સર ક્રાધું. એ ત્રણ વરસમાંતો એની કલમથી અનેક કાવ્યો લખાઈ બાહાર પડ્યાં, અને એની ઘણી તારીફ થવા લાગી. જોકે એનાં કાવ્યો કંઈ ફીલસુફી અથવા જોરમંદ બેટમાં લખ્યાં નથી, તોપણ તેમનામાં સમાવેલી વારતા ઘણી રસીલી હોવાથી લોકો એના કાવ્ય તે વખતે ઉલટથી વાંચતાં હતાં. એનું છેલ્લું Rokeby નામનું કવિતા પુસ્તક બાહાર પડ્યું તે વખતે સ્કાટને કબુલ કરવું પડ્યું કે બાઈરનની Childe Harold જે તેજ સમે સાથેજ બાહાર પડી હતી તે ઘણી સરસ અને નાદર હતી. એથીજ બાઈરનને કવિતા લખવાનું સોંપી એણે પોતાની કલમ માટે એક નવોજ રસ્તો સોધી કાઢ્યો. તે નોવેલ અથવા ફીલપસંદ કથા લખવાનો હતો. નોવેલ લખવામાં સ્કાટની કોઈ ખરાબરી કરી શક્યું નહીં. વેવરલીના છુપા પરદા હેઠલ ભરાઈ એણે એક પછી એક નજદીક અઠાવીસ વારતા રૂપી પુસ્તકો બાહાર પાડ્યાં. છુપો રહીને એ ઘણી રમુજ ચલાવતો હતો. જોકે બાઈરન અને બીજા સર્વ નામીયા લખનારા પામી ગયા કે સ્કાટજ આ બધાં પુસ્તકોનો લખનાર છે તોપણ પરદેનશીન રહેવાનો એને શું સખખ હશે તે જાણવાને ઘણા ખંબી હતાં. કેટલાક લખનારા તો નાના રસાલા લખી પ્રજાને જણાવતા કે એ કથાએનો લખનાર સ્કાટ સીવાય બીજો કોઈજ હોય નહીં. પણ સ્કાટ તો જાણે જાણતોજ ન હોય તેમ હા કે નાનો એક હરફ પણ બાહાર પાડતો નહીં. એ પ્રમાણે દશ વરસ વહી ગયાં અને એક દહાડે જાહેર ખાણુંપર એ વીશ ટીકા થયાથી સ્કાટને એકરાર કરવો પડ્યો. પણ એ ભરમ સીવાય સ્કાટનો એક બીજો ભરમ પણ કોઈ જાણતું ન હતું. Constable and Ballantine નામના ચોપડી છાપનારાઓની પેહેડીમાં સ્કાટનો ભાગ હતો, પણ એ વીશ એના જાણી મીત્રો કે સગાહવાલાં પણ વીસ વરસ તુલીક આજુબાજુ રહ્યાં. આ દાલતની એ માટી જગા એ ધરાવતો હતો તેથી એને સારી અવક હતી. અને વલી એને ચોપડીઓનું મલતું હતું તે તો જુદું; પણ એ સર્વ માયા પુજી ઉપલી પેહેડીમાં ભાગ્યા દાખલ. એણે રાખી હતી અને જ્યારે એ પેહેડી ભાંગી ત્યારે સ્કાટની

સર્વ પુણ્ય પણ ધસડાઈ ગઈ અને ત્યારેજ એના ભાગ વીથે એના ઓલખીતાઓએ તથા લોકોએ જાણ્યું. એની દોલત ધસડાઈ ગઈ એટલુંજ નહીં પણ પેહેડીતું કરજ આપવાને પણ એને માથે આવી પડ્યું. હવે એણે ધીરજ રાખી અને મોટાં મનથી લખવા પાછલ બહુ મહેનત લીધી અને એક પછી એક લખાણની આવકમાંથી માગનારાઓને પતાવતો ગયો. તો પણ જે ગોદા એને લાગો તેની ચીંતાથી તે અતીશય ઉદાશી દેખાતો હતો. એની તંદરોસ્તી લથરી પડી, બચ્ચાં છોકરાંનો કખીલો વધવા લાગો, અને માગનારાઓનું લેહેણું તો હજુર નીકલતું હતું. સરકાર તરફથી એને આગખોટ મળી તેમાં બેસીને એ તંદરોસ્તી સુધારવાને ખાતર ઇટાલીના કોસ્તા તરફ ફરી આવ્યો. પણ એક ભાણું વાહાણુ ઝાંઝુ નીભી શકે નહીં, તેમ સ્કાટ તો આગખોટમાં વધારેને વધારે ખીમાર થતો ગયો, અને પારકાં દેશમાં મરવા કરતાં પોતાના પાહાડી મુલકમાં ઘટાવાની તેની મરજ હતી તેથી એકેદમ પોતાના દેશ તરફ પાછું હંકારીને પોતાની જન્મભુમીપર આવીને પ્રાણ મુક્યો (ઈ. સ. ૧૮૩૨). સ્કાટ ઘણો મીલનસાર અને ખુશમીજળ હતો. બાઇરન, વરડસવરથ, કોલરીડ્જ, ઇર્વીંગ, મુર, વગેરે કાબેલ માણસો સાથે એને અતલગતી દોસ્તી બાળ હતી. પોતાના લાગવગથી અને અનુભવથી એ ઘણાક લખનારાને સલાહ તથા મદદ આપતો હતો.

The Lay of the Last Minstrel અથવા સ્કાટલાંડના છેલ્લા શહેરનું ગીત ઘણા દબ્બપ્પાથી ઉંઘડે છે. સ્કાટનાં સર્વ કાવ્યો એના દેશની અસલ ટોલીઓની મારામારી તથા હુટકાત તથા માહિમાહેની લડાઈઓપર રચેલાં છે. ઉપલાં કાવ્યમાં Branksome Hall અથવા બ્રકલકના ઉમરાવના મહેલ વીથે જે સતરો લખીછે તે ઘણા જોરથી દોડે છે. સ્કાટ કહે છે કે એ ઉમરાવના મહેલમાં ઓગણત્રીસ પેહેલવાનો હમેશ ધાલ તરવાર બાંધી બીરાજેલા જોવામાં આવે છે, તથા એમના ઓગણત્રીસ મદદનીશ સ્વારો ઓગણત્રીસ તેજ ધોડાની સફ મારી બારણાં આગલ ખરે પગે ઉભા રહે છે, તથા તેમના ઓગણત્રીસ નોકરો રોબમાંજ હાજરીપર બોલાવતાં વાર આવી ઉભા રહે છે.

Nine and twenty knights of fame
 Hung their shields in Branksome Hall;
 Nine and twenty squires of name
 Brought them their steeds to bower from stall;
 Nine and twenty yeomen tall
 Waited, duteous, on them all:
 They were all knights of metal true,
 Kinsmen to the old Buccleuch.

એજ રસીલાં કાવ્યમાં સ્કાટની પોતાના દેશને માટે લખેલી
 જાણીતી થયેલી લીટીઓ સમાયલી છે. એના જેવી દેશહીતકારોક
 શુરવાલી કવિતા કદાચજ ન મળે.

Breathes there a man, with soul so dead,
 Who never to himself hath said,
 This is my own, my native land ?

Marmion, Lady of the Lake, Lord of the
 Isles, Harold the Dauntless વગેરે સર્વ કાવ્યો સ્કાટ-
 લાંડના પાહાડી તાલકાઓના લડાયક દોરથી ભરેલાં છે. સ્કા-
 ટની સર્વથી સરસ કવિતા તો Lady of the Lake (સરોવરની
 બાનુ) ને નામે આપવાય છે. એ કવિતાની ખેટબાજી ધણી મધુર છે
 એ કાવ્યનો ટુક ધનતેઆખ અતરે ઉતારી લેએ છીએ.

જ્યારે સ્કાટલાંડનો જેમસ રાજા નાનો હતો, ત્યારે સર્વ
 રાજ્ય કારખાર તેના બાહાદુર પ્રધાન દગલાસ ચલાવતો હતો.
 એ પ્રધાને ધણીક લડાઈઓ મારી હતી. એની એલન (Ellen)
 નામે એકપુરી ખેટી હતી. જ્યારે રાજા પુખ્ત ઉંમરનો થયો
 ત્યારે ખીજા દરબારીઓએ તેના કાન ભરી દગલાસને દેશ ની-
 કાળ કહાવ્યો. પણ આ ઉમરાવને દેશ છોડવા ન ગમવાથી તેના
 એક રોડરીક નામે સગાના આસર તલે તે ખેડુતના લેખાશ-
 માં પોતાની દીકરી સાથે જઈ રહ્યો. આ રોડરીક એક પાહાડી
 ટાણીનો સરદાર હતો. એની બાવડી તો છોકરીને જન્મ આપ્યા
 પછી થોડાં વરસે મરણ પામી હતી તેથી છોકરીની કેલવણી
 તથા ઉધર ભાવનો આધાર સર્વ દગલાસપર હતો. એ પ્રમાણે
 ઘણાંક વરસો ગયાં, અને એલન તો દહાડે દહાડે જીવાની

અને જોખનમાં પુર ખોલી નીકલી. તેણી પોતાના ખાંપની મરજી પુછીને એક માલકમ ન.મે રાજના દરબારી સાથે અંદરહ હતી. આ માલકમ સીવાય રાજની દરબારમાં અથવા આખાં પાયત ખંતશ્ચેદરમાં દગલાસની કારકીરદી વીશ ખીજી કોઇએ જાણતું ન હતું. એલન પણ પોતાના ખાંપની અસલ હાલત વીશે જુજ વાકેફ હતી. માલકમ કોઇ કોઇ વખતે કોઇ ન જાણે તેમ તેણીને તથા તેણીના ખાંપને મલવા આવતો હતો. આ વાત રાંડરીકને પસંદ ન હતી. તે એલનને પોતાની ખાંપડી કરવા માહતો હતો, પણ એલન તો તેનો કરડો સ્વભાવ જોઇને તે નથી બહુ પુજતી હતી આવા સંજોગ વખતે રાજ જેમસ શકાર ગાહે નીકલેલો રસ્તો ભુલ્યો, અને પોતાના રસાલાથી છુટા પડ્યો. એક ગોરખર પાછલ ઉલટથી લાગવાથી તે પોતાના માણસોથી છુટા પડી ગયો, અને એવી ધીમ્ ઝાડીમાં તથા ખીણોમાં આવી પડ્યો કે મુદલ રસ્તો પણ મુલે નહીં. શકારથી આખરે તે નીરાશ થયો, અને આખા દહાડાનો ધોડો ઠકેલો હતો તેથી તેણે પથરપર પડી એકાએક મરણ પામ્યો. માત્ર એ ત્રણ કુતરાજ તેની સાથે જીવવા પામ્યા હતા. ધોડો મરી જવાથી તો રાજ વધારે અશક્ત થઇ પડ્યો, અને ગોરખરપર હજારે હજાર દયાનંતના શુખનો નાખવા લાગો.

Woe worth the chase, woe worth the day,
That cost thy life; my gallant grey!

કોઇ પણ માણસ આસપાસ હોય તો તેને પોતાની હાલત જણાવવા માટે એણે રણસીંગડુ પુકડુ, પણ કંઇ જવાબ મળ્યો નહીં. આથી નીરાશ થઇને જંગલ જોહાનમાં એકલો ભટકવા લાગ્યો. સુરજ પણ અસ્ત પામવા આવ્યો હતો તેથી તે પાહાડી ખીણમાં તો થોડુજ અજવાણ પડતું હતું.

The western waves of ebbing day
Roll'd o'er the glen their level way;
Each purple peak, each flinty spire,
Was bathed in floods of living fire.

ભટકતાં ભટકતાં તે આગલ આવ્યો અને એક ઉંચી ટેકડી કુંદાવીને એક સરોવરની આસપાસ આવી પુગયો. કોઇ પોતાનો

રસાયણર અહી હશે એવું વીચારીને વલી તેણે રણસીંગડું કુ-
કડું. પણ તેવામાં સરોવરને વલ દધને એક જીવાન કન્યા મ-
છવો હંકારતી આવી પુગી. આથી તે ધણે! અજબ થયો અને
વીચાર કરવા લાગો કે આવા જંગલમાં તે કોણ વસતું હશે ?
અને વલી આવી શું દર કન્યા ? અને વલી એકલી ? એવાએવા
અધારી વીચાર દોડે છે તેટલામાં તો મછવો આગલ આવી
પુગયો. એ કોઈજ નહી પણ પેલા દગલાસની છોકરી ખુબસુરત
એલન હતી. તેણીના બાપ જ્યારે આવતો ત્યારે રણસીંગડું
કુકતો હતો, અને તે દહાડે તેણીના બાપના આવવાની વક્રી હતી,
તેથી પેલા રાજનું પેહેલું રણસીંગડું સાંભલી તેણી મછવો હં-
કારતી બાપને લેવા આવી હતી. હવે પેલા રાજનો આ કન્યાનો
બરાબર નીહાલીને જોવા સારૂ આડીમાં ભરાયો. પેલી એલનતો
કોઈને ન જોવાથી અચરતીમાં ઉભી રહી. હમણાંજ કોઈનું ર-
ણસીંગડું વાગ્યું અને એટલા વારમાં કેમ ગેબ થઇ જાય ? પેલા
રાજનો હજીર બાહાર નીકલતો નથી, પણ આડીમાં ભરાઇને
તેણીને ઠીકીઠીકી જોયા કરે છે. તેણીની ખુબસુરતી તથા તેણીને
સાઈન અને રેશમી પોશાક જોઇને તે તો છકજ થઇ ગયો.

And ne'er did Grecian chisel trace

A Nymph, a Naiad, or a grace,

Of finer form or lovelier face :

* * * * *

A chieftain's daughter seemed the maid ;

Her satin snood, her silken plaid,

Her golden brooch-such birth betray'd.

જ્યારે કોઈ પણ માણસ ન જણાવ્યું ત્યારે એલન “ બાવા,
બાવા, ” કરી મોટે હક મારવા લાગી. પણ જ્યારે જવાબ ન
મળ્યો, ત્યારે પોતાનો આશક (માલકમ) મશકરી ખાતર ભગઇ
રહ્યો હશે એમ સમજી તેના નામથી તેણી હક મારવા લાગી.
એજ વખતે પેલા રાજ બાહાર નીકલી આવ્યો, અને રસ્તો
ભુલેલા એક પરદેશી છે એમ જણાવ્યું. એલન તો આ પારકા
મરદ આગલ શરમાઇ ગઇ અને એકેદમ મછવાને ઝાંક આવી
થોડે દુર ખસી જઇ પોતાનો પોલકો બરાબર સમારી તથા છાતી
ઢાંકી પાછી કીતારા તરફ આવી પેલા મરદને જોવા લાગી.

જ્યારે રાજાએ તેણીની ખાતરી કીધી કે તે કોઈ હુમ્મો દાંગો ચોર નથી, પણ સારા માણસ છે, ત્યારે એલણે તેણે મધ્યામાં આવવા દીધા અને ધર તરફ મધ્યો દંકાર્યો. પોતે એકલા બેસી રહે તે કરતાં હલસુ તેણીની પાસે માગી મધ્યો દંકારવાની રાજા તજવીજ કરવા લાગ્યો, પણ કોઈ દહાડે એ કામ કીધું નહીં, તેથી વારે ધડીએ જીલ કરતો અને તે જોઈ એલન તેની પર હસતી હતી. એ ભ્રમ રાજાના વખતમાં સ્ટરલિંગ શેર સ્કાટલાંડનું પાવતખત કેહેવાતું, તથા તે વખતના લોકો ધણું વેહેમી હતાં અને સ્ત્રી જાતને બહુ માન આપતાં હતાં. જ્યારે કીનારા પર ઉતારી એલન તેને ધરમાં લઈ ગઈ તેવામાંજ ઉપર પર રાજાનો પગ પેસતાંજ એક જોડી તલવાર એકાએક પોતાની બેસેજ ખુટીપરથી ટુટી પડી. આતો અપસંગતનું મુખ દેખાયું તેથી રાજા ધણો અશયાણો પડી ગયો, અને વેહેલા વેહેલાએ પેલી તલવાર ઉચકીને પાછી મુકી. પણ તલવાર ધણી બારી હાવાથી તેનેથી ઉચકાઈ પણ નહીં, અને રાજા ભરમમાંજ બાંધ્યો કે તેના દેશમાં એકજ શખ્સને તે જાણે છે કે જે આ તલવાર ફેરવી શકે. તેણે એ પ્રમાણે દગલાસને માટે ઇસારા કીધો, પણ એલનનો પોંગેલખુટી હતી અને પોતાનાં ખાપનો ભરમ કોઈને પણ કેહેતી નહતી, તથા તેણીએ તરત ઉતર વાંધ્યો કે તેણીનો ખાપ તો આ તલવારથી રાખસોને આજેજ કરે છે. વધી તેણીએ વધારે જણાવ્યું કે ધરનો ધણી બાહાર ગયો છે અને મેહેલમાંતો સ્ત્રીઓ અને ચાકર નકરે છે. ધરમાં સર્વ સ્ત્રીઓ વગેરેને મલી બેઠી, તથા પોતે એક ઉમરાવનો છોકરો છે એવું બોલું નામ આપી, તથા પોતે કેમ આ જગ્યાએ આવી પડ્યો તેનું વર્ણન કરી, તેણે તેમની નસલ પુછી. એલણે હાજર જવાબ વાંધ્યો કે ધરમાં રહેનારાં સર્વ પરી જાત છે અને જાદુ કોતલથી પુર માહિતગાર છે, વાસ્તે તેણે વધારે પંચાતી કરવી નહીં પણ મુગો મુગો ખાઇપીને પધારી પર પોહાડી જવું. આટલાં વર્ણનથી સરોવરની ખાનુનાં દાસ્તાનનો વેહેલો ભાગ પુરો થાય છે. ખીજા ભાગમાં પેલા રાજાને સવારના પોહારમાં ખવાડી

પીવાડીને એલન રૂખસદ આપે છે, તે વખતે દગલાસનો એક
કુદરો શાહર નીચલું ગાણું ગાય છે.

“જેમ હાલિસાં પરથી પાણી સરી જાય છે તથા જે-
ટલી જડપથી દરીયાનો વમલ બદલાય જાય છે, તેટલીજ ઝડપથી,
તું, ઓ પરદેશી ! આ હમારી પરોણાગત બુલી જાશે, અને
આ હમારાં ગરીબ ટાપુને યાદ પણ કરતોના ! ઓદાની મેર-
ખાનીથી બાદશાહી દરબારમાં તારો દરજ્જો વધી, અને લડા-
ધમા તું હમેશ કૃતેહ મેલવો ! શેકરગાદમાં તને સારા શેકાર
હાથ લાગો, અને ખુબસુરત સ્ત્રીઓ જ્યાં ભેગી હોય ત્યાં તને
ઝાટું માન મલો ! ઓદા તારી તલવાર હમેશ તેજ રાખો, તારા
મીત્રો અને તારી બાયડી તને વફાદાર રહે, અને એમના રક્ષા-
રમાં મશગુલ રહીને તું આ હમારાં નાનાં ટાપુને વીસારી મેલજે”

Not faster yonder rowers' might

Flings from their oars the spray,

Not faster yonder rippling bright,

That tracks the shallop's course in light,

Melts in the lake away,

Than men from memory erase

The benefits of former days ;

Then, stranger, go ! good speed the while,

Nor think again of the lonely isle.

High place to thee in royal court,

High place in battle line,

Good hawk and hound for silvan sport,

Where beauty sees the brave resort,

The honour'd meed be thine !

True be thy sword, thy friend sincere,

Thy lady constant, kind, and dear,

And lost in love and friendship's smile

Be memory of the lonely isle.

આવી રીતનું ગીત ગાવામાં આ કુદરો શાહરની કદ મ-
તલબ હતી. તે કુદરો ગ અને વીસારવંત હોવાથી તથા જેમસ
રાજાને પીછાનવાથી તેણે બાણકું કે, જે રાજા દગલાસને માટે
અહીં પુછપરછ કરશે, અથવા રાડરીકનો હુટકાતીયો પહવાર તને

માલકમ પડશે તો તે સર્વને ગરદન મરાવશે; તેથીજ તે તેને આ ટાપુ ભુલી જવાજ કહેછે. રાજાતો મહવામાં જતાં જતાં એલનને નમી નમી સલામ કરતો ગયો; અને એલનનું દીલ પણ તેની યાદમાં ધડકવા લાગ્યું. પેલો રાજાતો ખરેજ ધ્યારમાં ગીરકતાર થયો હતો. એલનને પોતાની સલામ ન દેખાતી હશે એવું ધારી હવે તો તે આંખે દરીએ તેણી તરફ પોતનો રૂમાલ ફફડાવા લાગ્યો. એલનતો દરીયા કીનારા તરફ ખેડી ખેડી એ જોઈને હસતી હતી. વલી એજ વખતે પેલા બુઝ્ધા શહેરે એલન આગળ રાડરીકને માટે વાત છેડી, પણ એલનને તો સોગંદ લીધા કે તેણી જોગણનો અવતાર લેશે અથવા ભીખ માગશે પણ રાડરીકને વરશે નહીં.

Rather will Ellen Douglas dwell
A votaress in Maronnan's cell ;
Rather through realms beyond the sea,
Seeking the world's cold charity,
An outcast pilgrim will she rove,
Than wed the man she cannot love

હવે એજ વખતે રાડરીક પોતાની પાંડરી ટોલી સાથે રાજાની રૈયતપર હુત મેલવાંને આગ્યો. દગલાસ અને માલકમ પણ સાથેજ એજ વખતે શેકારગાહથી આવી લાગ્યા, અને રાતના આવી વખતે રાડરીકે એલન માટે દગલાસ પાસ માગણી કરીધી. દગલાસે આ વાત ધણી નમનતાપથી ના પાડી અને જો તે તેનીપર ખફ થાય તો તે તેની છોકરીને સાથે લઈને જુદા રહેશે એમ જણાવ્યું. એલન પણ મેજપર સાથે ખેઠેલી હતી તેથી આ ગોફતેગો સમજી ગભરાવા લાગી, કાંઈકે રાડરીકનો આસરે તેમની પડતી હાલતમાં તેઓને નીભાવી લેતો હતો; વાસ્તે તેને છોડી જ્યાથી તેઓ બાપ દીકરાં નાહક હેરાન થશે એમ વમાસણ કરવા લાગી. વલી તેણી રાડરીકની યૈરી થવાને તદ્દન નાખુશ હતી તેથી ખમના વીચારમાં પડી. જો રાડરીકને પરણી જાયછે તો તેણીનો બાપ સલામત રહેછે ; જો તેણી પરણવાને ના કહેછે તો ખંને બાપદીકરી ધાસ્તીમાં આવી પડેછે. વલી તેણી રાડરીકને મુદ્દલ આહતી નથી ત્યારે પરણેજ કેમ ? અને

માલકમનું શું થાય ! એવા એવા વીચારના વમલમાં તેણી પડી. આવી તેણીની હાલત કવિએ એક ઉદ્ધમાં ચાલનાર (Somnabulist) સાથે સરખાવી છે. માલકમ એલનની સામે ખેડો હતો તે તરત તેણીના વીચાર પામી ગયો. અને એલનને ધીરજ તથા દીલાસો આપવા ઉઠી આવ્યો. તેને જોઈ રૈડરીક એકેદમ પ્યારની ધુનમાં તેની સાથે વલગી પડ્યો અને ખંતે જોધાઓ ત્યાંજ માગમારી કરવા લાગ્યા. આખરે ઘણી મહેનતથી દગલાસે તેમને છુટા પાડ્યા, અને એજ વખતથી માલકમની ટોલી સામે રૈડરીકે વેર લેવા ધારણું. ત્રીજા ભાગમાં રૈડરીક માલકમની ટોલીવાલાઓ સામે લડાઈની તૈયારી કરે છે. તેનું ખ્યાન સમાવેલું છે. પણ રાજાને એ વાતની ખબર થવાથી પોતે એ સધલાં પાછાડી તાયફાઓને દબાવી નાખવા સારૂ લશ્કર લઈ આવે છે અને ચોથા અને પાંચમા ભાગમાં લડાઈનો દમામ તથા દોર સ્કોટે ચીતાર્યો છે. એ વખતે દગલાસ જણાઈ આવવાથી રાજાના દરબારીઓના હાથમાં સપડાઈ જાય છે, તથા માલકમે જે લડાઈ ઉઠાવી તે માટે તે પણ ખંદીખાને પડે છે. વલ્લી રૈડરીક જખરી લડાઈ કરી આખરે રાજાના હાથ પર સીકસત ખાય છે અને તેપણ કેદ પકડાય છે. આ સર્વ વીગતો સાંભલીને એલણુ તો ખેડામ ખતી ગઈ અને રાજાની દરબારમાં જઈ પોતાના ખાપને માટે મારી આહી તેને છોડવવા ખાતર પેલા બુધ્ધા શહેર સાથે સ્તરલીંગ શહેરમાં આવી પુગી. એલણુને એક ઝાડ આગલ ખેસાડી પેલા બુધ્ધા શહેર પેહલાં દરબારમાં ખબર અંતર કાઢવા ગયો તેટલામાં તો સ્કાટલાંડનો રાજા પોતે એલનનો નજરે પડ્યો. જે ઉમરાવતી તેણીએ પેરાણાગત કીધી હતી તેજ ઉમરાવથી વગ લગાડી રાજાની દરબારમાંથી પોતાના ખાપને છોડવવા સારૂ તેણી તેની સામે જઈ એલખાણુ કાઢી આજેજી કરવા લાગી. જેમ જેમ એલન તેની આગલ પોતાની બધી વાત કરતી તેમ તેમ જેમસ રાજા સર્વ સાંભલી લઈ મુછમાંને મુછમાં હસતો. તેથી ખનતી મહેનત કરી તે રાજા પર વગ લગાડશે એમ કહી પોતાને આંગલેના બીવી કાઢી તે એલનને આવી ખીજે દહાડે કચેરીને વખતે તેને

મ વા ફરમાવી રાજા ચાલી ગયો. એલાણ હજુ પણ જાણતી નહતી કે એકોઈ ઉમરાવજનો નહીં પણ સ્કાટલાંડનો રાજા પોતે છે. તેણી તો એમજ સમજતી હતી કે કોઈ મોટો દરબારી હશે. ખીજે દહાડે જ્યારે તેણી દરબારમાં મોહપર ખુરજો નાખી ગઈ ત્યારે દાખલ થતાંને વાર ઘણાક અમલદારો તેણીની મશકરી કરવા લાગ્યા, અને લડાઈમાં એણી પણ પકડાઈ હશે એમ સમજી તે-ણીને કાઢી લઈ જવા એકએક સાથ મારામતી કરવા મંડી ગયા. પણ એજણે એક સરસ ઉપાય લીધો. તેણીએ તરત ખુરજો ઉંચે કરી પોતાની ખુબસુરતીના જોરથી તેમને છક કરી, ટુક્યા, અને એકેએક અમલદાર તેણીનો મુખડો જોઈ ચુપ થઈ ગયો.

So from his morning cloud appears
The sun of May, through summer tears.
The savage soldiery, amaz'd,
As on descended angel gazed ;
Even hardy Brent, abash'd and tam'd
Stood half admiring, half ashamed.

વલી પેલી વીવી દેખાડવાથી તો અમલદારો હવે તેણીને માન આપવા લાગ્યા, અને તેણીને એક દખલ્યા ભરેલાં દીવાન ખાના-માં બેસાડી રાજાને પેગામ પોચાડ્યો. તરતજ રાજા (જે આવા કચેરીને વખતે પણ સાદા લેખાશમાં એલાણને હલકાવા ખાતર ફરતો હતો, અને તેથીજ એલાણ તેને દરબારી ઉમરાવ સમજતી હતી) આગ્યો, અને એકદમ ઉઠીને એલન તેને બગલમાં હાથ આવી વાત કરતી કરતી આગળ ચાલવા લાગી. ઘણાક આરાસ્તે જોર-ડાએ પસાર કરીયા પછી તેઓ દરબારમાં આવી પુગાં, અને જ્યાં દર-બારમાં દાખલ થયાં કે સવ અમીરો, ઉમરાવજનોઓએ ઉઠીને તેમને માન આપ્યું.

To him each lady's look was lent ;
On him each courtier's eye was bent ;
Midst furs, and silks, and jewels sheen,
He stood in simple Lincoln green,
The centre of the glittering ring.
And Snowden's knight is Scotland's King !

હવે એલાણની આંખ ઉઘડી. તેણી હવે સમજી કે જે શખ્સ સરે-
વર આગલ પેહેલાં તેણીને મળ્યો હતો તે તો તેણીનાં વાહલાં
દેશનો રાજા હતો ! તરત બગલમાંથી હાથ એવી કાઢી ભર કચે-
રીમાં તેણી ગુથણમરીએ પડી પોતાનાં બાપના છુટકારાને માટે
અરજ કીધી. પણ રાજાએ તો ગદ્ય સાંજનોજ પોતાના બાહા-
દુર પ્રધાનને છોડ્યો હતો અને તેને તેજ વખતે પોતાનો ફરી-
થી પ્રધાન બનાવ્યો હતો, તેથી તરત દગલાસ ગમ આંગલી
કરી તેણીને દેખાડ્યો. એલાણ હવે ગુપ્તગુપ્ત થઈ બાપને ટોટે
વલગી. રાજાએ હવે સર્વ દરબારમાં બોલાસે કીધો, અને એલ-
ણને પોતાની રાણી કરવાને આસ્તે કાનમાં સમજાવ્યું. પણ પેલી વી-
તીતો એલનના હાથમાંજ હતી. તે કંઈ તેણીએ પેહેડી ન હતી,
અને જ્યાં સુધી વીતી હાથમાંજ જોય ત્યાંસુધી રાજા તો તે-
ણીનું કેહેણ કરવાને બંધાયેલો હતો, તેથી માટે સાદે બોલી
હકયો કે હજુર તેણી શું માગેછે ?

Thou still dost hold

That little talisman of gold,

Pledge of my faith, Fitz-James' ring—

What seeks fair Ellen of the king ?

એ પ્રમાણે બોલીને રાજાએ એલાણની આંગલીએ વીતી
ચેહરાવી અને એલાણની પોતાનાં ચલકતાં બવીશ વીશ ત્યારેજ
ચુર ખાતરી થઈ.

Fall well the conscious maiden guess'd,

He probed the weakness of her breast.

“ હજુર પણ કંઈ માગણી કરવી હોય તો કરી લેવી, ”
ફરીથી રાજાએ માટે સાદે પોકાર્યું.

Hast thou no other boon to crave ?

No other captive friend to save ?

આ સવાલ રાજાએ જાણી જાહેને કીધો, અને એલન
તેની મતલબ સમજી ગઈ. પણ પોતાથી શરમની મારી કંઈ બોલી શકા-
યું નહી તેથી બાપના હાથમાં વીતી આવી પોતાના ખ્યારા માલકમ
ને માટે અરજ ગુજરી કે તેનો પણ જીવ બચાવે. પણ રાજાએ
તો કોઈ બીજાનો શુષ્પત પાલવા સાફ ના કહ્યું ત્યારે એલન

પુરી ગભરાઈ. એક વખત માલકમ સાથે તેણીને મોહપત ખાજી હતી તે હવે સર્વ ખુલ્લું કેમ કરે ! રાજાએ વલી ચોખદારને મુદ્રા દમ કીધી કે માલકમને સાંકલે સાંકડી ખેડી થોડી તરત હાજર કરે. હવે એલણે પુરી ધાસતી ખાધી. પણ તેવામાં અમારતથી માલકમ પણ કચેરીમાંથી ઉઠી આવ્યો, અને તરતજ ઘડીયાલની સાંકલી તોડી માલકમનાં ગલાંમાં નાખી તેનો એક છેડો એલણના હાથમાં આપી રાજા પોતેજ પોતાનો હોકમ ખજા લાવ્યો. એલણના હાથમાં માલકમ આવેલા જોઈ આખી કચેરીમાં પુર હસાહસ થઈ, અને તરતજ ફાંસો કઢાવી નાખી એલને સાંકલી છોડી દીધી. છેલ્લે તેણીએ રાડરીકની જાંઘીને માટે પણ અરજ ગુજારી, પણ રાજાએ તો તેને અગાઉથીજ ગરદન મરાવ્યો હતો કે પછી એલનનો ખોલ રદ ન જાય, તેથી એલનને ચુપ ખેસવું પડ્યું. એ રીતે આ સરોવરની ખાનુની કાહાણીનો મુલ છેડો આવે છે. સ્કાટનું એ કાવ્ય ઘણું વખણાય છે. એની ખેટખાજી પરથી જણાવું કે એ કાવ્ય આર સ્વરી અથવા આઠ પદની લીટીઓમાં લખાયું છે અને વલી ઘણાં અરાં એનાં સ્કામ કવેતો એવાંજ સે-હેલાં અને રસીલાં છે. સ્કાતનાં ખીજાં સર્વ કાવ્યો એ કવિતાથી ઉતરતાં છે. એજ કાવ્યના એક ફકરામા કવિ કહી જાય છે કે જરાપણ અટક્યા વગર વખત પોતાનું કામ કર્યો જાય છે. જે બુદ્ધાઓ પોતાના ખાલાપર ખેસાડીને આપણને રમાડતા હતા, તથા તેમની તરેહવાર જુવાનીની વાતો કહી સંભલાવતા હતા તેમનો પણ વખત નાશ કર્યો છે ! અને આ દુન્યાની સપાટીપરથી હાંકી કાઢ્યા છે ! વલી આજે કેટલા બુદ્ધાઓ મરી ચરી રહેલા, ઓય માંતના પંજામાં સપડાઈ જાય એવા થઈ રહેલા હશે ! જેમ એક આગેલાં વાહાણનું અંડેર કીનારાપર ઓટની વખતે દેખાય છે, પણ જ્યારે ભરતી યાય છે ત્યારે જેવાં જોરથી તે ધસડાઈ જાય છે તેમજ આ માણસાજ અંડેરે પણ તણાઈ જવાના !

Time rolls his ceaseless course. The race of yore,
That danced our infancy upon their knee,
And told our marvelling boyhood legends store,
Of their strange ventures happ'd by land or sea,
How are they blotted from the things that be !
How few, all weak and wither'd of their force,

Wait on the verge of dark eternity;
Like stranded wrecks, the tide returning hoarse
To sweep them from our sight ! Time rolls his ceaseless
course.

વલી આ હંમેશં ઉગતો અને આરંભતો સુરજ રોજની.
કેવા કેવા વીચીત્ર દેખાવો નોયછે તેનું અમાન તકસીલવાર આ-
પેલુંછે.

The sun, awakening, through the smoky air
Of the dark city, casts a sullen glance,
Rousing each caitiff to his task of care,
Of sinful man the sad inheritance ;
Summoning revellers from the lagging dance,
Scaring the prowling robber to his den ;
Gilding on battled tower the warder's lance,
And warning student pale to leave his pen,
And yield his drowsy eyes to the kind nurse of men:
What various scenes, and, O ! what scenes of woe,
Are witness'd by that red and strugg'ling beam !
The fever'd patient, from his pallet low,
Through crowded hospital beholds its stream ;
The ruin'd maiden trembles at its gleam ;
The debtor wakes to thought of gyve and jail,
The love-lorn wretch starts from tormenting dream,
The wakeful mother, by the glimmering pale,
Trims her sick infant's couch and soothes his feeble wail.

The Vision of Don Roderick—અથવા પોર્ટુગા-
લના સીનોરનો સ્વપ્નનો—નામ લખેલી કવિતા નામીઆ વેલી-
ગતનની સ્પેન અને પોર્ટુગાલ દેશોમાં મેલવેલી ક્તેહોનું વર્ણન
કરેછે. એ કવિતા યુદ્ધ અને જોરાવર લીટીઓથી ભરપૂર છે.
એમાં સ્પેનસરના લખાણની નકલ કરીછે. એ કાવ્યનો સમલો
નફો સ્કોટે પોર્ટુગાલ દેશના કંગાલ ગરીબોમાં વહેચી આપવાને
માટે મોકલ્યો હતો. ઇંગ્લેન્ડ, સ્કોટલેન્ડ, અને આઇરીશ લોકોનાં
લગ્નકરનું જે કવિ વર્ણન કરેછે તેમાંથી આ નીચલો ફકરો બાહકુર આ-
ઇરીશને લગતો હોતો લીધોછે. નામીઆ વેલીગતન પણ આઇ-
રીશજ હતો જેને વિશે કવિ છેલ્લી લીટીઓમાં તેના દેશીઓને
મગફર રહેવાને ફરમાવેછે.

Hark! from yon stately ranks what laughter rings
 Mingling wild mirth with war's stern minstrelsy ;
 His jest while each blithe comrade round him flings,
 And moves to death with military glee :
 Boast, Erin, boast them ! tameless, frank and free,
 In kindness warm, and fierce in danger known,
 Rough nature's children, humorous as she,
 And He, yon Chieftain — strike the proudest tone
 Of thy bold harp, green Isle—the Hero is thine own

પ્રકરણ ૨૩મું

શ્રેષ્ઠ કવિના ગીતાના સરોદ આજ પણ જાહેર જલસાઓમાં સાંભળવામાં આવેછે. Percy Bysshe Shelly ધૃ. સ. ૧૭૯૨ ના સાલમાં જન્મ્યો હતો. જ્યારે ઉમરે પુગતો થયે ત્યારે તો એણે ઓદાને માનવાને સાફ ના પાડ્યું, તેથી એના બાપે એને ઘરમાંથી એકવાર કાઢી મુક્યો હતો. એણે Queen Mab નામની કવિતા લખી પોતાના નાસ્તીક વીચારો વીસ વરસનો થયો તેટલે તો જાહેર કીધા. એમાં રાજાપર, લોકોપર, તથા ધર્માધીપતીઓપર જબરા ટીકા કીધાછે. સર્વ લોકો નીચ ગોલામગીરી તથા રેવાજની બંદીમાં દીન ગુજારેછે તેને બદલે આ જમીનપર ગમેતેમ ફરી હરી, ગમેતેમ મોજમજાહ કરી, અને તેમને જેમ સુખ સગવડ મલે તેમ દહાડાં ગુજારવા, એજ એનો કાનુન છે. બાપદાદાનો ચાલ તમે તોડી નાખો, મંડલી અથવા માણસોનો આક્રોશ મદલ રાખો ના, એવું તે સમજાવી ગયોછે. આ કાવ્ય છપાવાથી એની પર મોટી ધાડ આવી પડી અને એક સ્ત્રી સાથે છુપાં લગન કરી એને બાહાર ગામ નાસી જવું પડ્યું. The Revolt of Islam અથવા “મહમદી મહજબનું જહનુન” એ નામની કવિતા પણ ઉપલાજ જેવા વીચારો આપેછે. તુરકીઓના તાબા તલેથી છુટાં થવાની ગ્રીક લોકોની ક્રોશસને એણે ટેકો આપી Hellas નું કાવ્ય લખ્યું હતું. એ કાવ્યની છેલ્લી સતરોમાં યુનાન દેશ પાછું સજીવન થશે અને આગલી જાહોજલાલીપર આવશે એવું અનુમાન એણે દોડાવ્યુંછે.

Another Athens shall arise,

And, to remoter time,

Bequeath, like sunset to the skies,

The splendour of her prime ;

And leave, if nought so bright may live,

All earth can take, or heaven can give.

પણ શેલી કવિતા એની નાની અને ટુક કવિતાની મંથુર
એબારતને માટે વખણાયેલા છે. એ કાવ્યોમાં એની કલ્પના પુર
ખીલે છે, તથા ભગ કુદરતના દેખાવો બદલાય છે, તેમતેમ એની
કવિતા પણ રંગબેરંગી અને મંથુર સતરોથી ગાજી નીકળે છે.
The Cloud અથવા વાદલાં પર લખેલી કવિતામાંથી આ એક
ફકરો આપ્યો છે; એમાં ખેવડો અનુપાસ સમાવેલો છે.

I bring fresh showers for the thirsting flowers,

From the seas and the streams ;

I bear light shade for the leaves when laid

In their noonday dreams.

From my wings are shaken the dews that waken

The sweet birds every one,

When rocked to rest on their mother's breast;

As she dances about the sun.

આ નીચલી કવિતામાં સવારનો પોહાર શતે છે તે દેખાવ
ચીતાર્યો છે. આ લીટીઓ ઝડકથી વાંચવી જોઈએ.

Arethusa arose from her couch of snows

In the Acroceranunian mountains ;

From cloud and from crag, with many a jag,

Shepherding her bright fountains.

She leapt down the rocks, with her rainbow locks,

Streaming among the streams ;

Her steps paved with green the downward ravine,

Which slopes to the western gleams :

શેલી કવિના એ વગેરે ખીજાં ઘણાંક ગીતો વાંચવામાં
હતારેલાં છે. એ કવિ નદીમાં ફરતાં મછવાના ઉંધા વલવાથી
ડુખી મરણ પામ્યો હતો. કેટલાક એવું અનુમાન લઈ જાય છે
કે દગા ફટકાથી એને ડુખાડી દેવામાં આવ્યો હતો. એની મરણ

પ્રમાણે એની લાગને બાલવામાં આવો હતો; જે વખતે ઘણાક નામીયા શંખસો હાજર થયા હતા. એની મંડી એક રૂપાની પોગાણીમાં જલવી રાખેલી કેહેવામાં આવેછે.

ક્રેબ્બ કવિ (Crabbe) ઘણીક સાધારણ બાબતો, જેવી કે ગામમાં ગુજરેલી ઇંગ્લી, અપ્પાર સમાચાર, પુસ્તકખાણું વગેરે વીઝ્યોપર કવિતા જોડી ગયોછે. ઇંગ્રેજ ભાષામાં એની કવિતા સર્વથી સેહલી અને સારી છે. એ કવિ કદપના પ્રમાણે નહી પણ સચાઇની રાહ પ્રમાણે કવિતા લખી ગયોછે. એના કેટલાક ફકરાઓ જોરથી લખેલાછે. આ નીચલા ફકરામાં કવિ માણસના સ્વભાવને એક નદીના ઉભરવા સાથે સરખાવેછે. જેમ નદી જોસમાં એકાએક ઉભરી આવેછે તેમજ માણસનો સ્વભાવ પણ છે. અને વધી ફરીથી ન ઉભાય તે માટે મોટી મોટી દવાલો બાંધી પાણીને હદમાં રાખવામાં આવેછે, તેજ પ્રમાણે માણસનો ગુંડ-મીઝજ નરમ રાખવાને માટે કાયદા ઘડાયલાછે. અને જેમ જેમ માણસ કાયદાની ઉપરવારી થાયછે તેમ તેમ સંસ્કાર તરફથી વધારે જોરાવર કાયદા ઘડવામાં આવેછે ત્યારેજ તે દમ્ભો રહેછે. આ અસંકાર ખરો છે અને માણસ જાતને જ્યારે ત્યારે લાગુ પાડવા માટે સાધારણ થઇ પડ્યો છે.

Like some vast flood, unbounded, fierce and strong;
His nature leads ungoverned man along;
Like mighty bulwarks made to stem that tide;
The laws are form'd and plac'd on every side.
Whene'er he breaks the bounds by these decreed,
New statutes rise and stronger laws succeed!
More and more gentle grows the dying stream;
More and more strong the rising bulwarks seem.

કોલરીડ્જ (Coleridge) ના જેવો અસંજ અને ઉંડો વીચાર વાલો કોઇ ફીલસુફ થયો નહયે. એ માત્ર વર્તમાન પત્રોમાં લખીને પોતાનો ગુજરો કરતો હતો. સાઉથી અને કોલરીડ્જ ખંને સાફ થતા હતા. એ ખંનેએ એક નવી મંડલી સ્થાપવાનો બીચાર કરી અમેરીકા જઇ સુપ્તચેતથી દહાડા ગુજરવાની નેમ રાખી હતી. એ મંડલીના પત્રાનપરથીજ પેલી પારસીઓની હા-

સમાં ઉંઘાડી પડેલી ભાઈ બેનની (Pantisocratic) મંડળી ઉભી યાયલી લાગેછે. સર્વ વિધ્વાન માણસોએ સાઉધી અને કોલરડીજને એવીશ જમ્પરા હસી કાઢ્યા, તેમાં ખાયરનતો એમની ખુબ ઠેકડી કરતો હતો. આખરે સાઉધીએ વીચાર ફેરવી પોતાનું નામ કાઢી નખાવું, તેથી કોલરડીજને ધણો ગુરસો ચડ્યો. ખસ ભાઈ બેનની માફક એકમેક સાથ વરતવું, પરણવું, મોજમજાહ મોગવવી, એ તેનો હેતુ હતો. પોતાની જીમ્સાસા ન પાર પડવાથી એ બહુ એદ પામ્યો. એની કવિતા કંઈ પંકાયલી નથી; એતો એના ગદ્ય પુસ્તકો અને ફીલસુફીની કેતાખો માટે પંકાયલોછે. The Ancient Mariner નામે એક ખલાસીની વેહેમ ભરી વારતા બહુ રમુજ ઉપજાવે છે. એમાં ધર્મનો ઉપદેશ સમાવેલો છે. Christabel ની કવિતા એનાં કાવ્ય લખાણમાં સારો ટેક જાણવેછે. એક કાવતરાંજોર માણસના ફરેબથી બે જાણી મીત્રો એકમેક સાથ દુશ્મની રાખી ફરેછે તેનું ચીત્ર આ નીચમી સતરમાં આપ્યુંછે. એના લખવા ત્રમાણે એક દોસ્તદારપર બ્રૂકા થવું અને ઘેલાપણાને વશ થવું ખરાખર છે. આએ જ જાણી ભરેલી દુન્યામાં સર્વ સાથ હલીમલીને ચાલવું એજ કાયદો કારક છે.

Alas! they were but friends in youth,
But whispering tongues can poison truth,
And constancy lives in the realms above,
And life is thorny and youth is vain;
And to be wroth with one we love
Doth work like madness in the brain.

કોલરડીજ અશીર્ણુ હતો, તથા એ પુરાં બસનના લખ્યા એ બહોળ હિરાન થતો હતો. ધૃ. સં. ૧૮૩૪ માં એ મરણ પામ્યો હતો.

Southey કવિના નામથી કોઈજવાર જાણખાયછે. જો કે એણે ઘણાંક કાવ્યો લખ્યાંછે પણ તે સર્વ જીવ વગરનાંછે. એનું એક કાવ્ય ચડતો દરજ્જો ધરાવતું નથી. ખાધરનના વખતમાં એ દરખાશી કવિ હતો, અને સરકાર તરફથી એ સા-

ધ્યાતું આતો હતો. જ્યારે ત્રીજો જીયોરજ રાજ મરણ પામ્યો, ત્યારે એણે દરબારી કવિ તરીકે તેની પર કચ્છીત વીલાપ કીધો, તથા Vision of Judgment ના કાવ્યમાં એની રાજ્ય નીતીની તપાસ કરીને જીયોરજને અદિશત મહ્યું છે એવો ગુમાન ભરેલો છેડો આણ્યો. પણ બાઇરને ઇટાલી વેરથી એને છાડ્યો નહી. બાઇરનને એને સાઉથીને મુદ્દલ બનતું ન હતું, એને બાઇરન તો હમેશ સાઉથીને તેની ચાપલુસી માટે ખુબ એને વારંવાર ધીકારી કાઢતો. ઇટાલી વેરથી બાઇરને એક સરસ એને રમુજ Vision of Judgment નામનું કાવ્ય લખી ઇપાણું; તેમાં બોદાઇ દરબારે જીયોરજનો કેવો ઇનસાફ થયો તેનું હસવાના ભાવ પાડતું ચીત્ર આપીને તે દોજખમાં પડ્યો છે એમ જણાવ્યું. આથી બાઇરનને બદલે બચારા છાપાખાનો વાલાને બારે દંડ કરવામાં આવ્યો, એને તેને કેદખાનાની ધમકી આપી આ કાવ્યની સઘની નકલો સગકારે બારી નખાવી. એ વીશે બાયરનના પ્રકરણમાં વધારે બોલાસેવાર જોવામાં આવશે. સાઉથીના આ નીચલા ફકરામાં માણસ પર આકૃત આવી પડે તે વખતે પુર ધીરજથી ખમવાને નશીયત દીધી છે. જેમ સુરજ એને ચાંદપર પણ ફેટલીક વખત વાંદલાંએનો દોર આવી પડે છે તેજ આફક સારાં એને નેક માણસો પર પણ કોઇવાર વીપતી આવી પડે તો તે તેમને હીમત રાખવાને નશીયત દે છે.

Repine not, O my son !

In wisdom and in mercy, Heaven inflicts,

Like a wise leech, its painful remedies.

If ye would know

How visitations of calamity

Affect the pious soul ! 't is shown ye there !

Look yonder at that cloud, which, through the sky,

Sailing alone, doth cross in her career

The rolling moon !

આ જગોએ જાણીતી થયલીહી મનસ (Mrs. Hemans) નામની કવિ સ્ત્રીને બુલી જતી ન જોઇએ. એક ગરીબ ખાનદાનની છોકરી કોવા છતાં બોદાએ પણ તેણીને કેવિ શક્તિ બખશી હતી. નાનપણથીજ

કવિતાનો તેણીને શાખ્ન હતો. એણીએ સ્પેનીશ, જરમન વગેરે કવિઓની કવિતાનો ઇંગ્રેજીમાં તરજુમા કર્યો છે. કપતાન હીમનસ નામે એક લશ્કરી સરદાર સાથે નેકા કરી આવ્યા પછી તેણીને ત્રણ ચાર છોકરાં થયાં, અને ઘરમાં બંને વચ્ચે કંઈ આણખના વ થયાથી તેઓ જુદાં પડ્યાં, અને કપતાન હીમનસ ઇટાલી જઈને રહ્યો. છોકરાંઓની કેલવણીનું કામ પણ તેણીનેજ માથે આવી પડ્યું હતું તે પણ તેણીએ હીમનથી બચાવ્યું. જોકે તેણીને ભરથાર સાથે જરા લગાર પત્ર વેહવાર હતો, પણ બંને જણાં સતર વરસ સુધી પુર જોખનમાં જુદાં રહ્યાં હતાં. છોકરાંઓની પ્રીત પણ મા સાથે ખાતેલી હતી, તેથી બાપ તેડાવતો ત્યારે જવાને હંમેશ તેઓ નાખ્યું હતા. એણીના છોકરાઓ માની કવિતાની વખાણ થયેલી જોઈને ઘણા મગન થતા હતા. મીસીસ હીમનસને કવિતા માટે કેટલાંક ઇનામો પણ મળ્યાં હતાં. સ્કાટલાંડ, આયરલેંડ વગેરે મુલકોમાં મુસાફરી કરીને તેણીએ વેલસ પ્રગણના એક નાના ગામડાંમાં વાસો કીધો. ઘણાક ઉમરાવો અને ઉમરાવજીઓ એણીને માન આપતાં હતાં. વરડસવરથના ઘરની પણ એણી ભેટ લઈ આવી હતી, અને ત્યારથીજ એણીની સાથે વરડસવરથનો પત્ર વેહવાર ચાલું રહ્યો હતો. એણીની કવિતા ઇલાકોમાં છપાઈ છે. સર્વમાં ધર્મનો ઉપદેશ આપેલા છે તથા જોદાના ફરમાન પ્રમાણે ચાલવાની શીખામણ દીધી છે. જોદાપર જોડેલી ઘણીક સ્તુતી પાત્ર બંદીઓ પણ એણીનીજ કલમથી કવિતામાં રચાઈ છે. વેલસ ઇલાકાના ગીતોનો સમુદાય પણ એણીએ સારી એખારતમાં આપ્યો છે. મીસીસ હીમનસની કવિતા ધર્મ સંબંધી જહનુન તથા શમગીન લીટીઓથી ભરપૂર છે. એણીનાં લખેલાં ઘણાક ગીતો વાજંત્રમાં ઉતારેલાં છે. આ નીચલી જોદાને અરજ કરતી જોરાવર લીટીઓ જ્યારે એણી ચૌદ વરસની હતી ત્યારે લખી હતી.

O Thou ! whose fiat lulls the storm asleep,
Thou, at whose nod, subsides the rolling deep,
Whose awful word restrains the whirlwind's force,
And stays the thunder in its vengeful course,

Fountain of life ! Omnipotent Supreme !
 Cloth'd in perfection, rob'd in glory's beam !
 O ! send on earth thy consecrated dove,
 To bear the sacred olive from above ;—

The Better Land અને Treasures of the Deep
 નામના ગીતો આજના વખતમા સર્વના મોહમાં રમી રહ્યાં
 છે. મીસીસ હીમનસ યુરોપની પાંચ છ કલમોથી વાંકેડ હતી,
 તેથીજ સ્પેનીશ અને જરમન કવિઓનાં ગીતોનો એણીએ તર-
 જુમો કીધોછે. Death અથવા મોતપર લખેલી સતરો : ઘણી
 નાદર છે. એમાં એવો ધનતેઆખ આપ્યો છે કે કુલકલાદી,
 માડપાન, તારા વગેરે સર્વ ચીજો પોતાને પ્રસંગે અથવા ઘટતે વખતે
 નાશ પામેછે, પણ માણસને તો સર્વ વખત સ્મરખોજછે. નથી જોતો
 જીવાન, નથી જોતો ઘરડો, કે નથી જોતો તે કુમલું બાલક, પાછું
 એકે સપાતે અને સર્વ વખતે જો આંચું તેને મોત ઘસડી લઈ
 જાયછે. વહી આ ફરતી દુન્યામાં જ્યાં જોશો ત્યાં મોત તમને માલમ
 પડશે. દરીયામાં, શહેરમાં, ગામમાં, મેહલમાં કે ઝુફડીમાં, લડાયક
 અથવા મુલેહના વખતમાં, પણ તે અમર રાજ ભાગવેછે.

Leaves have their time to fall;
 And flowers to wither at the north wind's breath,
 And stars to set ;—but all,
 Thou hast *all* seasons for thine own, O Death !

Day is for mortal care,
 Eve for glad meetings round the joyous hearth,
 Night for the dreams of sleep, the voice of prayer—
 But all for thee, thou mightiest of the Earth !

We know when moons shall wane,
 When summer birds from far shall cross the sea,
 When autumn's hue shall tinge the golden grain,
 But who shall teach us when to look for thee ?

Thou art where billows foam,
 Thou art where music melts upon the air,
 Thou art around us in our peaceful home,
 And the world calls us forth—and thou art there !

Thou art where friend meets friend,
Beneath the shadow of the elm to rest ;
Thou art where foe meets foe, and trumpets rend
The skies, and swords beat down the princely crest.

મુર કવિ (Thomas Moore) આયરલંડ દેશનો રહે-
વાસી હતો. જો કે એ ગરીબ માખાપનો પુત્ર હતો તોપણ
એણે સારી કેલવણી લીધી હતી. લંડન શહેરમાં જ્યારે ખારી-
સ્તર થવા આવ્યો ત્યારે એના ગજવામાં માત્ર થોડાજ પૈસા
હતા, પણ એક ભલામાણનું કાગજ લારડ મોઘરા પર લાવ્યો
હતો તેથી એના બેહેરો પાર પડ્યો. એ ઉમરાવે એને પો-
તાની ગીરોથી મદદ કીધી, તથા એની કામેલ્યતના શાહાજાદા
આગત્ર વખાણ કરી એની તેની સાથે આલખાણ કરાવી, અને ઇ-
ટાલીના એનાક્રીયન કવિની ઇશકી કવિતાનો મુરે તરજુમો કીધે
હતો તે પણ એને છપાવી અપાવ્યો. આ તરજુમો તથા પુસ્તક શાહ
હાજાદાને અર્પણ કર્યું હતું, તેથી જ્યારે લોકોમાં ફેલાવો
પામ્યું ત્યારે એની સારી વખાણ થઈ. ઉપજાજ ઉમરાવની ઠે-
સથી એને અમેરીકાના બરમુદાસ ટાપુએનો દફતરદાર નેમવામાં
આવ્યો, જેથી એણે અમેરીકા તરફ મુસાફરી કીધી. આ નવી
નેમાણકપર થોડો વખત ગુજરીને દેશની આબોહવા ન પસંદ
આવવાથી પોતાના મદદનીશને કામ સોંપી એ પાછો વેલાત
આવ્યો, તથા એ ત્રણ ઠીકાકાર કવિતા લખી બાહાર
પાડી. એ કાવ્યોમાં એણે ધર્મનોતીનો ઉપદેશ આપ્યો છે. એની
Lyrics અથવા પ્યારપર જોડેલાં બેટો પણ ગજલના આકારમાં
આશકમાણિકનાં બેદ બરમાથી પુરછે; પણ સર્વથી સંરસ મુરનું
કાવ્ય તે Lalla Rookh નામનું છે. એ લાલા રૂખ કાવ્યમાં
દીલ્લી તથા કાશમીરના દેખાવો સમાવેલા છે, તથા પારસીઓના
ક્યાંની ઠોલાંની તથા તેમના અસલ ધર્મના જહનુતને માટે ક-
વિએ તેમની ઘણી તારીફ કીધી છે. એના જેવી રસીકી, ચાર સ્વ-
રની કવિતા ઇંગ્રેજ ભાષામાં કોઈએ નથી. એમાં ચાર વારતાઓ
આપી છે. ખોરાસાનનો યુજરોગ યુરખાવાલો મલીક, આકાશની
પરી, આતશને પુજનારાઓ—અથવા એક ક્યાંની લડવૈયાના મહ-

મદીયાન છોકરી પર દોડતા ધ્યારનો કીરસો—તથા જતાજાની
 ખુબસુરતી, ને નામે ચાર કાલાણીઓ સમાવીછે. નામીયા મોગલ
 શહેનશાહ ચૈમરંગબની ખેટી લાલારખ ખુબેરીયાના શાહન-
 દાને વરવાને તેના દેશતરફ કુચ કરી જાયછે તેનું ખ્યાન આ
 થયુંછે. આ ખખર થયાથી ખુબેરીઆનો શાહનદા જે શાહેરી
 માં ઉસતાદ કેહેવાતો હતો તે પોતાની પ્રીયાનું મન રીજવવા
 તથા તેણીને જોવા માટે અરથે અરથ રસ્તે. તેણીના કાફલાને
 આવી મલેછે. શાહનદાનો વેશ બદલી એક દેહકાનીના તેણે
 લેખાશ પેહેર્યો અને પોતાને હાથેજ નામું લખી પોતાની મા-
 હોરદારને આપ્યું. એ નામામાં એવી મતલબનું લખ્યું હતું કે
 ખુબેરીયાનાં શાહનદાએ તેણીના આવવાની ખખર સાંભળી પો-
 તાનો આ ફરામરોજ નામે એક દરબારી શાહેર તેણીની વેરાન
 રાહપર તેણીને ગીતોથી તથા વાજાંથી ખુશ કરવા મોકલ્યોછે
 તેને કમુલ રાખ્યો, અને તેને દરેક હોદ્દા ફરમાવ્યો. લાલારખ
 પોતાની મંજલથી બહુ કંતાલતી હતી તેથી તેણીએ આ શાહે-
 રને દરબારમાં દાખલ કીધો, અને દરરોજ જ્યારે સાંજના
 ઘાવણી નાખી તેણીનો કાફલો આશાએશ લેતો હતો ત્યારે
 પેલા શાહેરપાસ ગાઝું ગવાડતી. એજ શાહેરનાં ગીતો ઉપલી
 ચારે વારતાના આકારમાં આપ્યાંછે. પેલા ફરામરોજનો એવી
 દીલખુશ ખેટખાજમાં રાગ લલકારતો કે લાલારખતો છકજ થઈ
 જતી, અને અંદરનું અંદર તેની તરફ તેણીનું દીલ દોડતું હતું.
 જ્યારે મંજલની હદ આવી અને છેલ્લું ગીત પણ પૂર્યાહું ત્યારે
 તો લાલારખનાં બદનમાં આ ફરામરોજ શાહેરને મારે
 ધ્યારનો આતશ જળારો સલગ્યો, અને તેણી વીચા-
 રમાં પડી કે હવે શું કરવું ? પણ તરતજ પેલા શા-
 હેર પોતાના ખરા લેખાશમાં દાખલ થયો, અને લાલારખના
 વમાસણનો પણ છેડો આણ્યો. તેઓ બંને ખુશખુશાલીથી ભેટી
 પડ્યાં, અને વાજતે ગાજતે નેકા કરી ખુબેરીયા પ્રાંતમાં મુખ
 સંપળથી દહાડા ગુજારવા લાગ્યાં.

આ લાલારખનું કાવ્ય ઘણું દીલ પસંદછે તથા આપણે
 હીંદુસ્તાનના દેખ્યો તથા રીતભાતોથી પુર શણગાર પામેલું છે-

એ પુસ્તક હાથમાં લીધું તો પછી છોડવાની મુદ્દલ ઉલટ થતી નથી. સ્કાટનાં *Lady of the Lake* ના કાવ્યની ખેટખાજી તથા રચના કરતાં આ કાવ્ય ચડતું છે. પારસીઓના ધરાનની અસલ હાલત, તથા તેની પડી ભાગેલી દશા, અને ધરાનીઓ પર પડતો જીવન કવિએ એજ કાવ્યમાં અસરકારક રીતે ચીતાર્યાં છે. અસ્ત પામતા મુરજનો દેખાવ કવિએ બહુ રહીયામણો ચીતાર્યો છે તે આ નીચલી સતરોપરથી જણાશે. વેલાતમાં—બલકે આખાં ધુરોપમાં—એવા સુર્યના ચમતકારીક દેખાવો કાઢજ વાર દેખાય છે, પણ આપણને તો હીંદુસ્થાનમાં એ સાધારણ બનાવ થઈ પડ્યો છે, તેથીજ દેશીઓ કરતાં ઇંગ્લેન્ડનાં મન એવા કુદરતી દેખાવ પર વધારે આતુરતાથી દોડે છે.

Now upon Syria's land of roses
Softly the light of eve reposes,
And like a glory, the broad sun
Hangs over sainted Lebanon,
Whose head in wintry grandeur towers,
And whitens with eternal sleet,
While summer in a vale of flowers
Is sleeping rosy at his feet.

To one who looked from upper air,
O'er all the enchanted regions there,
How beauteous must have been the glow,
The life, the sparkling from below !
Fair gardens, shining streams, with ranks
Of golden melons on their banks,
More golden where the sunlight falls ;—
Gay lizards, glittering on the walls
Of ruined shrines, busy and bright,
As they were all alive with light ;—
And, yet more splendid, numerous flocks
Of pigeons settling on the rocks,
With their rich, restless wings, that gleam
Variously in the crimson beam
Of the warm west, as if inlaid
With brilliants from the mine, or made

Of tearless rainbows, such as span
The unclouded skies of Peristan !

એજ કાવ્યમાં આકાશની પરીની વારતામાં એક જાણવાજોગ દાખલો મલી આવેછે. એક પરી બેહુશતમાં દાખલ થવા સાર જોદાપાસ માગણી કરેછે, પણ જોદા દાખલ કરવાની અગાઉ તેણીની પાસ કંઈ લાયક અને ગમતી બાબતેશ માગેછે. જોદાને શું ચીજ પસંદ પડેછે તે કોણ જાણેછે, અને કોણ કહી શકે ? પેલી પરી એક દેશહીતકારી પેહલવાન જે પોતાના દેશના બચાવ ખાતર મરણ પામ્યો હતો તેના દીલના લોહીનું છેલ્લું ટીપુ લાવીને રજુ કરેછે, પણ જોદાને તે પસંદ ન આવ્યું અને તેથી પણ એક વધારે સદ્યુણી ચીજ માગી. વલી પેલી પરી આજો દહાડો ધુડી ધુડીને એક આશકના ગમમાં મરણ પામતી કન્યાનો છેલ્લો નીસાસો લાવી માનથી ધરેછે, કે જોદાને આવો 'સાચો' ખ્યાર જરૂર પસંદ પડશે, પણ નહી, એપણુ પસંદ ન પડ્યો; ત્યારે વલી રખડી રખડીને એક પાપી માણસનો ખરા પસતાવાનું આંશું લાવી રજુ કરીશું. આ ચીજ તે જોદાને ગમતી મલી અને પેલી પરી સુખેથી બેહુશતમાં દાખલ થઈ. એ પરથી એવો જોધ મલેછે કે પાપનો ખરા અને અંતઃકરણથી પસતાવો કરીધો હોયતો જોદાની મેરખાની તલે તમે જરૂર આવશો એમાં કશો શક નથી.

The Irish Melodies અથવા આયરલેન્ડનાં રેહિવા-સીઓનાં દેશી ગીતો મુરે શુદ્ધ કવિતામાં પ્રગટ કર્યાંછે તે બહુ મધુરછે, અને સ્કાટલાંડના ખરનસ કવિનાં ગીતોને મલતાં આવેછે.

The harp that hung in Tara's hall

અને એવાં જ ખીજાં ગીતોનો સરોદ આખણ કાનમાં ગાજી રહેછે. એ સર્વ ગીતો ઇશકી છંદોમાં રચેલાં છે. એક જુવાન કન્યાએ મુરને તેણીની નાટખુકમાં કંઈ સારી કવિતા લખવા કહ્યું, પણ લખે તે અગાઉ તો મુર તેણીની ખુબ મુરતી પરજ આશક પડ્યો, અને તેણીની જ એપડીમાં તેણીને માટેજ ખ્યારના વીચારે લખી આલો ગયો.

Take back the virgin page;
 White and unwritten still;
 Some hand more calm and sage
 That leaf must fill;
 Thoughts come as pure as light;
 Pure as even you require,
 But oh ! each word I write,
 Love turns to fire.

ખાણાની મેજ પર એસી ફેટલાક ભાઈબંધો શરાબ નોશ
 કરે છે તે વખતનું તેમનું ગીત પણ રમુજી છે. શરાબ પીધાથી
 માણસ ખુશખખતીમાં આવી ચીંતા શકર સર્વ ભુલી જાય છે :

Fill the bumper fair!
 Every drop we sprinkle
 O'er the brow of care
 Smoothes away a wrinkle.

આ નીચલું ગીત પણ ઘણું શોકાતુર છે. તે લખવાનું
 કારણ આ છે. એક આયરલેન્ડનો નામીયો ખારીસટર પોતાના
 દેશની દાજ હૈયે ધરી કંઈ રાજદરબારી બાબતમાં સરકારની સામે
 થયો હશે તેથી તેને ફાંસી દેવામાં આવ્યો. એ નોજવાન એક
 જુવાન કન્યા સાથ ચોકુકનોજ પરણેલો હતો. પેલી કન્યા તેને
 એટલી આહાતી હતી કે પોતાનાં માબાપની ઉપરવારી થઈને તે-
 ણીએ એની સાથ લગન કીધાં હતાં. પણ જ્યારે શુદ્ધીના લાક-
 ડાંપર તેનો અંત આવ્યો ત્યારે તેણી બહુ દુઃખ પામી અને
 વરના ગલાંમાં ફાંસી જોઈ તરત બેશુદ્ધ થઈ ગઈ અને તેણીને
 અંધાછકધરે લઈ જવામાં આવી. લોકોએ, ઉમરાવોએ વગેરે તેણીને
 ઘણોકદીલાસો આપ્યો, પણ તેણી તો મુઝાતીજ ચાલી. વધી તેણીને
 કોઈનો આશરો ન હતો. માબાપ સાથ તો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે
 વેર પડ્યું હતું. કોઈ સાથ તેણી ન બોલતી કે ન વાત કરતી.
 પોતાના ઘરમાં એકમારગી પડી રહી પણ જ્યારે ઘર ચલા-
 વવાની જોગવઈ પણ ન રહી ત્યારે મનમાં વધારે ને વધારે બ-
 લાપો કરવા લાગી. એ પ્રમાણે ફેટલાંક વરસ ગયાપછી એક લ-
 શકરી અમલદારે તેણી સાથ લગન કરવાની ખુશી જણાવી. એ-

લીએતા સાફ ના પાડયું કે તેણીના મરણ પામેલા વર સીવાય તેણી કોઈ બીજાને મુદ્દા આપતી નથી અને આણવાની પણ નથી. પણ પેલા અમલદારની જોરાવર કાકલુદી ને લીધે તથા પોતાની સંપજ પર નેગાહ પોઆડી તેણી તેની સાથે પરણી ગઈ. તેણી દલગીરીની મારી ઘણીજ લેવાઈ ગઈ હતી અને વલી પરણ્યા છતાં પોતાના આગલા વરનો ગમ કદી પણ દીલમાંથી કાઢી નાખતી ન હતી, તેથી પેલા અમલદાર તેણીને બાહાર ગામ હવા ફેરબદલ કરવા સાફ સીસીલીના ટાપુમાં લઈ ગયો. અહીંપણ વરનો ગમ તેણીએ છોડ્યો નહી, અને તેનાજ માતંની દલગીરીથી રીબી રીબીને થોડાક મહીનામાં તેણી સીસીલીના ટાપુમાં મરણ પામી, જ્યારે મુરે તેણીને માટે આ વીલાપ કારક ગીત જોડ્યું. સરકારના કરડાપણાને લીધે મુર કવિએ આ ગીતનું મથાણું આપ્યું પણ નથી અને તેથીજ ઘણાઓ આ કવિતાની મુલ મતલબથી અજાણાછે.

She is far from the land where her young hero sleeps,

And lovers around her are sighing ;

But coldly she turns from their gaze and weeps,

For her heart in his grave is lying.

She sings the wild songs of her dear native plains,

Every note which he loved awaking ;—

Ah ! little they think who delight in her strains,

How the heart of the minstrel is breaking !

He had liv'd for his love, for his country he died,

They were all that to life had entwin'd him ;

Nor soon shall the tears of his country be dried,

Nor long will his love stay behind him.

Oh ! make her a grave where the sunbeams rest,

When they promise a glorious morrow ;

They'll shine o'er her grave, like a smile from the west—

From her own loved island of sorrow !

મકરણ ૨૩ મું.

કેમપબેલ કવિ (Thomas Campbell) સ્કાટલેન્ડના હાઇલેન્ડ અથવા પાહાડી મુલકનો રહેવાસી હતો. Pleasures of

Hope અથવા “ આશાજનક ખુશાલી ” ને નામે સાધારણ વીચારથી ભરપૂર કાવ્ય એણે પેહલવેહલું લખ્યું હતું. એમાં પોપ કવિતા નીતીમાન રસાલાઓની નકલ કરેલી છે. એજ કવિતાની અંદર નીચલી સાધારણ ઇંગ્રેજી કેહેવતાં પણ સમાયલી છે.

T'is distance lends enchantment to the view.

* * * * *

What though my winged hours of bliss have been,
Like angel visits, few and far between.

* * * * *

'T is the sunset of life gives me mystical lore,
And coming events cast their shadows before.

અસલ પોલાંડ દેશના પડી ભાગવાપર લખેલી કવિતા તથા તેના બાહાદુર દેશી ફોસીયસકોની હીમતની વખાણ પણ એનાજ કાવ્યમાં જોવામાં આવેછે. જ્યારે ત્રણ રાજાએ સાથે મળી એ નાનાં સ્વતંત્ર રાજપર હોમલો કીધો ત્યારે પોતાનું દેશ બચાવવા ખાતર આ દેશહીતપ્રતી પુરૂષે જબરી ફોસીસ કીધી હતી, પણ તેમાં નીચ્છલ થયો હતો અને મરણ પામ્યો હતો. પોતાનાં દેશનાં છુટાપણા માટે તે હીમતથી લડ્યો તે વાત ધ્યાનમાં રાખી કવિ એવાજ જોરસાવાલા નરોને છેલ્લી સતરેમાં યાદ કરેછે.

He said, and on the rampart—heights arrayed
His trusted warriors, few, but undismayed ;
Firm paced and slow, a horrid front they form,
Still as the breeze, but dreadful as the storm ;
Low, murmuring sounds along their banners fly,
Revenge, or death—the watchword and reply ;
Then pealed the notes, omnipotent to charm,
And the loud tocsin tolled their last alarm !

In vain, alas ! in vain, ye gallant few !
From rank to rank your volleyed thunder flew ;
Oh ! bloodiest picture in the book of Time,
Sarmatia fell, unwept, without a crime ;
Found not a generous friend, a pitying foe,
Strength in her arms, nor mercy in her woe !
Dropped from her nerveless grasp the shattered spear,
Closed her bright eye, and curbed her high career ;—

Hope, for a season, bade the world farewell,
And Freedom shrieked—as KOSCIUSKO fell !

Departed spirits of the mighty dead !
Ye that at Marathon and Leuctra bled !
Friends of the world ! restore your swords to man,
Fight in his sacred cause and lead the van !
Yet for Sarmatia's tears of blood atone,
And make her arm puissant as your own !
Oh ! once again to Freedom's cause return
The patriot Tell—the Bruce of Bannockburn !

હંગરી દેશની જર્ત્રુડની વારતા (Gertrude of Wyoming) કેમપબેલે સ્પેનસરના પદમાં લખી છે, તોપણ આવી સાધારણ વારતાને માટે સ્પેનસરની જુલદ બેટખાજીની કંઈ પણ જરૂર ન હતી. જોકે ઉપર આપેલા ફકરામાં તથા આ કાવ્યમાં પણ કેમપબેલની કવિતામાં ઘણું શુર સમાવેલું છે તોપણ કેટલીક વખત એનાં બેટાં સુસ્ત લાગે છે. પ્યારમાં મશગુલ થવું અને બેક્ટેસ્ટમાં જવું (કવિ કહે છે કે) એકજ છે.

Love rules the court, the camp, the grove,—for love
Is heaven and heaven is love.

કેમપબેલના એક બે ગીતો પણ આજે હંમેશાં ખલાસીઓ રૂંટે ચાલતાં ચાલતાં ગાય છે.

Ye mariners of England

That guard our native shore.

એ ગીત મોહમાંથી બહુ જલદીથી દોડે છે. Battle of the Baltic અથવા દેનમારક આજલ નેલસને મેલવેલી ફતેહનું ગીત પણ એજ કવિએ લખ્યું છે. તેનાં છેલ્લાં શ્લોક પ્રુશલી અને દલગીરી બતાવે છે.

Now joy, Old England ! 'raise

For the tidings of thy might,

By the festal cities' blaze,

While the wine-cup shines in light ;

And yet, amidst that joy and uproar,

Let us think of them that sleep,

Full many a fathom deep,

By thy wild and stormy steep,
Elsinore !

રોજર્સ કવિ (Rogers) થોડુંક લખાણ કરી ગયોછે પણ તેની કવિતા લીસી અને મધુર છે. જે વખતે હેનીઆલે રોમ શહેરપર આગલા જમાનામાં ચડાવે કોયે હતો તે વખતની આ-લ્પસ પર્વતની કહેરો હાલના બનાવેલા ચડવાના શુંદર રસ્તાઓ સાથે કવિએ સરખાવી છે.

Great was the tumult there
Deafening the din, when in barbaric pomp
The Carthaginian on his march to Rome
Entered their fastnesses. Trampling the snows,
The war-horse reared ; and the towered elephant
Upturned his trunk into the murky sky,
Then tumbled headlong, swallowed up and lost,
He and his rider.—Now the scene is changed ;
And o'er Mount Cenis, o'er the Simplon winds
A path of pleasure.

એક માતાનો બચાવનો વખત, તથા બચ્ચું જાણ્યા પછી જે હરખ તેણીને ઉપજે છે તેનું બ્યાન આ નીચલી સતરોમાં કવિએ કર્યું છે.

The hour arrives, the moment wish'd and feared,
The child is born by many a pang endeared ;
And now the mother's ear has caught his cry,
Oh ! grant the cherub to her asking eye !
He comes ! she clasps him ; to her bosom prest,
He drinks the balm of life, and drops to rest.

બચ્ચાનો જનમ થયા પછી એક કુટુંબમાં કેટલી ખુશાલી પેદા થાયછે તથા તેઓ રાતનાં દારૂ નોશ કરેછે તે પણ કવિ બોલે છે.

The lark has sung his carol in the sky ;
The bees have hummed their noontide lullaby ;
Still in the vale the village bells ring round ;
Still in Llewellyn-hall the jests resound ;

For now the caudle cup is circling there,
Now glad at heart, the gossips breathe their prayer,
And, crowding, stop the cradle to admire
The babe, the sleeping image of his sire.

એજ છોકરો જ્યારે પુરતી વયનો થશે ને નીશાલે ખે-
સશે ત્યારે વલી એના માળાપ કવી ધામધુમ કરશે તેનો ખ્યાલ
પણ કવિ કરેછે.

A few short years, and then these sounds shall hail
The day again, and gladness fill the vale;
So soon the child a youth, the youth a man,
Eager to run the race his fathers ran :
Then the huge ox shall yield the broad sirloin,
The ale, now brewed, in floods of amber shine;
And, basking in the chimney's ample blaze,
'Mid many a tale told of his boyish days,
The nurse shall cry, of all her ills beguiled,
“ 'T was on these knees he sate so oft and smiled.”

વલી જ્યારે પુર જોખન ખીલશે અને મરદાની સંક્રમ
ગણાશે ત્યારે એક કુવરી એજ છોકરો પરણી લાવશે તેનો પણ
કવિ વીચાર કરેછે.

And soon again shall music swell the breeze :
Soon, issuing forth, shall glitter through the trees
Vestures of nuptial white ; and hymns be sung,
And violets scattered round ; and old and young
In every cottage porch with garlands green
Stand still to gaze, and gazing bless the scene ;
While her dark eyes declining, by his side
Moves in her virgin veil the gentle bride.

અને વલી જ્યારે એની અજલ આવશે (તે વખત, કવિ
કરેછે કે કાંઈ લાંબો નથી) ત્યારે એનાંજ ઘરમાં આગલ જો
ખુશાલીના ચી-હો હતાં તે નાચુદ થશે, અને સઘલે ડોકાણે કાલો
કપરાં પાંચરેલાં જોવામાં આવશે ; અને વલી એજ પુરૂષ
પોતાનાં છોકરાઓની ખાંધપર ખેસી હમેશગીના રસ્તો પકડશે.
આવી રીતે એક બચાંના જનમવા પછીનું સંપૂર્ણ ચીત્ર તથા

તેની જીંદગીનો ટુક પણ ગંભીર અહેવાલ રાજસ કવિએ
આપ્યો છે.

And once, alas ! nor in a distant hour,
Another voice shall come from yonder tower ;
When in dim chambers long black weeds are seen,
And weepings heard where only joy has been ;
When by his children borne, and from his door,
Slowly departing to return no more,
He rests in holy earth with them that went before.

પ્રકરણ ૨૪મું.

બાયરન કવિ (George Gordon Lord Byron) લં-
ડન શહેરમાં ૪૦ સં ૧૭૮૮ ના સાલમાં જન્મ્યો હતો. એ
અસલ અને ઉમરાવ ખાનદાનનો નાનીરો હતો. નોરમનોએ
વેલાત દેશ જીતી લીધો ત્યારથી બાયરન ખાનદાન ઉતરતું આ-
વેલું છે. એનો બાપ દરીયાઈ ખાતામાં વડા કપતાનની પદવીએ
પુગેલો હતો. બાયરન કવિનો બાપ ઘણોજ ઉદાઉ અને લેહેરી
હતો. ખાવું, પીવું, મોજમજાહ કરવી એ તેનો ધર્મ હતો. એનું
અસલ અને ઉમરાવ ખાનદાન તથા એના બાપદાદાની દોષત,
અને વધી એનો મોજલો જીવ તથા મોટી પદવીથી સ્ત્રીઓનો
એનીપર મોહિત પડતી હતી. કરમારધન જીલ્લાની ઉમરાવજાદીને
કુસલાવી બાયરનનો બાપ કાહાડી લઈ ગયો હતો, અને તેણીના
હકદાર વરને તલાક અપાવી પોતે તેણીની સાથ પરણ્યો હતો.
એનો આ બાપડો થોડાંક વરસમાં મરણ પામી, અને કપતાન
બાદરને તો ફરીથી લગન કીધાં. એ વખતે પણ એણે એક
જખરા તવંગર માણસનો એકપુરી છોકરી સાથ પુનરવીવાહ કર-
યા. આ છોકરી એને માટે ઘણો આહા રાખતી હતી અને એ-
ણીનો તેનીપર સંઘલો જીવ લાગી રહ્યો હતો. પણ કપતાન બા-
યરન તો એણીના પૈસાપર લલચાયો હતો. સ્કાટલેન્ડનાં એમ-
રદીન તાલુકાની ગાંધત નામે નગરીનો ગોરડન નામે એક માત-

બર જમીનદારની એક પુરી છોકરી મીસ ગોરડન. સાથ એણે
 પત્રીય ગાંઠ બંધ્યો હતો. તેણીનો બાપ મરી ગયલો હોવાથી
 તેણી પુષ્કલ દોષતની એકલી ધણીઆણી હતી. એ છોકરીની
 મા તો હતતકીના શાહાબનદાની એલાદથી ઉતરેલી હતી તેથી
 બાયરન કવિ પોતાનાં બહુ પાદશાહી લોહીને માટે બહુ મગર
 રહેતો. બાયરનના બાપે આ છોકરીની દોષત પુરી કરી આપી
 અને પછી ક્રાન્સમાં નાસી ગયો. અને મારી બેરને એક બીજા
 સાથ મુદ્દલ બનવું ન હતું, અને બસ કપતાન બાયરન તો જેમ
 અને તેમ તેણીને નીચવવા બેઠો હતો. આથી માત્ર એકજ છો-
 કરાનો જન્મ થયો. અને ત્રણ વરસમાં તેઓ જુદાં પડ્યાં. એ-
 મને પેટે અવતરેલો છોકરો તે નામીયો કવિ બાયરન છે. જે
 કે એનો બાપ એની મા સાથ મીનાકેસો કરીને છુટો પડ્યો.
 તોપણ પેદલવેહલાં એકએક શહેર છોડી ગયો નહી. જે ગલીમાં
 એની મા રહેતી હતી તેજ ગલીમાં નાકા પર એનો બાપ પણ
 રહેતો હતો તેથી વારે ઘડીએ પોતાના છોકરાને રમાડવાની તેને
 તક મળતી હતી. નાનો બાયરન તો મરતાન અને મીનજી હતો.
 તે કપરાંનાં કપરાં ફાડી નાખતો અને જે સામે આવે તેને હા-
 થમાં હોય તે છુટું મારતો હતો. બાયરનની મા પણ જબરી ફા-
 તેલ હતી. તેણી તો એથી જહુની હતી કે કોઈ વખત ચીડમાં
 આવતી તો બાલેબાલ પીખતી હતી અને ખુરસી ટીપાઈ વગેરે
 જે હાથમાં આવે તે સર્વને માથામાં મારતી હતી. દીકરાને પણ
 તેમજ કરતી હતી, ઘડીમાં તેને પટ્ટી અફાડી નાખતી હતી,
 અને ઘડીમાં તેનીપર એટલો તો બ્યાર કરતી કે તે કોઈ કોઈ
 વખત ગુગલાઈ જતો હતો. બાયરનને એથું વરસ બેઠું ત્યારે
 એનો બાપ પણ ક્રાન્સમાં મરણ પામ્યો. જ્યારે પાંચ વરસને
 થયો ત્યારે એને એબરદીન શહેરની એક પાઠશાલામાં મુકવાનું
 આવ્યો. એ વખતે એની માની સંપજ મુદ્દલ હતી નહી ; તેણી
 પોતાના જર ઝવેરાતપર દીન ગુજારતી હતી. જ્યારે બાયરન દશ
 વરસનો થયો, ત્યારે એના બાપનો કાકો જે બાયરનનો ઉમરાવ
 કેહેવાતો હતો તે મરણ પામ્યો. એનો કોઈ વારસ ન હતો તેથી
 બાયરનનો બાપ જીવતો હતો તો તેને પછી મજવાની વકી હતી,

પણ તે તો મરણ પામેલો હોવાથી આપણા નાના કવિને ઉમરાવની પદવી મળી. એની મા જે ડાઠમાઠ કરવામાં કદી પણ પાછલ ન પડતી હતી તેથી તરતજ તેણી હવે પોતાનું નાનું ઘર ખાલી કરી બાયરનના ઉમરાવના મહેલમાં જઈ રહી. તેણીના દીકરાનું આવું સાફ કીસમત જોઈને તેણી ઘણી મગન થતી અને નાના મીઠા બાયરનને હવે તો સર્વ લારડ બાયરન કરી બોલાવતાં. પોતાને ઉમરાવની પદવી મળ્યા પછી થોડે દહાડે એકાએક માયને આવીને એ પુછવા લાગી કે તેના બદનમાં અથવા ચહેરાપર તેણીને કંઈપી ફેરફાર જણાતો હોય તો દેખાડવો, કાંયકે તેના પોતાનામાં ઉમરાવ થયાપછી કંઈપણ ફેરફાર જણાતો નથી. પોતાના નાના દીકરાના આવા સવાલથી મીસીસ બાયરન ખુબ હસતી હતી.

બાયરનના જનમવા પછી તેનામાં એક શરીરની ખોડ માલમ પડી હતી, પણ તેની કંઈ તેના માબાપે ઝાઝી દરકાર કીધી નહીં, પણ હવે જ્યારે તે ઉમરાવ થયો ત્યારે એની માય જેમ અને તેમ એશકી ઠઠારો કરાવી એને બાહાર કાઢતી. જનમવા પછી થોડે દહાડે કંઈ અચાનક પડવાથી એનો એક પગ સેહેજ ખોડાયો હતો, પણ તેથી બાયરનને મુદ્દલ અડચણ પડતી નહીં. આ ખોડ એની માએ સુધારવા માગી અને ઘણાક નામીયા તબીબોને બોલાવી એના કુમલા પગપર બહુ જીલમ પાડ્યો, પણ ખોડ કંઈ ગઈ નહીં. આથી સાચું એને ન હોતું દુઃખ થતું હતું. લંડન શહેરમાં પોતાના આપદાદાના મહેલમાં આવી વસવા પછી એ હેરોની નામીયા નીશાલમાં કેલવણો લેવા ગયો, જ્યાં અભ્યાસ પુરો કરીને એને કેમબ્રીડજની કાલેજ અથવા વિદ્યાલયમાં ખેસાડવામાં આવ્યો. પણ બાઈરન નાનપણથીજ મસતાન, ચાલાક અને ચત્રીતરો હતો તેથી કોઈને અને કોઈને દરરોજ ખુબ પડાવતો હતો. એના આપનો ઉદ્દઉ અને લખખુટ ખવાસ, તથા એની માનો કોટેલ મીઠાજ એના લોહીમાં ભિગાં હતાં. એ વખતે એનીજ સાથે સર રોબરટ પીલ નામનો નામીયા પ્રધાન પણ શીખતો હતો અને તેની સાથે એને સારો દોસ્તી બાજી હતી. જોકે એ મસતાન હતો તોપણ એનું હૈયું ઘણું

ખાલેશ અને એનો સ્વભાવ ભિલો અને દીલગુરડો સખી હતો. વલી ખાયરન કવિ ડોલીયો હતો અને કંઈ પણ વાતે રમુજ મેલવતા ખાતર લોકોની મશકેરી કરતો હતો. વિદ્યાલયમાં પોતાના ઓરડામાં એણે ધણાંક જનવરો જેવાં કે રીંછ, વાંદરા, કુતરા, વગેરે પાશ્વ્યાં હતાં તેથી એની નીશાલના મુતવલીઓ ખુબ ચીરડાતા હતા. તોપણ એ કંઈ તેમની દરકાર ન કરતો, પણ સામે તેમની મશકેરી કરવાને ખાતર કલિજના મોટા મોટા ગુરૂઓ તથા એનાઓના નામે એણે પોતાના કુતરાને તથા રીંછને આપ્યાં હતાં, અને જ્યારે તેઓ આગલ હોય ત્યારે “એડસન” “રોબર્ટ” કરી તેમના નામથી કુતરાઓને એ ખેલાવતો હતો. આથી ઉસતાદોનું બહુ પાકી જતું. જ્યારે અક્ષર વરસનો થયો ત્યારે Hours of Idleness અથવા “આલસાઇમાં ગુજરેલા દહાડા” એ નામે ટુક ટુક કાવ્યોનું એક પુસ્તક એણે બાહાર પાડ્યું. જો કે આ પુસ્તકમાં એની જીવાન વય તરફ જોતાં કેટલાંક કાવ્ય સરસ દેખાય છે, તોપણ “એડીનબરો રીવીયુ” નાં ચોપાન્યાંમાં એના એ કાવ્યની પણ ખુબ ઠેકડી કરવામાં આવી, તથા જેમ સ્કાટપર ટીકા કીધા હતા તેમ એની કવિતાપર પણ સખત અને જંગલી ટીકા થયા, કારણકે ખાયરન પણ સામી અથવા બાદશાહી ટોલીવાલાઓની સંકેતો હતો. એ વખતે ટોલીનો મત બેદ પુર દારથી ચાલતો હતો, અને એડીનબરો રીવીયુ તો વીહીગ ટોલીવાલાઓનું હતું. આ સખત ટીકાથી ખાયરનને ધણું દુઃખ લાગ્યું, પણ કંઈ દરકાર ન કરતો હોય તેમ એણે પોતાના બચાવમાં એક કાગલ છપાવી બાહાર પાડ્યું. એ ટીકા નામીયા ગ્રેહામે કીધા હતા, પણ તે વખતે “એડીનબરો રીવીયુ”ના ચોપાન્યાંનો અધીપતી મી૦ જેફરી હતો, તેથી એણે આ સખત હામલો કીધો હશે એમ આપ્તાં વેલાતમાં હોહા થઈ રહી. પણ વરસ રહીને એણે English Bards and Scotch Reviewers નામે એક સખત ટીકાકાર કવિતાં લખી. એ કવિતામાં વેલાત, સ્કાટલાંડ અને આયરલેંડ દેશોના ધણાખરા સધલા કવિઓની તથા ચોપાન્યાં લખનારની એવી તો જખર ઠેકડી કીધી છે, અને તેમાં તેમને એવાતો ઉધરા લીધા છે. કે આ ક-

ખિતા છાખ્યા પછી થોડેક દહાડે ખીજી આવૃત્તી છાપવાની ફરજ
 પડી, એટલે તેના બોહલો ફલાવો થયો. એ કવિતા ડરાઈડની
 અને પોપનાં લખાણો જોવી જ ટીકાકાર અને રસુજી છે. એમ
 બાયરને ધણાંએ અને અમર્યા ખરડ્યા છે ; પણ એના કાવ્યને
 વગોવવાની તાકાત શું ? એવો વીચાર લઈ જઈ વરડસવરથ,
 સ્કાટ, મુર વગેરે નામીયા લખનારાંએ પાણું સંડોવ્યાં છે. પણ
 પાંચનારને જણાવવું જોઈએ કે આ કાવ્ય લખવા પછી જ્યારે
 એ સમજું અને મોટો થયો ત્યારે એના ટીકાથી બહુ પસંતાતો
 હતો, કારણકે એ કાવ્યમાં હસી કાઢેલા સર્વ માણસો સાથે પછવાડેથી
 એને અતલગતી મીત્રાચારી બાજી હતી. એના ટીકાથી સ્કાટ પણ
 ગુસ્સે થયો, અને મુર કવિએ તો લડાઈની ચાલેજ મોકલી.
 એજ વખતે એ એકવીસ વરસનો થયો, અને ઉમરાવોની સંભામાં
 એ ત્રણ વાર ખીરાજ્યો, તથા સુભાખીત બાધાણે આખ્યાં. એનાં
 કવિતાથી તથા એના શાહવામણ એહેરાથી એનું નામ આખ્યા
 દેશમાં આશકારા થયું, અને હજારો મંડલીઓમાં, નાચમાં તથા
 ખાણાપીણામાં એને દમપર દમ તેડાં આવવાં લાગ્યાં. સ્ત્રીઓ
 એની સાથે પેહેલી નાચતી અને એ જ્યાં જાય ત્યાં એની
 સાથે પુઠેપુઠ ફરતી. જેમજેમ એ ઉમરે યુગો તેમતેમ જુરી સોબતમાં પ-
 ડ્યો, અને બાપની માફક ઉડાઉ તથા રંડીબાજ નીકલ્યો.
 ઉમરાવજીઓ અને અમીરજીઓ એની ખુબસુરતીપર માહીત
 પડતો, અને એને ઘર આવી એની સાથે નીકલી જવા ખુશી
 દેખાડતી. કોઈને વાહીને, કોઈને સમજવીને, કોઈને પ્યાર પુરે
 પાડીને એ સર્વને રૂપસદ આપતો. એ જાતે દેખાવલો અને
 વલી પદવીએ ઉમરાવ તથા કાબેલ કવિ ગણાતો હતો, તેથી આખ્યાં
 દેશમાં પ્રમરી નીકલ્યો. એક અમીરની બાયડી જોણી તે વખતે વેલા-
 તમાં ખુબસુરતીમાં એકી ગણાતી હતી તેણી એના
 ઘરમાં એકાદનાં છોકરાનાં પોશાકમાં દાખલ થઈ, પણ
 તેણીને પણ એણે સમજવીને કાઢી. વલી જાતે ઉદા-
 ર દોલનો હતો તેથી લોકોમાં, અને મીત્રોની મદદ ખાતર
 છુટથી પૈસા વેરતો હતો. આવી હાલતથી એ તંગાસમાં આવી
 પડ્યો, અને વલી તંદરોસ્તી પણ લથરવા લાગી તેથી ગ્રાતનના

હમરાવબદ્ધ સાથ એ દરીયાની મુસાફરીએ નીકળ્યો. સ્પેન, માલતા વગેરે મુલકોમાં એ વરસ સુધી મુસાફરી કરીને એ પાછો વેલાતમાં આવ્યો. પણ લંડનથી પોતાના મિલેલમાં આવી પુગે તે અગાઉ તો એની મા મરણ પામી, અને એમની વચે છેલ્લી ઘડીએ મેલાપ થયો નહી. પોતાની માય ગમે તેવી ફાતેલ હતી પણ આયરન તેણીની સાથ હમેશ પ્રીતથી અને સભ્યતાથી કામ લેતો હતો. મુસાફરીથી આવ્યા પછી Childe Harold ના નામ તલે એની મુસાફરીનું કવિતારૂપી બ્યાન એણે છપાવ્યું. આ કવિતા ઘણી મધુર છે, તથા તેમાં જે શીલસુશીના વીચારો સમાવેલા છે તે ચાનાક આંખનારા છે. આ કવિતા પછી એની પુર વાખવાખી થઈ, અને જોકે એના વખતમાં આખાં દેશમાં ઘણાક કવિઓ ઉભાતા હતા પણ કોઈ એની ખરાબરી કરી શકે તેવા ન હતો. સ્કોટ પણ ટક્કર ખાધી, અને આખાં દેશમાં એક શાહબદ્દાની મીસાલ એ પંકાવા લાગ્યા. જે કાપનો તથા તરાંહનો દગલો એ પેહેરતો હતો, તથા જેવા કાપના ગલેબંદ એ બાંધતો હતો તેની પણ લોકોએ નકલ કરવા માડી, અને એના પેહેરવાના કપરાંના ભાવ ચાર ગણા વધી પડ્યા. એકપછી એક Giaour, Lara, Parisina, Bride of Abydos, વગેરે એની મધુર વારતાઓ પ્રગટ થવા લાગી, અને દરેક કાવ્યથી એની કીર્તીમાં ઉમેરો થયો. વલી એની સાથ પરણવાને માટે જે વગ લગાડવામાં આવતો હતો તેથી એને પણ મળતું પડતી હતી. જોકે ધર્મપર એનો મુદ્દલ ઇતખાર હતો નહી તોપણ એના જેવી વાખવાખી અને માન થોડાજ નરો મેલવી ગયા હશે.

હવે આયરનની નખલી હાલતનો પણ થોડો ચીતાર આપવા જરૂરનો છે. કોઈના લગનથી તો સાચાં તે ગવાય પણ આયરનના લગનથી તેની કીર્તીનો નાશ થયો, અને તેનાં મનના હાલત પણ હાલહવાલ બનતી ગઈ. આયરનના મિલેલની પાસે એક મોટા ખંગલામાં એક દારૂના વેપારીનું કુટુંબ રહેલું હતું. એઓ ઘણાં તવંગર હતાં, અને તેમને ત્યાં એકજ છોકરી હતી. મીસ એવરથની સાથ આયરન નાનપણથીજ રમતો હતો, અને જ્યારે એ પંદર વરસનો થયો ત્યારે છોકરી અઢાર વર-

સની ઉમરે પુગી હતી. એક સમયે આયરને તેણીની સાથે પરણવાની મરજી જણાવી, પણ મીસ ચેવરથે તો તેની નાની વયને માટે એને હસી કાઢ્યો. એ વખતે એ કંઈ કીર્તી ખાટયો ન હતો, પણ વિદ્યાલયમાં ભણવા જતો હતો. આયરન આ છોકરીને પ્રીતથી આહતો હતો તેથી જ્યારે તેણીએ એને હસી કાઢ્યો ત્યારે એને ધણું અપમાન લાગ્યું, તેથી એકદમ તેણીના ઘરમાંથી જતો રહ્યો, અને ફરીથી તેણીનાં ઉંબરમાં પણ પગ મુક્યો નહી. થોડા મહીના રહીને પેલી છોકરી તો એક વેપારીના દુકાનવારી છોકરા સાથે પરણી ગઈ, પણ તેની સાથે કંઈ પણ સુખ પામી નહી, અને થોડા વખતમાં આપના ઘરમાં આવી પાછી રહી. ત્યારપછી આયરને અનેક નારપર મન દોડાવ્યું, અને જ્યારે તેની કીર્તી પુર પ્રકાશ પામી હતી ત્યારે એણે ડર-હામ શેઠેરના સર રાલફ મીન્ડમેનકની છોકરી સાથે ઇ. સ. ૧૮૨૫ ના સાલમાં નેકા કીધા. એક વખત ફરતાં ફરતાં તેણીની સાથે એને એલખાણ પડી હતી અને બંને વચ્ચે ધ્યાર બાળ્યો હતો. મીસ મીન્ડમેનક ભણેલી તથા નરમતાવાલી અને ધણી ખુબસુરત હતી, તેથીજ આયરન તેણીનીપર લલચાયો. એક વખત તો કંઈ કારણને લીધે તેણીએ આયરનનું માથું ના પાડ્યું, અને ખીજી વખતે આયરને બેહોશ કરવાથી તેણીએ એને કચ્છલ રાખ્યો તથા પોતાના આપનાજ શેઠેરમાં પરણી ગઈ. એના સસરે પૈસાવાલો હતો, અને આ તેની એકજ દીકરી હતી, તેથી તેણીને લાડમાં ઉધારેલી હતી. આખાં દેશમાં જ્યારે લગનની વાત ફેલાઈ ત્યારે કેટલીક ઉમરાવળદીઓએ એનો સાંભે તીરસ્કાર બતાવ્યો. પણ આયરનને તો ધર્મપર મુદ્દલ ઇતબાર ન હતો તથા ક્રાંતાનો ધણી હતો તેથી, લેડી આયરનને તે પસંદ પડ્યું નહી, અને આવા હુશયાર, આવા ભણેલા, આવા કાબેલ ધણીને તેણી થોડોક ઘેલો સમજી ! તથા પરણ્યાને વરસ ન થયું તેટલે તો બંને વચ્ચે તુટફાત થઈ અને એક બે કારણ કુટણીઓનાં સમજાવાથી પોતાના વરને ગલે વલગી આપને ઘર થોડાંક દહાડા રહેવાની અરજી ચુભરી. આયરને તેણીને જવા દીધી, અને થોડાંક દિવસ પછી તેણીના આપનો એક કાગળ તેનીપર આવ્યો.

જેથી સમજાવો બોલાસો થયો, કે બાયરનની બાયડીએ પોતાના વરને ઘર જવા સાફ ના પાડ્યું. આથી એ ઘણો અજબ થયો. અને તેનું કારણ માગ્યું, પણ તે પણ તેને સાફ ના પાડવામાં આવ્યું. એવું કેહેવામાં આવેછે કે હમિશ બે ભરેલી બંદુકો પલંગ આગલ રાખીને એ સુતો હતો તેથી લેડી બાયરનને અમથી એણે રમુજને ખાતર ચોંકાવી અને તેથી તેણી ગુસ્સે થઈને મીનાકેસો કરી જતી રહી. પણ એને લગતી ખરી ખીના હજુર પણ જાણવામાં આવી નથી. વેલાતમાં તે વખતે ઓરોની માટી ધાસ્તી હતી તેથી બાયરન ઓરડામાં બંદુક રાખતો પણ હોય, પણ તેથી એકેદમ ગુસ્સે થઈને વર ત્યાગ કરવો એ કંઈ લેડી બાયરને ડાહ્યાપણુ ભરેલું પગલું ભર્યું નહીં એમ સર્વ લોકો છુટથી બોલતાં. બાયરન હમિશ અપમાન ખમી શકતો ન હતો, અને જો કોઈ એક બોલે તો તે હજાર બોલ બોલી હમ્મી રહેતો હતો, તેથી પોતાનાં સસરાના કાગજથી અને બાયડીની બેવફા ચાલથી એને ગુસ્સો છુટ્યો, અને અદાલતમાં અરજી ગુજરી. વલી તેણીને કંઈપણ વાતથી ગુસ્સો લાગે હોય તેની માફી માગી તેણીની સાથ તે સમજાવતી કરવા પણ તૈયાર હતો, પણ લેડી બાયરન તો સાફ ના પાડતી, અને આખરે બંને તરફના મીત્રોએ મલી તેમને એક ખીજાંની ફારગતી અપાવી છુટા છેડા કરાવી આપ્યા. બાયરન જતે શરમાઉ હતો તેથી તેને બાયડીની આવી વર્તણુકથી બહુ દુઃખ ઉપજ્યું. ગામમાં, લોકોમાં, મંડલીઓમાં, મહેલમાં, શહેરમાં, બસ બે ત્રણ મહીના સુધી એનેજ વીશે જખરો ચરચા ઉઠી રહી અને બંને વચે કુસંપ કેમ થયો તે માટે હજારો ગપાટા ઉડવા લાગ્યા. વલી આ તક જોઈ એના દુશ્મનો એનોજ વાંકે કાઢવા લાગ્યા, અને એની ઘણીક તરેહની નાલેસી કરવા લાગ્યા. અખખાર સમાચારોમાં એને વીશે દરેજ અશ ખખરો આવતી, અને બંને માટી બેરવચેના કુસંપનો ભેદ જાણવા લોકો ઘણાં ખંતી રહ્યાં. જે પત્રવાલો એને વીશે કંઈ નવી ખખર આપે તેની હજારો નકલો અપતી હતી. એ વાતને આજે સાફ વરસ થયાંછે પણ હજુર પણ ખરો ભરમ બાહાર પડ્યો નથી. પોતાની બેરીનો નામાશીને

લીધે એની કીર્તીને ઝાંખ લાગી અને આ ચલકટો સેતારો એ-
કદમ મંડલીનાં ખુલ્લાં આસમાન પરથી ખરી પડ્યો. ખાયરન
મેહલની બાહાર પણ નીકળતો ન હતો, અને પોતાના મીત્રોની
મોલાકાત પણ લેવા ના પાડતો હતો. એની ખાયડીને પેટે આ
ટલી ટુક મુદતમાં એકજ છોકરીનો જન્મ થયો હતો, અને તે-
ણીનું નામ એણે (Ada) આડા 'કરી રાખ્યું' હતું. ફારગતીમાં
ખ્યાનો હવાલો પણ એની ખાયડીને સવાધીન કીધો હતો. ત્રણ
ચાર મહિના રહીને પોતાનો મેહલ અને અસંકેયામત વેચીને
એ પોતાનાં સ્વદેશથી છુટો પડ્યો, અને ખીજવાર સફરે નીકળ્યો.
જે દહાડે એ આગખોતપર સ્વાર થયો તેજ દહાડે એક પત્રમાં
Farewell અથવા "તને છેલ્લી સલામ", અને ખીજાં પત્રમાં
"Sketch" અથવા "કુટણીનો કોસ્સો" નામે એ નાનાં કાવ્ય
એણે પ્રગટ કર્યાં. આ કવિતાથી આખાં શહેરપર જખરી અ-
સર થઇ હતી.

એની ખીજ વારની સફરમાં એ કેવા ગમગીન તથા દુઃખ-
દાયક વીચારોથી નીકળ્યો હશે તે વીચારવું સહેલું થઇ પડશે.
સ્વીતઝરલાંડ, ઇટાલી, ગ્રીસ, તરકી વગેરે મુઝકોમાં ફરી વલી એ
ફોરનસ શહેરમાં જઈ વસ્યો, અને ત્યાંથી Childe Harold
ના પછવાડેના એ ભાગો એણે જોડી છપાવા મોકલ્યા. આગલા
એ ભાગમાં અને પછવાડેના એ ભાગમાં ખુશાલી અને દલગી-
રીનો તફાવત તરત માલમ પડી આવેછે. ત્યારપછી Beppo,
Waltz, Vision of Judgment, Don Juan વગેરે કાવ્યો
પણ એકપછી એક લખવામાં આવ્યાં, અને વેલાતના લોકોપર
તથા પોતાની જાંદગીની હાલતપર ઘણીક ટીકાકાર કવિતાઓ લખી
ઈટાલીમાં તેનો કાર્યેસ્યત તથા ખુબસુરત સ્વરૂપને લીધે એની
વખાણ થવા લાગી, અને મોટા મોટા ઉમરાવોની મંડલીમાં
એ ખીરાજમાન થતો. એનાં કુટુંબની સઘલી વાતોથી તથા એનાં
લખાણની મધુરતાથી યુરોપમાં સર્વ નામીઆ ગ્રહસ્થો વાકેફ
હતા. એ વખતે ગામખાના ઈટાલ્યન ઉમરાવની એક છોકરી ગી-
કોલીના અમીર સાથ તરતનીજ પરણેલી હતી, અને થોડાક મ-
હીના થયા બાદ તેણીની સાથ ખાયરનની મોલખાણ થઇ આ

ઇટાલ્યનની ખુબસુરતીથી બાયરનના મનમાં એવી તો જાગરી
 અસર થઇ કે એનું આખું દીન તેણીની તરફ ખેંચાવા લાગ્યું.
 પણ તેજ પ્રમાણે ગીકોલીની ઉમરાવજનદીના દીલમાં પણ આ-
 રનો આતશ સલામ્યો, અને જોકે તેણી પરણેલી હતી તોપણ
 તેણીએ વરને મુકીને એની સાથ પ્રીતી બાંધી, અને પોતાના
 વરની સલાહ લઇને એણીએ બાયરનને પોતાના મહેલમાં લાવી
 રાખ્યો. એમણે બંને જાણુંએ પરણેલાં સ્ત્રી પુરુષ માફક વેહવાર રા-
 ખવા માંડ્યો, અને એકમેકની પર શ્રીદ શ્રીદ થઇ રહ્યાં. એવામાં ગી-
 કોલીનો અમીર મરણ પામ્યો અને ત્યારે તો એમને પુર છુટ
 મલી. બંને જાણું એકમેકને એવાં આહતાં હતાં, તથા બાયરન
 પણ તેણીના પ્યાનદાનમાં એવો પરોટાઇ ગયો હતો કે સર્વ કોઇ
 એને માન આપતું હતું. એ પ્રમાણે બાયરન આ કુલવંત સ્ત્રી સાથ
 પાંચ વરસ મુઠી રહ્યો, અને મુખ્ય અને આરામમાં પોતાની
 બાયડીની ખેવફાઇ ભુલી ગયો. વેલાતમાં તો એની સર્વ હીલ-
 આલોની ખબર જતી હતી, અને એને સારે નસીબે આવી
 બીજી બાયડી મલી તેથી લોકો બહુ ચક્રમાર કરતાં અને લડી
 બાયરન તો મુગે મોહડે રંડાપો સેહેવતી હતી, અને એક વખત
 બાયરને ઇટાલીથી તેણીની પાસ પોતાની છોકરી આજનાં બાલ
 મંગાવ્યા હતા તે પણ તરતજ તેણીએ મોકલ્યા હતા. પોતાની
 છોકરીની ખેર આશીયત દર અડવાડીએ મીત્રો પાસે એ મંગા-
 વતો હતો, તથા તેણીને માટે એ બહુ આહા રાખતો હતો.
 વલો એજ વખતે એની અસલ કીર્તીમાં નવો ઉમેરો થયો.
 યુનાની લોકોએ તરકીના મુલતાનનો તોફ ગલેથી કાઢી નાખી
 સ્વતંત્ર થવાની તજવીજ કીધી અને બલવો ઉઠાવ્યો, તેમાં બા-
 યરને જાતે ગીરોથી અને પોતાની તલવાર અને કામેલ્યતથી મ-
 દદ કીધી એટલુજ નહી, પણ પોતે તેમનો સરદાર થયો, અને
 લડાઈમાં ભાગ લેવા લાગો. આથી તેનું નામ એકવાર ફરીથી
 ચોચેર બુલંદ ખીલો નીકલ્યું, અને એજ કામમાં થાક લાગ-
 વાથી ઇ. સ. ૧૮૨૪ ના સાલમાં છત્રીસ વરસની કોમલ વયે
 એ મરણ પામ્યો. એનાં મરણની ખબર આખાં યુરોપમાં ફેલાવ
 ઇ, અને વેલાતમાં તો જાણે શેર મચી રહ્યો. આખાં દેશ એને

માટે સોગ પાલ્યો, અને હજારો વાતે એને માટે દલગીરી જા-
 હર કીધી. એના મરણપર ઘણાક રસાલાઓ લખાયા છે, પણ
 તેમાં એના મીત્ર મુરની કલમથી લખાયેલું એનું જન્મ ચરીત્ર
 લોકોએ હાંસથી વાંચવા માડ્યું. એની ખાયડી તે વખતે જીવતી
 હતી તેથી તેણીને કંઈ અપમાન ન થાય તે વાત ધ્યાનમાં રાખી
 મુર કવિએ તેણીના લગનની ખાખર પર ઘણાજ થોડા ટીકા કીધા
 છે, અને જોકે તેમનાં કુસંપના બિંદુથી તે પુર વાંકેક હતો તો-
 પણ તેના તદ્દન અખાડા કરી આ જન્મચરીત્ર છાંયું છે.
 તોપણ લેડી ખાયરને એને છોડ્યો નહી, અને એની પર એક
 લખાણ કાગજ લખી મુરે જે તેણીની માના કુટણપણા ખાખર
 ધસારા કીધા છે તેને માટે તેને ઘણો કપકો આપ્યો, અને વલી
 જણાવ્યું કે ખરી ખીનાથી તેણીનાં માખાપ પણ પુરતાં વાંકેક
 નથી. મુરે આ કાગજ બીજી આવૃત્તીમાં પ્રગટ કીધા છે. મુરનું
 લખેલું જન્મ ચરીત્ર ખાહાર પડ્યા પછી થોડેક વરસે ખાયર-
 નની માથુક ગાંઠાલીની ઉમરાવજીદીએ ખાયરનનાં ખચાવમાં એ
 ઇંદિયન નીખંધો લખી ખાહાર પાડ્યા. એમાં ખાયરનના અનેક
 સદગુણોની જાખજ તારીફ ગામ છે, અને તેણી ખાયરન સાથે
 અતલગના સંબંધથી ખંધાયલી હતી તેથી ખાયરનના સર્વ વીચા-
 રો તેણીએ પ્રગટ કીધા છે, અને મુર પર જખરો આરોપ મુ-
 ક્યો છે. આ દોષ ખરો હશે એમાં આજના વિદ્વાનોને જરા-
 એ શક નથી, કાંચકે તેણીનું લખાણ મુરના કરતાં પણ સતાવાર
 ગણાય છે. તેણી લખે છે કે જ્યારે ખાયરન ખરીથી છુટો પડ્યો
 ત્યારે તેણે એક તફસીલવાર ચોપાન્યું લખ્યું હતું, અને તેમાં
 સર્વ ખોલાસો જણાવ્યો હતો. આ ચોપાન્યું કંઈ તેણે છપાવ્યું
 નહી પણ મરણની થોડા દહાડા અગાઉ જ્યારે મુર પર એણે
 સંઘલાં કાગજ પતરો, ચોપાન્યાં, નાંખી વગેરે મોકલી આપી,
 ત્યારે આ ચોપાન્યું પણ ખાશ સીડી સાથે મોકલી આપ્યું કે
 તેના મરણ બાદ તેતાં જન્મ ચરીત્રમાં તે દાખલ કરે. મુરે તેને
 વચન આપ્યો હતો અને એ દાખલ કરવાને પુર ખુશી જણાવી
 હતી. પણ જ્યારે એનું જન્મ ચરીત્ર છપાયું ત્યારે મુરે આ
 ચોપાન્યું કેટલાક ઉમરાવોની સલાહથી ખાલી નખાવ્યું અને

પોતાના જાણી મીત્રની એક ફરજ માથેથી કાઢી નાખી તથા તેના વીસવાસનો એણે ધાત કીધો. મુર જાતે ગરીબ હોવાથી તે ઉમરાવોનો હમેશ આશીર્વાલો હતો. અને તેથી તેણે આ નીચ વિદ્યા વાપડી હશે એમાં કશોએ સંદેહ નથી, અને ગીંદાકીની ઉમરાવજીદી જેણી સધલી વાતમાં બાયરનને ખુદ મોહડેથી વાંકેક થઇ હતી, અને જેણી બાયરનની એકએક વાત જાણતી હતી તેણીએ આ અન્યાય મુરપર મુક્યોછે, અને આજના કામિલોનું એવું મત છે કે એ અન્યાય ખરોજ છે, અને મુરે જે વીસવાસધાત કીધો હતો તેને માટે અનેક ઇસારાઓ પ્રગટ થયલા છે. પોતાના નામીયા આશકપર આ ઉમરાવજીદોનો કેવો ખ્યાર દોડેછે તેનું એણીના લખાણપરથી તોલ થઇ શકેછે, અને જ્યારે તે મરણ પામ્યો ત્યારે એણીને કેવી દલગીરી લાગી હશે તે વીચારવું સહેલું થઇ પડશે. એણીએ પોતાના મેહલમાં બાયરનનું બાવલું ઉભું કીધું છે. બાયરન કવિ આંગણીસમી સદીનો સર્વથી સરસ અને પંકાયલો ગ્રહસ્થ ("The most celebrated Englishman of the nineteenth century") ખરોજ કેહેવાતો હતો. બાયરનની બાયડીની એક વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે. તેણીએ "આડા" ને માટી કીધી, કેલવણી આપી, અદરાવી, પરાણાવી, પણ બાપનાં કામકાજથી તથા તેની કેફીયતથી તદ્દન બીનવાકેફ રાખી હતી. તેણી બાપને માટે માયને ધણાક મુવાલો કરતી હતી, પણ મા તેણીને ઉડાવતી હતી. એક દહાડે બાયરનના છાપાખાનાવાલા મરેને કાને એ વાત પડવાથી તેણે એણીને સધલાં લખાણો મક્ત પોંચતાં કીધાં, અને ત્યારે તેણીએ બાપની કેફીયત તથા માની વર્તણુક જાણી હતી, અને વાંચતાં જાર બેજારે રડી હતી.

આપણા માજી વડા પ્રધાન બીકનસફીલડના ઉમરાવે (Lord Beaconsfield) કેટલાંક નોવેલો લખ્યાંછે તેમાં એક Venetia નામનું છે તે કેટલાક વાંચનારા ગ્રહસ્થોને ખબર હશે. એ નોવેલમાં બાયરનનું તથા તેની બાયડી અને છોકરીનું આખેહુખ મીત્ર કાહાણીનાં આકારમાં આપ્યુંછે તે વાંચવાથી પણ ઘણો ધડો મલેકે.

આયરનનું પેહલું પુસ્તક Hours of Idleness અથવા આલસાઈના વખતમાં જોડેલી કવિતાનો સમુદાય છે. એ કાવ્ય પુસ્તક ટુક દોહરાઓથી ભરપૂર છે. એમાં ઘણાક સારા ફકરા આવેલા છે. તેમાંથી થોડાક ટાંકાએ છીએ. આયરનની દરેક કવિતા ઇશકી છે, પણ તેથી કેટલાક લોકો કહે છે તેમ કંઈ નીતીનો ભંગ થતો નથી. સામી વાંચનારને ચાનાક મલે છે અને એણે તો ઇંગ્રેજ લોકોની અનીતી ઉંઘાડી પાડી છે. કેટ્યુલસ કવિની નકલ કરીને એણે આ નીચલા દોહરા જોડ્યો છે. તેમાં એક કન્યાને પોતાનો પ્યાર જાણાવતાં એ કહે છે કે તેણીને હજારો ચુમી લે તોપણ એના પ્યારનો આતશ યુજાય નહીં.

Oh! might I kiss those eyes of fire,
A million scarce would quench desire;
Still would I steep my lips in bliss,
And dwell an age on every kiss.
To part would be a vain endeavour;
Could I desist?—Ah! never—never!

અસલના ગ્રંથકારે એવું લખી ગયા છે કે કામદેવ એક નાનો શાહમણી છોકરો છે જે પોતાના હાથમાં તીરકામથું લઈ હમેશ કરે છે, અને જે સ્ત્રી અથવા પુરૂષ તેને પસંદ પડે તેની પર પોતાનો પ્યારનો તીર ફેકે છે. એ પ્રમાણેની એક કવિતાનો આયરને પુતાની એનાક્રીયનના પુસ્તકમાંથી તરજીમો કીધા છે તે ખુબ રમુજી છે. આયરનની કવિતામાં પ્યારના ગીતો દગેદગ જોવામાં આવશે. આ નીચલું ગીત પણ એનાક્રીયનપરથી લીધું છે. The First Kiss of Love ના કાવ્યમાં એકમેક પરદીલ દોડે અને પેહલપેહલો પ્યારનો જીસ્સો ઉભરે તે વખતે માથુકને ઓકી લેવાના જેવું ખીજી સુખ કંઈજ નથી, એમ કવિ લખી જાય છે.

Away with your fictions of flimsy romance;
Those tissnes of falsehoods which folly has wove!
Give me the mild beam of the soul breathing glance,
Or the rapture which dwells on the first kiss of love.

The Tear અથવા આંશું પર લખેલી કવિતા પણ મધુર છે. જ્યારે કોઈ મીઠા ઉપકાર કરે છે, અથવા જ્યારે કંઈ

વાહાલી ચીજ એકાએક આપણને મલેછે ત્યારે કોણની આંખ-
માંથી આંશુ ટપકશે નહીં ? સારો કામો કરી મરણ પામ્યા હોયએ
તો આપણી ધોરપર જે આંસુ ટપકેછે તેથી હમેશ આપણું રહ
કવિના કેહેના પ્રમાણે બહુ ખુશાલ થાયછે. આ કવિતામાં બેવ-
ડા અનુપાસ આવેછે.

When Friendship or Love our sympathies move,
When Truth in a glance should appear,
The lips may beguile with a dimple or smile,
But the test of affection 's a Tear.
Too oft is a smile but the hypocrite's wile,
To mask detestation or fear ;
Give me the soft sigh, whilst the soul telling eye
Is dimm'd for a time with a Tear.
Ye friends of my heart, ere from you I depart
This hope to my breast is most near :
If again we shall meet in this rural retreat,
May we meet, as we part, with a Tear.
When my soul wings her flight to the regions of night,
And my corse shall recline on its bier,
As ye pass by the tomb, where my ashes consume,
Oh ! moisten their dust with a Tear.
May no marble bestow to the splendour of woe,
Which the children of vanity rear ;
No fiction of fame shall blazon my name ;
All I ask—all I wish—is a Tear.

જે બાયડીએ પોતાના ધણીની તાબેદારી ન કરે તો તે-
મને થોડા દહાડા વીસરી જવાથી તેઓ પોતાની મેલે પાછી કે
કાણે આવશે એમ કવિ કહી જાયછે.

Would you teach her to love ! for a time seem to rove
At first she may frown in a pet ;
But leave her awhile, she will shortly smile,
And then you may kiss your coquette.
For such are the airs of these fanciful fairs,
They think all our homage a debt ;
Yet a partial neglect soon takes an effect,
And humbles the proudest coquette.

કેટલાક દહાડા સુધી કવિ એકાંતવાસ પડી રહ્યો તથો એના એક મીલે એને ડપકો લખી માકલ્યો તેનો આ નીચલી લી-
ટીઓમાં કવિ જવાબ વાલેછે, તે ધ્યાન આપવા જોગ છે. તે
કહેછે કે આણાપીણામાં, તથા નાચરંગમાં, અને એવાં જીજાં
જાહેર મંડલોમાં ભાગ લીધાથી કંઈ કીર્તી મેલવાતી નથી. તે
કહેછે કે નામીયા પીત અને ફાકસ જેવા પ્રધાનોની માફક ખરી
રંજ એવી તે જશ પામવા તૈયાર છે ; બાકી ઠાલી ફીસીયા-
રીમાં દહાડા ગુમાવી જવાના ત્યાં પડી રહેવું તેને ગમતું નથી.
નસીબના ફરવાથી ધન દોલત તો એક પલમાં ઉડી જાય, તથા
એતાબ અને મરતબો પણ કોઈ બાહાદુર સત્તાવાલાના હાથ તલે
આબ્યાથી એક પલમાં નાશ પામશે, પણ જો ખરી મહેનતથી
નામ કાઢ્યું હોય તો તે અમર રહી જશે.

For the life of a Fox, of a Chatham the death,
What censure, what danger, what woe, would I
brave !

Their lives did not end when they yielded their breath
Their glory illumines the gloom of their grave.

Yet why should I mingle in Fashion's foul herd ?

Why crouch to her leaders, or cringe to her rules ?

Why bend to the proud or applaud the absurd ?

Why search for delight in the friendship of fools ?

To me what is wealth ?—it may pass in an hour,

If tyrants prevail, or if Fortune should frown ;

To me what is title ?—the phantom of power ;

To me what is fashion ? I seek but renown.

Hebrew Melodies અથવા યાહુદીઓનાં ગીતો પણ
એણે કવિતામાં જોડી પ્રગટ કર્યાં છે. એ ઘણાં મંથુર અને
મનોરંજક હોવાથી વાજીવ્રમા પણ ઉતરી શકેછે. Jephthah's
Daughter ને નામે લખેલું કાવ્ય કરાણા રસથી ભરેલું છે.
જ્યારે યાહુદીઓનાં સેલેમ દેશપર મુસલમાનો હામલો લઇ
ગયા તે વખતે ખોદાએ યાહુદીઓને છુપી મદદ કીધી હતી અને
તેથીજ તેમની જીત થઇ હતી, પણ જેકથા નામના એક ભર-

વાડતી છોકરીનો ઓદાએ ભાગ માગ્યો હતો તે આપતી વખતે
પેલી છોકરી ઘણીજ નરમાસથી પોતાના બાપને મક્કમ દીલ રાખી
વગર આંચકીએ તેણીને જખેહ કરવા કહેછે, તથા તેથી પોતે
દેશહીતકારી લેખાઈ કીર્તી પામશે એમ સમજી ને છેલ્લું ગાયન
ગાય છે, તે આપણા જીવનમાં જખરી અસર કરેછે.

Since our country, our God—oh, my sire!
Demand that thy daughter expire;
Since thy triumph was bought by thy vow—
Strike the bosom that 's bared for thee now!
And the voice of my mourning is o'er,
And the mountains behold me no more;
If the hand that I love lay me low,
There cannot be pain in the blow!
And of this, oh my father! be sure—
That the blood of thy child is as pure
As the blessing I beg ere it flow,
And the last thought that soothes me below.
Though the virgins of Salem lament,
Be the judge and the hero unbent!
I have won the great battle for thee,
And my father and country are free!
When this blood of thy giving hath gush'd,
When the voice that thou lovest is hush'd;
Let my memory still be thy pride,
And forget not I smiled as I died!

English Bards and Scotch Reviewers નામની
ટીકાકાર કવિતા લખવાનું કારણ આગલ સમજાવેલું છે. એ ક-
વિતા બહુ ભલકાથી શરૂ થાયછે તેથી ઘણું હસવું આવેછે.
એમાં કવિએ પોતાની કલમપર લખેલો ફકરો રમુજી છે. તે
કહેછે કે જો માણસની ખીદમતમાં એક પણ ખરો ગોલામ હોય
તો તે તેની કલમ છે. જો નુકતેચીનીઓ મશકરી કરે અથવા માથુક
નાકરમાની કરે તો કંટાલેલા જીવને કલમ એક મોટા આ-
સરો થઈ પડેછે.

Oh! nature's noblest gift—my gray goose-quill !
 Slave of my thoughts, obedient to my will,
 Torn from thy parent bird to form a pen,
 That mighty instrument of little men !
 Though nymphs forsake, and critics may deride,
 The lover's solace and the author's pride.

પોપ, ડરાઇડન, મીલ્ટન વગેરે આગલ થઈ ગયલા કવિના નામીયા વર્ગને વખાણી, તથા તેમની પછી નીકળતા કવીઓની ઉતરવી કાબિલ્યત માટે વીલાપ કરીઃ એ કાવ્યમાં પેહલવેહલો સ્કાટને ઉધરો લીધાછે. આયરન કબુલ કરેછે કે એની આલાકી તથા હુશયારી વખાણવા લાયક છે, પણ તે આલાકીનો એ ગેરઉચ્ચોગ કરેછે તે માટે કવિ એને ડપકો આપેછે. સારી અને જીલંદ કવિતા જોડવાને બદલે એ હુશયારી ટોલીઓની વારતા લખેછે તે એની કાબિલ્યતને મુદ્દલ છાજતું નથી. વલી સ્કાટ કઈ કવિના માનને લાયક નથી કાંયકે એતો માત્ર પૈસાને ખાતર લખેછે, પણ દુન્યાના ભલાંને ખાતર લખતો નથી !

And thinks't thou, Scott! by vain conceit perchance,
 On public taste to foist thy stale romance ?
 Though Murray with his Miller may combine
 To yield thy muse just half a crown per line ?
 No! when the sons of song descend to trade,
 Their bays are sear, their former laurels fade.
 Let such forego the poet's sacred name,
 Who rack their brains for lucre, not for fame;
 Low may they sink to merited contempt
 And scorn remunerate the mean attempt !

ત્યારપછી સાઉથીને વખોડ્યો છે. જેમ મોહલામાં ભીખ માગનારાં કંગાલો ગાયન ગાઈ તથા આપલુસી કરી પેટ ભરે છે, તેજ પ્રમાણે સાઉધી પણ કરેછે. આયરન સાઉધીને અરજ કરેછે કે જેમ તે હુશયાર અને કાબિલ જણાવવા માગેછે તેમજ જો લોકોપર દયા લાવીને હવે લખવાનું બંધ કરશે તો તેની માઠી મરખાની થશે ! આજ કાવ્યથી સાઉધી અને આય-

રનને કમગાતું ચાલતું હતું, અને તેથીજ સાઠધી વારંવાર બા-
યરનની નાલેશી છપાવતો હતો, અને એટલેવેર બાયરન પર હો-
મલો કીધો કે જ્યારે બાયરન મરણ પામ્યો, અને એને જ
વાખ દેનાર કોઇ હતું નહી, ત્યારે પણ એણે એનીપર વેરભા-
વીક હોમલો કીધો હતો. સાઠધીને માટે બાયરનના બેહદ રમુછ
ટીકા તેનાં આખાં પુસ્તકમાં જોવામાં આવેછે.

With eagle pinion soaring to the skies,
Behold the ballad-monger Southey rise !
To him let Camoens, Milton, Tasso yield,
Whose annual strains, like armies, take the field.
Oh ! Southey, Southey, cease thy varied song !
A bard may chant too often and too long ;
As thou art strong in verse, in mercy spare !
A fourth, alas ! were more than we could bear.

નામીયા વરડસવરથને પણ બાયરને જતો મુક્યો નથી
ચીડમાં આવી જઈ એકેએક કવિની એણે ટેકડી કીધી છે. વર-
ડસવરથે તે વખતે ટુક દોહરાઓજ માત્ર છપાવ્યા હતા, પણ
તેમાં તાલ શુર અથવા કવિતા રચનાનો બાયરન વાંક કહાડી
એને ઠપકો આપેછે.

Next comes the dull disciple of thy school,
That mild apostate from poetic rule,
The simple Wordsworth, framer of a lay,
As soft as evening in his favourite May,
Who, both by precept and example, shows
That prose is verse, and verse is merely prose.

ઇશકી કવિ મુર છોકરીઓનાં માયાં ફરવી તાપ્પથે અને
અનીતીનો વધારો કરથે એવો તેનીપર દોષ મુકી બાયરન એને
પણ નરમ ઠપકો આપેછે. તે તેને શીખામણ દે છે કે કાવ્ય
દેવીના મંડીરમાંના આતશકંદમાં ચાખું તીલીમાન લોખાન ધુપાવવું
જોઈએ ; ખરાબ અને ભિલસેલ તથા કચરાવાલું લોખાન ચાલે
નહી !

Who, in soft guise, surrounded by a choir,
Of virgins melting, not to Vesta's fire,
With sparkling eyes, and cheek by passion flush'd,

Strikes his wild lyre; whilst list'ning dames are hush'd
'T is Little ! young Cattullus of his day,
As sweet; but as immoral in his lay !
Grieved to condemn; the muse must still be just,
Nor spare melodious advocates of lust.
Pure is the flame which o'er her altar burns;
From grosser incense with disgust she turns.

બાયરનની આગલી કવિતા પર જે તીકા એડીનબરો
શીવીયુમાં થયા હતા તે જોઈએ લખ્યા હશે એમ સમજ
આ કાવ્યમાં તે તેની પર ઉતરી પડ્યો છે. કવિ યાદ આપે છે કે જે
વેલાતમાં જોઈરી નામે એક કરડો ન્યાયધીશ થઈ ગયો હતો
અને તેનેથી લેખી તો આહ પોલતાં હતાં, તેમજ આ જોઈરી
સાહેબ પણ કાવ્ય ન્યાયધીશ થઈ પડ્યા છે !

Health to immortal Jeffrey ! once, in name,
England could boast a judge almost the same;
In soul so like, so merciful, yet just,
Some think that Satan has resign'd his trust;
And given the spirit to the world again,
To sentence letters as he sentenced men.

એ પ્રમાણે દરેક કવિની ખાંમી કાઢી તથા તેમના લખાણ
પર ટીકા કરી બાયરન નાટક તખ્તપર ધ્યાન પુગાડે છે, અને
નાટક તથા એકાનાં લખાણ પણ મુરડાલ અને નબલાં ચીતાર
છે, તથા પોતાના બાપ દાદાનો વખત યાદ કરી તેમની તારી
ગાય છે.

Such are we now. Ah ! wherefore should we turn
To what our fathers were, unless to mourn ?
Degenerate Britons ! are ye dead to shame,
Or kind to dulness, do you fear to blame ?

સર્વ નાટક લખનારાઓની રમુજ ડેકડી કરી તે શ્રીધાન
તથા બરનસ, રોજરસ, કેમપબેલ, કાઉપર વગેરે કવિઓનીજ માં
તારીફ ગાય છે. એજ વખતે કરકવાહીત નામનો એક જીવા
કવિ અભ્યાસ પાછલ પુર મંડેલો રહેવાથી મરણ પામ્યો હતો તે
યાદ કરી કવિ તેને માટે વીલાપ કરે છે. જે વિદ્યાએ

તેને આટલું મુઠી ઉછેરી મોટા કીધો, તેજ વિદ્યાએ આપરે
તેનાં માતનું ખી રાખ્યું. એજ પ્રમાણે એક ગરૂડ પક્ષી ગોલી
કાઢવાની કોશિસ કરવાને બદલે, તે સામું જે જગાએ ગોલી
લાગી હોય તેપર પોતાની પાંખ ઢાંકી ગરમી આપેછે, જેથી તે
વધારેને વધારે હેરાન થાયછે, પણ જાણતું એ નથી કે જે પાં-
ખથી માલો સાફ કરી તે મુખમાં નીંદ કાઢતું હતું તેજ પાંખ
પેલી નેહસત ગોલીને સંપોવેછે, જે તેનું જીવન કાઢી થોડા
વખતમાં તેને મારી નાખશે.

Unhappy White ! while life was in its spring,
And thy young muse just waved her joyous wing,
The spoiler came ; and all thy promise fair
Has sought the grave to sleep for ever there.
Oh ! what a noble heart was here undone,
When Science' self destroy'd her favourite son !
So the struck eagle, stretched upon the plain,
No more through rolling clouds to soar again,
View'd his own feather on the fatal dart,
And wing'd the shaft that quiver'd in his heart ;
Keen were his pangs, but keener far to feel,
He nurs'd the pinion which impell'd the steel ;
While the same plumage that had warm'd his nest,
Drank the last life blood of his bleeding breast.

Corsair, Lara, Giaour ના કાવ્યોમાં તુરકી લોકો-
ની તથા યુનાની ગોલામોની વારતાઓ સમાવી છે. જ્યારે કવિ
એ દેશની મુસાફરીએ ગયો હતો, ત્યારે એના આકરે, ભાભીયા
વગેરે એને જે જે વાતાયો વાકેફ કરતા હતા તે ખુબ યાદ રાખી
એ ખીજે દીને કવિતાનાં આકરમાં જોડતો હતો. એ કવિતા
ઓની ખેટખાજી ઘણી મધુર અને સેહેલી છે. એમાં ખ્યારનો
વીઘ્ય પ્રમુખ છે. Giaour ની કવિતામાં યુનાન દેશનું
જે કવિએ ચીત્ર આપ્યું છે તે કોણનું મન ન હ-
સકેરશે ? જેમ એક તરતના મરણ પામિત્રા માણસનો દે-
ખાવ ગંભીર અને શાંત લાગેછે તેમજ આ યુનાન દેશનો દે-
ખાવ એને લાગે.

He who hath bent him o'er the dead
 Ere the first day of life is fled,
 The first dark day of nothingness,
 The last of danger and distress,
 (Before Decay's effacing fingers
 Have swept the lines where beauty lingers),
 And mark'd the mild angelic air,
 The rapture of repose that 's there,
 The fix'd yet tender traits that streak
 The languor of the placid cheek,
 And—but for that sad, shrouded eye,
 That fires not, wins not, weeps not now,
 And but for that chill, changeless brow,
 Where cold Obstruction's apathy
 Appals the gazing mourner's heart,
 As if to him it could impart
 The doom he dreads, yet dwells upon ;
 Yes, but for these and these alone,
 Some moments, ay, one treacherous hour,
 He still might doubt the tyrant's power ;
 So fair, so calm, so softly seal'd,
 The first, last look by death reveal'd !
 Such is the aspect of this shore ;
 'T is Greece, but living Greece no more !
 So coldly sweet, so deadly fair,
 We start, for soul is wanting there !

આ ઉપલા ફકરામાં એક તરતના મરણ પામેલા માણ-
 સની લાશ પર જોતાં જે વીચારો ઉતપત્ત થાયછે તે કવિએ કેવી
 બારીકાથી ચીતારયા છે તે આશ નોધી લેવા જોગ છે.

The Bride of Abydos અથવા બ્રાન્ડરની દીકરીની
 વારતા બહુ રસીલી છે. આ વારતામાં તુરકીઓનું જાહનું બ-
 રાબર દેખાડેલું છે. આ નીચલી સતરોમાં એશીયા ખંડના મુ-
 લકોનો રંગીન ચીતાર આપ્યોછે, તે જાણવાજોગ છે. તુરકી
 તથા ધરાનની આસપાસનો મુલક કવિ જોષ વલ્યો હતો તેનું
 ખ્યાન કીધેલું છે.

Know ye the land where the cypress and myrtle
 Are emblems of deeds that are done in their clime;
 Where the rage of the vulture, the love of the turtle,
 Now melt into sorrow, now madden to crime?
 Know ye the land of the cedar and vine,
 Where the flowers ever blossom, the beams ever shine;
 Where the light wings of Zephyr, oppress'd with perfumefume,
 Wax faint o'er the gardens of Gul in their bloom!
 Where the citron and olive are fairest of fruit,
 And the voice of the nightingale never is mute;
 Where the tints of the earth, and the hues of the sky;
 In colour though varied, in beauty may vie,
 And the purple of ocean is deepest in dye;
 Where the virgins are soft as the roses they twine,
 And all save the spirit of man is divine?

આવા ગોલાખ અને સંતરા તથા મારંગી અને અતર
 અને ખુલ્લુલના મુલકમાં કોણને જવા ન ગમશે? ખરેજ ઇ-
 રામ તથા તુરકી દેશો સફર કરવા લાયક છે. એક તુરકીના પા-
 શાની કુલીકા નામે છોકરીની ખુબસુરતી ચીતારતાં કવિ લખે
 કે તમે જા જાઓ તો તમને ચાતરી આવી જાય ! ખાલયો તો
 તેનું બ્યાન થઇ શકેજ નહીં.

Who hath not proved how feebly words essay
 To fix one spark of Beauty's heavenly ray?
 Who doth not feel, until his failing sight,
 Faints unto dimness with its own delight;
 His changing cheek, his sinking heart confess
 The might—the majesty of Loveliness?
 Such was Zuleika—such around her shone
 The nameless charms unmark'd by her alone.

Parisina નામે કવિતામાં એક ઇરાવ્યમ બુધ્ધા ઉમરાવની શુ-
 બાન બાયડી પોતાના સાવકા છોકરા સાથે મોહ્યત રાખવાયી
 ઉંઘમાં તેનું નામ દઇ દક મારેછે; તેથી તેણીના વર જાગી
 ઉઠેછે અને બધો બરમ ફુટી જાયછે. પેલા ઉમરાવ પોતાની બા-

યડી તથા છોકરાને સાથેજ ગરદન મરાવે છે. ધરાલી દેશની
એક રાતનો દેખાવ આ ફકરામાં ચીતાર્યો છે.

It is the hour when from the boughs
The nightingale's high note is heard ;
It is the hour when lover's vows
Seem sweet in every whispered word ;
And gentle winds and waters near
Make music to the lovely ear,
Each flower the dews have lightly wet,
And in the sky the stars are met,
And on the wave is deeper blue,
And on the leaf a browner hue,
And in the heaven that clear obscure,
So softly dark, and darkly pure,
Which follows the decline of day,
As twilight melts beneath the moon away.

The Prisoner of Chillon અથવા ચીલોનના કેદ-
ખાનામાં પડેલા બંદીવાનનું ગીત ધણું મધુર છે. જુનોઆ શહે-
રના એક દેશહીતકારી શખ્સનું એમાં વર્ણન આપ્યું છે. ત્રણડે
ભાઈઓ સાથે કેદ પડેલા હતા. તેમાંના બે તો બંદીખાનામાંજ
મરણ પામ્યા તેમનાં દુઃખનો વડો ભાઈ વીજાપ કરે છે, તથા
મોતાના તાતા ભાઈને વીશે તે આશ રૂદન કરે છે.

But he, the favourite and the flower,
Most cherish'd since his natal hour,
His mother's image in fair face,
The infant love of all his race ;
His martyr'd father's dearest thought,
My latest care, for whom I sought
To hoard my life, that his might be
Less wretched now, and one day free ;
He, too, who yet had held untired
A spirit natural or inspired—
He, too, was struck, and day by day,
Was wither'd on the stalk away,

Childe Harold's Pilgrimage નામની રસીકી અને શ્રીલસુકી કવિતાના નેવી બાયરને બીજી એકે લખી નથી. એની સર્વ શક્તિ આ કવિતામાં વાપડવામાં આવી છે. એમાં જે જે મધુર અને ગમગીન વીચારો સમાવ્યા છે તેનું વર્ણન વાંચના-થીજ મલી શકશે. યુરોપનાં દક્ષીણ પૂર્વ દેશોનું એમાં વર્ણન સમાવ્યું છે. આ કવિતા એક નોજવાન અબલાને અરપણ કરી છે. એ કાવ્ય ચાર ભાગમાં વહેંચાયેલું છે. પહેલા ભાગમાં સ્પેન તથા પોર્તુગાલ દેશોનું વ્યાન આપ્યું છે. એ વખતે નામીયા વેલીંગટન સરદારનું લશ્કર સ્પેનમાં કુચ કરતું હતું, અને એ વખતે નામાંકીત નેપોલ્યનના દોરનો વખત હતો, તથા ખુનખાર લડાઈથી સ્પેન દેશ વેરાણ અને ઉજ્જડ થઈ ગયો હતો. કવિ કહે છે કે સ્પેનીશ સ્ત્રીઓ જરા ભુરા રંગની, તથા ખુબસુરત અને કાલ દોલાવાલી હોય છે. દરાખ અને નારંગીના માડવા તો ત્યાં ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે. સ્પેનીયરડોની કેટલીક ખાશ જાણવા-જોગ વીગતો પણ કવિ આપે છે, તેમાં તેમની ઘોઘા સાથની લડાઈ કવિએ જોઈ તે આ પ્રમાણે ચીતારે છે. સ્પેનીયરડો જ હતુની હોય છે તેનું કારણ પણ આ ઘોઘાની તથા મેંઢાની અને એવીજ બીજી લડાઈઓમાં ઉતરવાની તેમની બીહીક દુર થયાને લીધેજ સમજવામાં આવે છે. સ્પેનીયરડો લુચ્ચા પણ ઘણા હોય છે અને માત્ર સાધારણ જાણસ ચોરવા ખાતર પણ માણસનો જાન લે છે, અથવા નજીવાં જેવાં અપમાનને માટે પણ ગલેજ વલગી પડે છે.

Thrice sounds the clarion ; lo ! the signal falls,
The den expands, and Expectation mute
Gapes round the silent circle's peopled walls.
Bounds with one lashing spring the mighty brute,
And wildly staring, spurns, with sounding foot,
The sand, nor blindly rushes on his foe ;
Here, there, he points his threatening front, to suit
His first attack, wide waving to and fro
His angry tail ; red rolls his eye's dilated glow.

Sudden he stops ; his eye is fix'd ; away,
 Away, thou heedless boy ! prepare thy spear ;
 Now is the time to perish or display
 The skill that yet may check his mad career ;
 With well-timed croupe the nimble coursers veer ;
 On foams the bull, but not unscathed he goes ;
 Streams' from his flank the crimson torrent clear ;
 He flies, he wheels, distracted with his throes :
 Dart follows dart ; lance, lancee ; loud bellowings speak
 his woes.

Foiled, bleeding, breathless, furious to the last,
 Full in the centre stands the bull at bay,
 'Mid wounds and clinging darts, and lances brast,
 And foes disabled in the brutal fray :

ખીજા ભાગમાં યુનાન દેશની રાજધાની એથનસ શહેરની
 પડી ભાગેલી હાલતપર કવિ દયા કરેછે. આગલ યુનાનો લોકો
 કેવા શુરા નરો હતો અને હાલમાં તેઓ તુરકી જેવક કાફરાના
 ગોલામ થઈ ફરેછે તે મારે તેમનીપર શીતકાર નાખ્યોછે. એના
 વખતમાં ગ્રીસમાં અલી પાશા રાજ કરતો હતો, તેથી તેની બા-
 યરને બિટ લીધી હતી. જ્યારે બાયરન એને મલવા ગયો ત્યારે
 મુસલમાનોનો રમજન મહોનો હતો તેથી એના મહેલમાં સર્વ
 ઠંડાણે ખાણાપીણા ચાલતાં હતાં, તેમનું ટુકડું ખ્યાન અતરે આ-
 નીએ છીએ. અલી પાશા ખુબો હતો તોપણ લોકોપર ઘણો
 જુલમ પાડતો હતો.

He pass'd the sacred Haram's silent tower,
 And underneath the wide o'er-arching gate
 Survey'd the dwelling of this chief of power,
 Where all around proclaim'd his high estate.
 Amidst no common pomp the 'despot sate,
 While busy preparation shook the court,
 Slaves, eunuchs, soldiers, guests and santons wait,
 Within a palace, and without a fort ;
 Here men of every clime appear to make resort ;

આજના વખતમાં ગ્રીસે દેશ જે સ્વતંત્રતા ભાગવેછે તે
 બાયરનની ઉસકેરણી અને પેહેલી દોશિસથીજ છે. બાયરને પો-

તાનાં લખાણમાં એ દેશ વીશે ઘણાં એસારા લખ્યા છે અને આખાં યુરોપનું ધ્યાન તેની તરફ ખેંચ્યું છે. ગ્રીક લેડિઝ બાહરની કબ થોડીક મદદ માંગતા હતા તેમને ધીકકારી કાઢી કવિએ તેમને બંતે મહેનત કરી ઉસકેરાવા અને બંડ ઉઠાવા શીખામણ દીધી છે.

Hereditary bondsmen ! know ye not

Who would be free themselves must strike the blow ?

By their right arms the conquest must be wrought ?

Will Gaul or Muscovite redress ye ? no !

True, they may lay your prond despoilers low,

But not for you will Freedom's altars flame.

Shades of the Helots ! triumph o'er your foe !

Greece ! change thy lords ; thy state is still the same,

Thy glorious day is o'er, but not thine years of shame.

બાયરન કવિએ Childe Harold's Pilgrimage નામનું કાવ્ય પેહલાં બે ભાગોમાં પ્રગટ કર્યું હતું અને ત્યારપછી પરણ્યો હતો, અને એનાં લગનનું પરીણામ કેવું નીવડ્યું તે આગલ જણાવ્યું છે. જ્યારે લેડી બાયરનથી અને દેશથી એ આખરે છુટો પડ્યો, ત્યારે પાછો ઇટાલી તથા સ્વીતઝરલાંડની મુસાફરીએ નીકળ્યો હતો. પણ જે ખુશાલ દીલથી ઉપલા બે ભાગો લખ્યા હતા તે બદલાઈ જઈ અંતઃકરણ ગમખાર થઈ પડ્યું હતું, અને તેથીજ પાછલા બે ભાગમાં ગમગીન વીચારે વધારે સમાવેલા છે. એનાં મનપર તેણીની બેવફાઈથી કેવી અસર થઈ હતી તે એ બે ભાગોમાં મનમાનવી રીતે જોવામાં આ વેછે. તીજો ભાગ શરૂ થતાંજ જાણે પોતે કેપ્પીનમાં ઉંઘઈ ગયો હોય અને પોતાની નાની આડા તેના સ્વપનામાં આવી હોય, તેમ તેણીના નામથી આ ગમગીન પક્ષી પોતાનો રાગ કાઢેછે. ‘અરે ! આડા, તારો એહરો પણ તારી માનાજેવાજ છે કે ? જ્યારે છેલ્લી મેં તને રમાડી હતી ત્યારે તારી આંખો કેવી બહુ અને ચલકટ્ટી હતી વાર ?’ એમ બોલી તે જાગી ઉઠેછે અને કવિતાનું ઘરતાન શરૂ કરેછે. જ્યારે આડાની માએ આ વાંચ્યું હશે ત્યારે તેણીનીપર કેવી નાસીપામી ભરેલી અસર થઈ હશે !

Is thy face like thy mother's, my fair child !
 Ada ! sole daughter of my house and heart ?
 When last I saw thy young blue eyes, they smiled,
 And then we parted—not as now we part
 But with a hope.—

મુસાફરી કરતાં ખેલેજીઅમ દેશમાં તે જઈ પુગો અને
 વોતરલુના લડાઈના મેદાન આગલ જ્યારે એ આવી પુગો,
 ત્યારે કલ્પનાને ઝડપથી દોડાવી તે લડાઈનો ચીતાર આપણી
 આગલ લાવી મુક્યોછે. હજારો અને લખો માણસોની ખુવારી
 થોડાજ મહીના અગઉ એજ મેદાનમાં થઈ હતી તેમનો કવી
 ગમગીન વીલાપ કરેછે. જે દહાડે નેપોલ્યનનું લશ્કર આવી પુગુ
 તે દહાડે તો બ્રસેલસ શહેરમાં નાચ અને રાગ ચાલતાં હતાં,
 અને સર્વ ઉમરાવો, બાનુઓ વગેરે ત્યાં ઠાઠમાઠથી ખીરાજ્યાં
 હતાં. પણ ખીજેજ દહાડે શહેરમાં ફેરફાર થઈ ગયો. જે જીવા-
 ન્યાઓ માત્ર ગઈ કાલે માથુકો સાથ બગલગીરી કરી નાચતા હતા
 તેઓ એજ દહાડે વોતરલુનાં મેદાનમાં સંખ્યાબંધ ખાક મીસાલ
 થઈ પડ્યા ! જે અબલાઓ ગોલાબી લાલમલાલ મુખડાથી ગઈ
 રાતે નાચતી કુદતી હતી તેઓ ખીજેજ દહાડે શીકી ફૂક પડી ગઈ
 અને ધણી દીકરા વગરની થઈ ખેડી ! જે વાજીંવના સરોદો
 ગઈ રાતે મેહેલમાં પુર શુરયો નીકલતા હતા તેજ વાજીંવના રાગો
 ખીજે દહાડે મુવાંના શોકનાં ગીતો ગાવા મશગુલ થયાં !

There was a sound of revelry by night,
 And Belgium's capital had gathered then
 Her Beauty and her Chivalry, and bright
 The lamps shone o'er fair women and brave men ;
 A thousand hearts beat happily ; and when
 Music arose with its voluptuous swell,
 Soft eyes look'd love to eyes which spake again,
 And all went merry as a marriage bell ;
 But, hush ! hark ! a deep sound strikes like a rising
 knell !

Did ye not hear it ?—No ; 't was but the wind,
 Or the car rattling o'er the stony street ;
 On with the dance ! let joy be unconfined,

No sleep till morn, when Youth and Pleasure meet
 To chase the glowing hours with flying feet—
 But hark !—that heavy sound breaks in once more,
 As if the clouds its echo would repeat ;
 And nearer, clearer, deadlier, than before !
 Arm ! arm ! it is—it is—the cannon's opening roar !

Ah ! then and there was hurrying to and fro,
 And gathering tears and tremblings of distress,
 And cheeks all pale, which but an hour ago
 Blush'd at the praise of their own loveliness ;
 And there were sudden partings, such as press
 The life from out young hearts, and choking sighs
 Which ne'er might be repeated : who would guess
 If ever more should meet those mutual eyes,
 Since upon night so sweet such awful morn should
 rise !

Last noon beheld them full of lusty life,
 Last eve in Beauty's circle proudly gay,
 The midnight brought the signal sound of strife,
 The morn the marshalling in arms—the day
 Battle's magnificently stern array !
 The thunder clouds close o'er it, which when rent,
 The earth is cover'd thick with other clay,
 Which her own clay shall cover, heap'd and pent,
 Rider and horse,—friend, foe,—in one red burial blent !

ચોથા ભાગમાં વેનીસ શહેર તથા ઇટાલી દેશનું વર્ણન
 આપ્યું છે. એક આંદોલિ રાતનાં વેનીસ શહેરનો દેખાવ આ-
 નીચલી સતરોમાં જોવામાં આવશે. આપણા મુખપૃષ્ઠ કરતાં ત્યાં-
 ના પાહાડની ધરાને લીધે તથા આજુપસ પર્વતની ખરખરી શી-
 ખરોના દબદબા ભરેલા દુરના દેશાગ માટે ઇટાલીના શહેરોનાં
 દેખાવો આરજ તરાંહથી રોબ મારે છે.

The moon is up, and yet it is not night—
 Sunset divides the sky with her—a sea
 Of glory streams along the alpine height
 Of blue Friuli's mountain ; Heaven is free

From clouds, but of all colours seems to be,
 Melted to one vast Iris of the West—
 Where the Day joins the past Eternity ;
 While on the other hand, meek Dian's crest
 Floats through the azure air—an island of the blest !

એ ભાગમાં કવિએ ઇટાલીના આગલા દોરનું તથા જાણ-
 વાજોગ જગાઓનું વર્ણન કીધું છે. એ દેશમાં મોટા અને ધર્મા-
 ધીપતીઓનાં રહેવાના ઠેકાણાં જગેજગ ઉભાઈ જાય છે. એક ઠે-
 કાણે લખતાં કવિ કહી જાય છે કે, આ દેશના કોઈ
 એકાંત ખુણામાં કોઈ નાજુક નાર સાથે તેને દીન ગુજારવા સ-
 રજ્યો હોત તો કેવું સારું ? ત્યારપછી વલી કવિ એકાંતવાસમાં
 મલતી ખુશાલીનું ખ્યાન કરે છે, તથા કહી જાય છે કે જંગલમાં
 પણ આપણું મન રીજવનારાં ઘણાંક ચીન્હો મલી આવે છે,
 દરીયામાં પણ ફરતાં ફરતાં ખુશાલી ઉપજે છે અને કોઈ નદી-
 ના કીનારાપર ખેસી આપણે ત્યાં પણ રમુજ મેલવવા માગીએ
 તો મલી શકે છે. કવિની આ વાંણી એને કેવી સફલ થઈ તે
 એનાં વૃતાંતપરથી જણાશે.

Oh ! that the desert were my dwelling place,
 With one fair spirit for my minister,
 That I might all forget the human race,
 And, hating no one, love but only her !
 Ye elements !—in whose ennobling stir
 I feel myself exalted—Can ye not
 Accord me such a being ? Do I err
 In deeming such inhabit many a spot ?
 Though with them to converse can rarely be our lot.
 There is is a pleasure in the pathless woods
 There is a rapture on the lonely shore,
 There is society, where none intrudes
 By the deep sea, and music in its roar :
 I love not Man the less, but Nature more.

ખાયરનની આ કવિતા કેવી મધુર છે તે એમાંથી આપેલા
 યોડાક ફકરાપરથી જણાશે. એમાં માણસોના વીકારોનું ને પૃ-
 થકરણું આપ્યું છે તેથી ફીલસુફી પણ ખાયરનને શાખાશી

આપેછે. Beppo અથવા વેનીસના વેપારીની કવિતામાં લખેલી વારતા બહુ રમુજી તથા હસાવનારી છે. વેનીસ શહેરના એક વેપારીની જીવાન બાયડી હતી, જેણીને તે ઘણાં વરસ સુધી મુકી બાહાર ગામ વેપાર કરવા ગયો હતો, તે ખાંછો આંબોજ નહીં. પેલી અબલાએ તો બે ત્રણ વરસ વાર જોઈ એક મદદનીશ ભરથાર રાખ્યો. બાયરન મશકરી કરેછે કે તેણીને રાતનાં એકલી સુતાં ખીછીક લાગી તેથી આ પગલું ભર્યું હતું. આ નવા યાર સાથે તેણી પુરછુટથી રહેતી અને વેનીસ શહેરની નીતી એટલી બગડેલી હતી કે કોઈ એ વાતની દરકાર પણ કરતું હતું નહીં. પેલા વેપારીને સવ કોઈ મુવેલા સમજ્યાં. પણ એક દહાડે આથેક વરસને અંતરે જ્યારે પેલી જીવાન બાયડી નાચમાં પધારી હતી અને રાતની ત્યાંથી ઘર જતી હતી, ત્યારે એક તુરકી આગો તેણીને સામો મળ્યો, અને તેણીને ખુબ ટીકો ટીકીને જોવા લાગો. પેલા મદદનીશ ભરથારને આથી અપમાન થયું અને તેણે તરત પેલા તુરકીને તેની બેસલુક ચાલનું કારણ પુછ્યું. પેલા તુરકીએ તો ધીમે પેટે જવાબ દીધો. “સાહેબ, આતો મારી બેરી છે!” પેલી સ્ત્રી તો ગભરાઈ ગઈ અને યારનો તો ત્યાં રકાશ બન્યો. આખરે ઘણી તાનાજાણી થવાથી તેઓ ત્રણડે જણાં મેહેલમાં ગયાં, અને ત્યાં પેલી સ્ત્રીએ પોતાના પરણેતર વરને આલખી કાઢ્યો, અને તેની સાથ સમજીતી કરી તથા આટલાં વરસ ક્યાં ભટકવામાં કાઢ્યાં તેનો હીસાબ માગી પેલા મદદનીશ ભરથારનો ઉપકાર માની તેને રૂપસદ આપી. ખીજે દહાડે ગામમાં આ વાત જાહેર થઈ, અને સર્વ જણાં પેલા ખોવાઈ ગયેલા ભરથાર વીશે પુછપરછ કરવા લાગ્યાં. તેણે જવાબ વાલ્યો કે જે વાહાણમાં તે સફર ગયો તે વાહાણ ચાંચીઆઓએ લુટી લીધું અને ઘણાંક આદમી સાથે તેને પણ કેદ પકડ્યો, જેથી તેના પોશાકમાં વગેરે ફરકાર થયો, અને એક દહાડે સારી તક હાથ લાગવાથી તે કોઈ મછવામાં નાસી આંબો. પેલી બાયડી તેને ઠપકો આપવા લાગી કે તેણે તેની ખોયાનો કબજા વીચારે કીધો નહી, અને આટલાં વરસ સુધી તેણે કોણ જાણે તેણીને યાદ પણ ન કીધી હશે. આવી રીતની સામી સરજોરી કરી તેણી જાણેજ કબજા

બન્ધુ' ન હોય તેમ પાછી તેની સાથ રહેવા લાગી, અને એલા
વરે પણ તેણીની આગલી ચાલ માટે કંઈપણ દરકાર કીધી નહીં.
વેનીશીયન ઓરતોની ખુબસુરતી આખાં યુરોપમાં વખણાયલી
છે તેથી તેમનો ખાચરને આપેલો ચીતાર અહીં ઉતારી લેવા
નોગછે.

They've pretty faces yet, those same Venetians,
Black eyes, arch'd brows, and sweet expressions still;
Such as of old were copied from the Grecians,
In ancient arts by moderns mimick'd ill.

વલી સ્ત્રીઓને હૃદની અંદર અને મલાજસર રાખવાનું ખાચરન
પસંદ કરેછે, કાંચકે નો તેમને વધારે છુટ આપી હોય તો
કોઈ વેલા તેમનાથી આંખ પણ મરાઈ જાય છે, ને આંખ
મારવા પછી સામા ધણીનો વીચાર મનમાં આવે છે, અને પ-
છી કામ બેઠેકી જાય છે, કારણકે સામા ધણીનો સારો વીચાર
આવવાથી તેને મલવાની ઇચ્છા થાય છે, અને મરજી થઈ કે
કાગજ પતર લખાઈ જાય છે, અને છેલ્લે એવાં કામનુ પરીણામ
એ આવેછે કે કેટલાક નાહિક મારીયા જાય છે, કોઈને ગોદમાં બાં-
ધવાં પડે છે અને કોઈના ભિજાં માથાંની હાણી થાય છે !

For glances beget ogles, ogles sighs,
Sighs wishes, wishes words, and words a letter,
Which flies on wings of light-heel'd Mercuries,
Who do such things because they know no better;
And then God knows what mischief may arise,
When love links two young people in one fetter,
Wild assassinations, and adulterous beds,
Elopements, broken vows, and hearts and heads.

જેમ હાલના વખતમાં પારસીઓની ધણીએ એવ ઉધડે-
છે અને હજારે રીતે તે સાંતવાની કોશિશ થાય છે તેમ વેનીસના
બૈરાંઓ પણ કરે છે અને ગમે તેમ ખુધાઓને પણ પરણી જા-
યછે. વલી ખુબસુરતીને લલચાવનારા કાંઈ પણ ધણા હોય છે,
તથા નાચરંગમાં તેવાં બૈરાંઓને સર્વના કરતાં વધારે તેણાં આ-
વે છે.

A pretty woman is a welcome guest.

એક મદદનીશ ભરથારનાં શું શું કામો હોય છે તે પણ
બાયરને વીસતારયાં છે.

But "Cavalier Servente" is the phrase

Used in politest circles to express

This supernumerary slave, who stays

Close to the lady as a part of dress,

Her word the only law which he obeys.

His is no sinecure, as you may guess ;

Coach, servants, gondola, he goes to call,

And carries fan and tippet, gloves and shawl.

બાયરને સાહિબીની સામે થઈ જીયોરજ રાજાને દોજખમાં
મોકલી આપયોછે, તે આગલાં પ્રકરણમાં સમજાવ્યું છે. બાયરને
ઘણાક નાટકો તથા બીજી કાવ્ય રૂપી વારતાઓ પણ લખી છે,
પણ તે સર્વનું લંબાણુ જ્યાન કરવું મુશ્કેલ છે, ઘણા ખરા નાટકો
કંઈ નાટકશાલામાં કરવા લાયક નથી. નામાંકીત નેપોલ્યનના પડી
ભાગવા પર એણે એક ગજલ જોડી છે તે ઘણી જોરાવર છે. તેમાં
આ જંગોને કવિ ધીકારી કાઢે છે. તે કહે છે કે, અરે મુરખ !
આગલેદીને તો તું શેહનશાહ હતો, પણ આજે કેવી ગરીબ અને
ફકીરી હાલતે આવી પુગોછે! તુએ જેણે સંજ્યાબંધ પાત્રતપ્તો ઉધાં
માર્યાં હતાં, અને લખો માણસોના જાન બરબાદ કીધા હતા,
તેની શું આ દશા કે ? અરે અભાગયા, શું કમખખતો લા-
ગી કે તારી પોતાનીજ જાત, જે તારા પગપર માથું નાખતી હતી,
તેનેજ તું કુરપણે મારવા તલખ્યો ? શું તારું જોર જોઈ આંધલો
બની ગયો ?

'Tis done—but yesterday a king !

And arm'd with kings to strive—

And now thou art a nameless thing ;

So abject—yet alive !

Is this the man of thousand thrones,

Who strew'd our earth with hostile bones,

And can he thus survive ?

Ill-minded man ! why scourge thy kind,
 Who bow'd so low the knee ?
 By gazing on thyself grown blind,
 Thou taught'st the rest to see.
 With might unquestion'd—power to save—
 Thine only gift hath been the grave,
 To those that worshipp'd thee ;
 Nor till thy fall could mortals guess,
 Ambition's less than littleness !

ખાચરનની ખીજ પરચુટણ કવિતાઓ અનેક અને તરેહવાર હુક
 વાતચીત, પયાર તથા નશીયતથી ભરપુર છે. એની સાવકો ખેન
 જોણે એના પડતા વખતમાં એને ઘણોક દીકાશો અને આસરે
 આખો હતો તેણીની પર લખેલાં કવિતાનાં કાગળો ઘરેઘર વંચા-
 ય છે. એ કાગળો Stanzas to Augusta ના મયાલાં હે-
 કલ એના કાવ્ય સંગ્રહમાં જોવામાં આવશે. પોતાની ખેનનો ઉપકા-
 ર વાલતાં એણે તેણીની જાખજ તારીફ ગાધ છે. એક કાગળ
 માં તે લખી જાય છે કે જ્યારે તેની આસપાસ આંધાર
 ફરી વલ્લુ, જ્યારે મગજ પણ ફરવા લાગ્યું, જ્યારે સધલી આ-
 શા ભંગ થઇ, જ્યારે આસમાનનાં ચક્રર તણે તે આવો પડ્યો,
 જ્યારે બેરી નાસી ગઇ અને લોકો એને ખુબ સતાવવા તથા
 ખદનામ કરવા લાગ્યાં, ત્યારે તેણીએ એકલીએજ એક આ-
 કાશો પ્રેરતા માફક તેને શાંત રાખ્યો હતો અને ધીરજ આપી
 હતી.

When all around grew drear and dark,
 And reason half withheld her ray,—
 And hope but shed a dying spark
 Which more misled my lonely way ;
 When fortune changed—and love fled far,
 And hatred's shafts flew thick and fast,
 Thou wert the solitary star
 Which rose and set not to the last.

Though human, thou didst not deceive me,
 Though woman, thou didst not forsake,

Though loved, thou forbores to grieve me,
 Though slandered, thou never couldst shake ;—
 In the desert, a fountain is springing,
 In the wide waste there still is a tree,
 And a bird in the solitude singing,
 Which speaks to my spirit of thee.

પણ આ ખેન પર લખેલી ખ્યાર ભરી કવિતાના કરતાં
 પોતાની ખાયડોને લખેલી છેલ્લી સલામ ઘણીજ નાજુકાઈ અ-
 ને ભાલાં અતકરણથી લખેલી છે. આ સલામ જ્યારે એ વે-
 લાતથી ખીજી સફરે ઉપડ્યો તેજ દહાડેના અ ખખાર સમાચાર-
 માં છપાઈ હતી. એ વાંચ્યાથી આખા શેહરમા લોકો ધણ ગ-
 મગીન થયાં હતાં, અને એ ઊપડી ગયો તે દહાડે આખાં ગા-
 મે એની પર માહબત તથા પ્રીતી દેખાડી. આ કવિતા એવી
 નરમ અને અસરકારક છે કે સાધારણ વાંચનારની આંખમાંથી પ-
 ણુ આંસુ ટપકેછે. જ્યારે નામીયી મદમ સ્તેલ નામની ફ્રેન્ચ
 વિદ્વાન સ્ત્રીએ એ સતરો વાંચી ત્યારે તેણીએ આંખમાં આં-
 સુ લાવી એવા વિચાર જણાવ્યા કે લેડી ખાયરનની શું કમખ-
 ખતી લાગી કે આવા નાજુક શુખનો છતાં તેણી રીસઈ રહીછે.
 વહી તેણીએ ઊમેરધું કે જો તેણીનો વર આવો વિદ્વાન અ-
 ને લખનાર હોયતો તેની આગલ દુન્યા સર્વ રદછે. લેડી ખાયર-
 નના પોતાના મનપર આ વાંચવાથી કેવી કોમલ અસર થઈ હ-
 શ તે એપરથી વીચારી શકાશે. જોકે તેણી આણુમણી ફરતી હતી,
 તથા કોઈ સાથ ખરાખર વાતચીત પણ ન કરતી હતી, તેથી એવું
 ભાસેછે કે તેણીનાં મનપર જબરી અસર થવી જોઈએ. પણ તેણી
 પછવાડેથી શું કરે ? તેણીતો તલાકનામું મેલવી ચુકી હતી.
 ખાયરન ઇટાલીમાં કેમ જા'ઈ ગયું હતું હતો, તથા શું શું કર-
 તો હતો તે સંબંધોની તેણી ખબર રાખતી હતી. કવિ તેણીને
 કહેછે કે “ છેલ્લી સલામ ! જો તારી એમજ ખુશી હોય તો
 આ છેલ્લી સલામ ! જો કે હું કોઈનું અપમાન ખમતો ન
 હતો, પણ માત્ર તારેજ લીધે આ પેલેલી વાર ખાહારનાં લોકો-
 ના હોમલાઓ ખમી બેસી રહેવું પડેછે, કારણકે તારૂં નામ વ-
 ચમાં ધસડવાને હું નાખુશ છું. જે સુખથી મારા ખોલામાં તું

માથુ નાખી ઊંઘઈ જતી હતી તેવી સંતોષી નીંદ હવે ફરીથી કદી-
પણ તું પામશે નહીં; જ્યારે ઊંઘાતી હતી ત્યારે તારું માથું મારી
છાતી સાથે ધડકતું હતું; તેજ છાતીને જો તું શડી જોય તો માલમ
પડશે કે તારી તરફ મારૂ દીલ કેવું ખાલેશ અને સાફ છે, અને
ત્યારેજ તું જાણશે કે આવી રીતે પડતો નાખી ચાલી જવામાં
તુંએ ડાહ્યાપણ વાપડયું નથી. જોકે લોકોતો તને વખાણશે અને
મારાં દુઃખ પર હસશે તો પણ તેથીજ તારે વીચારવું જોઈતું
હતું કે ખીજને દુઃખ દઈ વખાણ પામવી કંઈ દરસ્ત લાગે
નહીં. જો કે (કવિ કહેછે) મારામાં ધણીક ખામીઓ છે તોપણ
જે છાતીપર તું માથું નાખી સુતી હતી તેજ છાતીને જખમ ક-
રતાં તને શું આંચકી લાગી નહીં ? પણ યાદ રાખ કે ફારગતી
લખી લીધાથી તને કંઈ ખુશી થવાનું કારણ નથી, કાંચ કે આ-
રનો જાશ કંઈ એકદમ દબાઈ જતો નથી. બંને જણાં જીવીએ
છીએ અને તેથી મોટો વીચાર તો એ ઊઠેછે કે છતે ભરથારે
તું રંડાપો ભાગવેછે, અને છતી ખાયડીએ હું અશતાપો છું.
પણ વહી વીચાર કર, કે જ્યારે આપણી છોકરી મોટી થશે,
અને “બાવા” કરી હક મારશે ત્યારે શું તેને તું અટકાવશે,
અને તેને શું જવાબ દેશે ? શું તે વખતે તારા મનમાં મારે
વીશ્વ કંઈ વીચાર ન આવશે ? જ્યારે મારી છોકરીને તું પાંચા-
માં આંખી મીઠી ખોટી લેશે, ત્યારે તેના બાપને પણ તું જરૂર
યાદ કરશે ! જ્યારે તેણી મોટી થશે અને બાપના ચહેરા મી-
શાલ તેણીના ચહેરા ખીલશે ત્યારે પણ તેણીને જોઈને તારૂ
દીલ મારી તરફ કેવું ખેંચાશે ! આખી દુન્યાથી તુટે નહીં તેવી
મારી મગરૂરી તુંએ તોડીછે અને હવે મારો જીવ પણ તોડ-
છોડમાં પડ્યો છે.”

Fare thee well ! and if for ever,
Still for ever, fare thee well ;
Even though unforgiving, never
'Gainst thee shall my heart rebel,

Would that breast were bared before thee,
Where thy head so oft hath lain,
While that placid sleep came o'er thee,
Which thou ne'er canst know again ;

Would that breast, by thee glanced over,
 Every inmost thought could show !
 Then thou wouldst at last discover
 'T was not well to spurn it so.

Though the world for this commend thee,—
 Though it smile upon the blow,
 Even its praises must offend thee,
 Founded on another's woe :

Though my many faults defaced me,
 Could no other arm be found,
 Than the one which once embraced me
 To inflict a cureless wound ?

Yet, oh yet, thyself deceive not ;
 Love may sink by slow decay,
 But by sudden wrench, believe not,
 Hearts can thus be torn away.

These are words of deeper sorrow
 Than the wail above the dead ;
 Both shall live, but every morrow
 Wake us from a widow'd bed.

And when thou wouldst solace gather,
 When our child's first accents flow,
 Will thou touch her to say " Father" !
 Though his care she may forego ?

When her little hands shall press thee,
 When her lip to thine is press'd,
 Think of him whose prayer shall bless thee,
 Think of him thy love had blessed !

Should her lineaments resemble
 Those thou never more mayst see,
 Then thy heart will softly tremble
 With a pulse yet true to me—

Every feeling hath been shaken ;
 Pride which not a world could bow,

Bows to thee—by thee forsaken,
Even my soul forsakes me now.

Fare thee well !—thus disunited,
Torn from every nearer tie,
Sear'd in heart, and love, and blighted,
More than this I scarce can die.

પ્રકરણ ૨૫મું.

બાયરનનાં સર્વ કાવ્યોનું ટુક વર્ણન આપ્યા પછી એનું હજુર એક મોટું કાવ્ય તપાશવાનું રહ્યું છે. તે “ડોન જુવાનની કાહાણી” છે. એ કાવ્ય તેની હાલની અસંપૂર્ણ હાલતમાં મીલ-તનના Paradise Lost કાવ્ય તથા વરજીલનાં Ænید પુસ્તક જેટલું મોટું છે. એ કાવ્ય ઇટાલી દેશમાં ઇટાલ્યન કવીઓની ઢબ પ્રમાણે ઇંગ્રેજીમાં લખ્યું છે. આપ્યા હુરોપની રાજદુવારી તથા સંસારી બાબદોપર આ ટીકાકાર કાવ્ય રચ્યું છે. દેશેદેશની અનીતી તથા બદચાલો એમાં ઉંઘાડી પાડી છે. Don Juan કાવ્ય કાહાણીના આકારમાં લખ્યું છે, તેથી ખેવડું મનોરંજક થઇ પડે છે, અને તેથીજ તે ધરેધર વંચાય છે. એમાં હસવાના બહુ ઢોંગ સમાવેલા છે તથા સજ્જર ટીકા પણ કીધા છે. જ્યારે થુલીસીસના બાહાદુરી ભરેલાં કામોથી શણગરાયલું Illiad હોમર ને જોખ આપેછે, તથા ઇનીયાશની કારકીરદીથી વખણાયલું Ænید કાવ્ય વરજીલની કિર્તીમાં ઉમેરો કરે છે, તથા અશલના પેહેલવાનો ની બાહાદુરીનું તથા તેમની દેહેશતનાંક લડાઇઓનું ચીત્ર આપવામાટે તેસો, એરીઓસ્તો, શીરદોશી અને સ્પેનસર પંકાઇ ગયાછે, તથા જેહેસ્ત દોજખની હેરત ભરી ખુલ્લું કવિતાથી મીલતનનું નામ અમર રહેશે અને રહ્યું છે, ત્યારે બાયરન પણ Don Juan અને Childe Harold ના કાવ્યો લખવાથી તેમની સંક્રમાં ઉમેરાયોછે. જ્યારે એ સર્વ લખનારાઓ આગલી તવારીખને લગલી બીગતોનું ખ્યાન કરી ગયાછે, ત્યારે બાયરણે તો આ ઓગણીસમી સદીનો ખરો હાલનો ચીતાર આપણી આંખ આગલ મુક્યો છે. આ ખુલ્લું કાવ્યનો જે ટુક સાર આપવાની હમે અહીં તજવીજ

ક્રીધા છે તે સંપૂર્ણ સમજવો નહી. આ કવિતા વાંચવાથી જે ખુશાલી અને ધડો મલે છે તે બંને જાણવા જોગ છે. આ કાવ્ય સમજવાને ધણું અઘરું છે કાંચકે એમાં સર્વને શીયાલમાં લપેટીને ઉધરા લીધા છે તથા એમાં ધણીક વાતો ભેલસેલ આપી છે. વલી એમાં જે જે બદ અનીતીઓ ઉંઘાડી પાડી છે તે એક ખરા ચખરાક વાંચનારનેજ સમજાશે. એમાં જે જે ખોલો અને વાક્યો વાપડ્યાં છે તેજ ચાનાક આપનારાં છે. એ કાવ્ય સોલ ભાગમાં પ્રગત થયું છે, અને તોપણ બાયરણના અચાનક મરણને લીધે તે અપૂર રહી ગયું છે. એક ભાગમાં કાઉપરના Task જેટલું લખાણ આપેલું છે. આ સોલ ભાગો એણે પાંચ જરસે પુરા ક્રીધા, અને ઘણોખરો ભાગ પેલી ઇટાલ્યન ઉમરાવ-નદીનાં આરામગાહમાં લખ્યો હતો, અને ત્યાંથીજ વેલાત માફલાવામાં આવતો હતો. બાયરણનાં ઘણાં ખરાં કાવ્યોમાં એની પોતાની સંસારી હાલત વાંચનાર આગલ રજુ ક્રીધેલી જાવામાં આવશે. Prisoner of Chillon સીવાય કોઈ પણ કાવ્ય એવું નથી કે જેમાં એનું પોતાનું સ્વરૂપ ન દીસતું હોય. Beppo, Childe Harold, Don Juan, વગેરે કાવ્યો સા-ખેતીમાં આણી શકાશે. વલી એનાં Giaour, Lara, Manfred વગેરે કાવ્યોમાં પણ એની જીવાનીનાં ખ્યારની વીગતો સમાવેલી છે.

ડોન જીવાનની મા તથા બાપ સ્પેન દેશનાં કેદીજ શેહેરમાં રહેતાં હતાં; તેમને પેતે ડોન જીવાનજ માત્ર અવતર્યો હતો. એનો બાપ ઉદાઉ હતો અને ઘણાજ ખુરા લખમાં પડતો હતો. લોકો તો એમ પણ ખોલતાં કે એની એક બે છુપી માશુકો પણ હતી. ડોન જીવાનની મા ઘણી કાંતા વાલી હોવાથી તે કંઈ પોતાના-વરની આવી ચાલ સાંખી શકી નહી, તેથી બંને વચે કુટકાત થઈ અને બાયડી તો તણાક લેવા નીકલી. પેહલાંતો તેણીએ તખીખોને ખોલાવી વર ઘેલો ન થયો હોય તે માટે તપાસ કરાવી. (અહીં બાયરન પોતાની બૈરીની ચાલ માટે ટીકા કરે છે). પણ અદાલતે સરઘસ ચડ્યું તેટલામાં તો ડોન જીવાનનો બાપ મરણ પામ્યો તેથી તેની આખર રહી અને એવું ઠંકાઈ ગઈ. ડોન જીવાનની મા કેવી હુશીઆર છે તે કવી મજાખમાંજ જણાવે છે.

Her favorite science was the mathematical,
 Her noblest virtue was her magnanimity,
 Her wit (she sometimes tried at wit) was Attic all,
 Her serious sayings darkened to sublimity ;
 In short, in all things she was fairly what I call
 A prodigy—her morning dress was dimity,
 Her evening , silk, or, in the summer, muslin,
 And other stuffs with which I won't stand puzzling.

જયારે ડોન જુવાનનો બાપ મરણ પામ્યો ત્યારે તેની
 એક મશુકને એક યાહુદીએ અને ખીજીને એક પાદરીએ રાખી.
 રૂપેનીશ પાદરીએ કાયેલીક પંથના હિવાથી તેઓથી પરણાય
 નહી વાસ્તે તેમની આલ પર કવીએ ટીકા કીધા છે. એજ ટીકા
 કાર લખાણને લીધે એની સામે જાણરા હિમલાઓ થયા હતા,
 અને દેવલોમાં એને માટે ખાશ ભાષાણો અપાતાં. પણ જ્યાં
 સુધી માણસોની એમ ન ઉઘડે ત્યાં સુધી તેઓ ઠેકાણે આવે
 નહી તેથીજ કવીએ જોખમ માથે લઈ આ કાવ્ય બાહાર પાઠ્યું
 હતું.

But ah ! he died, and buried with him lay
 The public feeling and the lawyer's fees ;
 His house was sold, his servant's sent away,
 A jew took one of his two mistresses ;
 A priest the other—at least so they say.

હવે ડોન જુવાન બાપની મીલકતનો વારસ થયો, તેથી એની
 કેલવણી પાછલ હવે એની માનું ધ્યાન દોડ્યું. એના બાપના
 જ્યો લુચ્યો એ ન નીકલે તે વાસ્તે તેણીએ ખુબ સંભાલ લઈ
 ઘરે શીક્ષકો બોલાવી ઘણીજ નેક અને ઉમદ ચોપડીઓથી
 એને અભ્યાસ કરાવ્યો. ઉસ્તાદો શુશુ શીખવેછે તથા કેઇ ચો-
 પડીમાંથી શીખવેછે તે સઘલુ જાતે તપાસતી, અને એકું ચોપડીમાં
 જો કઇ ખરાબ વીચાર ઉત્પત્ત કરે એવો શબ્દ જણાય તો
 તે પુશતક રદ કરતી, અને જેમ અને તેમનીતીનો ધર્મ પુશતકો
 માંથી ઉપદેશ આપતી.

Sagest of women, even of widows, she

Resolved that Juan should be quite a paragon,
And worthy of the noblest pedigree.

વલી છોકરો કેડે પણ ખરાબ નજર દોડાવે નહી તેની
પણ સંભાલ લેતી, તથા તેને પોતાની આગલથી ખસેડતી નહી.
વલી ધરમાંથી જુવાન આકરડીઓને કાઢી મુકી ધરડી દાસીઓ
રાખતી; એ પ્રમાણે નાનપણમાં તેની જતન લેતી હતી.

She scarcely trusted him from out her sight ;

Her maids were old, and if she took a new one,

You might be sure she was a perfect fright :

She did this during even her husband's life—

I recommend as much to every wife.

જ્યારે ડોન જુવાન સોઝ વરસનો થયો ત્યારે તે ઘણો ખુબશુ-
રત પણ શરમાળો દેખાતો. જુવાનની મા પોતાના ધરમાં કોઈ જુ-
વાન છોકરીઓને પણ આવવા જવા ન દેતી. એણીની માત્ર
એકજ સહિણ હતી, અને તેણી ઘણી પાક દામાન તથા વલી જુ-
વાન કરતાં શાત આઠ વરસ વડી હતી તેથી માત્ર ધરમાં મલ-
વા આવવાની તેણીનેજ છુટ હતી. વલી આ ખુબશુરત અબજા
એક પચાસ વરસના બુદ્ધ સાથે પરણેલી હતી તેથી ડોન જુવા-
નની માયને કસી અડચણ રહી નહીં. બાપરન કવિ મશકરી ક-
રે છે કે જુવાન છોકરીઓ પચાસ અને શાઠ શાઠ વરસના બુ-
દ્ધ ભરથારો કરી જાય છે, તેમના કરતાં પચીસ પચીસ વરસના બે
ભરથાર કરે તો તેમને કેવું માર થાય ! આજનાં પારસી તથા
હિંદુ બેંચને એ વાત ધડો લેવા જોગ છે !

Wedded she was some years, and to a man

Of fifty, and such husbands are in plenty ;

And yet I think instead of such a ONE,

‘T were better to have TWO of five and twenty,

Especially in countries near the sun.

પણ જેમ બુદ્ધાઓ જુવાન બેંચને માટે મનમાં ઘણી ધા-
સ્તી ગમ્મિ છે અને લોકોની અદેખાઈ કરે છે તેમ આ ધરડો પ-

ણુ જુલિયા (ડોન જુવાનની માની પેલી સહેણ)ને માટે મનમાં ખહુ ખીછીતો હતો. આગલ જુલિયા ડોન જુવાનને રમાડતી હતી, પણ હવે તે સોલ વરસનો થયો ત્યારે તો તેણી તેનેથી સરમાવા લાગી. જોકે તેણી દરરોજ જુવાનના ઘરમાં આવતી જતી હતી, પણ હવે તો વાત કરતી પણ નહીં. જુવાન પણ એણીથી સરમાવા લાગ્યો, અને એણી આવે ત્યારે અદખ અદાથી ફરવા લાગ્યો. વલી જુવાન તેણીના ઘરમાં પણ મલવા જતો હતો, તેથી બંને જણાનું મન કુદરતી રીતેજ એકમેક તરફ પીગલ્યું. જુલિયાએ શોગંદ લીધા કે હવેથી જુવાનના ઘરમાં જવું નહીં તથા જુવાનને પણ પોતાના ઘરમાં દાખલ કરવો નહીં. વલી રાતના જીસસની કુવારી માને ધણીક આજેજ કીધી કે તેણીના મનના વીચારે ફરવે, અને તેણીનું દીલ શાંત અને સ્વચ્છ રાખે ! પણ ખીજેજ દહાડે કંઈ બંદગી ભુલી ગઈ કે શું કે તેણી વલી તેને ઘર ગઈ, અને મનમાંજ ગોક્તેગો કીધી કે આવા નાદાન છોકરાથી ખીછીને દુર રહેવામાં નાહક વધારે ખરાબ લાગે છે, તે કરતા તેણી હિમતથી શાંખે થઈને ગમે તે થાંવો પણ આખરે છુટાવા દેશે નહીં ! પણ એવામાં દીવાનખાનાનું ખારણું ઉઘડ્યું કે જુવાન સામે થયો અને વલી તેણીની છાતી ખુબ જોરથી ધડકવા લાગી. પણ તેણી હિમત રાખી અંદર દાખલ થઈ અને થોડી ઘણી શાધારણુ ગોક્તેગો કરી ઊઠી ગઈ. જુવાન પણ દહાડે દહાડે ખેખખરો બની ગયો અને હમેશ તેણીનો જ વીચાર કરવા લાગ્યો. થોડાક મહીનાને અંતરે એવો એતેક્ક બન્યો કે બાગમાં જુવાન અને જુલિયા સાથે એકસાંજ એકઠાં થઈ ગયાં, અને તેઓ એકમેક સાથે હસી ખોલી છુટાં થયાં, તથા તે દહાડેથીજ તેઓ બંને વચ્ચે છુપી પ્રીતી ખાજી.

And Julia sat with Juan, half embraced

And half retiring from the glowing arm,

Which trembled like the bosom where 't was placed:

Yet still she must have thought there was no harm,

Or else 't were easy to withdraw her waist;

આવી રીતની છુપી મશ્વલતની જુલિયાના વરને ખબર પ-

ડી અને એક દહાડે રાતનાં એકાએક વક્રીલ સીપાઇ વગેરે ખી-
ન્ન ધણાંક માણસોને લઇને આ ધરડો અચ્ચુચો પોતાનાં ધર-
માં દાખલ થયો. જોડે જુલિયાંએ શાવચેતી રાખી એક માણસ
ને ચોકી રાખવા બાહાર બેસાડ્યો હતો, પણ તે કઇ ધરના ધ-
ણીને અટકાવી શક્યો નહી તેથી સઘલા લોકો હાથમાં ખસતી મ-
સાલ લઈ રાતના દસેક વાગાના સુમારે દોડી આવ્યાં. જુલિયાના
વરે જોરથી તેણીના સુવાના ઝોરડાનું બારણું ધોકડું તેથી દા-
શીએ આવી વહેલી વહેલીએ ઊઘાડ્યું, અને જુલિયા તથા દા-
સી બંને જાણું ગભરાઇ ગયલાં હોય એમ દેખાવા લાગ્યાં. એક
પછી એક ધણાક પુરો દાખલ થયા જેથી જુલિયા અને દાસી
બંને શીકાં પડી ગયાં, અને ખુબ શરમાવા લાગ્યાં. સુરોપીઅન
સ્ત્રીઓ ધણાજ અસાધારણ પોશાકમાં ખીજાને જાય છે
તે ધણા ખરા વાંચનારા જાણતા હશે, તેથી તેમનું
દીલ તદન નગન હોય તેવું દેખાય છે, અને તેથીજ આ
બંને ઝોરડાનું કેવું માન ગયું હશે તે વીચારવું શકેલ છે
દાસી પકી હોવાથી બારણું ઊઘાડ્યું તે અગાઉ શર્વ ધોલમાની
આદર તકીયા વગેરે રખુચકર કરી તાપ્પા હતા, કે એવું જાણ-
મ કે બંને જાણું ભર ઊંઘમાંથી ઝાંકીને ઉઠ્યાંછે. જુલિયાનો
વરતો જોરી, કપ્પત, પેલી, પેતારા વગેરે સર્વ એક પછી એક
તપાસી તપાસીને જોવા લાગ્યો પણ એક કલાક સુધી ખોલ કરતા
કોઇએ મરદ હાથ આવ્યો નહી. આથી તે અજો તેની સાથનાં
સર્વ માણસો તીરાશ થઇ ઉભાં. અને હવે જુલિયા એકેદમ
તીર્ણાં હોય તેમ આંખમાં આંસુ લાવી પોતાના વરને ખુબ દમ
ભરાવા લાગી. રાતની વખતે છાકતો થઇ મરમાં આવી પાંચ
પંદર માણસો સાથે નકામું રોપ્પર કરેછે તે માટે તેને બધાઓ-
ના દેખવાં ખુબ વખોડ્યો. તેણે એક પાક દામાન તારતી આ-
ખર પર વગર જાણવે હોમલો કીધો તે માટે તેની સામે
તેણી વર લેશે, તથા મોટા મરદારો, વક્રીલા અને
ઉમરાવો (જેઓ તેણીની સાથ પહેલાં પરાણવાને ધણાજ આતુર હતા)
તેમને સર્વને ત્રાપ્પુશ કરી એણી એત્રી સાથે પરાણી આવી
આવું અપમાત પામી, તે માટે તેની ઉર જોરબેજોર પૂરા શુષ્કનો

બોલવા લાગી. પેલાં બુદ્ધિમાં વંકીલને સાથે લઈ આવ્યો હતો તેને પણ જબરે હંધરો લીધો, અને આખરે વંધારે ન બોલાયું ત્યારે રડવા લાગી. પેલા ધરડો તો પોતાની કમંચકલ માટે ખુબ પસંદાવો કરવા લાગ્યો; અને દાસીએ પણ તેને ઠકરાવી ઓરડામાંથી આપ્પા રસાલા સાથે બાહાર કાઢ્યો. કપરાં પેહરવાને મંસે દાસીએ જ્યારે સર્વને બાહાર કાઢ્યા અને બીરણ અંગરો પુરયો કે એકદમ ડાન જીવાન ખીજાનામાંથી કુદી પડ્યો, અને અતીચય ગંભરાતો અંકડાતો હોય તેમ ધુજવા લાગ્યો. જો કે આપ્પા ઓરડો તારાજ કીધો, તથા ખીજાંનું પણ તપાસી ને જોયું હતું ત્યારે તો કોષએ મલ્યું નહી; પણ જ્યારે સર્વ જણાં બાહાર ગયાં કે એકાએક એ ક્યાંથી કુદી આવ્યો? પોતાના નર્ગન દીલને લીધે જીલ્યાએ મોટા બંદુસ આધયો હતો તેમાં જીવાન પાતલો હોવાથી વીતજાઈને જીલ્યાના બોલા આગલજ અંદર સંતાઈ બેઠો હતો!

No sooner was it bolted; than—Oh shame!

Oh sin! Oh sorrow! and Oh womankind!

How can you do such things and keep your fame;

Unless this world; and t' other too, be blind?

Nothing so dear as an unfilch'd good name;

But to proceed—for there is more behind:

With much heartfelt reluctance be it said,

Young Juan slipp'd, half-smother'd from the bed.

વખત ધણો દુક હતો, તથા વંકો જીલીઆનો વર પોતાના સાંધીને રવના કરી તરત પાછો આવશે એવી સધલાંની ખાતરી હતી, તેથી કાવતરાંઓર દાસીને કષપણ હોપાય શોધી કાઢવાને જીલ્યાએ ફરમાવ્યું. જીવાન તો જીલીયાને ટોટે વલગી રહ્યો તેથી તેને એકદમ ધમકાવાને દાસીએ પાસેની માહવાની ઓરડીમાં હાલ તરત તો બંધ કીધો; અને તેવામાં પેના બુધધાના આવી લાગવાથી દાસી અને માઠી બૈરને ઓરડામાં એકલાં મુકી પોતાના ઓરડા ભણી ચાલી ગઈ. જીલીઆના વરે બાયડીને જમ તેમ સમજવી ઠંડી પાડી; અને પોતાની ચાલને માટે દલગીરી જણાવી. પણ સામી જીલ્યા તો સતી થવા નીકળી અને તેની

ખરાબ ચાલને માટે ઘણાક ટીકા કીધા. બૈરાંમિથી સચાઈની આશા રાખી તદ્દન ફેકત છે એમ બાયરન કહી જાયછે.

The charming creatures lie with such a grace,
There's nothing so becoming to the face.

પણ એક ન જીવી ચીજથી સર્વ ધાન ખગડ્યો. ખંને જાણ વાત કરતાં હતાં તેવામાં પેલા બુઝ્ધાનો પગ એક જોડા સાથે અડડ્યો, અને તે પરથી તપાશી જોતાં તે તો એક મરદનું બુટ માલમ પડ્યું. આથી તે ઘણા રીસે ભરાયો, અને એકદમ દીવાનખાનામાં તલવાર લેવા દોડી ગયો. જુલ્યાએ તરત ઉડીને જુવાનને ટ્રાયડીમાંથી બાહાર કાઢ્યો, અને બાગનાં બારણાની કુચી આપી તેને નાસી જવા કહ્યું. પણ જુવાન તો તદ્દન વચ્ચે વગરનો હતો, તેથી કપરાંની વાત કાઢી, પણ જુલ્યાએ ખોંસ કરી અંધારામાં ઘર ભણી એકેદમ નીકલી જવા કહ્યું. આણીગમથી બુધ્ધો તલવાર ફેરવતો આવી લાગો અને પેલી ચરથી જુવાન નાસવા જતો હતો તે તેની સામે થયો, અને અંધારામાંજ ખંને વચે જખરી મારામારી થઈ. જુવાન ચપલ હોવાથી પેલાની તલવાર છીંતવી લઈ તેનેજ બે ત્રણ જરંગ લગાવી વચ્ચે વગરજ ઘર જતો રહ્યો. બીજો દહાડે આ બનાવની હકીકતથી આખું શહેર ગાજી રહ્યું, અને પેલા બુઝ્ધાએ વરઘોડો દરબારે ચડાવી તલાકનામું મેલવ્યું. જુવાનની માએ પોતાની સઘલી તજવીજ છતાં દીકરાને જખરા ખાડામાં આવી પડેલા જોઈને તેને ગામની બાહાર મોકલવાનો ઠરાવ કીધો. જુલ્યા તો મઠમાં જઈને રહી હતી, તેથી તેણીએ જ્યારે સાંભણ્યું કે જુવાન પરદેશ જાયછે ત્યારે તેની પર એક છેલ્લો પયાર પત્ર લખી મોકલ્યો. એમાં તેણી તેને જણાવેછે કે તેણીના જીવરમાં તેમની મોહબ્બત તો તાજીજ છે, અને જોકે માન પાન સર્વ તેણી ખોલી ખેડી છે તોપણ તેણીને આતશ હજીર બુજાયો નથી. પુરૂષ તો દેશ પરદેશ કરી અને માનમજાહ કરશે પણ સ્ત્રીનું જો એક વખત માન ગયું તો પછી તેણીની જીંદગી રદ થઈ પડેછે. તેણી તો દરરોજ માત માગેછે, અને જ્યાંસુધી

જીવશે ત્યાં સુધી તેના ભલાં માટે હમેશ દુવા માગશે. આ પંજે
એવી મંદુર અને મીઠનસાર એવારતમાં લખ્યું છે કે વાચનાં
આંખમાંથી આંસુ ટપકે છે. એક બે ફરરા અહીં તેમાંથી આપ્યા છે.

I loved, I love you, for this love have lost
State, station, heaven, mankind's, my own esteem,
And yet cannot regret what it hath cost,
So dear is still the memory of that dream !
Yet if I name my guilt, 't is not to boast,—
None can deem harshlier of me than I deem :
I trace this scrawl, because I cannot rest—
I've nothing to reproach or to request.
Man's love is of man's life a thing apart ;
'T is woman's whole existence. Man may range
The court, camp, church, the vessel and the mart,
Sword, gown, gain, glory, offer in exchange
Pride, fame, ambition; to fill up his heart,
And few there are whom these cannot estrange :
Men have all these resources, but we none,—
To love again, and be again undone.

ખાજ ભાગમાં કવિએ જીવાનની વાહાણની મુસાફરીનું
ખ્યાન કીધું છે. એની માએ એની સાથે બે ચાકર તથા એક
ધર્મગુરુ અને ઘણાંક ખજાનો તથા અસખ્યા અપી એને ર-
વાનાં કીધા હતા. પણ કમ ભાગ્યે થોડાક દહાડાના રસ્તા પર ગયા
પછી વાહાણ ખસાખા સાથ અચડીને ભાગી ગયું, તેથી એના
સર્વ માલમતાનો નાશ થયો અને ઘણાંક માણસોના જાન સાથે
એના બે ફરમાખરદરો પણ કુંબી મુવા.

Then rose from sea to sky a wild farewell,—

Then shrieked the timid, and stood still the brave,—
Then some leaped overboard with dreadful yell,

As eager to anticipate their grave ;

And the sea yawn'd around her like a hell,

And down she suck'd with her the whirling wave,
Like one who grapples with his enemy,
And tries to strangle him before he die.

આવા દેહશતના વંખતમાં જીવાને પોતાના કુતરાં સીધે
એક ભરતકર મજવામાં કુદી પડ્યો, અને પોતાના ગુરૂને પેણ
મદદ કરી અંદર લીધો. આ સર્વ મંદી ત્રીસેક માણસો હતા.
એમને થોડું ઘણું ખાવાનું લીધાથી તથા એક દારૂનું પીપ
હાથ લાગવાથી બે ત્રણ દહાડામાં મસતી તોફાન કરી સંઘર્ષો
ખોરાક પુરો કરી, અને પછી ભુખે મરવા લાગ્યા. મંજવામાં
કેવડાંજાને બેસવાથી રાતનાં ઉંઘ પણ કોઈ બાણુ ન હતું.
દીસે તોપ અને રાતનાં ઠંડીથી તેઓ ઘણાં હેરાંન થવાં લાગ્યા.
જખરાઓએ નખરાઓને જીવતાંને જીવતા નાખી દીધાં, અને
બે ત્રણ દહાડા તો વાહાણના દોરડાં તથા જોડાના ચીમડાંપર
એઓએ સંતોષ પેડડ્યો. આંકે દહાડાની અંદર તો ત્રીસ મા
ણસમાંથી પંદર માણસો મજવામાં રહ્યાં; બાકીનાં સર્વ મરણ
પામ્યાં હતાં. આ લોકોએ ઘણાં ભુખમરો પડવાથી એક દહાડે
જીવાનના કુતરાને કાપી ખાધો અને બીજા દહાડે ઘણી ભુખ
લાગવાથી માણસોને ભક્ષ કરવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. જી-
વાન આ વાતની સામે થયો, પણ બીજા બંધાઓએ તેને બે-
સાડી મુક્યો, અને જીવાનનાં જ ગળવામાંથી પેણ જીવ્યાનું
છેલ્લું કાગળ કાઢી સોરતોના વાંતા કરીયા. સોરતી કોઠતાં તો
જીવાનના ગુરૂનું નામ આવ્યું; અને આ પાદરી સાહેબ જરા
ફરે હતા તેથી બંધા જણા વંધારે ખુશ થયા. પાદરી સાહેબ
તો નામ સાંભલીને જ લેલિગુરુર થઈ ગયા અને અંધા મુ-
વેના હોય તવા દેખાવા લાગ્યા; તેથી ધારતીના મારયો જલ-
દીથી પ્રાણ છોડશે એવું લીચારી તેને તરતજ જાહેર કરવામાં
આવ્યો, અને ને કસઈ બચાએ છંડી ફેરવી હતી તેણે પોતા-
નાં દામ તરીકે લોહીની ધાર આગલ પોતાનું મોહક પેલેલાં
છંદ્યું. જીવાન તો ઘણાજ કમકમવા લાગ્યા, અને આ માણસ
ભક્ષ કરતાંગએને હજારે હજાર આપ દેવા લાગ્યા. જેટલા જણે
આ ગુરૂનું માંસ ખાધું તેટલા સર્વ ઘેલા બંની ગયા, અને તરસ ન
છીમલી રહેવાથી દમ પર દમ દરીયાનું પાણી પીવા લાગ્યા.
આથી દસેક માણસો ગીંબીરીબીને મરણ પામ્યાં; અને એમને
દરીયામાં નાખી દેવા નેઈલુ તોર પણ બાકીનાઓમાં હતું નહીં.

તેથી હનસેલી હનસેલી દરીયામાં ફેંકી દેવામાં આવ્યાં. બાકી રહેલા ચાર માણસો પણ ભુખમરો ન બચેદાસ્ત થવાથી મરણ પામ્યા, અને જીવાને પણ પોતાની જીંદગીની આશા છોડી. પણ મછવામાં મરણ પામવાના કરતાં એણે આખરે એક ઝરા આગલ મછવો વધ્યો ત્યાં નખાવી દીધું અને થોડોક વખત તરીને બેભાન હાલતમાં એક સામા ટાપુના કીનારાપર ધસડાઈ ગયો. પણ એતણે એવો બન્યો કે તેજ કીનારાપર એકે આંચીયા-ઓના ઝરદારનું ઘર હતું અને તેની છોકરી અને દાસી હમેશ સાંજનાં આ કાંઠા તરફ આવતાં હતાં તેથી તેમનો નજર આ મુદ્દાં પર પડી. જીવાનના દીલપરનાં કપરાં સર્વ ધોવાઈ ફાટી ગયાં હતાં તેથી તે આદરજાત કીનારાપર ધસડાઈ આવ્યો હતો. પેલી બંને સ્ત્રીઓએ તેને ઉંચકી ફરવી જરા હુશયાર દીધો, અને જીવાનની આંખ સેહેજ સાહેજ ઉંઘડી.

And slowly by his swimming eyes were seen
A lovely female face of seventeen.

પેલી સરદારની છોકરી તથા દાસી મલી જીવાનને એક પાસેના ગોદામાં લાઈ ગયાં, અને ઘણાક દહાડા સુધી એની માવજત કરી એને સારો કીધો. પોતાના બાપની બહુ ધાક હોવાથી હાએદી (પેલા આંચીયા સરદારની છોકરીને એ નામે બોલાવામાં આવતી હતી) એને સોલાના ઘરમાં લઈ ગઈ ન હતી, પણ પાસેના એક આણજાણ્યા ગોદામાં તેને મોટે સર્વ સામાન વગેરે પુરો પાડી ચૂક્યો હતો. એ ત્રણ મહીને જીવાન બીજાના પરથી ઉઠ્યો, અને ફરવા હરવા લાગ્યો. હાએદી બોલતી તે તે સુદલ સમજતો નહીં, અને જીવાન બોલતો તે તેણી સમજતી નહીં, તેથી તેઓ આસપાસથી વાવ કરતાં હતાં. હાએદીએ આસ્તે આસ્તે તેને સોલાની જાણ પણ શીખવી, તથા તેને સાથે ફરવા લાઈ જવા લાગી. આ ટાપુમાં તેણીના બાપ સરદાર હતો, પણ જગારે જે આદાર સફર કરે જતો હતો ત્યારે એણી સરદારપણું સોજાવવી હતી. વજી દુરકી સેફીના રેવાજ પ્રમાણે તેણીએ ઘણાખરા દહાડા જતાતામાં કાઢ્યા હતા તેથી જીવાન

તેવા યુવમુરત જવાનને જાદને તેણી બહુ મજકાતી હતી. વહી તેણી એવી નીદોષ હતી કે જ્યારે જુવાન દરીઆમાં નાહવા ઉતરતો હતો ત્યારે તેણી સામા પથરાપર બેસી મજાહ મેજવતી.

Both were so young, and one so innocent,
That bathing passed for nothing.

વહી ચાંદણી રાતનાં તેઓ બંને એકલાં સેલગાહે નીકલતાં અને એક બીજા સાથે છુટથી ગેલ કરતાં. જુવાન છકેલ હતો અને તેને ખ્યારખાજી તો હમેશ ભાવતી હતી તેથી વેલી ની-દોષ છોકરીને તે ગમી તેમ સમજાવતો હતો.

Alas ! they were so young, so beautiful,
So lovely, loving, helpless, and the hour
Was that in which the heart was always full,
And having o'er itself no further power,
Prompts deeds eternity cannot annul.

પણ અત્યાર સુધી હાએદીનો બાપ શું કરતો હતો ? તેણીની માતા એણીના બચપણમાંજ મરણ પામેલી હતી, અને બાપનો ધંધો તો લુટફાતનો હતો. વાહાણો પકડવાં, ગોલામા વેચવાં, લોકોના વગર કારણે જનન લેવા, એ તેનો ધંધો હતો. એથીજ એણે બાદશાહી દોલત ગેલવી હતી, અને જ્યારે જુવાન પે-હેલાં કીનારાપર આવી પડ્યો ત્યારે તો ઘણાક મહીના અગા-ઉનો એ પોતાના કાફલા સાથે માણસોને તથા એકાંત આગમો-તોને દુર પકડવા ગયો હતો. ઘણાક મહીના વહી ગયા પણ તે ન પ્રર્યો તેથી કોઈએ એવી યુમ ઉરાડી કે તે તો -દરીયામાંજ મરણ પામ્યો. આ વાત જ્યારે આ દાપુમાં ફેલાઈ ત્યારે આખાં ગામે શોક પાત્ર્યો, અને પોતાના બાપના મરણ પછી થોડે મહીને હાએદીએ લગનની ધામધુમ કીધી. એ વખતે તેણીના બંગલામાં ધુમ સકર મીજલસ મલી હતી, અને આણાપીણાં આજતાં હતાં. ગાયણ, વાજાં, ગીત, રામસગરના રાગો, તથા લોકોની દોડદોડીથી આખો મહેલ ગાજી રહ્યો હતો. એક ગમ્મ શુંદર હુતાતી કન્યાએ નાચતી નાચતી ગીત ગાતી હતી, બીજી

ગમ ખાણની મેજપર કોઈ ચાંપવા ખેદા હતા, કોઈ દારૂ પીતા હતા અને જીવાન તથા તેની માથુકની તંદરેશ્તીની સલામતી ચાહતા હતા, કેટલાંક છોકરાંઓ વાડીમાં મેંદાં બકરાં સાથ ચેડાં કાઢતાં હતાં, અને તેમને કુલોના હારથી શણગારતા હતાં, તથા કેટલાંક યુજરગો તો રાજા પાશાની વાત સાંભળવા ખેડેલા દેખાતા હતા.

And further on, a troop of Grecian girls,
The first and tallest her white kerchief waving,
Were strung together like a row of pearls,
Link'd hand in hand and dancing; each too having,
Down her white neck long floating auburn curls—
(The least of which would set ten poets raving);
Their leader sang; and bounded to her song,
With choral step and voice the virgin throng.

એક ચાંદણી રાતનાં પારસીઓનાં ઘરમાં ગવાતા ગરબાની યાદ આ શ્લોક વાંચતાંને વાર કોણને ન આવશે ? પણ વાતતો અધુરી રહી ગઇ છે—જ્યારે આ પ્રમાણે ટાપુમાં ધામધુમ થતી હતી ત્યારે હાયદીના બાપના વાહાણે બારાંમાં લંચર નાખ્યું અને પેલો ચાચીયો સરદાર તરતજ કીનારા પર સાંજને વખતે આવ્યો. પણ ધામધુમ જોઇને તે તો છકજ થઇ ગયો, અને બહુ અચરતીમાં પડ્યો. કોઈ તેને સલામ પણ ન કરતું, તથા કોઈએ તેને આવકાર પણ દીધો નહી. બાયરન કવિ ધરના વડાઓની મથકરી કરે છે અને તેમને શીખામણ દે છે કે કોઇપણ દહાડે લાંબી મુસાફરીએ જવું પડે તો ધરનાં બેરાંની પેહેલી સંભાલ લેવી, કાંયકે ધરના ધણીની ગેરહાજરીમાં બાયડી છકેલ બની જાયછે, અને છોકરી તો કોઈ વખત બપરચી સાથે નીકલી જવા પણ અંચકાતી નથી.

Wives in their husbands' absences grow subtler,
And daughters sometimes run off with the butler.

જ્યારે હાયદીનો બાપ મહેલમાં દાખલ થયો ત્યારે પણ ગડબડમાં તેને કોઈએ પીછાન્યો નહી, અને પોતાની છોકરી તેની ગેરહાજરીમાં બહુ લખપુર ખરચ કરેછે તે માટે અંદેશો કરવા

લાગો. એવામાં એક જાણુ તેને હનસેલીને ચાલી ગયો, અને બીજો જાણુ સામેથી આવોને દારૂની ખાટલી તરફ અસારત કરી શરણ નોચ કરવા તેડવા લાગો. પણ બુધ્ધો તો ઘણો શાંત ઉભો રહેયો. જો કે એ લુટારો હતો, અને વલી ટાપુને સરદાર હતો, તોપણ આ વખતે કોઈને પણ દબાવવાના તેણે અખાડા કીધા, અને મનમાં જ કીનો રાખી એ સઘલી વાતનો ઘાટ ગોખવા લાગો. જોકે એ ઠંડો પણ કલેજાંકરોશ હતો, અને એક સ્ત્રીના કરતાં પણ એનામાં વધારે ફરેબ હતાં, તોપણ ખા- હારથી ધણીજ નરમ ચાલચલાણ વાપડતો હતો.

He was the mildest manner'd man
That ever scuttled ship or cut a throat,
With such true breeding of a gentleman,
You never could divine his real thought ;
No courtier could, and scarcely woman can
Gird more deceit within a pettycoat.

એક ખાણુની મેજ આગલ જઈ હાથેલીના બાપે એક જવાનને આ સર્વ રમના તથા ખુશખખતીનું કારણ પુછ્યું. પણ આ જવાન તો દારૂની લેહરમાં મશગુલ હતો તેથી “સાહેબ ખાવા પીવાનો વખત છે, આ કંઈ પુછવાનો વખત નથી,” એમ ટુકમાં જ જવાબ દઈ એક ખાટલીને ગલાસ આગલ ધકું. ત્યારે એક પડોશી બોલી ઉઠ્યો કે “સાહેબ, આપણા શેકની મુખ્યારક બાદીને માટે આ સર્વ મજલસ બોલાવી છે.” પણ તરત જ એક ત્રીજો શખ્સ ખુબ પાડી ઉઠ્યો “મુવો તે શેક—તે નહી, તે નહી—આતો આપણા નવા નોજવાન શેકની ખુશાલી માટે છે.” આ લુરચાઓ જાણતા હતા નહી કે તેઓ ઘરના માલિકને તેનાં માહડાંપરજ ચોપડે છે ! જ્યારે આવી વાત સાંભળી ત્યારે પોતાના મેહલના ચઢવાડેનાં બારણેથી એક આર-કતરે રસ્તે હાથેલીના બાપ ચડી ગયો, અને આરડાનું બારણું માહેથી બંધ કરી ગુપચુપ ચોકડું ધડવા બેઠો. હાથેલી અને જુવાનને આ વાતની કંઈ ખબર હતી નહી. તેઓ તો સોલે શણગાર સજીને લાલ મુખડે મજલસમાં બીરાજ્યાં.

Around, as princess of her father's land,
 A like gold bar above her instep roll'd,
 Announced her rank ; twelve rings were on her hand ;
 Her hair was starr'd with gems ; her veil's fine fold
 Below her breast was fasten'd with a band
 Of lavish pearls whose worth could scarce be told ;
 Her orange silk full Turkish trousers furl'd
 Above the prettiest ankle in the world.

જુવાન જુલીયાને તો આ નવી માથુક આગલ ત-
 દન ભુલી ગયો હતો. જ્યારે લગનની કીધા પુરી થઇ અને
 રાતનાં મીઠાલસના સઘલાં લોડા ધરેપારે પધાર્યાં ત્યારે
 એક આશ આગસ્તે કીધેલા ઝોરડામાં જુવાન પણ હા-
 યડી માથ પધાર્યો.

* * * The feast was over, the slaves gone,
 The dwarfs and dancing girls had all retir'd ;
 The Arab lore and poet's song were done,
 And every sound of revelry expired ;
 The lady and her lover, left alone,
 The rosy flood of twilight's sky admir'd—
 Ave Maria ! o'er the earth and sea,
 That heavenliest hour of heaven is worthiest thee !

આ વખતે જુવાન અને હાયદીને માથે એક મોટું વાદલ
 ગાજતું હતું તેની તેમને ખબર પડી નહી. કવિ કહે છે કે બંને
 જણાં જો પ્યારમાંને પ્યારમાં આ રાતે એકમેક સાથ વીતલા-
 યલાં મરી ગયાં હોતે તો તેમનું જોડું કેવું ખુશાલ યાત !

Mixed in each other's arms, and heart in heart,
 Why did they not then die ?

જ્યારે હાઝીદી અને જુવાન બંને મંધુર નીંદમાં પડ્યાં
 હતાં, ત્યારે એક ત્રાસદાયક સ્વપનાએ તેમનાં મગજમાં જાગ્રી
 અસર કીધી. પણ સ્વપનો ખલાસ થયો કે હાઝીદી જાગૃત થઈ
 અને જો એ કરડા ડોલાથી એક શખસ તેમના બીજાના આ-
 ગલ ઉભા ઉભા તેમને નીહાલીને જોતો હતો, તે એ કરડા ડો-
 લાપર જ્યારે તેણીની નજર પડી, ત્યારે તેણીની ચીચીયારીનું
 કોણ ખ્યાન કરશે ?

O powers of heaven what dark eye meets she there?
'Tis—'tis her father's—fixed upon the pair!

જેવી ચીચીયારી પાડી તેણી ઉપી કે જુવાન પણ જાગી ઉઠ્યો, અને ક્રોધ ચોર આવેલો સમજી દેવાલપરથી તલવાર લઈ સસરાની સામે થયો, પણ સસરાએ તેની બાહાદુરીપર આકર્ષિત કરી તલવાર ઉંચી નાખવાને ફરમાવ્યું. વહી હાથેદીએ તેની આગલ આ માણસ વીણે ખરો બોલાસો કીધાથી જુવાને હાથ ખાંચ્યો અને હાથેદી પોતાના બાપના પગપર માથું નાખી રડી પડી એવી અરજ કરવા લાગી કે ગમે તેમ તેણીને મારી નાખરી, પણ આ જુવાન છોકરાને હાથ લગાડવો નહી.

Deal with me as thou wilt, but spare this boy.

હાથેદીના બાપે કંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહી, પણ ફરીથી જુવાનને તલવાર નાખી દેવા ફરમાવ્યું. ઘાસતીના માર્યાએ એણે તો સાફ ના પાડ્યું. આવો મામલો જોઈ હાથેદીના બાપે જુવાન સામે પોતાની પીઠતોલ ઠાંકી, પણ એક મમતાન વાગણુની માફક છેડાઈને હાથેદી જુવાનને પોતાનાં પાસાંમાં દાખી ઉભી, અને પછી બાપને બંદુક ફોડવા ફરમાવ્યું. તેણીની ઝાંઝ અને ચીડ આ સતરોપરથી જાણાશે.

For she, too, was as one who could avenge,

If cause should be,—a lioness though tame;

Her father's blood, before her father's face,

Boil'd up, and prov'd her truly of his race.

છોકરી વચમાં આડી આવવાથી પેલા સરદારે બંદુક ફોડાણે મુકી, અને એક બે તાલી પાડી એટલામાં તો પંદરએક હથીયારબંધ માણસો ઓરડામાં દાખલ થયાં. તેણે હાથેદીને પોતાની તરફ જોરથી ખેંચી લીધી અને જુવાનને પકડવાનો, તથા તાપે ન થાય તો મારી નાખવાનો, હુકમ આપ્યો. પણ જુવાન ચમરાક હોવાથી પેહેલેજ જરબે એક ચાંચીયાને તેણે જખેહ કીધો, તથા બીજા બે ત્રણ જણને સખત જખમો કીધા, પણ એના પગપર ખજર પડવાથી એ આખરે બેભાન થઈ પડ્યો, તથા એના ઘાહમાંથી પુઝલ લોહી વહેવા લાગ્યું. એની

આતી હાલત જોઇ હાથદીએ એક સખત હાથ મારી, એક ઝાડ પડે તેમ ખેસુક થઇ બાપના હાથમાંથી તુટી પડી. જુવાનને સુસકેતાત કરી ચાંચીયાઓ વાહાણુપર લઇ ગયા, અને હાથદીને બાપે ઉચકી દાસીઓને તથા વેદને સવાધીન કીધી. છાકરીને માટે બાપે ઘણા પણ ઉપાય લગાવ્યા, પણ તેનું કંઈજ વલ્લુ નહી. તેણી મુદ્દલ દરમ પીતી નહી, તથા ભચડીને ખોરાક ખવાડે તેપણ કઠી નાખતી; એ પ્રમાણે બાર દહાડા સુધી ગમગીન ચેહરે બોઝનું સેહેત્રી મરણ પામી. બાપને જોતી ત્યાંથી જાહ ફરવતી એવી તેણીએ તેનીપર ઝાંઝ રાખી હતી.

Her handmaids tended, but she heeded not;
Her father watch'd, she turned her eyes away;
She recognis'd no being and no spot,
However dear or cherish'd in their day;
They chang'd from room to room, but all forgot,
Gentle, but without memory she lay.

પેલા ચાંચીયાઓએ જુવાનને વાહાણુના તખીબ પાસે સારો કરાવ્યો, કારણકે આ ગોરા છાકરને માટે વધારે પૈસા મલવાની તેમને વકી હતી. જ્યારે બે એક મહીને એના ઘાહ રૂજ આવ્યા, અને જ્યારે તુટક પર આવ્યો ત્યારે ઘણાંક માણસોને કેદ પકડાયલાં એણે જોયાં. કેટલાક ઇટાલ્યન ખેડાડીઓ તથા તેમની સ્ત્રીઓ, હબસીઓ, યુનાનીઓ, ઇંગ્રેજો, વગેરે ઘણાંક માણસોને આ વાહાણુપર તેણે જોયાં. ઇસ્તમબુલની ગોલામ બજાર આગલ તેમને સઘલાંને ઊતારવામાં આવ્યાં, અને ધારા પ્રમાણે ભભકાખંધ પોશાક પેહરાવી આ માણસોને દોરની માફક વેચવામાં આવ્યાં. જેમ ઘોડાને ઠાકી તથા તેના દાંત તપાસી જોઇ ખરીદ કરવામાં આવેછે, તેમજ એકેએક તુરકી આ લોકોની તપાસ કરવા લાગ્યો. ઘણાંકો સસ્તે ભાવે, ઘણાંકો માધે ભાવે વેચાયા. એક શીરકાશીયન જુવાન કન્યાને માટે મુલતાને નજદીક ચાર હજાર રૂપયા આપ્યા.

Some went off dearly; fifteen hundred dollars,
For one Circassian, a sweet girl, were given,

Warranted virgin ; beauty's brightest colours
Had deck'd her out in all the hues of heaven.

ગોલામગીરીના ધંધા કરનારાઓને એવા ધારા છે કે હ-
મેશ ખખેની જોડી કરી ગોલામો વેચવા, તેથી આપણા નામ-
ચીન જીવાન સાથ એક જોનસન નામે ધંધેજને જોડવામાં
આવ્યો. સુલતાનના મહેલથી થોડેક દુર આ ગોલામ બજાર આ-
વેલુ છે અને તે દહાડે સુલતાના ખારીએ ખેડી હતી તેથી તેણીની
નજરે જીવાનનો ખુબસુરત ચહેરો પડવાથી તેણીએ પોતાનાં એક
માનીતા બાબા નામે ગોલામને અને ખરીદ કરવાનો હોકમ આ-
પ્યો. આ બાબાએ તો જીવાન અને જોનસનને ખરીદ્યા, અને
તેમને લઈ મહેલ ભણી ગયો. બાબા બોલો હાવાથી મહેલમાં
જવાની તેને પુર છુટ હતી, તેથી મહેલમાંના માણસોએ આ
નવા આવનારાઓની કંઈ પણ દરકાર કીધી નહી. એવા
એવા ગોલામો તો રાજના સુલતાનના મહેલમાં ખરી-
દાય છે. મહેલનો ઠાઠમાથ જોઈને આ બંને યુરોપીયનો તો બહુ અ-
જબ થયા. હજારે ઓરડાઓ તથા દીવાનખાનાં બાતબાતના
ગાલીચાથી ત્યાં ખીછાવેલા હતા, તથા તર્રિહવાર જલેહદાર સામણ
આંખને મગત કરે તેમ ત્યાં ગોઠવેલા તજરે આવતા હતા.
ઉડતા કાચના ખીલારી ધુવારાઓ તો ઓરડે ઓરડે જોવામાં
આવતા, બાબા તેમને ઓશાકખાતામાં લઈ ગયો, અને પેલા
જોનસન નામના ધંધેજને એક તુરકી ગોલામનો છાપ સાથનો
પોશાક પહેરાવીને કંઈ બખ્સરચીખાતાના તીચ કામ પર મોકલાવી
દીધો. સુલતાનના નેમથી કંઈ એઆ લોકે ન હતા, તેથી જો-
નસનને રવાના કરી બાબાએ એક શેનશાહજીનો પોશાક જી-
વાનના હાથમાં સુકવો, અને તરત દીલમાંથી કપરાં કાઢી નાખી
આ ચલકોટા સાતીન અને રેશમનો લખાશ પહેરવાને તેને ફર-
માવ્યું. જીવાને તો લાટ મારી પોશાક ફેંકી દીધો ને બલકામાંજ
બોલ્યો કે તે કંઈ સ્ત્રી નથી કે બાયડીનો પોશાક પહેડે.

Old gentleman, I am not a lady.

પણ બાબાએ તેને ટુકમાજ ડાહ્યો. જે તેને ફરમાવવામાં આવે
તે કરવાની ગોલામ તરફે તેની ફરજ તેણે તાનમાંજ સમજાવી.

એ લખાશ પેહેરાવાનું શું કારણછે તે કહેવાને તેણે સાફ ના-
પાડ્યું. જુવાને ઘણી પણ ધડપચ્ચ કીધી પણ તેનું કંઈ આવડું
નહી. કોઈ દહાડે તેની માતાએ આવાં ગાંજ તથા રેશમનાં શુશી
ભીત કપરાં પેહેર્યાં ન હશે એવાં ઊમદા કપરાંથી તે જુવન ચી-
રડાવા લાડ્યો.

"What the devil shall I do with all this gauze." ?

Thus he profanely termed the finest lace

Which e'er set off a marriage morning face.

વલી સ્ત્રીનો પોશાક કોઈ દહાડે પેહેડેલા નહીં તેથી તેનેતે
કંચવચ્ચે થવા લાગી, પણ બાબા મંદદ કરતાં સમજાવતો ગયો,
અને મોગમમાંજ કહેતો કે "છોકરા, એજ લેખાશમાં તારૂં નસી-
બં જોર કરશે." વલી બાબાએ ખોટા બાલ પેહેરાવી તેણે સાફ
કરી એના ચોટલા ગુર્યો, તથા પોશાક પેહેડી રહ્યા પછી જુવા-
નને પોતાની શાયે વડી સુજતાનાના દીવાનખાનાં બાણી તેડી ગયો.
અહીં સંપૂર્ણ અને તેજ આંખવાલાં બે સુગાં પેહેલીયાં બેસાડેલાં
હતાં તેમણે બારણું ઊઘાડ્યું. આપણે અતરે જણાવવું જોઈએકે
જ્યારે રાણીએ બાબાને હાકમ કીધો હતો ત્યારે કોઈ એ વાત
જાણવું ન હતું. બાબા રાણીનો માનીતો હતો, અને ઘણેજ
કાવતરાખોર તથા ખબરદાર હતો. રાણીનો માત્ર ખરીદવાનો હા-
કમ આપી બેસી રહી હતી, પણ તે મોટે કેટલા જાખમ બા-
બાને એવે પડે તેનો કંઈ તેણીને વીચાર ન હતો. જનાના-
માં કોઈપણ મરદ બચાને દાખલ કરવો તે પંદર જણના જીવને
જાખમમાં નાખવા અરાખર હતું, તેથીજ રાણીનાં કહયાં વગર
તેણે પોતાની અસલ સમજણ પ્રમાણે જુવાનને બાયડીનો વેશ
આપ્યો હતો. આથી માત્ર મહેલમાં એટલુજ માલમ પડ્યું કે
રાણીએ એક નવી દાસી તે દહાડે ખરીદ કીધીછે. જ્યારે બાબા
અને જુવાન સુજતાનાનાં દીવાનખાનામાં દાખલ થયા ત્યારે રા-
ણી એક બુલંદ તખ્તપર બેસી સાહેલીએ સાથે જુવનની ગો-
ફતેગો કરતી હતી. પેસતાં વારે બાબા રાણીને પગે પડ્યો તથા તેણીના
પગ તલેની જમીનને તેણે ખોસો દીધો, અને જુવાનને પણ એજ પ્રમા-
ણે નમસ્કાર કરવાને ફરમાવ્યું. બાબાના આવવાથી રાણીએ એકેએક

સાહેલીને રૂપસદ આપી. જુવાને તો માત્ર સાધાગણ રીતે રાણીને સજાંમ કીધી, પણ બાબાનાં ઘણીક જાતની ધમકી છતાં તેણે તેણીના પગ આગલ જઈ ચુકી લીધી નહી. એતો એક નીચ માણસનું કામ અને જુવાનતો મગરૂપ હતો.

He stood like Atlas, with a world of words
About his years, and nathless would not bend ;
The blood of all his line's Castalian lords
Boil'd in his veins, and rather than descend
To stain his pedigree, a thousand swords
A thousand times of him had made an end ;
At last perceiving the "foot" could not stand,
Baba proposed that he should kiss the hand.

ઘણીપણ તાણાજનની છતાં પગ ચુમવાને જુવાને ના પાડ્યું ત્યારે બાબાએ હાથ ચુમીને સુલતાનાને માન આપવાની અરજ કીધી, જે અરજ તેણે તરત ખુશીથી બાહાલ રાખી. સુલતાનાતો જુવાન છવીસ વરસની ખુબસુરત શીરકાશીયન જાતની હતી. આખા મેહેલમાં તેણીની ખુબસુરતીની વાખવાખી થતી હતી. તેણીનું નામ શુલબેઆજ કરી હતું, અને તેણી જે હોકમ ફરમાવે તે બજા લાવવાની દરેક માણસની ફરજ હતી. પાશાઓ અને વજીરોપર પણ તેણીનો અમલ ચાલતો હતો. સુલતાનની એણી ખ્યાતી બાબડી હતી. પણ એવીતો સુલતાનની ખીજી ચાર પંચણી બાબડીઓ હતી, દોડશોએક બાંડીઓ હતી, અને હજાર ઊપર સાહેલીઓ હતી. એકેએક બાંડી તથા સાહેલી ખુબસુરત હતી અને કોઈપણ રાજાની રાણી થવા લાયક હતી. એટલા મોટા કબીલાવચે માત્ર સુલતાન એકલોજ મરદ હતો. આ ઇસ્તમબોલનાં જનાનામાં હજારો સ્ત્રીઓ જીંદગીના મુખથી બેનસોબ રહેવાથી દલગીરોની મારી મરી જાય છે. ઘણીકો ફુજટ લખાણમાં પડતી હતી; ઘણીકો ચાકરો સાથ કાવતરાં કરી મરદના લેખાશમાં નાસી જતી, અને એમ કરતાં જે કોઈ પકડાઈ જાય તો તેવીને કોથલામાં ગુગલાવી કાલા સમુદ્રમાં ફેંકી દેવામાં આવતી હતી. એ જનાનાની ખુબસુરત પરીઓ તરસાં માણસ માફક મરદને માટે તવલે છે. હાલમાં પણ સુલતાનના મેહેલમાં એવીજ વર્તણૂક ચાલે છે. હજારો

નાજીક જીવડાએ એકાંત ખુબસુરતી એજ કારણને લીધે કરમાવેછે. ગુલબેયાને જીવાનને ખરીદ્યો હતો તેમાં પણ તેણીની મતલબ હતી. એવી રીતની ઘણીક ખરીદીએ. બીજી સુલતાનાએ પણ કરતી હતી. આ સઘલી અબલાઓની ખીજમતમાં હજારો ગોલામાં રાખેલા હતા. તેઓ તેમને નવરાવે, પોશાક પેહેડાવે, ખાલ હોરે—એજ તેમનું કામ હતું. આખા મેહેલમાં રાણીનો દોર વધારે ચાલતો હતો. તેણીની સામે દોઢ ફુકારો પણ કાઢવું નહી. રાજાપર વતીક તેણીનો હોકમ ચાલતો હતો. તેણી ચાહે તો હજારોનાં ડોકાં ધડીપલમાં પોતાના પગ તલે મેલાવતી હતી. આ સર્વ જનાનાપર એક કીસલાર પાશા નામે જખરો, પણ ખોજો, આગો મવકલ હતો. સર્વ હોકમ એની મારફતે થતા હતા, તોપણ એ રાણીના ગોલામ દાખલ હતો. અરજ કરવી—એ મુદ્દા રાણી સમજતી ન હતી ; હોકમ કરવો—એજ તેણીને જાણે નાનપણથી ધર્મ મોધ મલ્યો હતો.

Her very smile was haughty, though so sweet;

Her very nod was not an inclination;

There was a self-will even in her small feet.

As though they were quite conscious of her station,
They trod as upon necks; and to complete

Her state (it is the custom of her nation),

A poniard deck'd her girdle, as the sign,

She was a Sultan's bride; (thank God, not mine) !

ખાખાના ફરમાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે જીવાને માત્ર ખાતર સુલતાનાનો હાથ ચુમ્યો ત્યારે અસારત થવાથી ખાખા દીવાન ખાનામાંથી ચાલી ગયો. હવે રાણી ઉડીને જીવાન જ્યાં ઉમલેલો હતો ત્યાં આવી એના ખભાંપર પોતાના બાંને હાથ મુકી જાણે હોકમ કરતી હોય તેમ “અયે, છોકરા, તું ખ્યાર કરતાં જાણે છે ?” એવો સવાલ પુછ્યો. આ સવાલ કાનપર પડ્યાંજવાર જીવાનને જીલીયા તથા હાપેદીની હાલત યાદ આવી અને પોતાની મુશ્કેલીપતપર વીચાર કરતાં, જવાબ આપ્યા વગર, તે દસકે દસકે રડવા લાગ્યો. એતો અદાર વરસતી ઉમર યદ્ય તેડલામાં તો ખ્યા-

રતી નીશાલે જે વખતે અભયાસ કરી ચુકે હતો, અને તેથીજ
 રાણીએ જ્યારે તેને એવો સવાલ કીધો ત્યારે તેનાથી પોતાના
 ઉભરા સહણ થઈ શક્યા નહીં, ત્યારે તે રડવા લાગો. જીવાનની
 આંખમાં આંસુ આવેલાં જોઈ રાણી ગંભીર ગઈ. તેણીએ
 કોઈ દહાડે પણ કોઈની આંખમાંથી આંસુ ટપકતાં જોયાં નહીં
 તેથી જીવાનની આંખમાં આંસુ જોઈ તેણીની આંખમાં
 પણ પાણી આવી ગયું. તરત આંખો લુછી નાખી
 યુવમેયાજ એકદમ જીવાનને ગેલે વલગી પડી. જીવાને
 પણ હૃદય મક્કમ રાખ્યું, અને તેણીનાં ગોલાંમં તરીકે રહી તે
 ણીની સાથે મોહ્યતં બાંધવા સાફ તેણે ના પાડ્યું. કોઈપણ વાતમાં
 યુવમેયાજે કોઈ દહાડે નાફરમાની સાંભળેલી નહીં, તેથી એકા-
 એક આ જીવાન્યાને મોહડેથી “ના” સાંભળી તેણી તેની આ-
 ગલથી ઉછલી પડી, અને એક ખુની માણસની માફક જહનુન
 માં આવી ગઈ. પણ એક પલવારમાંજ તેણીનું જહનુન ગેયું થઈ
 ગયું, અને એક કોચ પર અઢેલીને તેણી નવધાર આંસુએ રડવા
 લાગો. એ વખતે જીવાનને જાતે કાપી નાખે, અથવા અને
 જલાદને સવાધીન કરે—એવા એવા વીચારો તેણીના મનમાં
 આવવા લાગ્યા. પણ જીવાન તેણીને રડતી જોઈને પીગલ્યો,
 અને તેણીની આગલ જઈ પંતાવી વાહીને તેણીને શાંત કીધી.
 તેમાં પેલા બાબા ગોલામ રજનનો પેગામ લઈ આવ્યો, કોરણ
 કે રાતના રાણીની મોલાકાતે આવવાની અગાઉ સુલતાન હમેશ કેહેણ
 મોકલતો હતો. યુવમેયાજે તરત પોશાક સમારી પોતાની મહિ-
 લીએને બોલાવી, અને જીવાનને પણ તેમની સાથે બેસાડ
 જવા ફરમાવ્યું. એવામાં રાજા પણ ખોળખોના તથા મંસાલ-
 ચીઓના રસાલા સાથે રાણીના દીવાનખાનામાં બીરાજ્યો. થોડીક
 વાતચીત કીધા પછી રાજા રાણી પોતાના ઓરડામાં ગયાં, અને
 ખીન્ને રસ્તે મોહલીઓ પણ પોતાના સુતાના ઓરડામાં ગઈ.
 એક બુધ્ધી સાહેલી આ સર્વ જીવાન કંપાઓ પર હુકમ કરતી હતી.
 જ્યારે સાહેલીઓ ઓરડામાં ગઈ કે આખો ઓરડો તેમની કાચ
 કીચથી ગાજી રહ્યો, અને અહ્યાંના માલામાં જેમ બધાં ગાં-
 ધાય તેમ તે ગાં આં પાદશાહી મહિલમાં બંધ પડ્યાં.

But when they reached their own apartments, there,
 Like birds, or boys, or bedlamites, let loose,
 Waves at spring tide, or women anywhere,
 When freed from bonds (which are of no great use)
 After all), or like Irish at a fair,
 Their guards being gone and as it were a truce
 Established between them and bondage, they
 Began to sing, dance, chatter, smile and play.

આ રાતે તો સર્વ સાહેલીઓ જુવાનની આસપાસ ફરી
 મલી, અને તેણીના કાનમાં બાલી ન હોવાથી તેઓએની આમી
 કાઢવા લાગ્યાં. કોઈ તેને એહેરા, કોઈ તેને પોશાક તપાસતું,
 કોઈ તો તે મરદના નેચો ઉંચો છે એમ ટીકા કરતું, અને
 વલો તે મરદ હોય તો ઘણું સાફ એમ કેટલીક તો અંતઃકરણથી
 દુવા માગણી હતી. એક જણીએ આવી જુવાનની ખુબસુરતીની
 તારીફ કીધી તથા એનું નામ પુછ્યું. જુવાન પોંચેલ હતો, તે-
 થી જુવાના કરી ઠોકો ખેસાડ્યું. પણ હવે એને સાથે સુવાડ-
 વાની તજવીજ થય. જુવાનને છેક સાંજે ખરીદ્યો હતો, તેથી
 તરત તેને માટે બીજાનાનો સવારના હાકમ બન્ય તે આગાઉ
 આજ રાતના કમાં શુવાડવો તે માટે પેલી કુદ્ધીને ફકર પડી.
 આખરે ઘણીક કન્યાઓની મારામારી થયે દુડું નામની એક
 ગુરકી સાહેલી સાથે જુવાના સુતી. બાબાએ જેમ તેમ કરી તેણીને
 પોશાક તો પેહેરાવ્યો હતો, પણ હવે કાઢવામાં બહુ અડચણ પડી.
 આખરે દુડુએ તેને મરદ કીધી અને બંને જણાં બતી બુખથી
 ઉંમ્રાઈ ગયાં. આ ઓરડામાં સુતેલી સર્વ સ્ત્રીઓ જુદે જુદે દેશ-
 ની હતી, તેથી એમને કવિ ભાતભાતનાં ફલ ફલાદીથી બરપુર
 એક બાગ સાથે સરખાવે છે.

Many and beautiful lay these around,
 Like flowers of different hue and clime and root,
 In some exotic garden sometimes found,
 With cost and care and warmth induc'd to shoot.

જ્યારે મંધરાત પડી ત્યારે એક વાતથી આખુ જ-
 નાનઆનું સોંકી ઉઠ્યું. જે બેનપણી સાથે જુવાના સુતી હતી

તેણી ઝિકઝિક ચીસ પાડી જાગી ઉઠી, અને આખો મહેલ ગમગમી મુક્યો. એટલું સારું થયું કે આ વખતે જીવાના તો બર ઊંઘમાં પડેલી હતી તેથી તેણીને જ્યારે આસપાસનાં ઝોંઝો ઉઠાડી ત્યારે તેણી પણ ઉઠી બગાસાં ખાવા લાગી, અને આ શોરનું કારણ પુછવા લાગી. જનાનામાંથી તો એકે એકે મહેલી, બાંડી, અને ગોલામાં નાગે બદનેજ દુકુંના ખીછાનાં આગલ જમાવ થયાં.

But wide awake she was, and round her bed,
With floating draperies and with flying hair,
With eager eyes, and light, but hurried tread,
And bosoms, arms, and ankles glancing bare,
And bright as any meteor ever bred.

By the North Pole—they sought her cause of care,
For she seem'd agitated, flush'd and frighten'd,
Her eye dilated and her colour heighten'd.

વાત તો નજીવી હતી પણ શોરતો જાણે મર્યો હતો. દુકુંમાં સ્વપનામાં એક ઝાડખર સુનેરી ફલ લટકતું જોયું તે તેણી તોડવા ગઇ પણ તેવામાંજ એક મધમાખીએ તેણીને ચટકો માર્યો, અને જાણે ડાખ ખરેજ લાગે હોય તેમ તેણી ઊંઘમાં જુમ પાડી ઊઠી. સરવે જણાંએ એણીને ખુબ ઠપકો આપ્યો, અને પાછાં જગેવગે યઇ ગયાં. બીજે દહાડે સુતતાનાને આ વાતની ખબર થયાથી તેણીએ જીવાનાને તથા દુકુંને કોથલામાં ધાલી કાઢા સમુદ્રમાં નાખાવી દેવાનો વીચાર કીધો. બાબા અને સુતતાના બહુ ખીછાનાં હતાં કે રખેને જીવાન કંઈ રીતે લલચાઈ ખરાં વેશમાં જાણાઈ જાય, તેથી રાણીએ ઉઠતાંને વાર સુતતાનાને રૂપસદ આપી બંનેને પોતાની હજીરમાં આવવાનો હાકલ કીધો, પણ જ્યારે જીવાના તથા દુકુંની ખરી હકીકતથી તેણી વાકેફ થઈ ત્યારે તેજ દહાડે ખુબ માલ તથા ખજાનો લાધી બાબાની મસલતથી રાણી જીવાન સાથે રાતોરાત નીકલી ગઇ. એ વખતે જીવાને પોતાના મીત્ર જોનસનને પણ યાદ કીધો અને તેને પણ પોતાની મસલતમાં દાખલ કરી તેનેથી પોતાના કાંદલામાં જોડ્યો, બાબા પણ એમની સાથે નીકલી આવ્યો.

અને યોગક દહાડા કુચ કરીને તેઓ રશ્મીનાની છાવણીમાં આવી લાગ્યાં. એ વખતે રશ્મીનાની ગાદીપર કેથેરાઇન રાણી રાજકરતી હતી, અને તેણી તથા તરકીના સુલતાન વચ્ચે કંઈ ગેરસમજુતી થયાથી તેણીએ તુરકી સામે લડાઈનો ધંધેરો કાઢ્યો હતો. જ્યારે જુવાન તથા તેના કાશ્લો રશ્મીનાની છાવણીમાં આવી લાગ્યા ત્યારે તો રશ્મીનાનીએ તુરકી લોકોના ઇસમેલ નામના કીલ્લા પર ધેરો નાખ્યો હતો. જ્યારે જુવાન તથા જોનસન વડા સરદાર આગલ જઈ ગયા અને પોતાના કુટુંબપર તેનો આસરો માગ્યો, ત્યારે સરદારે તેમને કેટલાક ઇપકો આપ્યો, અને આવે વખતે બાઈડીએને બાહર લાવવા સામે કેટલીક નશીયત દીધી. તોપણ બેરાંઓને પછવાડે નાખી જુવાન અને જોનસનને તેણે પોતાની એક લશ્કરી ટુકડીમાં સામેલ કરી ઇસમેલના કીલ્લા પર તેજ દહાડે મડાવો કરવાનો હુકમ આપ્યો. હજારો અને લખો લોકોની ખુવારી વચ્ચે આ કીલ્લો હાથ આવ્યો, અને આખાં શહેરમાં જાણે લોહીની નદી વહેતી હોય તેમ દેખાવા લાગું. રશ્મીના કોસેકોએ આખું શહેર છુટી લીધું તથા સ્ત્રીઓ અને છોકરાં પર ગમેતેમ જરતી યુગ્મરવા માંડી. આ લડાઈમાં જુવાને ઘણો બાહાદુરી બતાવી તથા કીલ્લાની દેવાલ પર હજારો પીસતોલના બાર વચ્ચે તેણે પેહલો વાવેલો ગિરાડ્યો, તેથી વડા સેનાધીપતીએ એને એક નવો લશ્કરી ખેતાબ આપ્યો તથા રશ્મીનાની શહેનશાહના પુત્ર કેથેરાઇન પર પણ એજ લડવધ આની તારીફમાં કાગળ લખી આ જીતની વધાઈનો પેગામ પુગાડવા એનેજ નામદાર એલચી તરીકે મોકલવામાં આવ્યો. જે દહાડે ઇસમેલ શહેર હાથ કીધું તેજ દહાડે કેટલાક કોસેકો એક દશ વરસની જુવાન, મુસલમાન છોકરી પછવાડે લાગ્યા હતા તેમને કળ કરી, બારે ચંકટથી આ નારને જુવાને બચાવી હતી અને તેણીને પણ સેંટ પીતર-સપ્તરગની દરબારમાં પોતાની સાથે લઈ ગયો. જુવાનનો દીલગુરડો અસલથીજ નરમ અને દયાલુ હતો, તેથીજ તેની માયા ઉસકેરાવાથી આ માબાપ વગરની છોકરીને એણે પાલવાનો ઇરાવ કર્યો. રશ્મીનાની કેથેરાઇન રાણી ઘણી લંપટી હતી, અને કુમારીકા તરીકે ડોલ ધાલી તેણી ઘણાક છુપા ભરથારો રાખતી હતી.

જે સરદારપર તેણી હસતી હતી તેનો મેહરો પાર ઉતરતો-
જ્યારે જીવાન દરબારમાં ખીરાજયો અને રાણીના હાથમાં સે
નાધીપતીનો કાગળ આપી રાણીના પગે ખોસો દેવા વાંકો વડ્યો
ત્યારે રાણી તેનો નોજવાન મેહરો જોઈ ખુશ ખુશ થઈ ગઈ.

ઘણાક મહીના શુધી ગણીની મેહરખાની તલે રહ્યા પછી
બાહાર ઘણી ગપ ફેલાયાથી કેથેરાઈન રાણીએ જીવાનને વેલાત
દેશમાં કઈ રાજદુવારી બાબત સંબંધી ખાશ એલચી
તરીકે માકલ્યો. જીવાનની સાથે પેલી મુસલમાન છોકરી
પણ ગઈ. જીવાનને વેલાત દેશ જોવાની ઘણી હોંસ
હતી તેથી રાણીની આ ખાશ મેહરખાનીથી બહુ મલ-
કાતો હતો. પોલાંદ જરમની વગેરે દેશોમાં મુસાફરી કરી એક
ખે મહીનામાં તે વેલાત આવી પુગો. એના આવવાની સર્વને
વકી હતી તેથી સઘલી મંડલીઓમાં આ રૂશીયાન એલચીવીશેજ
ચરચા ચાલતી હતી. આગમોનમાંથી દોવર શેહરમાં એ ઉતર્યો
અને ત્યાંથી ગાડી કરી લંડન તરફ કુચ કરવા માંડી. આખો
દહાડો ગાડીમાં કંટાળો ખાવાથી સાંજના એ લંડનથી થોડેક દુર
ઉતરી પડ્યો, અને આસ્ને આસ્તે પગે ચાલવા લાગો. વેલા-
તમાં કેવો આવકાર મલશે તથા ત્યાંના લોકો નેક ખસલતનાં
હશે, સ્ત્રીઓ ખુબસુરત અને નેક હશે, કામદા સારા
હશે, અને દેશનાં લોકો લુચ્ચાઈ છો વગેરે હીનાં કામો બાણ-
તા પણ નહશે ;—એવા એવા વીચારમાજ એ ચાલતો હતો,
તેવામાં એકાએક ઝાડની છાંયા તલે ભરાયલા એક ઇંગ્રેજ ચોરે
એકદમ એનીપર ધસારો કીધો અને ગલાં આગલ ભરેલી પી-
સતોલ ધરી તરત સઘલું નાણું આપવા પ્રમાણું.

Here are chaste wives, pure lives ; here people pay

But what they please ; and, if that things be dear,

'Tis only that they love to throw away

Their cash, to show how much they have a year.

Here laws are inviolate ; none lay

Traps for the travellers ; every highway 's clear.

Here—he was interrupted by a knife—

With—"Damn your eyes! your money or 'your life'!"

જીવાન પેહલાંતો સમજ્યો કે એલચીઓને સલામ કરવાની આ દેશમાં એવીજ ચાલ હશે, તેથી થોડોવાર દંધને ભિન્ના રહ્યો, પણ પેના ચોરના ખોલવાથી આ શુધરેલા દેશની રીતી પામી ગયો, અને તરત પોતાના ગજવામાંથી પીસતોલ કાઢી પેલાનો તેજ ધડી જીવ લીધો. એવામાં પીસતોલના સાદ્યો એની ગાડી ને આગલ આપી ગઈ હતી તે પાછી ફરી, અને તે દેશમાં આવતાં વારજ એણે ખુન કીધું તે માટે ગાડીવાનજ દંભ મારવા લાગ્યો. જીવાને તો કંઈ દરકાર કીધી નહી, અને ગાડીવાલાને ગુપ્તગુપ્ત હાંકવાને ફરમાવ્યું. હોતલ આગલ જઈ પુગ્યા ત્યારે રાત પડવા આવી હતી તેથી વેશીઆઓનો ત્યાં સારો જમાવ એકઠો થયો હતો. ગાડીમાંથી ઉતરતાં વાર જીવાને તેઓ લલચાવા લાગી.

They reached the hotel ; forth streamed from the front door

A tide of well clad-waiters, and around
The mob stood, and, as usual, several score
Of those pedestrian Paphians who abound
In decent London, when the daylight 's o'er.

ખીજે દહાડે એના આવવાની ખબર પડવાથી નામીયા પ્રધાનો એની ભેટ લેવા આવ્યા, અને દરબારમાં પોતાનું મુખ્યત્વાર નામું રજુ કરી એ ખીરાજવા લાગો. એની પદવી માટી હતી અને વહી એ કુવારો હતો તેથી એની પર રોજનાં સેંકડો નોત્રાં આવતાં હતાં. નાચમાં, જાહેરખાનામાં, પરદરશનમાં એ છુટ્ટી ભાગ લેતો હતો.

Fair virgins blush'd upon him ; wedded dames
Bloomed also in less transitory hues ;
For both commodities dwell by the Thames,
The painting and the painted ; youth, ceruse,
Against his heart preferr'd their usual claims,
Such as no gentleman can quite refuse.
Daughters admir'd his dress, and pious mothers
Inquir'd his income, and if he had brothers.

વેલાત દેશમાં હમરાવો અને ઊમરાવજીઓને મનસે રાત દીસ લાગેછે, અને દીવસને વખતે રાત પડી હોય તેમ તેઓ 'ઊંઘ' કહેછે. કામ તેમને કંઈજ નહી; પ્રવુ, શણગાર કરવો, જુગાર રમવો, નાચવું, કુદવું, અને સવારના છ વાગે સુવું એજ તેમનું કામછે. આઓ દહાડો કાકથી તેઓ નીંદ્રાવશ પડેછે, અને રાત પડી કે વહી કોઇ નાચ પાર્ટીમાં જવાની તૈયારી ચાલેછે. વેલાતમાં આવીને જુવાન પણ આવી જોજ મજાહને આધીન થઇ પડ્યો તેથી કવિ તેને ચેતવણી આપેછે.

O my gentle Juan !

Thou art in London—in that pleasant place
Where every kind of mischief 's daily brewing,
Which can await warm youth in its wild race.
'Tis true that thy career is not a new one ;
Thou art no novice in the headlong chase
Of early life ; but this is a new land,
Which foreigners can never understand.

જુવાન જે તુરકી છોકરીને પાલતો હતો તેણીનું નામ લીલા કરી હતું. ખ્રીસ્તી ધર્મમાં વટલવાને તેણીને ઘણું પણ સમજાયું પણ આ નાની છોકરીએ પોતાના આપદાના ધર્મથી ફરવાને માફ ના પાડી. આ છોકરીને ઇંગ્લેન્ડ ભાષાની લાયક કેલવણી આપવાના વીચારથી જુવાને પોતાની સ્ત્રી સનેહીઓમાં પુછપરછ કરવા માંડી. હોત જુવાન માનમરતઆવાલો હતો તેથી તેની આગલ કેવા કેવા ઓષેદારો મધમાખ માફક ખતખતવા લાગ્યા, તેનો ખ્યાલ આ લીટીઓ પરથી આવશે.

How all the needy honourable misters,
Each out-at-elbow peer, or desperate dandy,
The watchful mothers and the careful sisters,
(Who by the bye, when clever, are more handy
At making matches, where " 'tis gold that glisters"
Than their *he* relatives), like flies o'er candy
Buzz round "*the Fortune*" with their busy battery,
To turn her head with waltzing and with flattery !

એક જુવાન મામાવાલા છોકરાપર વેલાતનાં બેરોઓ જુ.

બ ટપી રહેછે, અને તેમનામાં હરીફાઈ ચાલેછે. દરેક છોકરી પરણવાને ખુશી દેખાયછે. એ દેશની અંદર કોઇએક કન્યા સાથે વાત કરતાં ખુબ સંભાલ રાખતી, કાંયકે પાત્ર છ વખત વાત કીધી, નારમાં અથવા ખાતાપર સાથે બેઠાં, તો તેમને વીશે જરૂર ખાહાર વાત ફેલાયછે. વલી એ પ્રમાણે માફકસર વેહેવાર રાખ્યો ને પરણવાની માગણી ન કીધીતો તરતજ છોકરીની માનું તમારીપર કાગજ આવશે કે તમે તેણીની છોકરીના જી-સ્સાઓ સાથે એડાં કાઢી નકામાં ઊસકેરાંછો, વાસ્તે પરણવાની મરજી હોયતો જણાવી દેઓ ! જો એમ ન વલ્યું તો તેણીનો અંશકી ભાઈ તમારી ખબર લેલા આવશે તે પણ ગાદ રાખવું.

A young unmarried man, with a good name,
And fortune, has an awkward part to play ;
For good society is but game,
“The royal game of goose” as I may say.

* * * * *

Perhaps you 'll have a letter from the mother,
To say her daughter's feelings are trepann'd ;
Perhaps you'll have a visit from the brother,
All strut, and stays and whiskers, to demand
What “your intentions are.”—One way or other,
It seems the virgin's heart expects your hand ;
And between pity for her case and yours,
You 'll add to matrimony's list of cures.

આ પ્રમાણે નાચારીએ લોકોમાં હસી થાય તેથી ખીલીને ફેટલાક જીવાન્યાઓ તાલ તલાવતખોર માખાપોના ફાંદમાં ફસી પડેછે. પણ કવિ કહેછે કે જે વાતો ઊંઘાડી પડેછે તે જીજ્ઞાસુ સમજવી, કાંયકે હજારો ઊમરાવ ખાનદાનમાં અનીતીનો મડો બોહલો પંથરાયોછે અને થોડાક સંભાલ લઇને કામ કીધાથી તેમનો વરઘોડો અદાલતે ચડતો નથી, અને તેથીજ જાણે કંઈજ હોય નહી તેમ તેમની આખર જલવાઈ રહેછે.

But they who blunder thus are raw beginners :
A little genial sprinkling of hypocrisy

Has sav'd the fame of thousand splendid sinners,
 The loveliest oligarchs of our gynocracy.
 You may see such at all the balls and dinners,
 Among the proudest of our aristocracy,
 So gentle, charming, charitable, chaste—
 And all by having *tact* as well as taste.

એ પ્રમાણે વેલાતનાં લોકોની સાધારણ સંસારી હાલતમાં પોકલપણું માલમ પડવાથી ડોન જુવાનને ભારી પડ્યું નહીં. તે પણ એક પ્રધાનના ઘરમાં લાગ્યું પડયો. પોતે એકચી હોવાથી એને એ પ્રધાન સાથે ઘણું કામ પડ્યું હતું, તેથી વારંવાર એના ઘરમાં આવવાની ડોન જુવાનને છુટ હતી. લારડ હેનરીની બાયડીનું નામ એડેલાઇન કરી હતું. આખાં શહેરમાં તેણી સદ્વર્તી ખુબસુરત લખાતી હતી. તેણીના ઘરમાં રોજની મંડલી-ઓ મલતી અને બડેખાંઓની આવાણ જાવણ હતી. વેલાતનાં તથાંગર ઊમરાવો તથા લોકો માટખર જમીનદાર કેહેવાયછે અને તેઓ પોતાના શાખને માટે હંગેશ બે ત્રણ મેહલો જુદે જુદે ડેકાંણે રાખેછે. એજ પ્રમાણે જ્યારે રાજ્યસભા બરખાસ્ત થઇ ત્યારે લારડ હેનરી પણ પોતાના રસાલા સાથે ડેકલાક મીનોતે આમંત્રણ કરી પોતાને ગામડેના મેહલમાં પધારયો. Morning Post નામના નામીયાં અખબાર સમાચારમાં “Fashionable Intelligence”ના મથાલાં હેઠલ તે અરસામાં આ ખબર પણ છપાઇ હતી, તેપરથી માલમ પડ્યે કે ડોન જુવાનને પણ ધજન હતું.

Departure for his country seat today,
 Lord H. Amundeville and Lady A.

* * * * *

We understand the splendid host intends
 To entertain, this autumn, a select
 And numerous party of his noble friends.

'Midst whom, we have heard from sources quite
 correct,

The Duke of D—the shooting season spends,
 With many more by rank and fashion deck'd ;

Also a foreigner of high condition;
The envoy of the secret Russian Mission.

ડોન જુવાન પણ ઘટતે વખતે આ પ્રધાનના
ખીરાજમાન થયો. ત્યાં ઘણાંક ખાનદાની પુરષો હાજર હતા,
તેમનામાંથી થોડીએક ઉમરાવજીઓની નોંધ કવિએ આપી છે.

The noble guests assembled at the Abbey
Consisted of—we give the sex the *pas*—
The Duchess of Fitz Fulke; the countess Crabby;
The Ladies Scilly, Busey;—Miss Eclat,
Miss Bombazen, Miss Macstay, Miss O'Tabby;
And Mrs. Rabbi, the rich banker's squaw;
Also the honourable Mrs. Sleep;
Who look'd a white lamb, yet was a black sheep;
With other Countesses of Blank—but rank,
At once the “lie” and the “elite” of crowds:
Who pass like water filter'd in a tank,
All purg'd and pious from their native clouds!

હારડ હેનરી તથા લેડી એડેલાઈનના મહેલમાં દરરોજ
જે તરેહવાર રમતો ચાલતી હતી તેમનું ખ્યાન કવિએ ખુબ
બીસતારીને કર્યું છે. કોઈ શેકાર ગાહે જતું, કોઈ ચીત્રો
તથા સખીઓ તપાસતું, કોઈ લેહેરમાંજ વાડીમાં ફરતું, કોઈ
ગીત ગાતું, કોઈ ઘોડાપર તો કોઈ ગાડીપર સવાર થાઈને મ-
જાહ મેલવતું હતું,—મોજ શોખનો કંઈ પાર હતો નહી. દરરોજ
નાચ ખાનાખીના વગેરે ચાલતાં હતાં. મહેલ ઘણો મોટો હતો,
અને એક ખીજાની કનવાર કરવાને સર્વમાં કંઈ શકતી હતી
નહી. શીતઝ કુલકની પાદશાહજીદી એક દહાડે ડોન જુવાન
સાથ અતીશય આવભાવથી નાચી અને તેની સાથ
દોંગ કરવા લાગી, તેથી તે દહાડે આખા મહેલ-
માં છુપાછુપી ચરચા ચાલી રહી. આ અમીરજીને
વાસ્તે લોકો ઘણી નાલેસી કરતાં હતાં અને એણીની ઘણી એમ
ઉઘાડતાં હતાં, પણ એક અમીરની ખાંપડી હોવાથી તથા વલી
પરણેલી હોવાથી સર્વ એમ ઢંકાઈ જતી હતી. વલી એણી જે
કામ હાથમાં લેતી હતી તે કંઈ કાચે પામે કરતી નહતી. આજે

મેલાતમાં એણીના જેવાં ઘણાંક ઊમરાવ ખાનદાનનાં બૈરાગ્યોની
 પણ એજ એજ રીતે ઢંકાયેલી જોવામાં આવેછે. ડોન જીવાન
 તો ખાયડીઓપર ઝાહીતજ પડતો હતો તેથી ઊપલી અમીરજીની
 સાથે તેણીના વરના દેખતાં પણ ગેલમાં ઊતરવાને અચકાતો
 નહી. એક વરના દેખતાં તેની જીવાન ખાયડી સાથે હસવું, ખે-
 લવું, તથા તેનેથી જીદી પાડી તેણી સાથે ફરવું—એતો ઇંગ્રે-
 જોનો મુધારો કેહેવાયછે, અને એજ મુધારાના કાનુનથી તેમની
 સંસારી હાલત ભયભીત હાલતમાં આવી પડીછે. જ્યારે આ-
 ખા મેહેલમાં ચરચા ચાલી રહી ત્યારે એડેલાઇને જીવાનને
 પોતાની પાસે ખોલાવી પરજીવાનો વીચાર કરવા નશીયત દીધી,
 અને ઘણીક કુમારીકાઓના નામો કહી સંભલાથી એણીએ
 તાલતલાવત જોડી. ખીજી હમરાવજીનીઓ એને હરી લે તેથી
 ગભરાઇને એડેલાઇને માત્ર જીવાનને ભરમમાંજ માખી જોયો.
 પરજીવા કેહેવાની વાતતો માત્ર તેણીનું એક ખાહનું હતું. એડે-
 લાઇન ઘણીજ ધીરી અને ખાહારથી પાક દેખાતી હતી, પણ
 અંદરખાનેથી કલેજાંફરોશ હતી અને જો તક મેલે તો આ
 રૂશીયાનું એલચી સાથે નીકલી જવા પામુ તૈયાર હતી. પણ પો-
 તાનો ચ્યાર એકદમ કંઈ જીવાનને તેણીએ કહ્યો નહી. જીવા-
 નતો વાત કરી રૂખસદ પાંખો અને રાતનાં પોતાના ઓરડામાં
 જઈ સુઈ ગયો. પણ તેને કંઈ ઊંઘ આવી નહી. તેનું મન તરે-
 હવાર ખાખદોપર ભમવા લાગું. અરધી અરધ રાત ગુજરી ગઈ
 પણ તેતો જાગૃત હતો. આંદણું પુર જોરમાં યડતું હતું તેથી ખારી
 ખારણાં ઊઘાડી અગાસીપર જઈ આંદણું ધોરવા બેઠો. અગાસી
 પર તરેહવાર રંગીન ચીત્રો ગોઠવેલાં હતાં તેથી તેણે તેમની
 તપાસ લીધી, અને એકે એક સખી ગોખી ગોખીને તપાસી.
 પણ તેવામાં પછવાડેથી કંઈ અખરણું તેથી તે એકદમ ચોંકી
 ઊઠ્યો. જોઈ હશે એમ સમજી પાછો અગાસીપરની ખુરસીપર
 જઈ બેઠો, પણ તેવામાં એક ઇંગ્રેજ વેરાગીનો ભુત તેની નજરે
 પડ્યો. તેની સોડેથી તે ચાલી ગયો પણ કંઈ અવાજ થતો ન
 હતો. આ ભુત હતો કે શું ? જીવાનતો ખુબ ગભરાયો, અને
 ધ્રુજવા લાગ્યો. તેનું મકમ હૈયું આ વીચીત્ર દેખાવ જોઈ ધડ-

કવા લાગ્યું. પેલો ભુત બે વેળ વાર અગાસીપર ફેરા ખાવા લા-
ગો, અને પછી છેક છેડેનાં ઝોરડાભણી ગુમ થઇ ગયો. જીવાને
ખોલવાની, તથા પુછવાની, ઘણીપણ કોશિસ કીધી, પણ તેની જ્યાં
ભપડી નહીં. તેનો દમજ આ નવા સોંગથી બંધાઈ ગયો, અ-
ને પથરની માફક હાથ્યા ચાલ્યા વગર કેટલોક વખત સુધી
જ્યાંનો ત્યાં ખેસી રહ્યો. પછી ઉઘીને ઝોરડામાં ગયો, અને
ખીજાનાપર સુતાં સુતાં તેનાં મનમાં બહુ વેહમ આવ્યો. કાલુ
કકન પેહુડીને આ ભુત તે ક્યાંથી આવ્યો હશે ? એ પ્રમાણે વી-
ચારમાં આખી રાત ગુજરી અને સવાર પડી ત્યારે પણ બિ-
ડ્યો નહી. જ્યારે આકરે બારણું ઠોક્યું ત્યારે એ ખીજાંતાંપરથી
ગભરાતો ગભરાતો ઉઠ્યો, અને જેમ તેમ કપરાં પેહુડી દીવાનાં
ખાનામાં ચાલ્યો, અને આકરે ચાલેનું કપ લાવી મેજપર મુક્યું
તેપણ ઠંડુ પડી ગયું. કોઈસાથ ન ખોલતો, કે વાત કરતો પણ
વીચારમાંને વીચારમાંજ ગુપચુપ ખેસી રહ્યો. લારડ હેનરીએ
એનો શિશ્ત એહરે જોઈ ખીમાર હશે એમ ધાર્યું, અને એડે-
લાઈને એર આફીયત પુછી પણ તેણીનેખી કંઈ ખરાખર જવાબ
મલ્યો નહી. કોઈ તેને વેહમી મુરખમાં ખપાવશે એવા વીચા-
રથી તે એસકાયા કીધો અને દીલની વાત ખોલી નહી. પણ
આખરે પ્રધાને ગહવેર કીડ્યું અને વાતની ખોલાસે થયો.
લારડ હેનરી સારી પખે જાણતો હતો કે તેના ખાપદાના મે-
હલમાં એક સાધુ ભુતના આકારમાં જ્યારે ત્યારે રાતનાં દેખાવ
દેહે, તે કંઈ જીવાનના જોવામાં આવ્યો હશે. એમ સમજી તેણે
આ સાધુખાવાના ભુત વીશે વાત છેડી. હવે જીવાને કબુલ કીધું
અને આખી મીજલસ હસી પડી. કીતજ કુલકની અમીરબદી
તો એની ખુબ ઠેકંડી કરવા લાગી, અને એનું મન શાંત થાય
તે માટે એડેલાઈને આ સાધુ ભુતની વાત ગીતના આકારમાં
ગાઈ સમજાવી.

Graceful as Dian, when she draws her bow,
She seiz'd her harp, whose strings were kindled soon
As touch'd, and plaintively began to play
The air of "T was a Friar of Orders Gray."

ગાયણુ ગવાંઈ રહ્યું; પણ જીવાનનું મન તો ચક્રડોલજી હતું. તેના મનમાં તો જગ્ગરી ધાસ્તી પેઠી હતી. ખાનાપર ખેડો તેપણુ બે-ભાખરા જેવો લાગતો હતો. કોઈ માછલી માંગતું તો આખી ર-કાખીજ તેની તરફ ખસેડતો હતો. કોઈ બટકની પાંખ કાપી માંગતું તો એ જાંગ આપતો. એવીરીતે બેધ્યાન બની ગયો. થોડુ ઘણુ ખાધા પછી એ પોતાના ઓરડા ભણી ગયો, અને વલી નવેસરથી આ ભુત વીથે વીચાર કરવા ખેડો. પોતાનો ઓરડો બદલી ખીન્ને કેકાણે સુવાની જો તે માંગણો કરતે તો કંઈ તેને ના પાડવામાં આવતે નહી, પણ જીવાન બીહીતો હતો કે એથી તે નાહોમત હીચકારે શખ્સ છે, એમ લોકો ખોલશે. આવી રીતનાં વમા-સણમાં તે બીજાનાપર લેટ્યો, પણ ભુતના મેલાપની તેને બહુ ધાસ્તી હતી તેથી એ દહાડે પણ ઉંધ આવી નહી, અને જો ભુત મલે તો તેની કાથે મોરામારી કરી તેને પકડવો—એવો અદેશો કરી અગાંસીપર જઈ ગુપચુપ ખેડો. ડોન જીવાન આ-શામાં નીપકલ થયો નહી. બારેક વાગાને સુમારે પેલા ભુત અગા-સીપર જાણાયો, પણ તે આ વખતે તો તાલાં કુચી સાથે આ-વ્યો હતો. આસ્તે આસ્તે આંચી એનું પાછલું બારણું તેણે ઉઘાડ્યું અને જીવાન તેની પછવાડે હલવે હલવે લાગો. જેમ જેમ જીવાન પકડવા જાય તેમ તેમ ભુત સંરપ સંરપ દુર નાસે! એક વખત જ્યારે તે પકડઈ જતો હતો ત્યારે એકાએક સંગે-મરમરના પથરાની એક તખ્તીની હુલ ભરાઈ ગયો, અને જી-વાન પકડવા જાય કે તેનાં હાથમાં સામે પથર વાગતો! કંઈ ભુત હોય તે હાથમાં આવે ?

Juan put forth one arm—Eternal Powers !

It touch'd no soul nor body, but the wall.

હવે જીવાન ખુબ અદેશમાં પડ્યો, અને તેનાં ઓરડા-માંથી ભુતને બાહાર કાઢવાની તાલતલાવત શોધવા લાગ્યો. પેલી તખ્તીના ગાલામાંથી ભુતની બે ચકચકીત કરતો આંખો સાફ જાણાતી હતી; વલી તેનો દમ ચાલતો હતો તેપણુ સંભળાતુ હતું. તેના બાલ સુવાલા અને રેશમ જેવા લાગતા હતા, અને તેનું મોહક હસતું હોય તેમ દેખાતું હતું. જીવાનથી કંઈ વ-

લયુ નહી ત્યારે આખરે ભુત પોતાની મેલેજ આસ્તે આસ્તે
બાહાર પડવા લાગો, અને ભુતની જગાએ તો એક સુંદર જવા-
ન નાર બાહાર નીકલી ! તેણીએ જે વેરાગીનો મ્હો પેહરીઓ
હતો તે કાઠી નાખ્યો, અને તેણીનું રૂપેરી બદન સાફ ચાંદણી
રાત મીસાલ પ્રકાશી નીકલ્યું. આ જીવના ભુતની શીકલ
ફીતમ કુલકની અમીરજાદીને મલતી આવતી હતી, અને તે
કર્મ ભુત નહી પણ એક જીવાન મદમ હતી અને ફીતમ કુલક
જેવા ખાંદણની ઉમરાવની બાયડી યાત્રી હતી ! આજે નવરે
વખતે તક સાંધી પોતાના ધણીની ગેરહાજરીમાં રાતના બાર-
વગતાને વખતે આ ખુબસુરત મદમ (શરમીંદગીથી કહેવું
પડેછે કે) પોતાનો શ્યામ પુરો પાડવા ખાતર જીવાનના ઓર-
ડામાં આવી હતી ! ગઈ રાતે પણ તેણીજ જોગીનો વેશ ધાર-
ણ કરી આવી હતી, પણ તે વખતે જીવાન અગાસી પર અ-
જાયખીમાં ઉભો હતો, તેથી તેણીની નેમ પાર પડી નહી. વલી એજ
અગાસીને છેટે તેણીનો ઓરડો પણ હતો તેથી તેણી રાતનાં
આવી શકતી હતી. વેલાતની મદમના સુધરેલા ઢોંગો ડોણ
જાણે ? મરદાના પોશાક પેહેડી તેઓ રાતનાં ફરે છે તોપણ
ચોડાજ લોટો ઓલખી શકે છે.

The ghost, if ghost it were, seem'd a sweet soul

As ever lurk'd beneath a holy hood :

A dimpled ohin, a neck of ivory, stole

Forth into something much like flesh and blood :

Back fell the sable frock and dreary cowl,

And they reveal'd—(alas ! that e'er they should)

In full, voluptuous, but not o'er grown bulk.

The phantom of her frolic Grace—Fitz-Fulke !

ડોન જીવાનના કાવ્યનો સોલમો ભાગ અતરે પુરો થાય-
છે. આટલું લખ્યા પછી બાયરન મરણ પામ્યો તેથી ડોન જી-
વાનનું દારતાન અંતરે રહી ગયું છે. બાયરનની મરણ આ
કાવ્ય ઉડતાલીસ ભાગમાં કાઢવાની હતી તેમાં તેણે ખીજ નવા
કેવા અદભુત દેખાવો સમાવ્યા હતા !

મકરણ રકનુ*

વરડસવરથ કવિ (William Wordsworth) કમખર
 લાંડના પ્રાહડી તાલુકામાં ૪૦ સે ૧૭૭૦ ના સાલમાં જન્મ્યો
 હતો. એની પર નાનપણથીજ કુદરતે કવિનો છાપ મારેલો હતો.
 નાનપણથીજ એનાં મનપર કુદરતી ચીજોની અજબ અસર ફે-
 લાતી હતી. કેલવણી લીધા પછી એ ક્રાન્સ તથા સ્વીતઝરલાંડમાં
 મુસાફરી કરી આગ્યો હતો. તે વખતના ક્રાન્સના રાજ્ય ફેરફારથી
 એને નામ કાઢવાની મોટી આશા હતી. પણ તેવામાં ઇંગ્લેન્ડો
 સાથે નેપોલ્યનને જગડો ઉઠ્યાથી એનેથી ક્રાન્સમાં રહેવાનું શ-
 કાઈ નહીં અને પોતાની આશા ભંગ થયલી જોઈને એ ની-
 રાજ થયો. એના માખાપ મરણ પામવાથી એની સાથે એની
 એકપુત્રી બેન રહેતી હતી. તેઓ બંને ઘણી ગરીબ અવસથામાં
 રહાડો લેતાં હતાં. તેમના માખાપનો વારસો કંઈક પંચાતીને
 લીધે સરકારે જપત કર્યો હતો, તેથી તેઓ બંને ભાઈ બેન
 કંઈપણ કમાણી વગર મુશ્કેલીથી પુર કરી શકતાં હતાં. આવી
 ગરીબાઈતા વખતમાં કાલવરત નામનો વરડસવરથનો એક મી.
 મરણ પામ્યો જેણે પોતાના વશીયતનામામાં નવ હજાર રૂપીયાનો
 ફાલો વરડસવરથને માટે અનામત કાઢ્યો હતો. આ આપત્તી
 પુછ મલ્યાથી બંને ભાઈબેન સાતેક વરસ સુધી પોતાનાં બાપી-
 કાં ગામમાં ટુક અરથમાં રહ્યાં. એ અરસામાં એમના પ્રગ-
 લ્લાનો તાલુકેદાર ઉમરાજ મરણ પામ્યો, અને તેની જગાએ તેના
 છોકરો લારડ લોતસડેલ ઉમરાવની પદવીએ પુગો. એણે પો-
 તાની ભલામણ ચલાવીને વરડસવરથ તથા તેની બેનને તેમનો
 આવીકો વારસો અપાગ્યો તથા પોતાનાં પ્રગણામાં વરડસવરથને
 સ્તાંપ ઓફીસમાં ચાકરીએ રખાગ્યો. આ જગા મ-
 લવા અગાઉ વરડસવરથે એક કાવ્ય પુસ્તક બાહાર પાડ્યું
 હતું. ત્યારપછી Lyrical Ballads અથવા રાગ રાગણીનાં
 ગીતો છપાવી એણે નામ કાઢ્યું. ૪૦ સે ૧૮૧૪ માં Excur-
 sion અથવા "મારી સેહેલ" એ નામનું પુસ્તક પ્રગટ પડ્યું.
 એનું માગ્રા માટું પુસ્તક Prelude નામે છપાયું છે. એ ક-

વિતા મોટા પાયાપર રચવાનો વીચાર વરડસવરથે કીધો હતો, અને તેના પેહેલા ભાગ છેક ૪૦ સં ૧૮૫૦ ના સાલમાં બાહાર પાડ્યો. ૪૦ સં ૧૮૦૨ માં તે લગન કરી એ ગરાં સમીરના સરોવર આગલ જુદુધર માડી રહેવા લાગ્યો, અને અહીંજ એણે ઉપલું કાવ્ય લખવા માડ્યું હતું. વરડસવરથની કવિતા ઘણી ગંભીર છે, અને તે વાંચવાની આપણને ઝાઝી ઉલટ થતી નથી. એની કવિતામાં રસ સમાવેલો છે. તોપણ વારંવાર કંટાળો ઉપજે છે. જોકે એની કવિતામાં શીલસુકી તથા ધર્મનીતી સમજાવી છે પણ તે સાધારણ વાંચનારને કંઠંગી લાગે છે. વરડસવરથની લખાણ કવિતા કરતાં એના ટુક દોહરાઓ તથા ખ્યાલો વધારે રમુજી છે. શીલસ્તંત્રની હરણીની વારતા વાંચવા લાયક છે. એજ કાવ્યની એખારત સરસ છે. Preludeના કાવ્યનો સાર આ છે. કરતાં કરતાં કવિ એક ફરીયા વેપારીને મલે છે, અને તેની સાથે દુન્યા મંસારી વાતો ચલાવે છે. આ વેપારીએ સારે નફા મેલવ્યાંથી મુસાફરી કરવાનો ધરાદો રાખ્યો હતો, તેથી ધંધામાંથી તે છુટો પડ્યો. તેની મુસાફરીમાં શું શું જોઈ આવ્યો તેનું તે કવિ આગલ બધાન કરે છે. પછી દુર વસતા એક મીત્રના ઘરમાં તે કવિને લઈ જાય છે. આ મીત્ર પોતાની બાયડી તથા બે છોકરાં સાથે ગામમાં મુખી જીંદગી ગુજારતો હતો, પણ થોડાંક વરસ પછી તેની બાયડી તથા તેનાં બંને છોકરાં એકપછી એક મરણ પામ્યાં, તેને માટે તે કવિ આગલ વીલાપ કરવા બેઠો. તે આ વાતમાં જોઈને શું ભરમ છે તે મુદ્દલ સમજતો નહતો, અને પુછવા લાગો કે આવી રીતે એક માણસનું સુખ છીનવી લઈ, જોઈ તેને નાહિક દુઃખી શા માટે કરે છે? લોકો કહે છે કે જોઈ પુન્યવાન તથા દયાલુ છે, ત્યારે સાચું દુઃખ તાલી માણસોને તેણે સુખી રાખવાં જોઈએ ? વલી તે જોઈવા લાગો કે ધર્મ તથા શીલસુકીની કીતાબો એ બાબતનો કંઈ પણ ચોક્કસ અને ખરો જોલાસો કરતી નથી તે માટે ફરીયાદ કરી, હવે તો કયો દહાડો તેને પણ આ દુન્યામાંથી ધસડી જાય તેની રાહ જોતો તે બેઠો છે, અને માત્ર માત્ર સીવાય બીજું તે કંઈએ ચાહતો નથી.

Such a stream

Is human life ; and so the spirit fares
 In the best quiet to her course allowed ;
 And such is mine,—save only for a hope
 That my particular current soon will reach
 The unfathomable gulf, where all is still.

પેલો ફરીષો વેપારી પોતાના મીત્રને શાંત કરવા ખાતર
 ખોદાની ખોહલી શક્તિનો વીચાર ખાંધવા તેને કહેછે, તથા ખોદા
 અથવા એનીજ ખીજ કષ્ટ કુદરતી ચોજ પર વીસવાસ રાખી
 સંતોષ પકડવા ફરમાવેછે, કાંયકે આવા વીસવાસથી તેનો દલ-
 ગીરી મટી જશે અને તે આરામ પામશે. પોતાના ધર્મપર ઇ-
 તમાર રાખવાથીજ તે સુખ પામશે, બાકી શક અને વેહમના
 દરીયામાં અફડાયા કરશે તો હમેશાં ચીંતાતુર અને દલગીરી
 ભરેલો રહેશે. જે આશાજનક વીચારો આપણો ધર્મ પેદા
 કરેછે તેના કરતાં સરસ નશીયત અને વીચારો ફીલસૂફી પણ
 આપી શકે નહીં. આ ડેકાણે કવિ પોતાનાં ધર્મ પુસ્તકથી (New
 Testament) વેગલો જાહેર એવો એકરાર કરેછે કે જે
 સુખ અને સંતોષ મેલવવા માટે માણસજાત ધર્મપર તથા ખો-
 દા પર આશા રાખેછે, તે માત્ર થોડાક ખોહલી અજમાસવાલા
 અને બુદ્ધીવાન શખસોજ પીછાની અને મેલવી જાણે છે, પણ
 ખ્રીસ્તી ધર્મના સમજવવા માફક, અને ખ્રીસ્તી પાદરીઓ જોઓ
 મુંબઈમાં રસ્તે રસ્તે સમજવતા ફરેછે તેમ, સર્વને એકંદરે સુખ
 મલતું નથી. આજ કાવ્યના ખીજ ભાગોમાં એક પાદરી જોણે
 પોતાના ગામનાં દેવલમાં સાઠ વરસો સુધી ઉપદેશ આપ્યો છે
 તે કવિને મલે છે અને મનુષ્યને લગતા તરેહવાર વીચારો તે
 પણ સમજાવે છે.

વરડસવરથના લખેલા કેટલાક ફકરાઓ ધ્યાન આપવા
 જોગ છે. The child is father to the man—એ કેહેવત
 વારે ઘડીએ વપડાય છે, પણ એમાં બારીક શીખાણ સમા-
 વી છે તે થોડાજ સમજતા હશે. પેહેલાં તો એક નાનાં બચાં
 નેવા તમે અવતરેછો, અને પછી માણસાઈએ પુગોછો તેથીજ
 તમારો બચપણનો વખત મોટપણના વખત સાથે તાલુકો રાખે-

છે, અને તેથીજ તમારાં સર્વ કામકાજો બંને વખતને અનુસરતાં હોવાં જોઈએ. જેમ એક માઠી ચીજમાંથી નાની ચીજ પેદા થઈ શકે છે, અથવા જેમ બાપથી બેટો નીકલે છે તેજ માફક બચપણથી આસ્તે આસ્તે વધીને માણસરૂપ ધારણ થાય છે, તેથી બચ્ચું—પેહલું મુળ—માણસનો અથવા માણસાઈપણાનો બાપ કેહેવાય તો ચાલે.

My heart leaps up, when I behold

A rainbow in the sky :

So was it when my life began ;

So is it now I am a man ;

So be it when I shall grow old

Or let me die !

The child is father of the man ;

And I could wish my days to be

Bound each to each by natural piety.

ગામડયા ગમાર—ન જાણે વાર કે તેહવાર—તે માફક એક અભણ માણસ મોઢરો જોઈને ચાલી જાય છે, અને તેને મનસે તો છેજ—જોયો કે મોઢરો ઝાડપર ઉગી નીકળ્યો છે,—ખીજ કંઈ તે વીશે તે કતવાર કરતો નથી ; પણ શીલસુક અને અકલમંદ માણસો તો તેના દરેક ભાગતી ખારીક પરીક્ષા કરી અનુભવ મેલવેછે.

A primrose by a river's brim

A yellow primrose was to him,

And it was nothing more.

જે માણસો દુન્યાની જંજાલીથી કંટાલીને કુદરતના દેખાવાથી ખુશાલી મેલવવા માગેછે તેમની આશા ભંગ થતી નથી. એનીજ બોહલી પેદાશો આપણા મનપર સરસ અસર કરેછે, અને ખરી તથા ઠકાઉ ખુબસુરતી દેખાડેછે. લોકો ગમે તે બોલે, ભુકું બોલે, ગાલ દે, મથકરી કરે, પણ આપણે કુદરતના આશીરવાદ ભુલી જવા ન જોઈએ.

Nature never did betray

The heart that loved her ; 't is her privilege,

Through all the years of this our life, to lead
 From joy to joy ; for she can so inform
 The mind that is within us—so impress
 With quietness and beauty, and so feed
 With lofty thoughts—that neither evil tongues,
 Rash judgments, nor the sneers of selfish men,
 Nor greetings where no kindness is, nor all
 The dreary intercourse of daily life,
 Shall e'er prevail against us or disturb
 Our cheerful faith, that all which we behold
 Is full of blessings.

પોતાનાં લંડન શહેરનો દેખાવ વરડસવરથે નીચલી સતરોમાં
 ચીતાર્યો છે, તે આપણા મુંઘ ષહેરને લાગુ પાડી શકાય છે.
 સવારના પોહારમાં તરતનો સુરજ નીકલેલો હોય તે વખતે
 ઉરન અથવા એવીજ ખીજ ટેકડી પર આવેલી જગાપરથી જો
 દેખાવ જોયો હોય તો શહેરનો દેખાવ બહુ શાંત લાગે છે.

Earth has not anything to show more fair :
 Dull would he be of soul who could pass by
 A sight so touching in its majesty :
 This City now doth like a garment wear
 The beauty of the morning ; silent, bare,
 Ships, towers, domes, theatres, and temples lie
 Open unto the field and to the sky,
 All bright and glittering in the smokeless air.
 Never did sun more beautifully steep
 In his first splendour, valley, rock or hill ;
 The river glideth at his own sweet will ;
 Ah me ! the very houses seem asleep ;
 And all that mighty heart is lying still !

આપણે જન્મ પામીએ છીએ ત્યારે આપણને સમજ-
 વાની અથવા વીચારવાની શક્તિ હોતી નથી, તોપણ કવિ કહી
 શકે છે કે તે કુદરતનો કીરતાર આપણને તદ્દન નગન મોકલતો
 નથી, પણ જય તથા ખુશ ખુશાલીનો આણુદીઠ સાહયો પેહ-
 રાવીને મોકલે છે. વહી તે વખતે આપણો જીવ પણ કોઈ
 જુદી તરારેત જગેથી નીકલી આપણા બદનમાં ભરાય છે.

Our birth is but a sleep and a forgetting;
 The soul that rises with us, our life's star
 Hath had elsewhere its setting,
 And cometh from afar :
 Not in entire forgetfulness,
 And not in utter nakedness,
 But trailing clouds of glory do we come
 From God who is our home :
 Heaven lies about us in our infancy.

વરડસવરથની કવિતામાં કુદરતનું જોખન સમાયલું છે. જીવો એક જાની દીલદાર, અથવા એક વહાલાં બચાંનો મુખડો,—કેવો તે જીવાનીના ધંગારથી ભરપૂર; કેવી તેની ચલકતી આંખોની રમુજ; કેવો શાભાયમાન તેનો દેખાવ; કેવી ન્યારી તેની જીંદગીની કુદરત; કેવી અસરકારક આંગથી તેનો એકેએક ખેલ તથા તેના ચાલા આપણા રૂઢિ પર અસર કરેછે! એજ માફક અને એવીજ કલપીત મન શક્તીનાં લખાણથી વરડસવરથે કુદરતની બલીહારી ચીતારીછે.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

સર બુલ્વર લીટન (Sir Bulwer Lytton) કવિ આપણા માણ વાઇસરાયનો આપ થતો હતો. તે નોરફોલ્ક પ્રાંતમાં ૪૦ સં. ૧૮૦૫ માં જન્મ્યો હતો. કેમબ્રીડજની પાઠશાલામાં કેલવણી લીધા પછી એકવીસ વરસની ઉંમરે એણે Weeds and Wild Flowers નામે કેટલીક ટુક કવિતા છપાવી હતી. ત્યાર પછી કવિતાને બદલે મનોરંજક વારતા રૂપી કથાઓ (novels) લખવા પાછલ એણે મન લગાડ્યું, અને એક પછી એક ધણીએક ગદ્ય કથાઓ બાહાર પાડી. વારંવાર એ કવિતા પણ જોડતો હતો, પણ તે કંઈ સાધારણ મધ્યમપણાથી ચડતી ન હતી. કેટલાંક વરસ સુધી એ આમની સભામાં બીરાજ્યો હતો અને જાહેર તકરારોમાં ઘણો ભાગ લેતો

હતો. પેહેલાં એ ચુરીતન અથવા Whig ટોલી વાલાઓનો મહત્તીયો હતો, પણ પછવાડેથી વીચાર ફેરવીને એ બાદશાહી અથવા Tory ઉમરાવોની સંપ્રમાં વાદ વોવાદ ચલાવવા લાગો. જ્યારે લારડ ડરબી વંડા પ્રધાનની જગાએ આવ્યો, ત્યારે એક મદદનીસ સંસ્થાન ખાતાનાં પ્રધાન તરીકે ધર ખુલવર લીટન પણ એની પ્રધાન મંડલીમાં (Cabinet) ખીરાજતો હતો. એ ઉમરાવે ધણીક ટુક અને મધુર કવિતાઓ લખી છે તેથીજ એનું નામ કવિતા મંડપમાં નોંધાયલું છે. પણ એની કવિતાના કરતાં એની રસીલી વારતાઓ ધણી રમુજી છે, તેથીજ આપણને તે વાંચવાની વધારે ઉલટ છુટે છે. એનું સર્વથી ચડીયાતું કાવ્ય Milton કરી ઝોલખાય છે. એ કાવ્યમાં આ માહાભારત કવિની કામેલીયત તથા સહન શકિતનું કવિએ અસરકારક ચીત્ર આપ્યું છે. મીલતન કવિને વાસ્તે એવું કેહેવામાં આવે છે કે એક દહાડે જ્યારે એ પાઠશાલાના બગીચામાં તીરાંતથી એકલો ઊંઘ કાઢતો હતો ત્યારે કેટલીક ઇટાલ્યન બાનુઓએ એને જોયો, અને એની ખુબસુરતીની વખાણમાં તેઓએ કેટલીક સતરો જોડી એની આગલ મુકી ચાલી ગયાં. આ વાત ધ્યાનમાં રાખી કવિએ પેહેલા ભાગમાં મીલતનની જીવાનીનું વર્ણન કર્યું છે અને તેની ઊંઘમાં એક પરી જેવી નાર આવી એની ભેટ લે છે તેનો નાજુક ચીતાર પાડ્યો છે.

It was the minstrel's merry month of June ;
Silent and sultry glow'd the breezeless moon ;
Along the flowers the bee went murmuring ;
Life in its myriad forms was on the wing ;
When, where yon beech-tree veild'd the soft'ning ray,
On violet banks young Milton dreaming lay.

આ કાવ્યમાં કવિની કલમથી એવા નાજુક વીચારો પ્રગટ પડ્યા છે કે તેનો ખરો અને લાગુ પડતો તરજીમો કરવો ખૂબ મુશ્કેલ કામ થઈ પડે છે. માણસની ખીલતી જીવાનીમાં ઉપજતા વીચારોનું એમાં પૃથક્કરણ કીધું છે. જ્યારે મીલતન કરારસે ઊંઘ કાઢતો હતો ત્યારે એક નાજવાન બાપડી જે

બાગ જોવા આવી હતી તેણી એકાએક આ જીવાન સંખસને
જોઈને અન્યથા સાથ ઉભી રહી. કવિ વાંચનારને સવાલ
કરે છે કે રાતનાં અથવા દીસનાં આપણાં મનમાં જે વીચીત્ર
અને ખુબસુરત પરીયાં અથવા ફરેસ્તા જેવાં માણસોના
ખ્યાલો દોડે છે, અને જેમને આપણે સ્વપનામાં જ જોઈ શ-
કીએ છીએ તેવાં માણસો આ દુન્યાની સપાટી પર શું મલી
શકશે ?

Has the dull Earth a being to compare
With those that haunt that spirit world—the brain?
Can shapes material vie with forms of air,
Nature with Phantasy ?—O question vain !
Lo ! by the Dreamer, fresh from heavenly hands;
Youth's dream inspirer—Virgin Woman stands !
She came, a stranger from the Southern skies,
And careless o'er the cloister'd garden stray'd,
Till, pausing, violets on the bank to cull,
Over the Dreamer bent the Beautiful.

પેલી કન્યા નીહાલીને જોતી હતી તેવામાં તેણીનાં લટકતાં
બાલનાં જીલકાં લાગ્યાં કે શું—તે મીલતન એકાએક ભડકીને
ઉઠ્યો, અને પેલી કન્યાની અને તેની આંખ એકઠી વખતે
સાથે મલી. જેવી પેલાની નજર તેણીની પર પડી કે પેલી
નારતો શરમાઈને ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને મીલતનતો તેણીનો
એહેર જોઈને તેણીની પર શ્રીદ થવા લાગો, અને ધણીએ શોધ
કીધી પણ પેલી કન્યા કોઈ દહાડે તેની નજરે પડી નહી.

Felt he the touch of her dark locks descending,
Or with his breath her breathing fused and blending,
That like a bird scared from the tremulous spray,
Passed the light sleep with sudden wings away ?

આ બતાવ બન્યાને ઘણાંએક વરસો વહી ગયાં, પણ
મીલતનનાં મનમાંથી પેલી નારતું સ્વરૂપ ખીસ્કું નહીં. આખરે
તે મુસાફરીએ નીકળ્યો અને પોતાના બાપની રજા લઈ ઇટાલી
દેશમાં ફરવા ગયો. અહીં એ ઘણું માન પામ્યો, અને મોટાં
મોટાં માણસોની મંડલીમાં એ ફરવા લાગો. એક દહાડે એક

ધડાલ્યન ઉમરાવના મહેલમાં જલસો હતો ત્યાં એને નોતું આવ્યું અને સંજના પાંચ કલાકને સુમારે એ ત્યાં ખીરાજ્યો જ્યારે જલસો પુરો થયો, અને વાજીવના સરોદો કાનપર પડતા બંધ પડ્યા અને જ્યારે સર્વ મીજલસીઓ એક પછી એક રૂપસદ પામ્યા, ત્યારે મહેલની બાહાર નીકળી બાગની રચના જોવા એક ઝાડના છાંયા તલે મીલતન આવી બેઠો. અહીં એને પેલી કુમારીકા આવી મળી. એણી ધડાલી દેશની રહેવાસી હતી પણ જે વખતે મીલતને તેણીને પોતાની વિદ્યાલયના બાગમાં જોઈ હતી, ત્યારે તો તેણી માત્ર વેલાત દેશમાં સુસાદ્ગી ખાતર આવી હતી. મીલતનની ખુબસુરતી જોઈને તેણી લલચાઈ ગઈ હતી, અને હવે તે દહાડે જલસામાં તેણીએ એને જોયો ત્યારે મનમાં બહુ મલકાવા લાગી અને સઘળા લોકોનાં પધારવા પછી એણી આવીને એને મળી.

The festive rites were o'er—the group was gone,
Yet still our wanderer linger'd there alone,—
For round his eye, and in his heart, there lay
The tender spells which cleave to solitude.
With folded arms and upward brow, he bent
Against the pillar of a sleeping tree;
When hark ! the still boughs rustled, and there went
A murmur and a sigh along the air,
And a light footstep, like a melody,
Passed by the flowers. He turn'd ;—What Nymph is
there ?

He gazed—sweet Heaven ! 't is she whose loveliness
Had in his England's gardens first (and far
From these delicious groves) upon him beam'd,
And look'd to life the wonders he had dream'd.

આ નારને જોઈને મીલતન ઉસકેરાઈ ગયો અને એક દમ ભેગી પડ્યો. બંને જણાં દર રોજ આ વાડીમાં ટ્રાઇ ન જાણે તેમ મલતાં હતાં અને આશક માથુકની પેડે ગોફતેગો કરતાં હતાં. પેલી કન્યાને નામ પુછવાથી તેણી નામ પણ કહેતી નહીં અને તેથી મીલતન તેણીને નવે નામ હાક મારતો હતો.

એ પ્રમાણે ધણાક દીવસ વહી ગયા અને વેલાતમાં બંડ ઉઠવાથી મીલતને દેશ જવાની તૈયારી કીધી. પેલી છોકરી આથી ઘણી ચીંતાતુર દેખાતી, અને મીલતનને એજ મુલકમાં રહેવાને ધણુએ સમજાવતી પણ પોતાના દેશનાં છુટાપણા ખાતર મીલતનને જીવ ભરાધ રહ્યો હતો, તેથી ઇટાલીમાં વધારે વખત રહેવાને તેણે ના પાડ્યું, અને આ કન્યાને પણ સાથે દેશ લઈ જઈ તેણી સાથે પરણવાની આદેશ જણાવી. પણ આ છોકરીના માખાપ ધણું મગરૂર હતાં, અને વલી તેમને પંથ પણ જુદો હતો, તેથી છોકરી પોતાના માખાપથી ખીલીતી હતી અને પોતાના આશકનો ભરમ તેમની આગલ રહેવાને અચકાતી હતી, તેથી દસકે દસકે રડી પડી મીલતનને ઇટાલીમાંજ રહેવાની અરજ કરવા લાગી.

Wildly she falter'd, starting from his breast,
 "What dost thou ask—must it all end in this?
 Art thou not happy, Ingrate? Rest, O, rest,
 England has toil—Italia happiness!"

મીલતન તેણીને જવાબ આપે છે કે દેશનાં છુટાપણાની તરફેણમાં રંજ એમવા, અને જે લોકો એક જુલમગાર રાજના તકલીદી કાયદાઓથી બંધાય ગયા છે તેમને છુટકારો કરવા ખાતર તેને જરૂર જવું જોઈએ, કાંયકે એજ કામને માટે ખોદાએ તેને કૌવત આપેલું છે, અને એજ છુટાપણાની દલીલાથી લોકોને ઉસકેરવા ખોદાએ તેને કવિ શક્તિ અપાવી છે. આ બંને આશકમાથુકોની ગોક્તેગો વાંચવા લાયક છે તેથીજ આહી આપી છે.

Yea, ere I loved thee, ere a sigh had ask'd,
 Ev'n if the love of woman were for me,
 A Shape of queenlier grief than ever task'd
 The votive hearts of antique Chivalry,
 Born to command the sword, inspire the song,
 Unveil'd her beauty, and reveal'd her wrong.
 The cause she pleads for with the world began;
 The realm torn from her is the Soul of Man—

And her great name despoil'd is—LIBERTY !
 And now she calls me with imperial voice
 Homeward o'er land and ocean to her cause ;
 Sworn to her service at mine own free choice ,
 Shall I be recreant when the sword she draws ?

એ પ્રમાણે ઉમદા વીચારે આપી તે માથુકને ધીરજ
 આપેછે અને તેણીની સાથ પરણવાને અરજ કરેછે. તે કહેછે કે
 જ્યાં હું લઇ જવું ત્યાં તું આવ—મહેલમાં કે પછી જુકડી-
 માં—મારી પર વીસવાસ રાખી તારે હાથ મારે હવાલે કર,
 અને યાદ રાખ કે કોઇ દહાડે તને પસંતાવાનું કારણ મલશે
 નહીં.

Come, though from marble domes and myrtle bowers,
 Come, though to lowly roofs and northern skies ;
 In its own fancies Love has regal towers,
 And orient sunbeams in beloved eyes.
 Trust me, whatever fate my soul may gall,
 Thou at thy woman-choice shall ne'er repine ;
 Trust me, whatever storm on me may fall,
 This man's true breast shall ward the bolt from thine
 O dweller in my heart, the music thine,
 And the deep shelter—wilt thou scorn it ?—mine !

આવા ધીરજવાન શુષ્પનોથી પેલી નાર શાંત થઇ અને
 એની સાથે નીકલી જવાનો વીચાર કરવા લાગી. પણ
 તેવામાં તેણીનો બાપ આવી લાગો અને ખુબ ઠપકો આપી તે-
 ણીને ધરે લઇ ગયો, અને તે દહાડેથી બંને છુટાં પડ્યાં તે
 પાછાં મળી શક્યાં નહીં !

આવાં દાસતાનથી મીલતન પર લખેલાં કાવ્યનાં બે ભાગો
 પુરા થાયછે અને બાકીના બે ભાગોમાં મીલતનનું દેશહીતકારી-
 પણું તથા એનો અંધાપો ચીતાર્યાં છે. આ સંધ બાબદોથી
 આપણે વાંચનારને મીલતનના પ્રકરણમાં વાંકે કીધા છે પણ
 પેલી ઇલાહ્યન છોડીની વારતા આશ આ પ્રકરણપર મુલતવી
 રાખી હતી, અને સર લીટનના બોલોમાં આપવા ધારી હતી.
 લીટન કવિએ બીજી એક બે વાતો લખી છે અને ઘણાંક ફક

કાવ્ય જોડ્યાં છે તેમાંથી Love and Death, અથવા મ્યારને
 માતની સરખામણી પર લખેલી મતરે! અહીં ઉતારી લેવા
 જાય છે.

O strong as the eagle,
 O mild as the dove,
 How like and how unlike,
 O Death and O Love !

Knitting earth to the heaven,
 The near to the far,
 With the step in the dust
 And the eye on the star.

Ever changing your symbols
 Of light or of gloom ;
 Now the rue on the altar,
 The rose on the tomb.

એજ માફક નીચલું ગીત પણ મંબુર છે; તેમાં એક ધં-
 તેજર છોકરીને કવિ ધીરજ આપે છે.

There 's a time for all good lasses.
 Sigh not, Jennie—wherefore sigh ?
 Ever as the May moon passes,
 Lovers drop down from the sky ;

Cushat, mavis, lark and linnet,
 Each is singling out its pair ;
 Marriages with every minute ;
 Hark ! their joy-peals in the air !

Ope thy heart unto the summer ;
 Love comes suddenly as Fate :
 Who is yonder fair new-commer
 Gliding to thy garden gate ?
 Bird-like seeks he one to sing to,
 Coily hid in leaves—like thee ?
 Couldst thou single him to cling to ?—
 Coily peep through leaves and see.

All the while, the buds are springing ;

May is round thee and above ;

As the bird sings he is singing—

As the bird loves, canst thou love ?

સર બુદ્ધવાર લીટને કેટલાક કદશુરસ નાટકો પણ જોડયા છે. Richlieu અને The Lady of Lyons નામના બે નાટકો મુખ્યકરી વખાણાય છે. એ બંને એલોનો પાયો ફ્રાન્સ દેશમાં રચેલા છે. શેક્સ્પીયરના નાટકોના જેવોજ રસ આ એલોમાં સમાવેલા છે. જે વાંચનારાઓએ ગયે સાલ મીં ફરકલાએ કરી દેખાડેલા એ નાટકો જોયા હશે, તેમની યાદ હજી પણ તાજી હશે. રીચલુના એલમાં એક ફ્રેન્ચ પ્રધાનનો પોતાના દેશ માટે ઉપજતો ધ્યાર, તથા તેના મક્કમ હરાવથી અને ન હડી શકે એવી હીમતથી બારીક વખતમાં ચલાવેલા દેશ કારભાર, અને દરેક માણસને પીછાનવાની તેની શક્તિ બહુ અમરકારક રીતે ચીતાર્યાં છે. આ નીચલો ફકરો કવિએ આ પ્રધાનનાં મોહમાં મુક્યો છે, તે તેનો ફ્રાન્સ દેશ માટે દીલસોજી દેખાડી આપે છે.

France I love thee ;

All earth shall never pluck thee from my heart,

My mistress France—my wedded wife—sweet France,

Who shall proclaim divorce for thee and me ?

રીચલુને તેનો જાંચી પદવી પરથી હાંકી કાઢવાને ધણાક કાયદગંજોર ઉમરાવો રાજને ફરેખ આપતા હતા તે વાત એને માલમ પડવાથી પોતાના દેશનાં બચાવ ખાતર—તેના કાયદકાજ એ કેવો ચાહા રાખતો હતો તે ઉપલા ફકરા પરથી જણાશે. એજ પ્રધાનની એક પાલક કુવરીને રાજા લુઇ લલચાવા આવ્યો, પણ તેણીએ હીમતથી તેને જાંજરી કાઢ્યો, તે વીશેની વાત જ્યારે તેણી પોતાના દત્તપીતા આગલ કરવા આવી ત્યારે નાસીપાસ થઇને રીચલુ કેહેવા લાગો કે “ત્યારે શું તેને તું આધીન થઇ અથવા તેની મોહખતમાં ફસી પડી ?” આ સવાલમાં સમાવેલા આરોપનો ઇતકાર કરી તેણી મગરખીથી કેહેવા

લાગી કે તેણીએ તેને મુદ્દલ મચ્છ આપ્યો નહીં, અને ઓરડા-
માંથી ચોર નાસી જાય તેમ શરમાઇને તેને જવું પડ્યું. એક
પ્રમાણિક ઓરડાનું બદન હુઇ જેવા હજારો શાહનશાહોના તાજ
તથા યુસ્સાની દરકાર કરવું નથી.

Cardinal—

Dare you say "yielded" ? Humbled and abash'd,
He from the chamber crept, this mighty Louis ;
Crept like a baffled felon ! yielded ! Ah !
More royalty in woman's honest heart
Than dwells within the crowned majesty
And sceptered anger of a hundred kings !

વોલપોલ (Walpole) ના ખેલમાં આ નામનો વેલાતનો
પ્રધાન ઘટતી વખતે કેવા ઉપાય લગાવતો હતો તથા સામી તરફ
વાલાએને કેવી ઉલ્લાસ આપતો હતો તેનો હસમુખો ફારસ આ-
પ્યો છે.

Lady of Lyons ના ખેલમાં એક ગરીબ માલીનો
ખુબસુરત છોકરો લાયનસ શેહેરનાં એક અમીરી આનંદાનની
છોકરી સાથે મોહ્યત બાંધે છે તેમાં તેમને નડતી અડચણો
ચીતારી છે.

સર ખુલ્લવર લીટને લાટીન કવિ હોરેસની ગંજલોનો તથા
જરમેન કવિ શીલરની મધુર કવિતાનો તરજુમો પણ કર્યો છે.
આ ઉમરાવ ગ્રહસ્થ ધૃ. સં. ૧૮૭૩ ના સાલમાં મરણ પામ્યો.

પ્રકરણ ૨૮મું.

આલફ્રેડ તેનીસન (Alfred Tennyson) કવિ ધૃ. સં.
૧૮૦૯ ના સાલમાં લીનકન તાલુકાનો એક નગરીમાં જન્મ
પામ્યો હતો. એનો બાપ ધર્મગુરુનું કામ કરતો હતો, તથા કેટ-
લાંક શેહેરોનાં દેવલની તપાસદારી રાખતો હતો. આપણો હાલનો
પ્રખ્યાત કવિ ત્રીનીતી કાલેજમાં શીખ્યો હતો, અને ત્યાંથીજ
Timbuctoo નામનાં આફ્રીકન દેશપર એક કાંચ જોડી

એનસેઝરનો આનંદનામ તરીકે મેલવ્યો હતો. અભ્યાસ પુરો કરી
 એણે એક બે કવિતા પુસ્તકો બાહાર પાડ્યાં, જેમની પેહેલવેહલાં
 ઘણી ખામીઓ દેખાડવામાં આવી, અને ખીજા આગલા
 સંઘના કવીઓના પેહેલા જાહેર દેખાવ વખતે જેમ જખરા
 હામનાઓ થતા હતા, અને તેમને વગોવવામાં આવતા હતા
 તેમજ તેનીસનનાં પેહેલાં કવીનાનાં પુસ્તક પર જોરાવર
 ટીકા થયા. આથી તેનીસનને જખરો ચટકો લાગે
 હતો, પણ તે મુગે જાહડે એને સહન કરવું પડ્યું.
 પાંચેક વરસ વચમાં ખાડો નાખી એણે એક નવું કાવ્ય પુસ્તક
 છપાવ્યું, જેમાં તરેહવાર નાદની કવિતા જોડી હતી તેથી એની
 તારીફ થવા લાગી. વલી ઇ. સ. ૧૮૫૦ ના સાલમાં વરડસવરથ
 મરણ પામ્યો, અને તેથી તેની જખાપર લાગવગથી તેનીસનને દર-
 ખારી કવિ ડોડવવામાં આવ્યો, અને રાજ તરફથી સાલ્યાણું મ-
 લવા લાગ્યું તે અત્યાર સુધી એ કવિને મલે છે. બે વરસ પછી
 જ્યારે નામીઓ વેલીંગટન મરણ પામ્યો ત્યારે દરખારી
 કવિ તરીકે એણે તેના મોંતનો વીલાપ કીધો. ઇ. સ. ૧૮૫૬
 માં Idylls of the King અથવા વેલાતના અસલ રાજ આર-
 થરની લડાયક દરખારની નોંધો એણે લખી, જેથી એનું નામ પ્રક
 આશકારા થયું. એ પછી એ ધણીક કવિતા જોડતોજ ચાલ્યો,
 અને સંસ્કારી દરખારો તથા પ્રજા ઉપયોગી તકરારો અથવા
 બાબદોમાં જરાએ ભાગ લેવાને બદલે એ એકાંતવાસ પસંદ કરી
 વાઈતના ટાપુમાં જઈ રહ્યો, અને ત્યાંથીજ એણે એના જાણી
 મીત્ર, તે નામીયા તવારીખ લખનાર હેલામના છોકરાના મરણ
 પર In Memoriam નામે ગમગીન કવિતા જોડી બાહાર પાડી.
 એ કવિ હાલ જીવતો છે અને સોતેર વરસનો ભરતીએ પુગ-
 વાથી જઈક થઈ ગયો છે. એ એકાંતવાસ પસંદ કરેછે તેથીજ
 એનું નામ વારંવાર માંભલવામાં આવતું નથી. પોતાનાં બચાં
 છોકરાં સાથે કવિ સુખ એતથી દહાડા ગુજારેછે, અને કોઈ વખત
 રાણી સાહેબના મેહલમાં અથવા તેમનાં કુટુંબમાં કંઈ જાણવા
 જોગ બનોવો બનેછે તેપર સતરો જોડી પ્રજાનું દીલ ખુશી કર-
 રેછે. એજ માફક જ્યારે નામદાર શાહનદો આલખરત પરણ્યો

ત્યારે એણે ડેનમારકની શાહનુદીનાં આવકાર તરીકે એક ગીત
જોડ્યું હતું; અને એજ પ્રમાણે જ્યારે એનો ભાઈ આલફ્રેડ
રશીયાના શેનશાહની ખેટી સાથ ધ૦ સ૦ ૧૮૭૪માં પરણ્યો ત્યા-
રે તે શેનશાહખાનુના આવકાર કીજે પણ એણે કવિતા છપાવી
હતી. દરબારી કવિનું કામજ એવું છે અને તે તેનીસન કવિ
નીમકહલાલીથી બળવ્યો જાયછે. જોકે હાલમાં વેલાતમાં બીજા
ધણાક કવિ ગ્રહસ્થો તથા ખાનુઓ જેવાંકે સ્વીતખરત,
રોસેતી, મીસીસ ખરાબીનીંગ, જ્યોરજ ઈલીટ અથવા મીસીસ
લુઇસ, મેથ્યુ આરનલ્ડ વગેરે વખણાયછે, પણ તેઓના લખાણની
વીગતો આપવાનું કામ આવતી સદીના તવારીખ લખનારનું
યર્ધ પડશે.

આગલ કહ્યું તેમ તેનીસનની કવિતા તરેહવાર નાદોમાં
દોડેછે, અને જાતજાતની ખેટખાજીમાં લખાયલીછે. એમાં એનું
લખાણ આપણી વીચાર શક્તિને પુરતી રીતે રોકાયલી રાખેછે.

The poet in a golden clime was born,
With golden stars above ;
Dowered with the hate of hate, the scorn of scorn,
The love of love !
He saw thro' life and death, thro' good and ill,
He saw thro' his own soul.

આ બીજી ગીત લેઓ. એની રચના વલી તદ્દનજ નવી
માલમ પડશે.

Who would be
A mermaid fair,
Singing alone,
Combing her hair,
Under the sea,
In a golden curl
With a comb of pearl,
On a throne ?

વલી આ ત્રીજી ગીત જુઓ. એમાં કવિ એક ઉમરાવ
અને મગરૂબ છોકરીને ધીકારી, કાઢી એક ગરીબ ગામડ્યન
૨૪

સાથ પરણવાને વધારે પસંદ કરેછે. તે ગરીબ યહને એક બિ-
મરાવ છોડીની તાણાજણી કેમ ખમી શકે ?

Lady Clara Vere de Vere,

Of me you shall not win renown :
You thought to break a country heart
For pastime, ere you went to town.

At me you smiled, but unbeguiled

I saw the snare, and I retired :
The daughter of a hundred earls,
You are not one to be desired.

Lady Clara Vere de Vere,

I know you proud to bear your name,
Your pride is yet no mate for mine,
Too proud to care from whence I came.

Nor would I break for your sweet sake

A heart that doats on truer charms.
A simple maiden in her flower
Is worth a hundred coats of arms.

આ ચોથુ ગીત પણ બહુ મધુરછે. વેલાતમાં ન્યારે મે
મહીનામાં ભરવાડો મેઢાંનું ઉણ કાતરેછે તે વખતે ગામડાંનાં
લોકોને જીયાશત આપેછે, અને તે વરસે કોઈ ખુબસુરત કન્યાને
ખેતરની રાણી નમેછે. આ નીચલું ગીત એક જીવાન ગામડયન
પોતાની માને ગામ શંભલાવેછે અને આવતી સવારે તેણી રાણી ને-
માશે તે માટે તેણીને સકારેથી ઉઠાડવાની અરજ કરેછે. આ ગીત
વાંચતાં પેલું “ગામડેની ગોરીનું” ગીત તરત યાદ આવેછે.

You must wake and call me early, call me early, mother
dear ;

Tomorrow 'ill be the happiest time of all the glad
New-year ;

Of all the glad New-year, mother, the maddest merriest
day,

For I'm to be Queen-o' the May, mother, I'm to be
Queen o' the May.

There 's many a black black eye, they say, but none
so bright as mine;
There 's Margaret and Mary, there 's Kate and Caroline;
But none so fair as little Alice in all the land they say,
So I'm to be Queen o' the May, mother, I'm to be
Queen o' the May.

આ ગીત જરા લાંબુ છે તેથી માત્ર એના બે ફકરા જ આ-
પ્યા છે. એ જરા ઝડકથી વાંચ્યાથી મોહકમાં સારૂં ઊતરે છે.
Locksley Hall નામનું એનું કાવ્ય એક ચીરડાં બી શબ્દના ઊ-
ભરાથી ભરપૂર છે. એમાં દુ-યાદારી ચીજો પર કવિએ ટીકા કીધા
છે. જે છોકરીને કવિ આહાતો હતો તેણીના માબાપે તેની સાથ
પરણતાં અટકાવીને એક ઊભરાવજા સાથ પરણાવી તેથી કવિ
બહાર કાઢે છે કે—

Falser than all fancy fathoms, falser than all songs
have sung,

Puppet to a father's threat and servile to a shrewish
tongue !

As the husband is, the wife is ; thou art mated with a
clown,

And the grossness of his nature will have weight to
drag thee down.

He will hold thee, when his passion shall have spent
its novel force,

Something better than his dog, a little dearer than
his horse.

Cursed be the social wants that sin against the strength
of youth ;

Cursed be the social lies that warp us from the living
truth !

આ પ્રમાણે જોકે કવિ પૈંટનો બધો ગામ બાલે છે તો પણ
એના બોલવામાં તથા એના ટીકામાં ઘણીક સચાઈ છે. આજના
વખતની પૈસાની બાલ્ય તથા આંતરની અભીમાન જરૂર લોકો-
માંથી નીકળી જવું જોઈએ. આ વખતમાં પૈસા બાવે તે કરી
શકે છે અને એક લાયક માણસ પર પૈસાના બજથી એક મુરખો
આસ્તવાર થઈ શકે છે.

What is that which I should turn to, lighting upon
days like these ?

Every door is barr'd with gold, and opens but to
golden keys.

Maud નામનું તેનીસનનું કાવ્ય પણ ઘણું સરસ છે. એમાં
એણે એક જીવાન્યાના ખ્યારના જીસાઓ નરમ કવિતામાં ચી-
તાર્યા છે. એક આશક પોતાની માથુકની વાડીના દરવાજા આ-
ગલ ઉભા રહી તેણીને આ નીચલી લીટીમાં હાક મારે છે, તે
ઘણી મધુર લાગે છે.

Come into the garden, Maud,
For the black-bat night has flown ;
Come into the garden, Maud,
I am here at the gate alone ;
And the woodbine spices are wafted abroad,
And the musk of the rose is blown.

એજ કાવ્યમાં કવિ પૂછે છે કે જ્યારે તે પચીસ વરસનો
થયો ત્યારે દુન્યામાં વીચીત્ર અને ઘણાક ભયંકાર દેખાં વો તેણે
જોયા અને ઘણુક દુઃખ ખમ્યું જોયું તેને આ દુન્યા કડવી
લાગે છે, ત્યારે તે પચાસ વરસનો થયે ત્યારેતો કેવીએક લાગશે ?

Ah ! what shall I be at fifty
Should nature keep me alive,
If I find the world so bitter
When I am but twenty five !

પણ વલી કવિ જવાબ પણ આપે છે કે જો ખાયડીનું સુખ
હોય અને ખાયડી સારી અને સદ્યુણી સ્ત્રી હોયતો આ દુન્યા-
ની વીપતીઓ ખમવી સહેલી થઈ પડે છે.

But if she does n't practise deceit,
If Maud were all that she seem'd,
And her smiles were all that I dream'd,
Then the world would n't be so bitter,
But a smile could make it sweet.

In Memoriam નામનાં કાવ્યમાં એના મીત્ર મી. આરથર
હેલામનાં મોતનો બીલાપ કીધો છે. આ કાવ્યની કવિતા બહુ શા-

કાતુર અને ઉમદા વીચારોથી ભરપૂર છે. આ નીચલી સતરો
પર જ એક માહાભારત મન દેખાડે છે.

Ring out wild bells to the wild sky,
The flying cloud, the frosty light ;
The year is dying in the night ;
Ring out wild bells, and let him die.
Ring out the old, ring in the new,
Ring happy bells, across the snow ;
The year is going, let him go ;
Ring out the false, ring in the true.
Ring out the grief that saps the mind,
For those that here we see no more ;
Ring out the feud of rich and poor,
Ring in redress to all mankind.
Ring out old shapes of foul disease ;
Ring out the narrowing lust of gold ;
Ring out the thousand wars of old,
Ring in the thousand years of peace.
Ring in the valiant man and free,
The larger heart, the kindlier hand,
Ring out the darkness of the land,
Ring in the CHRIST that is to be.

‘શાખાશ’ કરી ઉભરતો અવાજ આ વાંચ્યા પછી
કોણ અટકાવશે ? આ જમાનાની સઘલી મુઝરેલી અને
પરી શીલસુશીઓનો આ વીસ લીટીઓમાં બાણે સમા-
ગમ શ્રીધો હેાય તેમ લાગે છે. English Idylls અને Idylls
of the King નામની એની કવિતા રૂપી વારતાઓ ઘણી
મનોરંજક છે અને તે વાંચવાની દરેકને ભલામણ કરવામાં આ-
વે છે. જે વખતે વેલાત દેશ જંગલી અને ઉજ્જડ હતો તે
વખતની માગમારી તથા પેહુલવાનગીરીનું એ સર્વ વારતાઓમાં
ચીત્ર આપ્યું છે. જેટલો હર્ષ વારતા ઉપજાવે છે તેટલોજ હરખ
કવિની રસીલી ખચાં સહી જખાન પણ પેદા કરે છે. એ વગેરે
તેની કલમથી લખાયલાં ખીજાં ઘણાંક ટુક કાવ્યો સરસ

અને રમુછે, તેમની જગા કરવાને અહીં બને નહીં. તેની-
સને વહી Queen Mary નામનો ઇતીહાસકૃત નાટક પણ
લખ્યોછે, અને હાલમાં Harold નામના વેલાતના છેલ્લા સેક-
સન રાજાની કારકીરદીપર તે બીજો નાટક લખવા મડ્યોછે.
પેહેલો નાટક બે ત્રણ વરસ થયાં બાહાર પડ્યોછે તેથી સમજા
વાંચનારાઓની મેજપર તેનું દેખાવણું પુસ્તક પડ્યું હશે એવી
આશાછે. એ નાટકમાં એક દુધવાલી કન્યાનું ગીત બહુ રમુછ
છે. જ્યારે ગાયનું દુધ કાઢતી હતી ત્યારે તેણીનો આશક આવી
તેણીને એકએક ચુમી લઈ જાયછે, તેને પેલી ગામડયન કપડો
આપી આ પ્રમાણે ગીત ગાયછે. રાણી એલીઝાબેથને પોતાનાં
બંદીખાનાના બાગમાંથી 'આ દેખાવ જોતી કવિએ બીતારીછે.

Shame upon you, Robin,

Shame upon you now !

Kiss me would you ? with my hands

Milking the cow ?

Robin came behind me,

Kissed me well, I vow ;

Cuff him would I ? with my hands

Milking the cow ?

Come, Robin, Robin,

Come and kiss me now ;

Help it can I ? with my hands

Milking the cow ?

Ringdoves coo again

All things woo again,

Come behind and kiss me milking the cow.

